

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

II. DÜNYA SAVAŞINDAN BAĞIMSIZLIĞINA KADAR
GÜRCİSTAN (1939-1991)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN
Yunus EKİCİ

ELAZIĞ - 2017

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

II. DÜNYA SAVAŞINDAN BAĞIMSIZLIĞINA KADAR
GÜRCİSTAN (1939-1991)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN
Yunus EKİCİ

Jürimiz,tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu doktora tezini
oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr.**

2.

3.

4.

5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı
kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****II. Dünya Savaşından Bağımsızlığına Kadar Gürcistan (1939-1991)****Yunus EKİCİ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Elazığ-2017; Sayfa: XII+ 278**

Gürcistan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin güneyinde bulunan Kafkas Dağları'nın batısında küçük bir ülkedir. Gürcü halkı, dünyanın en eski milletlerinden biri olup çok eski ve hareketli bir tarihe sahiptir.

Asya ve Avrupa arasındaki coğrafi durumu ve diğer faktörler sosyal, politik, ekonomik ve kültürel evrimine etki yapmıştır. Gürcistan'ın avantajlı durumu ve doğal zenginliği daima Rusya ve Türkiye dâhil bazı ülkelerin ihtirasını çekmiştir. Ülke, Roma, Bizans, Arap, Hazar, Selçuklu, Moğol, İran, Osmanlı ve Rus istilalarına uğramıştır.

Gürcistan, sahip olduğu jeostratejik önem nedeniyle, gerek Kafkasya bölgesi, gerekse Rusya ve Türkiye açısından hayati önem kazanmıştır. Özellikle, Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan ulaşım ve ticaret yollarının merkezi konumundadır.

Gürcistan açısından Türkiye; Rusya'nın nüfuzunu dengeleyebilecek bir komşu devlet olmanın yanı sıra, hem Batı'ya açılan bir kapı, hem de gelişmesine katkı sağlayabilecek ekonomik bir güçtür.

Burada daha çok İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Gürcistan'ın iç politikası ve Gürcistan'da yaşanan etnik sorunlar özetlenecektir. Tarih boyunca yapılan bağımsızlık savaşları yüzünden yıpranan Gürcüler, XIX. yüzyılın başında Çarlık Rusyası'nın istilasına uğradılar. Yıllarca süren mücadeleler sonunda, demokratik bir cumhuriyet kurarak tarih sahnesinde yeniden göründüler. Gürcüler diğer Güney Kafkasyalı milletler olan Azeriler ve Ermeniler gibi 1991 yılında Rusya Federasyonu'nun dağılmasıyla bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Çalışmanın amacı; Gürcistan'ın İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye, Rusya, Azerbaycan, Ermenistan ve İngiltere'nin Güney Kafkasya'da çakışan menfaatlerini, ortak siyasetlerinin bu siyaset çerçevesinde diplomatik ve askeri faaliyetlerinin incelenerek, sonuçlarının analiz edilmesidir. Bu çerçevede II. Dünya Savaşı'ndan sonra Gürcistan'ın Kafkas halkları ile siyaseti ele alınmıştır. Aynı zamanda bağımsızlık öncesi sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı ele alınarak sanayi ve endüstri hakkında da bilgiler incelenmiştir. Ayrıca savaştan sonra Kafkasya siyasetinin başarılı olabilmesi için gerçekleştirilmiş faaliyetler de irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, Güney Kafkasya, Transkafkasya, Türkiye, SSCB, Rusya Federasyonu, Stalin.

ABSTRACT**Doctorate Thesis****II. Up to Independence From The World War Georgia (1939-1991)****Yunus EKİCİ****The University of Firat****The Institute of Social Science****The Department of History****Elazığ-2017; Page: XII+ 278**

The Republic of Georgia is a small county in the South of the Soviet Union and in the west of Caucasian countries. Being one of the oldest nations in the world, Georgian people have a very lively history that dates back to ages.

Its geographical location between Asia and Europe, and many other factors contributed to a lot its social, politic, economic and cultural revolution. The advantageous position and the national wealth of Georgia has attracted, throughout the history, some countries among which are Russia and Turkey. The country had been invaded by Romans, Byzantines, Arabs, Caspians, Seljuks, Mongolians, Iranians, Ottomans and Russians.

Georgia is of vital importance both in terms of Caucasian region and in terms of Russia and Turkey due to its geo-strategic position. It is located in the middle of most transportation and commercial roads reaching to Caucasian and Middle Asian countries.

For Georgia, Turkey is not only a neighbour that would balance the power of Russia, but also a gate to the West, and an economic power that would contribute in its development.

This study will rather describe the domestic policies in Georgia after World War II and the ethnical problems persisting in the country. Exhausted by wars of independency throughout history, the Georgians were invaded by the Tsarist Russia in early 19th century. Subsequent to years of struggle, they have reappeared at the stage of history, founding a democratic republic. Georgians have gained independence after

dissolution of the Russian Federation in 1991 just like other South Caucasians such as Azerbaijanis and Armenians.

The objective of the study is to reveal the conflicting interests of Georgia, Turkey, Russia, Azerbaijan, Armenia and England in South Caucasia after World War II, as well as their common policies, and their diplomatic and military activities in the frame of such common policies. The study also aims to analyze the results thereof. The political affairs of Georgia and Caucasians after World War II have also been examined in this context. The country's social, cultural and economic structure before independence has been studied to derive information about its industrial affairs. Activities that have been carried out to succeed with its Caucasian policies after the war have been investigated too.

Key Words: Georgia, South Caucasia, Transcaucasia, Turkey, The Soviet Union, Russian Federation, Stalin.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	X
ÖNSÖZ	XI
GİRİŞ.....	1
I. GÜRCÜ ADININ ANLAMI VE KÖKENİ	1
II. GÜRCİSTAN'IN COĞRAFI VE JEOPOLİTİK KONUMU	2
II.1. Coğrafi Durumu.....	2
II.2. Jeopolitik Konumu	4
III. TARİH İÇİNDE GÜRCİSTAN.....	5
III.1. İlkçağlarda Gürcistan	5
III.2. İslâm Hâkimiyetinde Gürcistan.....	8
III.3. Selçuklu Hâkimiyetinden Osmanlı Hâkimiyeti Dönemine Kadar Gürcistan	10
III. 4. Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Gürcistan	14
III. 5. Gürcistan'ın Rus Hâkimiyeti Altına Girmesi.....	17
III.6. Bolşevik İhtilali ve İhtilal'in Gürcistan'a Yansımaları	19
III.7. Bolşevik İhtilali Sonrasında Gürcistan'daki Siyasi Gelişmeler	24

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÜRCİSTAN'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER	31
1.1. Gürcistan'ın İç Politikası	31
1.1.1. Kandid Charkviani Döneminde Gürcistan (1938-1952)	31
1.1.2. Akaki Mgeladze Dönemi (1952-1953)	34
1.1.3. Vasil Mzhavanadze Dönemi (1953-1972).....	36
1.1.4. Eduard Shevardnadze Dönemi (1972-1985).....	40
1.1.5. Jumber Patiashvili Dönemi (1985-1989)	45
1.1.6. Givi Gumbaridze Dönemi (1989-1990)	48
1.1.7. Zviad Gamsakhurdia Dönemi (1990-1991)	52

İKİNCİ BÖLÜM

2. GÜRCİSTAN'DA YAŞANAN ETNİK SORUNLAR	58
2.1. Abhazya Sorunu.....	58
2.2. Acaristan Sorunu.....	63
2.3. Güney Osetya Sorunu	67
2.4. Cavaheti Sorunu.....	73
2.5. Ahıska Türkleri Sorunu	78
2.5.1. Ahıska Türklerinin Tarihi Süreci	78
2.5.2. Ahıska Türklerinin Sürgün Edilmesi	81
2.5.3. 1944-1989 Dönemleri Arasında Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Umutları	86
2.5.4. Fergana Olayları.....	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GÜRCİSTAN DIŞ POLİTİKASI.....	94
3.1. Gürcistan Türkiye İlişkileri.....	94
3.1.1. Siyasi ve Ekonomik İlişkiler	94
3.1.2. Sosyal ve Kültürel İlişkiler.....	106
3.2. Gürcistan Rusya İlişkileri	112
3.2.1. Siyasi ve Ekonomik İlişkiler	112
3.2.2. Sosyal ve Kültürel İlişkiler.....	120
3.3. Gürcistan İngiltere İlişkileri.....	126
3.4. Gürcistan Azerbaycan İlişkileri	135
3.5. Gürcistan Ermenistan İlişkileri	141

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SSCB'NİN DAĞILMASI VE GÜRCİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI	147
4.1. Sovyetler Birliği'nin Dağılma Sürecinde Etkili Olan Olaylar.....	147
4.1.1. Etnik Sebepler	147
4.1.1.1. Azeri- Ermeni Çekişmesi	147
4.1.1.1.1. Dağlık Karabağ Sorunu	151
4.1.1.2. Gürcü- Osetinler Çekişmesi	161
4.1.1.3. Özbek- Ahıska Çekişmesi	165
4.1.1.4. Kırgız- Özbek Çekişmesi	167
4.1.1.5. Rus- Çeçen Çekişmesi.....	173

4.1.1.6. Gürcü- Abhaz Çekişmesi.....	182
4.2. Gürcistan'ın Bağımsızlığını Kazanması	189

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. GÜRCİSTAN'IN SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAPISI.....	195
5.1. Gürcistan'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı	195
5.1.1. Nüfus ve Etnik Yapı.....	195
5.1.2. Dil ve Kültürel Yapı.....	197
5.1.3. Dini Yapı.....	203
5.2. Gürcistan'ın Ekonomik Yapısı	210
5.2.1. Tarım.....	210
5.2.2. Sanayi ve Endüstri.....	217
5.2.3. Dış Ticaret.....	223
SONUÇ	227
BİBLİYOGRAFYA	231
EKLER	256
Ek 1. Orjinallik Raporu.....	256
Ek 2. Oset Generallerin Almanlara Karşı Başarıları.....	257
Ek 3. Oset Generali İssa Piliyev'in Almanlara Karşı Gösterdiği Başarı	258
Ek 4. 1964 Yılında Gürcistan'ın Tanıtım Reklamı.....	259
Ek 5. Gürcistan'daki Dini Cemiyetlerin Önemi	260
Ek 6. Gürcistan'daki Dini Cemiyetlerin Gelirleri	261
Ek 7. Vaftiz Dini Cemiyetinin Kayıt Altına Alınması.....	262
Ek 8. 15 Şubat 1927 Tarihli 17 Sayılı Sözleşmenin Önemi	263
Ek 9. Türk Sınırları İçerisinde Yaşayan Göçebelerin Ayrı Bir Vergiye Tabi Tutulmaları.....	264
Ek 10. Gürcistan SSC'nin 1958 Yılı İçin Ekilen Toprakların ve Sulanan Otlakların Artış Planı	265
Ek 11. 1958'de Gürcistan'da Tarımda Kullanılacak Traktörlerin Çalışma Cetvelleri ..	266
Ek 12. Tohum Islahından Sorumlu Mühendisin Maaşı	267
Ek 13. Gürcistan SSC'nin Devlet Çiftliklerinde Çalışan Çiftçilerin Yıllara Göre Gelir Tablosu ve Yüzdelik Dilimleri	268
Ek 14. 1957-65 Yılları Arasında Gürcistan'da Yem İhtiyacı ve Tüketimi.....	269
Ek 15. Abhazya, Acara ve Güney Osetya'nın Gelir ve Giderinin Dengelenmesi	270

Ek 16. 1957 Yılında Bazı İnşaat Malzemelerinin Çıkışının Yasaklanması.....	271
Ek 17. 1960 Yılına Ait Mühendis ve Personel Şeflerinin Maaşları.....	271
Ek 18. 1981 yılında İnşaat Malzemelerinin Bölgelere Göre Dağılımı	272
Ek 19. 1982 Yılında Binalarda Kullanılacak Malzemeler ve Bu Binalarda Çalışacak İşçilerin Sayısı.....	274
Ek 20. Gürcistan'da 1958'de Devlet Giderlerinin Azaltılması İçin Alınan Önlemler .	275
Ek 21. 1968 Yılında Halkın Yaşam ve Tüketim Kalitesinin Arttırılması İçin Ayrılan Ödenek	276
Ek 22. Gürcistan SSC'nin 1980 Yılına Ait Bütçesinin Kontrolü	277
ÖZGEÇMİŞ	278

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
AB	: Avrupa Birliği
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
ATASE	: Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı
Bkz..	: Bakınız
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
ev.	: Çeviri
DKÖB	: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
KGB	: Devlet Güvenlik Komitesi
KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
m.	: Metre
MK	: Merkez Komitesi
mm.	: Milimetre
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
OAKA	: Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları
ÖSSC	: Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
RF	: Rusya Federasyonu
s.	: Sayfa
SAÜ	: Sakarya Üniversitesi
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
y.y.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Güney Kafkasya’da önemli bir yere sahip olan Gürcistan yaklaşık üç bin yıl önce meydana gelmiştir. Bu uygarlık farklı çağlarda Roma, Bizans, Arap, İran, Osmanlı, Rus ve Avrupa uygarlıkları tarafından etkilenmiştir. Bu etkiler bazen devlet için olumsuz bir şekilde gerçekleşiyordu fakat bunun yanında olumlu tarafları da vardı. Gürcistan tarihte karşılaştığı tüm zorluklara rağmen günümüzde bağımsız bir devlet olarak varlığını devam ettirmektedir.

Tarihte Güney Kafkasya’nın önde gelen ülkelerinden sayılan Gürcistan, coğrafi konumunun önemi ve uygunluğu itibarıyla günümüz Avrupa tarihçileri tarafından Transkafkasya ülkeleri arasında sayılmaktadır.

İlkçağlardan günümüze kadar birçok devlete ev sahipliği yapan Gürcistan’ın tarihteki önemi oldukça büyüktür. Bugün, karmaşık bir yapıya sahip olan Kafkasya’nın şekillenmesinde bu gibi ülkeleri kullanmak isteyen başta Rusya ve Avrupa Devletleri bu doğrultudaki çalışmalarını hala sürdürmektedir.

Gürcistan’ın jeopolitik ve stratejik menfaatleri, Türkiye, Rusya, İngiltere ve Almanya gibi büyük devletlerin, yüzyıllar boyunca Karadeniz kıyıları ve Kafkasya’da sık sık karşılaşmasına neden oluyordu. Kafkasya, bu devletler için bugün de hâlâ hayati çıkarlar bölgesi olarak kalmaya devam etmektedir.

Yüzyıllar boyunca Kafkasya bölgesi ve özellikle Gürcistan siyasi, ekonomik, stratejik ve kültürel açıdan önemli bir geçiş noktasındadır. Kafkasya bölgesindeki bu durum, dünya politikasını etkilemekte ve bu bölgenin sahibi olan kuvvet, dünya siyasetinin önemli aktörleri arasında yer alma şansını yakalamaktadır. Bundan dolayı tarih boyunca Rusya ve büyük devletler bu bölgeye sahip olabilmek için büyük bir çaba sarf etmişlerdir. Özellikle de Türkiye ve Rusya arasında önemli rekabetlere sahne olmuştur.

Bu çalışmada Gürcistan’ın, II. Dünya Savaşı’ndan başlayarak bağımsızlığını elde edene kadarki geçen dönem incelenmeye çalışılmıştır.

Gürcistan, Güney Kafkasya’da sıcak denizlere ulaşımı bulunan özel bir ülke olması nedeniyle hem jeopolitik hemde stratejik konumu açısından, ticaret için hayati öneme sahip ülkelerden biridir. Gürcistan bağımsızlığını kazandıktan sonra da etnik sorunlar bir problem olarak kalmaya devam etmiştir. Ülkede yaşayan Abhazya Özerk

Cumhuriyeti, Güney Osetya Özerk Bölgesi, Acara Özerk Cumhuriyeti, Ahıska Türkleri ve Cevaheti bölgesinin Gürcistan ile olan ilişkileri incelenmiştir.

Gürcistan ile münasebetlerin gelişimi ele alındığında özellikle Türkiye ve Sovyet Rusya'nın menfaatleri paralelinde ilişkilerin yönlendirilmesine katkı sağlamak için çalışma yapılmış, bölgede bulunan diğer Kafkas devletlerinden Azerbaycan ve Ermenistan'ın, devletlerarasındaki çıkar çatışmaları gün yüzüne çıkarılarak Kafkasya bölgesine ait yeni çıkarımlara dair bulguların bulunması hedeflenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bağımsızlığına kadar Gürcistan konusunu ele aldığım bu çalışma, benim için uzun, zevkli, fakat aynı derece de gurur verici bir araştırma olmuştur. Bu alanda, daha önce yazılmış olan kaynakların nadir oluşu, araştırma konusunu tercih etmemdeki en büyük etkendir.

Bu çalışma hakkındaki kaynaklar; Gürcistan Arşivi, Gürcistan Halk Kütüphanesi, Cumhuriyet Arşivi, Milli Kütüphane, TBMM Kütüphaneleri, İslam Araştırmaları Merkezi, gazeteler, dergiler, makaleler, tetkik eserler ve çeşitli üniversitelerin kütüphanelerinden elde edilmiştir.

Çalışmam sırasında, benden akademik desteğini esirgemeyen, titiz değerlendirmeleri için danışmanım Prof. Dr. Ö. Osman UMAR'a, özellikle Gürcistan'daki Rusça kaynakların çevirisi hakkında büyük bir hoşgörü gösteren Sayın Pavle MURADIŞVİLİ'ye teşekkür ve şükranlarımı bir borç bilirim.

Tez dönemi boyunca bana sağladıkları desteği tez çalışmam sırasında da sürdüren, hoşgörü ve anlayış gösteren sevgili eşim Pınar EKİCİ'ye teşekkür ederim.

GİRİŞ

I. GÜRCÜ ADININ ANLAMI VE KÖKENİ

Gürcü halkı çeşitli kardeş topluluklarının birlikte yaşamasıyla oluşmuştur. Oluşan bu topluluklar ‘Kartvelien’ gruplar olarak nitelendirilmiştir.¹ Kendilerini ‘Kartvelien’ olarak nitelendiren, Gürcülerin ‘Sakartvelo’ (Gürcü ülkesi, Gürcistan) olarak isimlendirdikleri topraklarda çok önceden beri hüküm sürdükleri düşünülmektedir.² Bu gruplar Megreller, Çan’lar ve Svanlar olarak bilinmektedir. Bu gruplarında içlerinde çeşitli boylara ayrıldıkları görülmüştür. Kartlılar, Kahlılar, Pşav, Hevsurlular, İmeretliler, Guryalılar, Acarlar, Meshler, Şavşlar, Klarclar bir araya gelerek Kartvel boyunu oluşturmuşlardır.³

Tarihi dönemlerde Kartlar, Doğu ve Güney Gürcistan’da, Svanlar genellikle Batı Gürcistan’ın daha çok kuzey kesimlerinde, Megrel-Çan’lar ise Karadeniz’in doğu ve güneydoğu kıyılarına yerleşerek hüküm sürmüşlerdir. Bu tarihi süreç içerisinde Kartlar ön plana çıkmışlardır. Doğu Gürcistanda kullanılan dil, edebiyat dili olarak gelişme göstermiş ve diğer Gürcü (Kartveli) topluluklarının da kullandığı edebi bir dil haline gelmiştir.⁴

Kartvel isminin Gürcülerin ilk anayurdu olarak adlandırılan ve Chaldea (kalde) ile alakalı olduğu düşünülen Kardü’den türediği iddiası savunulmaktadır. Bu durum doğrultusunda iberler Chaldea-Urartu topluluğuna mensup iken M.Ö. VI. y.y. da Van bölgesinden çıkarılmasının ardından kendilerinden önceki toplulukları bir nebze kuzeye iterek ve bir nebze de onlarla kaynaşarak Kafkasya’ya yerleşmişlerdir.⁵

Gürcüler, ileri sürülen bir anlatıya göre; Yafes’in oğlu olan Targoman’ın ikinci çocuğu Kartlos’un soyundan türediklerine inanmışlar ve bu sebeple⁶ efsanevi ataları Kartlos’a izafetle kendilerini Kartvel olarak nitelendirmişlerdir.⁷

Gürcücede Gürcistan Sakartvelo olarak Gürcüler ise daha çok Kartveli olarak isimlendirilmiştir. Birçok dilde var olan ‘Georgia’ teriminin, bölgeye gelip, tarımla ilgilenen insanları gören Antik Dönem Helenleri tarafından nitelendirilmiş olabileceği

¹ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşa, *Gürcistan Tarihi*, İstanbul, 2000, s.31.

² Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.12.

³ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşa, *a.g.e.*, s.31.

⁴ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.12.

⁵ Agop Dilaçar, “Gürcistan Maddesi”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt:18, Ankara, 1970, s.206.

⁶ Ramazan Özey, *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul, 2001, s.148.

⁷ Aydın Taneri, *Celalüd-din Harizmşah ve Zamani*, Ankara, 1977, s.161.

ihtimali bir hayli yüksektir. Latince Georgius; Yunanca Georgios olan kelimenin Türkçedeki tam olarak karşılığı ‘Çiftçi’dir. David Marshall Lang de ‘Gürcüler’ isimli kitabında, Gürcülerin kendilerini Kartvel-ebi, ana vatanlarına da Sa-kartvel-o olarak nitelendirdiklerini bahsetmektedir. Her iki isimde Gürcü topluluklarının atası olan efsanevi yarı tanrı Kartlos ile ilgilidir. Tiflis’in bulunduğu Orta Gürcistan’ın esas eyaletinin ismi Kartli’dir.⁸

II. GÜRCİSTAN’IN COĞRAFI VE JEOPOLİTİK KONUMU

II.1. Coğrafi Durumu

Kafkas Dağları’nın güney bölgesinde bulunan Gürcistan; kuzeyinde Rusya federasyonu, güneyinde Ermenistan ve Türkiye, güneydoğu ve doğusunda Azerbaycan ile çevrilmiştir. (Bkz. Harita 1) Abhazya ile Acara Özerk Cumhuriyetleri ve Güney Osetya Muhtar bölgesi Gürcistan’a ait yerleşim yerleridir.⁹ Matematik konumu, 40’ ve 47’ doğu boylamları ile 41’ ve 44’ kuzey enlemleridir.¹⁰

Harita 1. Gürcistan Siyasi Haritası

Kaynak: <http://www.turkcebilgi.com/harita/Gürcistan>

⁸ Özge Ç. Denizci, *Gürcüler*, İstanbul, 2010, s.22.

⁹ Nihat Kaşıkçı-Hasan Yılmaz, *Batum’dan Burgaz’a Karadeniz’in Öte Yakası, (Ülkeler-Şehirler- İz Birakanlar)* Ankara, 2000, s.24.

¹⁰ Hüseyin Tutar-Evren Demir- Muhammet Demir- Orhan Gazi İnce, *İş Dünyası İçin Gürcistan Rehberi*, Kars, 2013, s.8.

Ülke genel olarak tepelik bir yeryüzü şekline sahiptir. Tepeler genellikle buzullarla çevrilidir ve Karadenize doğru adeta dar bir şerit halinde uzanan kıyı düzlüklerine ilerledikçe dağların yüksekliğinin azaldığı görülmektedir. Birinci sırayı oluşturan bu dağların güneyinde genellikle bunlara paralel halinde uzanan ve kenarları oldukça dik vadiler ve boğazlarla birbirinden ayrılan daha alçak sıradağlar bulunmaktadır. Buzla çevrili tepelerden birçok ırmak Karadeniz’e dökülmektedir.¹¹

Gürcistan, yüzey şekilleri açısından üç bölgeye ayrılır:

1. Kuzeyde Büyük Kafkas sıradağlarının yer aldığı bölge

2. Güneydeki Acara-İmereti, Trialeti, Borcomi-Bakuriani ve Ahalstihe dağlarının yer aldığı Küçük Kafkas kütesinden meydana gelen bölge

3. Bu iki kütle ortasında ova ve yaylaların bulunduğu engebelli çöküntü bölgesidir. Batıdan doğuya doğru gidildikçe yüksekliği artan Büyük Kafkas sıradağları Rusya Federasyonu ile bir sınır oluşturmaktadır. En yüksek zirveleri oluşturan Şara Dağı 5068 m, Kazbeg Dağı 5047 m, Rustavi Dağı 4960 m, Tetnults Dağı 4852 m ve Uşba Dağı 4700 m bu bölgede yer almaktadır. Güneyde bulunan Küçük Kafkas Dağları çok yüksek olmayıp, yükseklik Didi-abuli zirvesinde 3301 metreyi bulmaktadır. Kuzey ve güneydeki zirveler ortasında bulunan çöküntü alanının batı bölgesinde Kalhit Ovası, doğuda Kartli ve Kaheti yaylaları bulunmaktadır. Kar ve buzullarla çevrili bulunan zirvelerden akan çok sayıda ırmağın beslediği Kalhit Ovası’nın Karadeniz’e yakın bölgelerindeki bataklıkların kurutulmasının sağlanmasıyla tarıma elverişli araziler elde edilmiştir.¹² Türkiye ile Gürcistan arasında iki sınır kapısı mevcuttur. Bunlardan en önemli konumda olan Sarp sınır kapısı, Karadeniz sahilinde yer alan Artvin’de bulunmaktadır. İkinci sınır kapısı ise Ardahan iline bağlı Posof ilçesinde bulunmaktadır.¹³

Gürcistan’ın iklimi coğrafi alanlara göre çeşitlilik göstermektedir. Kafkasların kuzeyden esen soğuk rüzgârlarına engel olması ve ülkenin Karadeniz tarafından esen nemli ve sıcak bir havanın etkisinde olması bölge iklimin ılıman ve yağışlı olmasına neden olmaktadır. Karadeniz’e komşu Kolhit Ovası’nda ise astropikal iklim özelliklerinin hâkim olduğu görülmektedir.¹⁴

¹¹ Muhsin Akgür- Tezer Palacıoğlu, *Gürcistan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul, 1999, s.13.

¹² Davut Dursun, “Gürcistan Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt:14, İstanbul, 1996, s.310.

¹³ H. İbrahim Özdemir, *Kapı Komşumuz Gürcistan*, Erzincan, 2006, s.7.

¹⁴ Davut Dursun, *a.g.m.*, s.310.

Batı Gürcistan kesimleri Sovyetler Birliği'nin en yağışlı bölgesidir. Kıyı taraflarında 1000 mm'yi bulan yağışlar dağlarda 2500 mm'yi bulmaktadır. Kış mevsimlerinin ılık, yaz mevsimlerinin ise sıcak geçtiği Gürcistan'da sıcaklıklar bölgenin deniz konumuna göre farklılık gösterir. Kolhida düzlüklerinde palmiye, bambu, okaliptüs gibi astropikal bölgelere uyumlu ağaçlar yetişmektedir. Alçak kesimlerde meşe ve kayın ormanları yoğun olarak bulunmaktadır. Daha yüksek kesimlerde ise bu ormanlar yerlerini köknar ve ladinden oluşan kozalaklı ağaçlara bıraktığı görülmektedir. Kurak olan Doğu Gürcistan'daki stepler bitki örtüsünden yoksundur.¹⁵

II.2. Jeopolitik Konumu

Gürcistan yaklaşık 5,5 milyonluk nüfusu ve 69.700 kilometrekareye sahip yüzölçümü ile Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Rusya ile komşu olup, Karadeniz'e kıyısı bulunan bir Güney Kafkasya ülkesidir.¹⁶ Nüfusun %56'sı kent, %44'ü kırsal kesimde hüküm sürmektedir.¹⁷

Etnik yapısının %69'unu Gürcü,¹⁸ %8'ini Ermeni, %6,3'ünü Rus, %5,7'sini Azeri, %3'ünü Oset, %1,8'ini Abhaz, %1,9'unu Yunanlılar, %3'ünü ise diğer halklar meydana getirmektedir.

Gürcistan'da doğum oranı ‰17'dir. Bu değer ‰27,1 olan dünya ortalamasının gerisinde kalır. Ölüm oranı ‰8,4'tür; dünya ortalaması ise ‰9,8'dir. Gürcistan'da yaklaşık ömür kadınlarda 69,0 yıl iken, bu oran erkeklerde 76,3 yıla yükselmektedir.¹⁹

Gürcistan bulunduğu jeopolitik konum nedeniyle Kafkasların yanı sıra Asya'nın da kapısı durumundadır. Doğusunda yer alan Azerbaycan ve Azerbaycan'a komşu olan Hazar Denizi'nin güneyinden de Orta Asya'ya açılan bir kapıdır. Bu bakımdan jeopolitik bir önem arz etmektedir.²⁰

Kafkas dilleri öbeğinden farklı bir alfabesi olan halk Gürcüce konuşmaktadır.²¹ Gürcü ulusu, dil bakımından birbirleriyle ilişkili, fakat toprak temelinde çeşitli

¹⁵ Ufuk Tavkul, "Sosyo Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Gürcistan", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı:351, Temmuz 1992, s.418.

¹⁶ Burcu Çörten, *Güncel Karadeniz Jeopolitiği*, Giresun, 2009, s.49-50.

¹⁷ Muhsin Akgür- Tezer Palacıoğlu, *a.g.e.*, s.14.

¹⁸ Ali Sönmez, *Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri (Ülke Profilleri ve Türkiye İle İlişkiler)*, Ankara 1996, s.15.

¹⁹ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.28-29.

²⁰ H. İbrahim Özdemir, *a.g.e.*, s.8.

²¹ Emrullah Güney, *Türkiye'nin Komşuları*, Diyarbakır, 2002, s.244-245.

toplulukların bir harmanıdır. Bu halklar önceden kendi diyalektleri yönünde etnografik gruplar olarak sınıflandırılıyordu. 10. y.y.'dan itibaren 'Kartveliler' ya da 'Gürcüler' adıyla birleşmişlerdir ve Gürcistan'a 'Sakartvelo' ismi verilmiştir. Kartveli olarak sınıflandırılan gruplardan biri Megrellerdir. Megreller, esasen Kartvelilerle kültürel anlamda önemli bir farkı bulunmamasına rağmen Gürcüceyle bağlantılı fakat farklı bir dil konuşurlar ve 1930'larda farklı bir etnik grup olarak gruplandırılmışlardır. Megrel nüfusu, ülkenin günümüzde de 'Megrelia' ya da 'Samegrelo' olarak isimlendirilen batı bölgelerinde yoğun olarak yaşadığı görülmektedir.²²

Başkent Tiflis haricinde Kutaisi, Batum ve Rustavi de önemli yerleşim yerleridir. Devlet dili Gürcüce olup, Rus dilinin de yoğun olarak konuşulduğu görülmektedir. Eğitimde ve devlet yönetiminde Rusça büyük önem arz etmektedir. Hemen hemen bütün Gürcü aydınlar, eğitimciler bu dili kullanırlar. Ülkede Gürcü dilinde olduğu gibi Rus dilinde de gazeteler ve kitapların yayımlandığı görülmektedir.²³ Eski Sovyetler Birliği'nin etkisiyle Rusya'dan göç aldığı için Rusça bilen kişi sayısı da oldukça fazladır.²⁴

Gürcüce, Gürcistan haricinde Azerbaycan'da, Anadolu'da Megrelisa dili ve Svanetçeyle beraber Kartvel dilleri de denilen Güney Kafkas dil ailesini oluşturmaktadır.

Gürcistan'da küçük topluluklar halinde Osetler, Rumlar, Abhazlar da yaşamaktadır. Abhazlar Abhazca, Osetya halkı Osetçe, Acara halkı Acarcayı konuşmakta ancak ülkede hemen hemen herkes Gürcü dilini bilir ve kullanmaktadır.²⁵

III. TARİH İÇİNDE GÜRCİSTAN

III.1. İlkçağlarda Gürcistan

Ulusların kökenleri ile ilgili araştırmalarda mitolojik ve menkıbevi efsaneler önemli bir yer teşkil etmektedir. Kafkas uluslarının birkaçında Hıristiyanlığın etkisiyle soylarını Nuh Peygamber'e bağlamaktadırlar. Nitekim Gürcü ve Ermeni tarihleri bir dönem eğitim kurumu olarak kabul edilen kiliselerde yazılmıştır.²⁶

²² Fahrettin Çiloğlu, *Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya da Etnik Çatışmalar*, İstanbul, 1998, s.176-177.

²³ Emrullah Güney, *a.g.e.*, s.244-245.

²⁴ Özge Ç. Denizci, *a.g.e.*, s.23.

²⁵ Emrullah Güney, *a.g.e.*, s.244-245.

²⁶ Mehmet Bülent Uludağ, "Gürcülerin Kökeni İle İlgili Görüşler", *Çveneburi Kültürel Dergi*, Sayı:22-24, Temmuz- Aralık, İstanbul, 1996, s.22.

Arkeolojik buluntular ve yazılı kaynaklar Gürcülerin Antik Çağda Orta Doğu'da metal işleme yöntemine büyük fayda sağladıkları görülmektedir. Yunanlılar arasında kabul görülen inanışa göre demir işlemeciliğini Gürcülerin ataları bulmuştur. Gürcistan'da zamanla büyük kabilelerin meydana gelmesi, metal işlemeciliğinin gelişmiş olduğu M.Ö. 2. bin yılına denk gelmektedir. Trialeti Höyüklerinde bulunan altın ve gümüş kupalar, takılar, pişmiş topraktan kaplar, gelişmiş bir sanat geleneğinin olduğunu kanıtlamaktadır.²⁷

Gürcüler Ön Asya'nın en eski toplumlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ön Asya halklarının zenginlik ve refah yaşantısı eskiden beri uzaktaki insanların ilgisini çekmiştir. Göçebe kabilelerin akınları neticesinde yerli halkın toprakları daralmıştır. M.Ö. 2 binli yılların başlarında Ön Asya'nın yerli milletlerinden olan Hattiler ve Subarlar ilerlemiş bir medeniyet seviyesinde yaşıyorlardı. Gürcülerin ataları, bu ileri medeniyet düzeyine çıkmış Hatti ve Subari'lerdir.

Hattiler, küçük Asya'nın önemli uluslarındandır. Dolayısıyla Hattileri en eski Anadolu uluslarından biri olarak kabul edebiliriz. Başkentleri M.Ö 3 binli yıllarda Hattuşi (Hattuşas) idi. Bu isim devletin kurucusu olan Hitit (Hatti)'den gelmektedir. Hattilere yakın yaşayan Subariler ülkenin doğusu ve kuzeyinden, Mezopotamya ve Kafkas doruklarına kadar ellerinde tutuyorlardı. Subarilerin güney bölgeleri Huri adıyla kabul edilmiştir.²⁸

Gürcistan'da Alt Yontma taş (Alt paleolitik) döneminde yaşamış insan topluluklarının varlığını tespit eden işaretler görülmüştür. Bölgenin güneyinde ve batısında pek çok yerde Yeni taş (Neolitik) döneminden itibaren burada yerleşik bir tarımın olduğunu kanıtlamaktadır.

Antikçağda Kafkasya, maden işlemeciliğinin merkezi olarak kabul edilirdi. Burada Tunç çağı M.Ö 2. binyılın başlarında meydana çıkmıştır. M.Ö. 1. binyılın başlarında Asur ve daha sonra da Urartu tarih kaynaklarında Gürcistan atalarından söz edilmektedir.²⁹

M.Ö. VII. y.y. ortalarında ortaya çıkan İskit saldırılarının ardından Türklerin akınları kuzeyden Gürcistan'a doğru daha sistemli bir şekle girmiştir. Gürcü tarihçileri İskender zamanında bile Kur Nehri boyuna Bunturki ve Kıpçak isminde iki Türk

²⁷ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.32.

²⁸ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.37-38.

²⁹ Emrullah Güney, *Türkiye'nin Komşuları*, Diyarbakır, 2002, s.243.

milletinin yerleştiklerinden söz etmişlerdir.³⁰ Kartvel ahalisi daha önceleri Van Gölü etrafında yaşarken, M.Ö. IV. y.y.'da, kendilerinden önce yaşayan kavimleri kuzeye iterek ve onlarla karışarak Kafkaslara, bugünkü Gürcistan'ı vatan etmişlerdir. Gürcüler, kendilerinden önce Kafkaslara yerleşen Yunan asıllı halklar ile biraraya gelen çeşitli Türk kavimleri, İranlılar ve Araplar ile kaynaşmışlardır. Gürcülerden önce burada yaşayan kavimlerin yaptığı gibi Gürcüler de İranlılara vergi vermişlerdir.³¹

Bizans'ın bölgeden M.Ö. V. y.y'da çekilmesiyle burada Lazistan, Klarçetya ve Meshetya adlarında üç devlet oluşmuştur. Lazistan, Lazika ve Karadeniz'in kenarında ince, dar bir bölgede Kemer'den Makriyal'a kadar uzanan coğrafi bir sahayı kaplıyordu. Bu ülkenin savaşçı insanları, bağımsız bir devlet elde ettikleri gibi komşuları olan İmeretya ve Megrelya'yı da savaş neticesinde topraklarına katmışlardır.

Klarçetya, Ardanuç ve Olur'un belirgin olarak kabul edilen ismidir. V. yüzyılda Bizans'ın geri çekilmesi sonucu buradaki Bagrat ailesi bağımsızlığını ilan etmiştir. Gürcistan'ın en eski hanedanı olan bu aile, İspir'den gelmiştir. Bin yıl boyunca hüküm süren Bagratlılar, Çoruh Vadisindeki İspir prensleri ve bugünkü Bayburt'ta şatosu bulunan eski ve şanlı bir ailedir.

Meshetya (Ahıska) ise Bagrat ailesi tarafından topraklarına katılmıştır. Lazistan, İmeretya, Kartvelya ve Kahetya'yı Ardanuç'la birleştirdi. Ardanuç kalesi de bu aileden miras olarak gelmiştir.³²

Gürcistan'da kabul edilen ilk krallık sülalesi (ilk Kartli kralı) Mtzgheta şehrinde Mthetos'un oğlu Kartloslu Parnavaz'dır. M.Ö. 302-162 tarihleri arasında 140 yıl saltanat süren bu İki hükümdar; M.Ö. 2-M.S.186 tarihleri arasında da 188 sene iktidarda kalmış dokuz kral görülmektedir. 11 kralın her birinin ortalama saltanat süresi 29 yıl 10 ay olarak sülalenin hâkimiyet süresi ise toplamda 328 yıl olmuştur.³³

M.Ö. IV. yüzyılda, Gürcistan'ın şuan bulunduğu coğrafyada İberya Krallığı kurulmuştur. Bu yeni krallığın Roma'yla olan ilişkileri her ne kadar Roma'nın askeri ihtiyaçları ve doğuda kendilerini kabul ettirebilecek birileri olduysa da bu durum İberya Krallığı'nın ekonomik ve siyasi gelişimi için oldukça önemli yer teşkil etmiştir.³⁴

Roma ordusu bu yöreye bir vali tayin edip, bir muhafız gücü bırakarak çekilmesi üzerine Gürcüler ayaklanmıştır. Bu ayaklanma neticesinde onları ülkelerinden

³⁰ Agop Dilaçar, *a.g.m.*, s.206.

³¹ Mehmet Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Ankara, 2006, s.212.

³² Yunus Zeyrek, *Acaristan ve Acarlar*, Ankara, 2001, s.19.

³³ Marie Felicite Brosset, *Gürcistan Tarihi*, Ankara, 2003, s.20.

³⁴ Özge Ç. Denizci, *a.g.e.*, s.39.

kovmuşlarsa da yaklaşık 30 yıl sonra yani M.Ö. 36 yılında ‘Kanidi’ adında bir generalin önderliğinde bir Roma ordusu tekrar bu bölgeyi Roma devletine katmıştır. Bununla birlikte bu kez Gürcistan’ın içişlerine müdahale edilmemiş, Roma ile müttefik bir devlet olarak kalmıştır. Romalılar bu sebeple diğer savaşçı Kafkasya halklarının istilasına karşı Roma sömürgelerini koruyabilmek için Gürcü ordusundan pek çok kez faydalanmıştır.³⁵

Transkafkasya’nın Hristiyan halkları İranlılarla sert geçen savaşlara girmişlerdir. Bu mücadelenin önemli aşamalarının birinde Kartlinin efsanevi hükümdarı Kral Vachtang Gorgasal, İran’la savaşmak için uzun hazırlıklar yaparak ve ardından Kuzey Kafkasya’ya bir sefer gerçekleştirmiştir. Kafkaslardaki geçitleri ele geçirerek kontrol altına almış ve Gürcistan’ın Darial tarafındaki sınırlarını kuvvetlendirmiştir. Sınırlarını genişletmek için çalışmasına rağmen Batı Gürcistan’ın önemli bir kısmını Kartli Krallığına vermiştir. Kral Vachtang, Gürcü Ortodoks kilisesini güçlendirmek amacıyla dikkate değer önlemler alarak bu kurumun itibarını yükseltmiştir. Vachtang Gorgasal, iktidarını güçlendirmesinin ardından Gürcistan’ın bağımsızlığını tehdit eden İranlılarla çarpıştı. Çarpışmalarda orduyu bizzat yöneten Vachtang Gorgasal, savaş meydanlarından daima galip ayrılmıştır.³⁶

V.y.y.’da ünlü kral Vahtang Gargasali, Gürcistan’a ulusal egemenliğini kazandırmıştır. Krallığını tüm Kafkas coğrafyasına kadar yayarak başkentini Mtzheta’dan Tiflis’e taşımıştır. Bizans ile İran saldırılarında Gürcü toprakları savaş meydanı haline gelmiştir.³⁷ Güçlü komşuları tarafından sık sık saldırılara maruz kalan Gürcistan, VII. y.y.’dan itibaren kısa süren periyotlarda bağımsızlığını koruyabilmiştir.³⁸ Ancak 650’li yıllarda Gürcistan Arap egemenliğine geçmiştir.³⁹

III.2. İslâm Hâkimiyetinde Gürcistan

İslâm ordularının Kafkasya’ya yönelik harekâtı Hz. Ömer döneminde başlamıştır.⁴⁰ Hz. Ömer döneminde Suriye, Filistin ve İran’ın büyük bölümü Arapların egemenliği altına girmiştir. Böylelikle Araplar yönlerini Kafkasya’ya doğru çevirmişlerdir. 642-643 yıllarında Araplar, Kartli sınırlarına kadar ilerlemişlerdir.⁴¹

³⁵ Met Çünatıkho İzzet, *Kafkas Tarihi* (Çev: Fahri Huvaj), İstanbul, 2002, s.37.

³⁶ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.39

³⁷ Emrullah Güney, *a.g.e.*, s.252.

³⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Kafkasya ve Azerbaycan’ın Dün’ü-Bugün’ü-Yarın’ı*, İstanbul, 1995, s.89.

³⁹ Emrullah Güney, *a.g.e.*, s.252..

⁴⁰ Hüsamettin M. Karamanlı, “Gürcistan Maddesi” *İslam Ansiklopedisi*, Cilt:14, İstanbul, 1996, s.311.

⁴¹ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.113.

654'te Tiflis'i kuşatma altına alarak orada bir emirlik kurdular.⁴² 654 yılında Kartli Patrikiosu (Eristavi) Araplarla savaşmayı göze alamamıştır. Onlara zengin hediyelerle birlikte elçiler göndererek barış dostluk ve dayanışmada bulunmayı önerdiler.⁴³ Arap komutanı Habib bin Mesleme, Hz. Osman döneminde İrminiye'nin fethedilmesi için görevlendirilmiştir. Duvin'i alan Habib, Gürcistan'ın merkezi Tiflis üzerine yürüyerek şehri fethetti ve Gürcülerin teklif ettiği barış önerisini kabul etmiştir.⁴⁴

Kafkas bölgelerinde, halifeler güçlü bir ırk olan Hazarlarla sürekli savaş halinde bulunmuşlardır. 717 senesinde Gürcistan, Horasan Valisi Süleyman'ın vekili olan Yezid tarafından fethedilmiştir. Bu da kuşkusuz Müslüman egemenliğinin bir genişleme siyasetinden ibaret olduğu görülmektedir.⁴⁵

Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde İrminiye valiliğine bağlanan Gürcistan, Emeviler zamanında el-Cezire valiliğinin egemenliğine girmiştir. Gürcistan'a yönelik fetih harekâtı Emeviler döneminde de devam edildi ve Hişam bin Abdülmelik döneminde Gürcistan'ın tamamı fethedilerek Arran'ın merkezi olan Berdea'da askeri bir ordugâh tesis edilmiştir. Azerbaycan, Arran, Şirvan, İrminiye ve Gürcistan'ın da içinde bulunduğu büyük bir vilayet kurulmuştur.⁴⁶

Halife Hişam, 713 yılında kardeşi Mesleme'nin yerine Mervan bin Muhammedi Kafkasya'daki Arap ordusunun başına getirmiştir. Mesleme, Hazarlara karşı sürekli bir galibiyet elde edememiştir. Ancak onun Kabok veya Kafkas Dağında yaşayan insanlara karşı kazandığı bir zaferden sonra Alan Kapısı Kalesinde bir garnizon yerleştirmiştir. Bu garnizonun yiyecek ve giyim ihtiyacı Tiflis'den temin edilmiştir. Mervan ise Hazarları itaat altına almış, Arzan veya Alazan Nehrini geçerek Saklabların yanına sokulmuş ve aldığı esirleri oradan Kahet'e getirmiştir. Mervan 735'te Alanları yenerek, 737'de Hazaristan'a girmiştir. 739'da Lezgileri yenmiş ve 744'te de halife olmuştur.⁴⁷

Güney Kafkasya, 728 yılında Arap kuvvetlerini bozguna uğratan Hazarların tekrar egemenliği altına girmiştir. Hazar egemenliği 764-765 yıllarında Kür ve Aras boylarını da içine alarak Tiflis'i ve Gürcistan'ın yedi sancağında egemenlik

⁴² Nihat Kaşıkçı- Hasan Yılmaz, *Aras'tan Volga'ya Kafkaslar (Ülkeler-Şehirler-İz Bırakanlar)* Ankara, 1999, s.99.

⁴³ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.113.

⁴⁴ Hüsamettin M. Karamanlı, *a.g.m.*, s.312.

⁴⁵ Marie Felicite Brosset, *a.g.e.*, s.208.

⁴⁶ Hüsamettin M. Karamanlı, *a.g.m.*, s.312.

⁴⁷ Marie Felicite Brosset, *a.g.e.*, s.208.

kurmuştur.⁴⁸ Bu da Tiflis'in kısa bir dönem için Hazarların hâkimiyetinde kaldığını göstermiştir.⁴⁹

Arap hâkimiyeti döneminde Hazar Türklerinin Doğu Anadolu'yu ve Tiflis'i egemenliği altına aldığı Gürcü, Ermeni ve Bizans kaynaklarında bahsetmektedir. Nitekim Araplar, bütün bu ülkelere 'Hazarlar Memleketi' ismini vermişlerdir. Hatta Gürcistan, Selçuklular döneminde bile Hazarlar memleketinin bir kısmı olarak anılmaya devam etmiştir.

Abbassiler döneminde 833-852 yıllarında İrmîniye ve Şirvan ayrı ayrı vilayetler şekline getirilince Tiflis'te İshak bin İsmail tarafından bir İslâm emirliği kurulmuştur. Halife, Mutevekkil-Alellah döneminde Tiflis ile Bağdat arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bundan dolayı Halife, meşhur Türk komutanı Boğa el-Kebir'i, İshak'ı yola getirmekle görevlendirmiştir. Boğa el-kebir, İshak ile oğlunu tutsak ederek öldürtüp Tiflis emirliğine de son vermiştir. Tiflis emirliğinin sona ermesi halifelik için telafisi zor bir hata olarak değerlendirmişler ve bunun Kafkasya'daki dağılışın başlangıcı olduğunu dile getirmişlerdir.⁵⁰

1020 yıllarından itibaren Gürcistan'ın bazı bölgeleri Bizans İmparatoru olan II. Basileios tarafından alınarak yeni bir askeri ve idari birim kurulmuştur.⁵¹ XI. yüzyılın ilk on yılından itibaren Türkler Kafkasya'ya doğru yavaş yavaş ilerlemeye başlamışlardır.⁵²

III.3. Selçuklu Hâkimiyetinden Osmanlı Hâkimiyeti Dönemine Kadar Gürcistan

Müslüman Türklerin Kafkasya ile münasebetleri Selçuklular ile başlamıştır. 1062 yılında Selçuklu Türklerinin Kafkasya'ya doğru akınlar düzenlediği bilinmektedir.⁵³

Sultan Alparslan, yönetimde düzeni koruduktan sonra devletin fetih planlarına göre Sultan Tuğrul döneminde gerçekleşen Anadolu seferlerini devam ettirmek için 1064 Şubat ayında başkent Rey'den çıkarak Azerbaycan'a ilerlemiştir. Kısa zamanda

⁴⁸ Agop Dilaçar, *a.g.m.*, s.206.

⁴⁹ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşıa, *a.g.e.*, s.116.

⁵⁰ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 213-214.

⁵¹ Hüsamettin M. Karamanlı, *a.g.m.*, s.312

⁵² R. A. H.hüseynof, " Malazgird ve Kafkaslar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:10, Ankara, 1968, s.61.

⁵³ Hayati Bice, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Ankara, 1991, s.7.

Nahçıvan'a ulaşan Alparslan, teknelerden oluşturduğu bir köprü ile ordusunu Aras Irmağından geçirerek iki kola ayırmıştır.⁵⁴ Kendisinin başında bulunduğu ordusunun ilk koluyla ilerleyerek Selçuklu fetihleri nedeniyle Bizans'ın Anadolu'daki egemenliğinin sona ermesinden yararlanarak Lori şehrini başkent yapıp tekrar bir prenslik meydana getirmek için uğraşan Ermeni Prensi Davidoğlu Giorg'un ödediği yıllık vergi karşılığında Selçuklu boyunduruğu altına girmeyi kabul etmiştir. İlerleyen zamanlarda Sultan Alparslan, Gürcistan'a girerek Kangarnı, Kartlı ve Cavakheti (Tiflis-Çoruh Irmağı arası) bölgesinden geçip Gürcistan'ın kuzey uçlarına doğru ilerledi. Sultan Alparslan, Kartlı-Kars arasındaki Akşehir (Sepidşehr) bölgesini de 1064'te ele geçirmiştir.⁵⁵ Bu sırada Bizans'a bağlı olan Bagrat ve Grigor gibi Bizanslı generaller tarafından sürekli korunan ve kaynaklarda "asla fethedilemez" diye nitelenen surlarıyla meşhur Ani 16 Ağustos 1064'te fethedilmiştir. Ani'nin fethedilmesi İslâm dünyasında çok olumlu yankılara neden olmuştur. Göstermiş olduğu bu başarıyı bir beyanname ile bildiren Halife, Alparslan'a 'Ebul-Feth' unvanını vermiştir.⁵⁶ Sultan Alparslan, kuşatmış olduğu zorlu Ani şehrinden sonra 20 Ağustos'ta da Kars'ı fethetmiştir.⁵⁷

Sultan Alparslan, Ani'yi fethettikten sonra şehri tanzim, teşkil ve imar faaliyetine girişmiştir. Şehre maiyetinde askerlerle birlikte bir emiri muhafız olarak tayin edip şehirde bir mescit inşa ettirerek sonrasında İsfahan'a dönmüştür. Bizans İmparatorluğu'nun doğuda en önemli kalesi konumunda olan Ani'nin Alparslan tarafından alınması Hristiyanlar arasında üzüntü ile karşılanmasına rağmen İslâm âleminde sevinçle karşılanmıştır.⁵⁸

1065 yılında Selçukluların; Güney Kafkasya, Orta Asya, Kazakistan, Ön ve Küçük Asya'ya fetih hareketleri başlamıştır. Alparslan zamanında Selçukluların sınırları kendisine bağlı eyaletlerle beraber Hatın'dan Hazar Derbent'i ve Abvaz hükümdarlığına kadar genişlemiştir.⁵⁹

Sultan Alparslan, Emir Temr-el Hacibi gelen Gürcü elçisi ile birlikte Gürcistan melikine göndermiştir. Ayrıca melike bir de mektup yazarak "sabah mektubum eline geçtiğinde ya İslâm'a gelip hak yolunu bulursun, ya da cizye kabul edip kılıçtan

⁵⁴ Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi I, (Fetihten Osmanlılara kadar 1018-1300)* Ankara, 1990, s.40.

⁵⁵ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)* Ankara, 1995, s.50.

⁵⁶ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara, 2004, s.216.

⁵⁷ Fahrettin M. Kırzioğlu, "Halk Değer Verilerine Göre Atatürk ve Atatürkçülük" *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi Bildiriler Cilt I, Türkistan-Kazakistan*, 25-29 Ekim 1999, s.608.

⁵⁸ Mehmet Altan Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Cilt: III, *Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara, 2001, s.19.

⁵⁹ Sergey Grigoryeviç Agacanov, *Selçuklular*, İstanbul, 2006, s.141.

kurtulursun başka şekilde seninle savaştan vazgeçmeye imkân yoktur” demiştir. Mektup Gürcü melikine ulaşınca elçiye saygı gösterip, cizye vermeyi kabul etmiştir. Gürcü Meliki Sultan’a elçi gönderip, cizye kabulünü ve itaatini haber vermiştir. Sultan Alparslan da böylelikle oradan geri dönmüştür.⁶⁰

1068 yılında Sultan Alparslan, Gürcistan’a ikinci kez sefer düzenlemiştir.⁶¹ Sultan, 1068 senesinde Tiflis’te bir süre kalarak orada bir cami yaptırmış ve bu soğuk mevsimde Gürcistan’ın ve Abhazya’nın her tarafına akıncılar göndermiştir. Bu kuvvetlerin bir kısmı Karadeniz kenarlarında görünerek Trabzon’a kadar akınlarını ilerletmişlerdir.⁶² Şüphesiz Gürcistan bu şartlar altında Selçuklulara karşı duramamıştır.⁶³

1080 yılında Gürcistan’a Türk akınları başlayarak bu akınlar neticesinde Klarjeti, Şavşeti, Samokalako ve Kartli kentleri Selçukluların egemenliğine girmiştir. Gürcistan da on binlerce Türkün yaşamaya başlamasıyla birlikte Gürcüler bölgeye Didi Turkuba (büyük Türkeli) adını vermişlerdir.⁶⁴

Selçukluların Gürcistan’a girmesinden kısa bir süre sonra IV. Davit 1089’da 16 yaşında iktidarı ele geçirdi. Genç Kral Davit öncelikle içişlerinde siyasi birliğini sağlayarak küçük birliklerle Selçuklulara karşı saldırılar düzenlemeye başladı. Yeni baştan örgütlediği ordusunun eğitimiyle bizzat kendisi meşgul oldu. Orduda disiplini sağlamanın ardından dağılan halk, yavaş yavaş eski yurtlarına gelmeye başladılar.⁶⁵

XI. yy.’da Karadeniz’e yerleşen Kıpçaklar, Ruslarla giriştikleri savaşları kaybedince güneye doğru göç ederek Gürcülerle komşu olmuşlardır. 1106 tarihinde Gürcü Kralı David (1089-1125) bir Kıpçak prensesiyle evlenerek Gürcistan’ı hâkimiyeti altına alan Selçuklulara karşı başarı elde etmek için Kıpçak savaşçılarını ülkesine davet etmiştir. Böylece Kıpçaklar Gürcistan’a yerleşmişlerdir. Kıpçaklar, Gürcü ordusunda paralı askerler olarak görev yapıyorlardı.⁶⁶

I. Haçlı seferinin sonucu Bizansın lehine gelişirken, Selçukluların aleyhine neden olmuştur. Bunun ardından Melikşah’ın Bağdat’ta zehirlenerek öldürülmesinden

⁶⁰ Ahmed Bin Mahmud, *Selçuk-Name I* (Haz: Erdoğan Merçil), İstanbul, 1977, s.64-65

⁶¹ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.135.

⁶² Mükremin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul, 1994, s.63.

⁶³ N. N. Şengeliya, “XI-XIII. Yüzyıl Gürcü Tarihçilerine Göre Selçuklular” (Çev: Mehmet Mürselov), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt:22, Sayı:2, İzmir, Aralık 2007, s.233.

⁶⁴ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.136.

⁶⁵ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.45.

⁶⁶ Guılı Alasania “Gürcistan Kıpçakları Maddesi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:2, Ankara, 2002, s.793-794,796.

sonra Selçuklular arasında kardeş kavgaları başlamıştır. Bu durum Bagratlı Kral Davit'te müstakil olma fikrinin oluşmasını sağlamıştır.⁶⁷

Gürcistan en parlak dönemlerini Kral Giorgi ve 1178 tarihinde iktidara geçecek erkek varis olmadığından kraliçe ilan edilen kızı Kraliçe Tamara (1184-1213) zamanında yaşamıştır. Bu parlak dönem sadece Gürcistan'da değil Kafkasya'nın tamamında etkili olmuştur. Müslümanlar ve Hristiyanlar Kafkas tarihinde ilk defa bir devlet çatısı altında bir arada yaşamışlardır.⁶⁸

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Süleyman Şah, Erzurum'u ele geçirdikten sonra asıl amacı olan Gürcistan'a 1202'de yürümüştür. Fakat ordusu yeterince dinlenemediği bir sırada Gürcülerin saldırılarına maruz kalarak ağır bir yenilgiye uğramıştır.⁶⁹

Gürcülerin bu galibiyetinin ardından Kraliçe Rosudan, Kıpçaklardan bir ordu oluşturarak Harzemşahlara karşı savaşmak istemiştir. Bu durumu öğrenen Celaleddin Harzemşah, harekete geçerek Kıpçaklarla iletişim kurmuş ve soydaş iki kavmin savaşmaması gerektiğini dile getirmiştir. Bu durumdan sonra Kıpçaklar, Gürcü saflarından ayrılarak Celaleddin Harzemşah ile savaşmaktan vazgeçmişlerdir.⁷⁰ Bu arada Celaleddin Harzemşah, Gürcistan'a sefer yapmak için güçlü bir ordunun oluşturulmasını emretmiştir.⁷¹

Celaleddin Harzemşah Tiflis'e doğru hareket edince, Gürcüler daha fazla direnemeyerek geri çekilmişlerdir.⁷² Hatta birçok gürcü evlerini terkedip kaçmışlardır.⁷³

Celaleddin Harzemşah Gürcistan fethinden sonra vezirini Tiflis'te bırakarak⁷⁴ İran'ın Kirman Bölgesi'ne çekilmiştir.⁷⁵

XIII. asırda Cengiz Han döneminde ortaya çıkan Cihanşumul Moğol İmparatorluğu bütün Asya ve Avrupa ülkelerine etki etmiştir.⁷⁶

Kraliçe Rosudan, Roma'da bulunan Papa IX. Grigol'a bir mektup yollayarak acil bir şekilde askeri yardım talebinde bulunmuştur; fakat Papa bu mektubu zamanında alamadığı için 1240 yılında Rosudan'a gönderdiği yanıtla: Batı Avrupa ülkelerinin

⁶⁷ Fahrettin M. Kırzioğlu, "Halk Değer Verilerine Göre Atatürk ve Atatürkçülük" *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi Bildiriler* Cilt: I, Türkistan-Kazakistan, 25-29 Ekim 1999, s.610.

⁶⁸ Özge Ç. Denizci, *a.g.e.*, s.47.

⁶⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye 1071-1318)* İstanbul, 2005, s.278.

⁷⁰ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.215.

⁷¹ İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi (1092-1221)*, Ankara, 2000, s.204.

⁷² Alaaddin Ata Melik Cuveyni, *Tarihi Cihan Güşa II*, Ankara, 1988, s.132.

⁷³ Necip Asım, *Celalüddin Harezmşah*, İstanbul, 1934, s.111.

⁷⁴ Aydın Taneri, *Celalüddin Harizmşah ve Zamanı*, Ankara, 1977, s.64.

⁷⁵ Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, Cilt: II, Çorum, 2003, s.204.

⁷⁶ B.Y.Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı (Moğol Göçebe Feodalizmi)* Ankara, 1995, s.15.

Gürcistan'a askeri yardımda bulunmasına imkân olmadığını dile getirmiştir. Bu sonuç üzerine Rosudan'ın son ümidi de tükenmiştir.⁷⁷ Rosudan, bunda bir sonuç alamayınca da Tiflis'i terk etmek zorunda kalmıştır. Moğollar, Gürcistan'ı yeniden ele geçirdiklerinde Gürcü asilzadelerini Moğolistan'a sürdüler. Bu asilzadeler uzun sürelerce orada kaldı. Bu gelişmelerden sonra Moğollar, Gürcü askerlerini kendi birliklerine katmışlardır. Kraliçe, Moğollarla baş edemeyince onlara vergi ödemeyip tabi olmayı kabul etmiştir.⁷⁸ Bu durum üzerine çok sayıda asker Moğolların safına geçmiştir.⁷⁹

Gürcistan'a yerleşen Moğollar, kendi ülkelerindeki gibi bir idari sistemi burada da uyguladılar. Ülke 8 tümene ayrılmıştır. Her tümen onbin asker olduğuna göre bu durum Gürcistan'da 8 tane onbinlik tümen anlamına geliyordu.⁸⁰ Bu tümenlerin bir kısmı da muharip olarak kullanılıyordu.⁸¹

Berke Han döneminde Altınordu büyük devlet konumuna gelmiştir. Onun iktidarı döneminde Moğol İmparatorluğunun hayatında önemli değişiklikler meydana gelmiştir.⁸²

XIV. yüzyıl ikinci yarısında Orta Asya'da Cengiz Han ailesinden gelenler zayıflayarak yok olma tehlikesine girmiştir. Timur, askeri dehası ile bu durumdan yararlanıp Nahçıvan ve Kars'ı ele geçirdikten sonra Tiflis'e ulaşmıştır. Timur, Gürcüler üzerine yürüyerek Tiflis, Şirvan ve Gilan meliklerini de egemenliği altına almıştır.⁸³

III. 4. Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Gürcistan

Türkler tarafından İstanbul'un 1453'te fethedilmesi yeni bir çağın başlangıcına yol açmıştır. Bizans Devleti'nin yıkılmasını sağlayan bu değişiklik en çok Gürcistan'ı etkilemiştir. Hristiyan Gürcü Krallığı daha çok manevi ve zaman zaman da ekonomik yardım aldığı Bizans'ın yıkılmasıyla kötü etkilenmiştir. Böylelikle Gürcistan, Bizans'ın doğudaki üssü durumundan çıkarak kendi kaderi ile baş başa bırakılmıştır.⁸⁴

⁷⁷ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.167.

⁷⁸ Hüsamettin M. Karamanlı, *a.g.m.*, s.313.

⁷⁹ Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi* (Çevirenler: Aykut Kazancıgil- Ayşe Bereket), İstanbul, 2001, s.278.

⁸⁰ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.170.

⁸¹ Ahmet Temir, *Moğolların Gizli Tarihi, (Yazılışı: 1240)* I, Ankara, 1995, s.221.

⁸² A. YU. Yakubovskiy, *Altın ordu ve Çöküşü* (Çeviren: Hasan Eren), Ankara, 2000, s.40.

⁸³ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara, 1991, s.12-13.

⁸⁴ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.215.

Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u 1461 tarihinde fethetmesiyle Osmanlılar, Gürcistan topraklarına dayandılar. Bu tarih itibarıyla Kafkasya'da (özellikle de Gürcistan'da) bir İran-Osmanlı çekişmesi başlamıştır.⁸⁵

Bu dönemde Papa III. Calixtus hem Uzun Hasan hem de Gürcistan kralı ile Osmanlılara karşı anlaşma yapmaya çalışıyordu.⁸⁶ Uzun Hasan, Azerbaycan ve İran'da elde ettiği başarılarıyla yetinseydi Fatih Sultan Mehmet muhtemelen Güneydoğu Anadolu'yu da Akkoyunlulara bırakıp Karadeniz, Ege ve Balkanlardaki bütünleşme siyasetini sürdürmüş olacaktı. Ancak 1472'de Uzun Hasan hâkimiyetini Osmanlı'ya bağlı Anadolu içlerine doğru ilerletmeye başlayınca Osmanlılar'da buna karşı koymuşlardır. Bir sonraki yıl toplanan Osmanlı güçleri Sivas-Erzincan üzerinden Akkoyunlu ülkesine girmiştir. En sonunda Erzincan-Erzurum arasında bulunan Tercan'a yakın Otlukbeli'nde iki devletin orduları savaşmışlardır. Şiddetli geçen bir savaştan sonra Akkoyunlular askeri yönden daha güçlü olan Osmanlı ordusuna yenilip çekilmek zorunda kalmışlardır.⁸⁷

Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Uzun Hasan ile barış sağlanamamış fakat onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sultan Halil, babasının izinden gitmeyerek Osmanlılar ile dostluk kurmuştur. Bu amaçla kadı Alaaddin Beyhaki'yi İstanbul'a göndererek iki devlet arasında dostane ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır.⁸⁸

XVI. y.y.'dan sonra Kafkas coğrafyası Osmanlı ve İran'ın savaş alanı haline gelmiştir. Osmanlı Devleti, Safevi Devleti yıkılana kadar bölgeye seferler düzenlemiştir. Bu askeri akınların temel sebebi Safevi'lerin bölgede sürekli mezhep farklılıklarını gündeme getirmeleri ve Osmanlı aleyhine çalışmalar yapmaları etkili olmuştur.⁸⁹

Yavuz Sultan Selim, şehzadeliği döneminde Gürcistan'a yaptığı seferler ve 1507-1508'de Şah İsmail'in kardeşini tutsak etmesiyle ün kazanmıştır.⁹⁰ 1508 yılı baharında Ahıska Kıpçak Atabeyinin rehberliğinde Kutaisi üzerine bir sefer yapan Yavuz Sultan Selim, Batum ve çevresiyle Gurya ve Kutaisi'yi Osmanlı Devleti

⁸⁵ Kamil Murat Uşun, *Geçmişten Günümüze Türk-Gürcü İlişkileri* (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2006, s.18.

⁸⁶ Yılmaz Aktuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1977, s.34.

⁸⁷ Metin Kunt- Suraiya Faroqhi, *Türkiye Tarihi II, Osmanlı Devleti 1300-1600*, İstanbul, 2000, s.95.

⁸⁸ Yaşar Yücel- Ali Sevim, *Türkiye Tarihi II, (Osmanlı Dönemi 1300-1566)* Ankara, 1990, s.176-177.

⁸⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dün'ü-Bugün'ü-Yarın'ı*, İstanbul, 1995, s.5-6.

⁹⁰ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar, Türkiye*, Cilt 2 (1074,1990), Ankara, 1989, s.150.

sınırlarına katarak Batum'u da Trabzon sancağına bağlamıştır. 1516 tarihli Trabzon sancağı Tahrir defterinde Batum, Trabzon'a bağlı bir bucak olduğu belirtilmektedir.⁹¹

Safevi iktidarını ele alan Şah Tahmasb'da Gürcistan'a dört sefer düzenlemiştir.⁹² Şah Tahmasb, ilk Gürcistan seferine çıkarken 1540 yılında Tebriz'den av bahanesiyle Karabağ'a gelerek Bergüşat'ta konaklamış, böylece ordusunun ve kendisinin asıl hedefini saklamıştır. Ani bir baskınla ordusuyla ilerleyen Şah Tahmasb, karanlık bir gecede Tiflis'i sarınca, buranın muhafızı kaleden dışarı çıkıp İslâm dinini kabul ederek Tiflis'i Şah'a teslim etmiştir.⁹³

1549'da Şah Tahmasb Han'ın faaliyeti üzerine Halep'te bulunan Sultan Süleyman, ordusu ile Diyarbakır Sancağına gelmiştir. İki devlet arasında bulunan Gürcülerin bazen Osmanlılara bazen de mevkileri icabı İranlılara yakınlaşması, Sultan Süleyman'ın Diyarbakır'da kalmasına ve ikinci vezir Ahmet Paşa'yı Gürcistan üzerine yollamasına sebep olmuştur. Bir buçuk ay içinde başta Tortum ve Akçakale olmak üzere yirmi önemli kale ele geçirilmiştir.⁹⁴

1578'de Osmanlı ordusu Safevilere bağlı Gürcistan'a girip Tiflis'i kuşatarak fetih amacına doğru ilk adımı atmıştır. Başta Gürcüler ve Safeviler, Osmanlıların beklemediği şekilde sert bir direniş göstermişlerdir. Ancak aradan geçen birkaç yıl sonra ikinci bir Osmanlı saldırısında Safevi direnişi sona ermiştir. Bunun sonucunda Osmanlı orduları Gürcistan, Ermenistan, Dağıstan ve Şirvan'ı ele geçirdiler.⁹⁵ III. Murat döneminde Asya'da Osmanlı sınırları daha da genişlemiş ve Azerbaycan ile birlikte Gürcistan'da ilhak edilmiştir.⁹⁶ XVII. asrın başlarında Osmanlılar Doğu Gürcistan'ı İran'a bırakmıştır.⁹⁷

1614'te Doğu Gürcistan İran tarafından istila edilmiştir. Gürcistan bu bölgedeki nüfusunun yarıya yakını kaybederek birçok şehri harabe haline gelmiştir.⁹⁸ Şah Abbas Gürcüleri büyük bir kıyıma uğratarak yüz bin Gürcü'yü İran sınırlarına sürmüş, Kartli ve Kaheti'yi neredeyse boşaltmıştır. Şah I. Abbas, Gürcü devletini İran hanlığına birleştirmek ve Gürcistan'a Türkmenleri yerleştirmeyi hedeflemiştir.⁹⁹

⁹¹ Yunus Zeyrek, *Acaristan ve Acarlar*, Ankara, 2001, s.21.

⁹² Hüsamettin M. Karamanlı, *a.g.m.*, s.313.

⁹³ Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Elini Fethi (1451-1590)*, Ankara, 1998, s.172.

⁹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, Cilt 2*, Ankara, 1964, s.360.

⁹⁵ Metin Kunt- Suraiya Faruqi, *a.g.e.*, s.130.

⁹⁶ Agop Dilaçar, *a.g.m.* s.207.

⁹⁷ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.57.

⁹⁸ Agop Dilaçar, *a.g.m.*, s.207.

⁹⁹ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.57-58.

XVIII. yy.'ın ilk yarısında bağımsızlığını ilan eden Şirvan ve Dağıstan'ın yardımına koşan Osmanlı orduları, Gürcistan'ı tekrar ele geçirerek Tiflis'i geri aldılar.¹⁰⁰ Gürcü Kralı II. İrakli ülkesine karşı savaşanlarla mücadele etmek için yeni birlikler hazırlayarak¹⁰¹ Osmanlılara karşı asker topladı ve 1768'de Osmanlılarla savaşmakta olan Ruslardan yardım istemiştir.¹⁰²

İmeretiye ve bütün Batı Gürcistan Osmanlıların hâkimiyetindeydi. Bu tarihlerde diğer taraftan Rusya, Kafkasya sınırlarına ulaşarak Müslüman Kafkasya'nın gösterdiği direnişi kırmaya çalışıyordu. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında Rusya, Gürcistan'ı Osmanlı'ya karşı ayaklandırmış ve bunda başarılı olmuştur.¹⁰³ Savaş, 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla sona ermiştir. Batı Gürcistan'da Osmanlı etkisi zayıfladı ve ardından Rusya, Gürcistan'ın müttefiki haline gelmiştir.¹⁰⁴ Bundan dolayı Gürcistan hâkim olduğu askeri, stratejik önemi, ekonomik ve ticari bağlantıları dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin dış politikasında her zaman önemli bir konuma sahip olmuştur.¹⁰⁵

III. 5. Gürcistan'ın Rus Hâkimiyeti Altına Girmesi

Katerina, coğrafi konumu nedeniyle Kafkasların işgalinde önemli bir yer olan Gürcistan'ı ilhak etmeyi hedefliyordu. Giderek zayıflamakta olan Gürcistan ve Kafkas coğrafyasında devam eden iç karışıklıklar; Türkiye ve İran'ın Rusya karşısındaki zaafı, sınırlarını çevreleyen Türk ve Müslüman kavimlerin tehdidi karşısında Gürcistan'ı emniyette göremiyordu. Katerina, Gürcistan'ın Rus himayesini kabul etmesi halinde Gürcistan'ı Kafkaslarda büyük bir Hristiyan devlet haline getireceğini vaatte bulunuyordu.¹⁰⁶

Tiflis Kralı II. Heraklius, 24 Haziran 1783 yılında Gori şehrinde topladığı bir meclisin uygun bulması halinde Rusya'nın himayesi altına girmesini istemiştir. Bu tarihten itibaren Tiflis, Kafkasya'daki Türk-Rus savaşlarında Rusya'nın ileri karakolu konumuna gelmiştir.¹⁰⁷ Rusya ve Gürcistan arasında 23 Temmuz 1783'te Giorgiyevsk Antlaşması imzalanmıştır. Bu süreçte Avrupa'da siyasi durum karışık ve Gürcistan

¹⁰⁰ Agop Dilaçar, *a.g.m.*, s.207.

¹⁰¹ Adolf Berje, *Kafkasyalı Dağlı Kavimlerin Kısa Tasviri* (Çeviren: Murat Papşu), Tiflis, 1858, s.72.

¹⁰² Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.61.

¹⁰³ Agop Dilaçar, *a.g.m.*, s.207.

¹⁰⁴ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.61.

¹⁰⁵ Murat Kasap, *Osmanlı Gürcüleri*, İstanbul, 2010, s.27.

¹⁰⁶ A.M. Ataç, *Rusya Tarihi, Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, Ankara, 1952, s.101.

¹⁰⁷ Abdullah Saydam, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon, 1993, s.19-20.

için başka bir alternatif yol görünmüyordu.¹⁰⁸ Böylece Ruslar Gürcü krallığını himaye etmeye başladılar.¹⁰⁹ Bu tür gelişmeler XVIII. yüzyılın Rusya'sında çok dikkat çekmekteydi.¹¹⁰ Bu gelişmelerin ardından Güney Kafkasya'daki diplomatik ilişkilerde, Ruslar olaylara direkt müdahale etme imkânı sağlamışlardır. Gürcüler ve Ruslar arasında oluşan diplomatik ve askeri gelişmeler, Rusların Güney Kafkasya'yı etkilemesinde büyük öneme sahip olmuştur.¹¹¹

Gürcistan Kralı II. Heraklius, 1798 tarihinde vefatından sonra yerine oğlu XIII. Georgi geçmiştir. Yeni kral Türkler, İranlılar ve hükümdarlığına karşı başkaldıran kardeşleriyle mücadele edemeyince Çar I. Pavel'den yardım istemiştir. Kralın bu isteğini kabul eden Çar, Tiflis'e askeri birlikler gönderdiği gibi XIII. Georgi ile 1799'da bir antlaşma imzalayarak Gürcistan'ın kaderini ellerine almıştır. 1800 yılında XIII. Georgi öldüğünde Rus Çarı, onun oğlu Davit'i Kral vekilliğine getirmiştir. Davit, I. Aleksandr Rus imparatoru oluncaya kadar iktidarda kalmıştır. Yeni Çar tahta çıktıktan kısa bir zaman sonra yayımladığı deklare neticesinde Gürcistan'ın nihayetinde bir Rus şehri olduğunu duyurmuştur. Böylelikle Rus baskısı doğrudan istilaya uğramıştır.¹¹² Gürcüler ve kral ailesi Rusların haksız uygulamalarından sonra galeyana gelip ayaklanmışlardır.¹¹³

Ruslar XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde çıkan bu ayaklanmaları bastırarak Gürcistan'ı kontrol altına almışlardır. Bundan böyle Gürcistan hem Kafkasya'yı güneyden kuşatmak, hem de Anadolu'ya saldırmak için önemli bir konumda görünüyordu.¹¹⁴

1802 tarihinde Gürcistan'ın Rusya'ya dâhil edilmesiyle, Rusya'nın sınırları Osmanlı ve İran sınırlarına dayanmıştır. Bu gelişme iki ülkeyi de etkilemiş, civardaki dağlık alanlarda hüküm süren halk, Ruslar için sıkıntılı bir durum arz ediyordu. Çünkü bu esnada tüm Kafkasya, bütünüyle isyan içerisindeydi. Gürcistan'da Rus hâkimiyetinin kurulması neticesinde ülke, Rusların kuzey Kafkasya'ya düzenleyecekleri saldırılar

¹⁰⁸ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.61.

¹⁰⁹ Feodor Feodoroviç Tarnau, *Bir Rus Subayının Kafkasya Anıları*, (Çev: Karuman Vurdem) Ankara, 1999, s.11.

¹¹⁰ İlber Ortaylı, "18.y.y. Türk-Rus İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, Ankara, 1999, s.126.

¹¹¹ Hayri Çapraz, "Gürcistan'da Rus İdaresinin Yerleşmesi (1800-1850)", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, No:1, Ankara, 2006, s.67.

¹¹² Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri, (1856-1877)* Ankara, 1997, s.41.

¹¹³ A.M. Ataç, *a.g.e.*, s.117.

¹¹⁴ Bedri Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler ve İskânları*, İstanbul, 1993, s.36.

nedeniyle kuzeyde yer alan ve Karadeniz kıyısında bulunan hattın benzer bir konumu üs olarak kullanılmıştır.¹¹⁵

Ruslar, Doğu Kafkasya ve Maverayı Kafkasya’da 1802 yılında Kafkas kuvvetleri komutanlığına Prens Tsitsianov’un atanmasıyla bu bölgedeki hâkimiyetlerini kuvvetlendirmekle uğraşmışlardır. Mingrelya’nın 1803 yılında alınmasından sonra 1804’te İmeretya’da Rus idaresi altına geçmiştir.¹¹⁶ Çar II. Aleksandr döneminde de Ruslar askerî başarılarını devam ettirmişlerdir.¹¹⁷

XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus ve Gürcü birlikleri Osmanlıların elinde bulunan Poti, Ahalkalaki gibi stratejik merkezleri tekrar Gürcistan’a katmıştır. Fakat Kobuleti (Çürüksu) ve Acara 1877-78 Osmanlı-Rus savaşına kadar Osmanlıların egemenliğinde kalmıştır.¹¹⁸

XIX. yüzyıllarda Müslüman Gürcü halk ile Hristiyan Gürcü halk birbirinden ayrılmışlardı. Ruslar, Gürcü ve Ermeni halkları içerisinde muhtariyet elde etme arzularını devam ettiriyorlardı. Bu yöntemle genellikle Gürcü ordularından faydalanmışlardır. Mesela 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Rus Kafkas kolunun komutanlığını General Çavçavadze üstlenmiştir. Fakat Gürcü milliyetçiliği propagandası, Müslüman Gürcü halk üzerinde fazla tesir etmemiş ve bu bölgeler çoğunlukla Osmanlı askerlerine destek olmuşlardır. Özellikle Batum merkezli destekler görülmüştür. Batum, Artvin, Rize, Ardahan ve Kars civarlarında, Türk ve Gürcü karışımı birliklerle birlikte Ruslara karşı büyük mücadeleler verilmiştir.¹¹⁹

Gürcüler, bilhassa 1877-78 Osmanlı-Rus harbinden sonra Ruslar tarafından yurtlarından edinmişlerdir. Osmanlı Devletine sığınan Gürcüler, Samsun, Ordu ve Giresun’a yerleştirilmiştir.¹²⁰

III.6. Bolşevik İhtilali ve İhtilal’in Gürcistan’a Yansımaları

1917 yılı başlarından itibaren Rus halkı ağırlaşan ekonomik koşullar yüzünden açlık ve sefalet içinde kıvranıyordu. Ülkenin büyük bölümünde ciddi bir gerginlik baş

¹¹⁵ Abdullah Temizkan, *Rusya ve Osmanlı Devleti’nin Kafkas Ötesinde Nüfuz Mücadelesi*, İzmir, 2006, s.459-460.

¹¹⁶ N. Luxembourg, *Rusların Kafkasya’yı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil* (Çev: Sedat Özden), İstanbul, 1998, s.46.

¹¹⁷ İlyas Kamalov, *Rusya’nın Orta Asya Politikaları*, Ankara, 2011, s.16.

¹¹⁸ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.63.

¹¹⁹ Muhittin Gül, “Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Yıl:2009, Cilt:11, No:1, Sakarya, 2009, s.91.

¹²⁰ İbrahim Tellioğlu, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:5, Ankara, 2005, s.10.

göstermişti. Kornilov isyanı halkın geçici hükümete olan güvenini bitirmişti. Siyasiler iktidar savaşı verirken, halk ekonomik sıkıntılarla boğuşuyordu. Ülkede üretim bitme aşamasına dayandığından büyük fabrika sahipleri işçileri işten çıkarıyordu. 1917'nin Mart ve Kasım aylarında 800 fabrika kapanma noktasına gelince 170 bin işçi işinden olmuştur. İşçilerin sermayeye karşı olan düşüncelerini bilen fabrika sahipleri kendi metodlarıyla işçilerden intikam almayı planlıyorlardı. Mayıs-Ağustos ayları arasında tüm malların fiyatları iki kat artmış, ülke büyük bir ekonomik kriz içine girmiştir. Petrograd dâhil Moskova ve ülkenin diğer vilayetlerinde ekmek sıkıntısı başlamıştı. Rusya'da buğday sorunu olmamasına rağmen büyük sermaye sahipleri fiyatları yükseltmek için ülkede yapay ekmek kıtlığı meydana getirmişlerdir.¹²¹

Petrograd Sovyet'i ilk başlarda hükümet olmak istememiştir. Bunun da sebebi kısmen liderlerinin o döneme kadar Rusya'nın sosyalist devrim için değil, yalnızca burjuva devrimi için hazırlanmış olduğu görüşüne inanmış olmaları, kısmen de kendilerini hükümet olacak kadar yeterlilikte olmadıklarına inanmalarıydı.¹²²

Uzun süren savaşlar, savaşan bütün devletleri ve çok sayıda tarafsız ülkeyi tüketimlerini kontrol altına almaya yönlendirmiştir. Ekmek karnesi yeniden ortaya çıkmış ve günlük yaşantının bir parçası haline gelmiştir. Rusya'da bu gelişmelerin dışında kalmayarak o da ekmek karnesi uygulamasına katılmıştır. Tüketimi düzenlemenin klasik bir örneği olan ekmek karnesinin tek görevi mevcut ekmeği herkesle paylaşırabilmeektir.¹²³

Savaşla geçen dört yıllık zaman sürecinde Rus halkı yorgun ve bitkin düşmüştü. Herşeyden önce askerler savaş alanlarından evlerine dönmek istiyorlardı. Lenin'in deyişiyle, “askerler yorgun, askerler yalınayak, askerler aç, askerler savaşmak istemiyor”du.¹²⁴ Hem Çarist gelenek hem de Lenin'in parti organizasyon anlayışı merkezicilikten yanaydı.¹²⁵ O kadar ki Rus yönetimi altında ezilen halkların ızdırıp ve

¹²¹ Ramin Sadıkov, “Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi'ne Giden Yol”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:29, Sayı:48, Ankara, 2010, s.108.

¹²² Edward Hallett Carr, *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923, Cilt I* (Çeviren: Orhan Suda), İstanbul, 1989, s.75-76.

¹²³ Vladimir İliç Lenin, *Yaklaşan Felaket ve Kurtulma Çareleri* (Çev: Mehmet Korkmaz), Ankara, 1990, s.41.

¹²⁴ Bülent Gökay, *Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, (Çev: Sermet Yalçın), İstanbul, 1998, s.10.

¹²⁵ John Lawrence, *A History Of Russia, Newyork*, 1978, s.250.

hoşnutsuzluğu da sınırsız hale gelmiştir.¹²⁶ 1917 devrimi Bolşevik tarihinin en gizemli politikaları parti finansmanları üzerineydi.¹²⁷

Bolşevik ihtilalinin temel sebeplerinin yanında Sovyet devrimini kolaylaştıran yakın sebepler de bulunmaktaydı. Her şeyden evvel 1917 tarihine gelindiğinde Rusya'daki mali sistem Fransız devrimi öncesi olduğu gibi yok olmuş durumdaydı. Vergi sistemi adaletsiz bir durum almış, savaş masrafları sadece erimekte olan altın rezervleri ve dış borçlarla yürütülmekteydi. 1904-1905'te meydana gelen Japon savaşı bu şekilde karşılanmış, 1905 devrimi de büyük şiddet kullanılarak Fransa'dan alınan büyük borçlarla bastırılabilmişti. Bunlara ilaveten Çarlık sistemi toprak sorununda bir çözüm üretememişti. İkinci neden olarak Rusya'da devlet kurulduktan sonra demokratikleşmenin gerçekleşmemesidir.¹²⁸ Rusya'daki Bolşevik partileri rakiplerine oranla daha sert ve dirençli bir konumdaydı.¹²⁹

1917 yılının 8 Martında Petrograd'da ekmek kıtlığı nedeniyle bir sokak gösterisi şeklinde başlayan hareket kısa zamanda büyüyerek 15-16 Mart gecesi Romanov Hanedanının son hükümdarı ikinci Nikola'nın Pskov karargâhında tahtından çekilmesiyle sonuçlanmıştır.¹³⁰

1917 baharından sonra Rusya'da esen sosyalist devrim havası yaz boyunca güçlenmiş, başarısız ilk denemeye Lenin'in önderliğinde Ekim'de amacına ulaşarak Bolşevikleri ihtilalle iktidara getirmiştir. 20. yüzyıl dünyasına her yönüyle etki edecek olan bu gelişme, savaşan taraflar üzerinde önemli tesirler bırakmıştır. Özellikle Çarlık Rusya'sının müttefikleri olan İngiltere, Orta Doğu'daki varlığının ciddi tehdit altına girdiğini hissederek ihtilalden rahatsız olmuştur.¹³¹

25 Ekim 1917'de Bolşevikler Rusya'da yönetimi ele geçirdikten sonra barış taarruzuna girişmişler ve Almanya ile müzakere yapmak için müracaat etmişlerdir. Almanya'da Batı Cephesi'ndeki İngiliz ve Fransız kuvvetlerine son darbeyi indirmek ve böylece harbi kazanmak amacıyla Rusya ile hemen barışmak istiyordu.¹³² İngiltere ve müttefikleri, Bolşeviklerin barış çağrısını cephelerde ortaya çıkaracağı sonuçlar

¹²⁶ Kadir Mısıroğlu, *Moskof Mezalimi*, İstanbul, 1972, s.292.

¹²⁷ Richard Pipes, *The Russian Revolution*, Newyork, 1991, s.369.

¹²⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)* Ankara, 2008, s.389-390.

¹²⁹ David Mackenzie- Michael W. Curran, *A History Of Russia, The Soviet Union, And Beyond*, Grensboro, 2001, s.528.

¹³⁰ Rıfkı Selim Burçak, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791-1941)* İstanbul, 1946, s.50.

¹³¹ Kaya Tuncer Çağlayan, *İngiliz Belgelerine Göre İngiltere ve Osmanlı Devleti Arasında Ayrı Barış Girişimleri (1917-1918)*, Samsun, 2003, s.57.

¹³² Ahmet Ender Gökdemir, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1998, s.15.

sebebiyle, itilaf devletlerinin savaş uğraşlarına karşı doğrudan bir darbe olarak nitelendirdiler.¹³³

Savaş ve kıtlıktan dolayı zayıflamış bir memlekette Lenin, stratejik bir geri çekilmeyi ya da yeni bir ekonomik politikayı uygulamaya sokmuştur. Köylülere tasarruf nisabı sistemi yerine, tarımsal ürün fazlasının yaklaşık yarısını aynı vergi olarak ödeme zorunluluğunun getirilmesi kabul edilmiştir.¹³⁴

Bu süreçlerde Rus siyasetçiler içişlerinde reforma gittiler.¹³⁵ Reforma karşı olanlar Lenin'in savaşı ne pahasına olursa olsun bitirme kararlılığını tartışıyordu.¹³⁶ Hâlbuki Lenin, Bolşeviklere ve komünistlere, bununla ilgili daha detaylı açıklama yapmanın gereksiz olduğunu düşünüyordu.¹³⁷

İhtilalden sonra Rusya savaşa son vererek “Rus Halkları Beyannamesi”yle farklı milletlere egemenliklerini elde etme imkânı vermiş oluyordu. Rusya’da yaşamını sürdüren Türk ve İslâm milletler, ne Çarlık Rus politikasından ne de geçici hükümetin uygulamalarından memnun değillerdi.¹³⁸ Fakat verilen vaatten sonra elleri boş kalan Müslümanların Bolşeviklere güvenmek ve umut bağlamaktan başka yolları görünmüyordu.¹³⁹

Rus ihtilalinde, Rusya’da yaşayan milletlerin kendi geleceklerine hâkim ve sahip olması esası kabul edildiği için gerek milli mevcudiyetlerini muhafaza etmek ve gerekse Ruslar tarafından terk edilen Osmanlı arazisini elde tutmak amacıyla Kafkas uluslarından bilhassa Ermeniler ve Gürcüler, Rus ordusundan geriye kalanlardan birer küçük ordu oluşturmuşlardır. Bunların içinde Ermeni çeteleri de vardı.¹⁴⁰

Rus ihtilalcileri içerisinde Gürcüler ve Ermeniler önemli yer teşkil ediyorlardı. Rus Menşeviklerinin önderleri arasında Gürcüler başı çekiyordu. Gürcüler arasında Menşeviklerin teşkilatı çok güçlü idi ve Duma¹⁴¹’ya seçilen vekiller sadece Gürcü değil aksine bütün Rus milletlerden oluşan önemli kişilerdi. Bu sebeple Tseretelli ve

¹³³ Bülent Gökay, *a.g.e.*, s. 10.

¹³⁴ Jean-Marie Chauvier, *SSCB: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988)* (Fransızcadan Çev: Temel Keşoğlu), İstanbul, 1990, s.25-26.

¹³⁵ Charles J. Halperin, *The Mongol Impact On Medieval Russian History, Russia And The Golden Horde*, Bloomington, 1985, s.44.

¹³⁶ Melvin C. Wren, *The Course Of Russian History*, Newyork, 1989, s.434.

¹³⁷ Vladimir İliç Lenin, *Lenin's Final Fight: Speeches And writings, 1922-23*, Edited by: George Fyson, Newyork, 1995, s.196.

¹³⁸ Aygün Attar, “Birinci Cihan Savaşı ve Sonrası Türkiye’nin Kafkasya Politikası”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Sunulmayan Bildiriler, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2001- İstanbul)*, Ankara, 2003, s.1.

¹³⁹ Jean Paul Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık* (Çev: Lale Arslan), İstanbul, 2001, s.416.

¹⁴⁰ Rüştü Türker, *Birinci Dünya Harbi'nde Bakü Yollarında 5'nci Kafkas Tümeni*, Ankara, 2006, s.3.

¹⁴¹ Duma: Rus Parlamentosu. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, s.458.

Gegeçkori, Duma'da Rus sosyalistlerinin ya da Menşeviklerinin en bilinen kişileri sıfatıyla kürsüye çıkmış ve Çarlık idaresini eleştirmişlerdir.¹⁴²

Çarlık Rusya'nın 1917'de çökmesi, Güney Kafkasya'ya kısa süre zarfında bağımsızlık getirmiştir.¹⁴³ 1917'deki Şubat Devrimi sadece Ekim Devrimi'ne zemin hazırlayan bir devrim olarak tarihte yer edinmiştir.¹⁴⁴

Bolşeviklerin Rusya'da 7 Kasım 1917'de yönetimi ele almaları, Kafkasya'daki milletlerde (Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan Türkleri) kendi kaderlerini tayin etmek amacıyla harekete geçmişlerdir. Gürcü Menşeviklerin önderliğinde, 28 Kasım 1917 tarihinde 'Maverayı Kafkas Komiserliği'nin teşkili ilan edilmiştir.¹⁴⁵ Komiserlik her şeye rağmen kendisini Rusya'nın bir parçası olarak belirtmiştir.¹⁴⁶ Bu komiserlik Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan Türklerinin temsilcilerinden oluşan bir nevi federasyondan ibaretti. Mahalli organlar federatif bir sistemle merkezi Tiflis olmak üzere bir hükümet organı oluşturmuşlardı.¹⁴⁷

Transkafkasya Komiserliği olarak da bilinen Zakavkom, üç Gürcü, üç Azeri, üç Ermeni ve iki Rus'tan meydana geliyordu. Menşevik bir Gürcü olan Gegeçkori Komiserliğin başkanlığına, aynı zamanda da dışişleri ve çalışma komiserliğine getirilmiştir.¹⁴⁸

Maverayı Kafkas Komiserliği, Petrograd'daki Sovyet hükümetini tanımadığını belirtmekle birlikte, bölgenin Rusya ile bağlarını tamamen koparmamıştı. Oysa komiserlik Bolşevik idaresinin uzun süre devam etmeyeceği fikriyle yakında toplanacak olan Rusya Kurucular Meclisi'nde ülkeyle ilgili bütün meselelerin demokratik yollarla halledileceği umudunu taşıyordu.¹⁴⁹

15 Aralık 1917'den sonra mütareke anlaşmalarının imzalanmasıyla Rus cephelelerinde çatışmalar sona ermiştir.¹⁵⁰ Kızıl Ordu ile birlikte ellerindeki bütün güçleri kullanan Bolşevikler 1917-1918 kışında hükümeti tamamen kontrolleri altına aldılar.¹⁵¹

¹⁴² Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, s.458

¹⁴³ Elnur Cemilli, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası*, İstanbul, 2007, s.22.

¹⁴⁴ İsaac Deutscher, *The Unfinished Revolution Russia 1917-1967*, London, 1967, s.7.

¹⁴⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dün'ü-Bugün'ü-Yarın'ı*, İstanbul, 1995, s.11-12.

¹⁴⁶ Ahmet Ender Gökdemir, *a.g.e.*, s.18.

¹⁴⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dün'ü-Bugün'ü-Yarın'ı*, İstanbul, 1995, s.11-12

¹⁴⁸ Bülent Gökay, *a.g.e.*, s.24.

¹⁴⁹ Abdullah Saydam, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon, 1993, s.81.

¹⁵⁰ Nasır Yüceer, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, Azerbaycan ve Dağıstan'ın Bağımsızlığını Kazanması 1918*, Ankara, 2002, s.15.

¹⁵¹ George Vernadsky, *Rusya Tarihi* (Çev: Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), İstanbul, 2009, s.364.

Bolşeviklerin 5-18 Ocak 1918 yılında Petrograd'da toplanan Kurucular Meclisi'ni zorla dağıtmaları üzerine, bu yolda başlanan bütün ümitler boşa çıkmıştır. Bununla birlikte Maverayı Kafkas Komiserliği yine de kendisinin Rusya'nın bir unsuru olduğu görüşünü muhafaza etmiştir. Fakat merkezdeki Sovyet hükümeti ile ilişkilerini koparmıştır. Ayrıca Kurucular Meclisi'ne seçilmiş olan vekillerden oluşan bir Diyet Meclisi (Seym)¹⁵² oluşturmuşlardır. Bu meclis, Maverayı Kafkas Komiserliği'nin en yüksek yasama organı olmuştur. Komiserlik Seym'de alınan kararları yerine getirmekle sorumluydu. Gerek komiserlik ve gerek Seym de Gürcüler lider pozisyonunda idiler. Hem komiserliğin hem de Seym'in başkanları Gürcülerden oluşuyordu.¹⁵³ Bu sebeplerle Güney Kafkasyalılar için bağımsızlık hareketini başlatacaktır.¹⁵⁴

III.7. Bolşevik İhtilali Sonrasında Gürcistan'daki Siyasi Gelişmeler

1914 Kasım ayında Rusya ile başlayan savaş, Rusya'da ihtilalin çıkmasına sebep olmuştur. İhtilalin çıkmasıyla beraber Rusya'da koşullar değişmiş ve Rus ordusunun Kafkas Cephesinde savaşmasına olanak kalmamıştır. Dolayısıyla Rusya'da ortaya çıkan ihtilalin en büyük etkisi Kafkas Cephesi'nde hissedilmiştir. Bu sıralarda Türk ordusu Şubat 1917'de kritik bir durumda bulunuyordu. İhtilalin ortaya çıkmasına kadar büyük bir askeri harekât yapılmamıştır.¹⁵⁵

1917 yılına girerken Rusya'da özellikle büyükşehirlerde yiyecek sıkıntısı başlamıştı. Rus ordusunda şikâyetler ortaya çıkınca savaş bıkkınlığı başlamış ve savaş uzadıkça asker kaçağı da artmıştı. Rusya'da özellikle 1917 yılına doğru asker kaçağı sayısının bir buçuk milyona ulaştığı bilinmektedir.¹⁵⁶

Rusya'da Çar yönetiminin devrilmesiyle Rus Kafkas Orduları Komutanı Grandük Nikola görevinden alınmış, yerine General Yudaniç atanmıştır. Yudaniç orduda disiplini sağlamak için çok çalışmışsa da başarılı olamamıştır. İhtilalci olmayan

¹⁵² Seym: Maverayı Kafkas Milletlerinin temsil edildiği parlamento mahiyetinde bir Diyet meclisidir. Tüm Rusya Kurucu Meclisi için aday listesi olarak değerlendirildi. Seym on siyasi partiye mensup temsilcilerden oluşuyordu. Menşevikler, Kadetler, Sosyal Demokratlar, Taşnaklar, Sosyal-Federalistler, Ulusal-Demokratlar, Musavatçılar, İttihatçılar, Müslüman Sosyalistler ve Himmetçiler. Otuzar sandalyeye sahip olan Menşevikler ve Musavatçılar Seym'deki en büyük gruplardı. Taşnak'ın 27 sandalyesi vardı. Diğer partiler önemsiz sayıda üyeye sahipti.(Ahmet Ender Gökdemir, *Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1998, s.18, Bülent Gökay, *Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, İstanbul, 1998, s.24.)

¹⁵³ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, s.462-463.

¹⁵⁴ Cem Kumuk, *Kafkasya Aydınlık Günlerini Arıyor (Neredesin Prometheus)* İstanbul, 2004, s.2.

¹⁵⁵ Nurcan Yavuz, "Erzincan Mütarekesinin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:17, Sayı:28, Ankara, 1995, s.207.

¹⁵⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara,1993, s.424.

Yudaniç bu görevinde daha fazla kalamamış, Haziran 1917’de istifa ederek yerine General Prjevalski getirilmiştir. Orduda artan iltica ve firarlar devam ederek, Aralık 1917’ye gelindiğinde Kafkas Cephesi’ndeki Rus askerlerinin iki yüz bini firar etmiş, cephede sadece kırk bin asker kalmıştı.¹⁵⁷ Bu sıralarda Kafkasya’daki cephelerde savaşıyan Rus askerleri, zaman zaman siperlerin üzerine “Biz artık Boğazları istemiyoruz” gibi yazılar yazarak savaşın biran önce sona ermesini istemişlerdir.¹⁵⁸

Kafkas Cephesi’nde anlaşma koşullarını belirlemek için Erzincan’da bir araya gelen Türk ve Rus heyetleri ilk toplantılarını 15 Aralık’ta yapmışlardır. Bu sıralarda taraflar birbirine isteklerini bildirmiş, özellikle Rus heyeti, Türk istekleri hakkında Rus Kafkas ordusu kumandanlığının görüşünü alarak tekrar toplanmak üzere dağılmıştır.¹⁵⁹ Yeni yönetim ilk iş olarak savaştan çekilmek için muhataplarına anlaşma teklifinde bulunarak Çarlık döneminde imzalanan gizli anlaşmaların tümünü ifşa etmiştir.¹⁶⁰ Anlaşma halen devam ederken Rus askerlerinin bazıları ellerindeki silahlarını bırakıp cepheden ayrılarak evlerinin yolunu tutmuşlardır. Yaşanan bu gelişmeler bilhassa müttefik devletlere derin bir nefes aldırıştır.¹⁶¹

Erzincan Mütarekesi 18 Aralık 1917 tarihinde imzalanmıştır.¹⁶² Mütareke, Petrograd’daki Sovyet hükümeti ile değil, Tiflis’teki Transkafkasya Komiserliği ve Kafkas Cephesi Rus Ordusu Komutanlığı adına imzalanmıştır. Osmanlı bu mütarekeyi imzalarken, Transkafkasya Komiserliğini de resmen bir hükümet olarak tanımıştır.¹⁶³ Erzincan Mütarekesi aynı zamanda Maverayı Kafkas Hükümeti (Transkafkasya Komiserliği) tarafından imzalatılan ilk uluslararası antlaşma olduğundan dolayı da ayrı bir öneme sahiptir.¹⁶⁴ Erzincan Mütarekesiyle Osmanlılar, Transkafkasya siyasal hayatına etkin rol olarak girmişlerdir.¹⁶⁵

¹⁵⁷ Nasır Yüceer, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, Azerbaycan ve Dağıstan’ın Bağımsızlığını kazanması*, Ankara, 2002, s.13.

¹⁵⁸ Mediha Akarslan, “1920-1921 Yıllarında Rusya Hariciye Komiserliği İle Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arasında Kurulan İletişim”, *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:4, Sayı:16, Ankara, 1995, s.469.

¹⁵⁹ Serpil Sürmeli, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Ankara, 2001, s.28.

¹⁶⁰ Durmuş Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*, Ankara, 2004, s.106.

¹⁶¹ Sina Akşin-Cemil Koçak, *Türkiye Tarihi 4.Cilt, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul, 2000, s.61.

¹⁶² Yuluğ Tekin Kurat, “1878-1919 Arasında Türk Rus İlişkileri”, *TİTE Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, Sayı:27, Ankara, 1992, s.140.

¹⁶³ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.29.

¹⁶⁴ Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.55.

¹⁶⁵ Tadeusz Swietochowski, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan’ı 1905-1920* (Türkçesi: Nuray Mert), İstanbul, 1988, s.163.

Brest Litowsk'taki barış müzakereleri 22 Aralık 1917'de başlamıştır. Alman heyetine Doğu Orduları Kumandanı General Max Hatfman, Osmanlı heyetine Berlin Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa, Rus heyetine de Alfred Joffe başkanlık etmiştir.¹⁶⁶

Brest Litowsk'taki Türk heyeti iki taraflı bir politika benimsemiştir. Birincisi Sovyet hükümeti ile kendileri için bölgedeki hedeflerine yasal zemin sağlayacak bir anlaşma yapmak, ikincisi ise Maverayı Kafkasya'ya yönelik taleplerde bulunan Bolşeviklerin Alman isteklerini kabul etmesini beklemek olmuştur.¹⁶⁷

Ermeni zulümleri karşısında ne askeri komutanlara ne de Brest Litowsk'taki delegelere yapılan protestolar sonuç vermemiştir. Özellikle Rusya'nın tepkisizliği karşısında Vehip Paşa, Enver Paşa'ya ilettiği beyanatında Ermeni mezalimi engellenemediği takdirde askeri tedbirlere başvurulmasının son derece gerekli olduğunu bildirmiştir.¹⁶⁸

Türk taleplerini içeren talimatlar Brest Litowsk'ta bulunan Hakkı Paşa'ya iletilmiş ve kendisine gerekli açıklama yapılmıştır. Buna rağmen 27 Şubat 1918'de müzakerelere tekrar başlanılmıştır.¹⁶⁹ 28 Şubat günü Bolşevik Hükümeti, Brest Litowsk barışını imzalamayı kabul etmiş¹⁷⁰ ve 3 Mart 1918 tarihinde imzalanmıştır. Ayestefanos Antlaşması ile Rusların eline geçen Elviye-i Selase (üç vilayet: Kars, Ardahan, Batum) kurtarıldığı gibi Ruslar, Doğu Anadolu Bölgesi'nde işgal ettikleri topraklardan da çekilmişlerdir.¹⁷¹ Bu durum Doğu Cephesi'nde Milli Mücadele için uygun şartlar hazırlamış ve dolaylı da olsa karşılıklı işbirliği zemini meydana getirmiştir.¹⁷²

3 Mart 1918'de imzalanan Brest Litowsk Antlaşması, Türk ordusuna Kafkaslar'da ilerlemeleri için diplomatik açıdan uygun yasal bir zemin sağlamıştır. Türk ordusunun Suriye, Mezopotamya ve Avrupa cephelerinde yenilmelerine rağmen Brest'teki Türk heyeti önemli başarılar elde etmiştir.¹⁷³ Brest Litowsk Antlaşması imzalandığı sıralarda Güney Kafkasya'da Maverayı Kafkasya Hükümeti ismiyle bir devlet kurulmuştur. Trabzon'da bu devletin temsilcileriyle yapılan konferansta Kars,

¹⁶⁶ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.30-31.

¹⁶⁷ Bülent Gökay, *Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)* (Çev: Samet Yalçın), İstanbul, 1998, s.21.

¹⁶⁸ Nurcan Yavuz, "Doğu Anadolu'daki Ermeni Mezaliminin Brest Litowsk Barış Görüşmelerine Protestosu", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:4, Sayı:15, Ankara, 1995, s.402-403.

¹⁶⁹ Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet ilişkileri Ekim Devriminden "Milli Mücadeleye"*, İstanbul, 1979, s.20.

¹⁷⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt III, Kısım 4*, Ankara, 1983, s.177.

¹⁷¹ E. Semih Yalçın-Mustafa Turan, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Ankara, 2004, s.83.

¹⁷² Bayram Kodaman, "Bolşevik İhtilali ve Türkiye" *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:25, Isparta, Mayıs 2012, s.66.

¹⁷³ Bülent Gökay, *a.g.e.*, s.21.

Ardahan ve Batum'un yapılacak bir referandum neticesinde Osmanlı Devleti'ne dâhil edilmesi kabul edilmiştir.¹⁷⁴

Enver Paşa her şeye rağmen Maverayı Kafkas Hükümeti ile ilişki kurmak istemiş ancak onu bir devlet olarak tanımak istememiştir. Çünkü Rusların Kafkasya'ya egemenlik kurmalarına engel olmak istemiştir. Osmanlı Hükümeti, Erzincan Mütarekesi'ni imzalayarak zaten Komiserliği bir hükümet olarak kabul edip onu tanımış olduğunu göstermiştir. Ancak bunlarla yetinmeyen Osmanlı Ordusu Başkomutan vekili ve Harbiye Nazırı Maverayı Kafkas Hükümeti'nin İttifak devletleri ile Rusya arasında devam eden barış görüşmelerine katılmasını arzulamıştır.¹⁷⁵

Türk ordusunun harekâta geçmesi ile telaşlanan Maverayı Kafkasya Seym'i Türkler ile barış müzakerelerinin bir an önce başlamasını istemiş ve karşılıklı heyetler 14 Mart-14 Nisan 1918 tarihleri arasında Trabzon'da görüşmüşlerdir.¹⁷⁶ Konferans'ta birçok karar alınmışsa da genel itibari ile başarılı olunamamıştır.¹⁷⁷

11 Mayıs 1918'de başlayan Batum Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin taleplerinde değişiklikler olmuştur. Osmanlı Adliye Nazırı Halil Bey'in başkanlık ettiği Türk heyeti, Elviye-i Selase'nin yanı sıra Gürcistan'da Müslümanların yoğun olduğu Ahıska ve Ahılkelek'i istemiş, bunlara ilave olarak Kafkas demiryollarının kontrolünü de talep etmişlerdir.¹⁷⁸

Türkiye temsilcileri bir yandan konferansa iştirak ederken diğer yandan da Kafkasya ve Türk dünyasının farklı bölgelerinden Batum'a gelen temsilciler ile görüşmekteydiler.¹⁷⁹ Gürcüler ve Ermeniler ise Kafkasya'daki Türk baskılarına karşı Almanya ile yakın temas kurmak istemişlerdir. Almanlar da bunu kendi çıkarları için uygun bulduklarından, başta Gürcüler olmak üzere Ermenilerin de hamisi olmak istemişlerdir. Oysa ne Batum ile Tiflis ne de Erivan'ın Almanya için herhangi bir önemi

¹⁷⁴ Zehra Arslan, "Moskova Antlaşması Sonrası Batum'da Rus ve Gürcülerin Yaptıkları Düzenlemeler (1921-1925)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı:8, Trabzon, 2010, s.113.

¹⁷⁵ Enis Şahin, *Türkiye ve Maverayı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, Ankara, 2002, s.206-207.

¹⁷⁶ Çağatay Benhür, "Türk Birlikleri'nin Azerbaycan'ı Tahliye Etmesi" (1918) *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:21, Konya, 2009, s.25.

¹⁷⁷ Muhittin Gül, "Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Cilt:11, No:1, Sakarya, 2009, s.93.

¹⁷⁸ K.Tuncer Çağlayan, "İngiliz Belgelerine Göre Transkafkasya'da Osmanlı-Alman Rekabeti", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 4-8 Ekim 1999, s.414.

¹⁷⁹ Selma Yel, "Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda Türkiye'nin Yardımları İlhak Amacına mı Yönelikti? ". *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:6, Sayı:24, Ankara, 1999-2003, s.566-567.

yoktu. Almanlar için asıl mesele Bakü petroleri idi ve bu petrolerin yalnızca Türklerin kontrolü altına girmesine razı olmayacaklardı.¹⁸⁰

Osmanlı Devleti zor bir süreçten geçmesine karşın Kafkasya'daki Müslüman milletleri yakından takip etmiş, imkânları dâhilinde onların sorunlarına çözüm bulmaya çalışmışlardır.¹⁸¹

Azerbaycan Türkleri, Türkiye için siyasi ve tarihi açıdan büyük bir önem taşımaya rağmen Türkiye'nin Bakü'ye olan ilgisi sadece petrolle sınırlı olmamıştır. Azeriler, gittikçe yoğunlaşan Ermeni baskı ve zulümleri karşısında Türkleri bir kurtarıcı olarak görmüşler ve onların Bakü'ye girmelerini sabırsızlıkla beklemişlerdir.¹⁸²

Gürcistan'ın Maverayı Kafkas Komiserliğinden çekilmesiyle Seym, Transkafkasya Cumhuriyetini lağvetme kararı almıştır. Bu birliğin sona ermesi aynı zamanda Güney Kafkasya milletlerinin bağımsız cumhuriyetler şeklinde ayrılmalari yolundaki geçiş sürecinin sona erdiğinin göstergesiydi.¹⁸³ Birlik yalnızca beş hafta hüküm sürmüş ve üç ülke ayrı ayrı bağımsızlıklarını kazanmışlardır.¹⁸⁴ 22 Nisan 1918'de ilan ettikleri bağımsızlıklarını 26 Mayıs 1918 tarihinde Transkafkasya Seym'inin aldığı kararla Transkafkasya Federasyonu'nu fesh etmiştir.¹⁸⁵ Federasyonun dağılmasıyla bölgede Türk-Alman güç mücadelesi başlamıştır.¹⁸⁶

Brest-Litowsk Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra; 26 Mayıs 1918'de Gürcistan ve Ermenistan, 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan bağımsızlıklarını ilan ettiler. Gürcistan'ın başkenti Tiflis, Ermenistan'ın başkenti ise Erivan olarak ilan edildi. Normal olarak Azerbaycan'ın başkenti Bakü olacaktı, fakat Bakü 18 Mart 1918'den itibaren "Kızılıların" kontrolü altına girince Gence, Azerbaycan'ın geçici başkenti olarak ilan edilmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁰ Selami Kılıç, "Ermeni Propagandaları ve Alman İmparatorluğu'nun Ermeni Politikası Alman Arşiv Belgeleri Açısından 1917-1918", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:5, Sayı:19, Ankara, 1997, s.289.

¹⁸¹ Reha Yılmaz, "Birinci Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:6, Ankara, 2008, s.128.

¹⁸² Selami Kılıç, "1917-1918'de Kafkasya'daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığı Altında, Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesinin Bu Konudaki Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4, Erzurum, 1996, s.47.

¹⁸³ Tadeusz Świątochowski, *a.g.e.*, s.172.

¹⁸⁴ Ersan Bocutoğlu- Kenan Çelik, *Orta Asya ve Kafkasya'daki Durum ve Avrupa Güvenliği*, Trabzon, 1998, s.26.

¹⁸⁵ Çağatay Benhür, *a.g.m.*, s.25-26.

¹⁸⁶ Muhittin Gül, *a.g.m.*, s.94.

¹⁸⁷ Yavuz Özgüldür, "1918-1922 Dönemi Kafkasya'daki Siyasi Gelişmeler ve Türkiye", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler) XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2001- İstanbul)*. Ankara, 2003, s.79-80.

Türkler, asırlarca Ermenileri kendilerinden ayrı tutmamış ve onlara yüksek makamları layık görerek müsamahanın büyük örneğini sergilemişlerdir. Ermeniler ise bu müsamahanın karşılığını, Türklerin zayıf ve kritik durumlarında ayaklanarak ve düşmanlarıyla işbirliği yaparak ödemeye çalışmışlardır.¹⁸⁸ Bundan dolayı Ermenilerin yaptıklarına karşılık gerekli olan bütün tedbirler alınmış ve uygulanmıştır.¹⁸⁹

1919 yılı Bolşevikler için felaket ve musibetlerle dolu bir yıl olarak geçmiştir. Fakat merkezini Moskova'ya nakletmiş olan Bolşevik liderleri 1920 senesini üst üste kazanılmış zaferlerle kapatmışlardır.¹⁹⁰

TBMM'nin 23 Eylül 1921'de Yunanlıları Sakarya Meydan Muharebesinde mağlup etmesinden sonra Türkiye ile Sovyetlerin kontrolündeki Güney Kafkasya ülkeleri olan Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve SSCB arasında Kars'ta konferans düzenlenmiştir. Ulusların kardeşliği ve her ulusun kendi geleceğini tayin etmesi ilkelerine dayanan bu konferans neticesinde 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması imzalanmıştır.¹⁹¹

30 Aralık 1922 tarihinde kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Stalin'in öngördüğü gibi dört devletten oluşmaktaydı. Bu dört devlet şunlardır: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ı kapsayan Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti.¹⁹²

1924 yılının sonlarında Bolşevik partisi içinde dört büyük grup meydana gelmiştir. Birinci grup Stalin'in liderliğindeki iktidar, ikincisi Buharin'in liderliği'ndeki sağ kanat, üçüncüsü Zinovyev ve Kamanev'in grubu ve son grup da Troçki'nin liderlik ettiği gruptur. Ekim Devrimi'nde devrime kimin daha çok katkısı olduğu tartışması Troçki ile Stalin arasındaki ilk çatışma olarak kabul edilmektedir.¹⁹³

1927 yılında Gürcistan dâhil bütün SSCB topraklarında tahıl toplama krizi yaşanmıştır. Bolşevikler tahıl alımı için ödedikleri fiyatları düzenli bir şekilde düşürerek

¹⁸⁸ Abdurrahman Küçük, "Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Ankara, 1989, s.259.

¹⁸⁹ Cemal Avcı, "Milli Mücadele Döneminde Türk- Ermeni ve Gürcü İlişkileri", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:4, Sayı:13, Ankara, 1994, s.1.

¹⁹⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 21.07.1956, s.2.

¹⁹¹ Samet Mansuroğlu, *Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Göçler (1914-1938)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015, s.51.

¹⁹² İbrahim Hasanov, *SSCB Dönemi Rus Milliyetçiliği (1917-1985)* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013, s.54.

¹⁹³ Beyza Gülin Güney, *1917 Ekim Devrimi Sonrası SSCB'nin Siyasi Biçimlenişi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2015, s.12-13.

ihracatı artırmaya çalışmışlardır. Kuzey Kafkaslar'da 1928' de tahıl üretiminde yaşanan sıkıntılar, piyasada çavdar ve buğday arzında ciddi bir açık vermiştir. Her şeye rağmen tahıl toplama krizi, dünya ekonomisinde tümüyle karşı yönde işleyen süreçlerle örtüşüyordu. Çünkü iç piyasada tahıl fiyatları hızla yükselirken dünya piyasasında hızla düşmüştür.¹⁹⁴

1936 Anayasası, SSCB'yi eşit haklara sahip 11 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin (Kazakistan ve Kırgızistan'ın ilâvesi ve Transkafkasya'nın üç cumhuriyete; Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan bölünmesinin sonucu olarak) gönüllü birleşmelerinden oluşan, işçi diktatörlüğüne dayanan, köylü ve işçilerin federal bir devleti olarak ilân edilmiştir. Bu devletlerin sayısı II. Dünya Savaşı sırasında Moldova, Letonya, Estonya, Litvanya ve Fin Karelya'sının katılımıyla 16'ya çıkmıştır.¹⁹⁵

1939 yılında Sovyet lideri Stalin, dokuz yıldan beridir kolektif barış siyasetinin direği gibi tanınmış olan Dışişleri Komiseri Litvinov'un 3 Mayıs'ta yerini Molotov'a terk etmesi ile Sovyet politikasındaki değişiklik açığa vurulmuştur. Rusya bu tarihten itibaren Almanya'yı kötü niyetlerinden emin olduğu Batı devletleri üzerinde serbest bırakmaya karar vermiştir.¹⁹⁶

23 Ağustos 1939 yılında Almanya-SSCB Dostluk Antlaşması'nın imzalanması ve Polonya'nın Almanlar ve Ruslar tarafından işgal edilmesi, Gürcistan'a komşu olan Türkiye'yi bir tehdit altında bırakmıştır. Sovyetler Birliği bununla da yetinmeyip Karadeniz'e kıyısı bulunmayan devletlerin savaş gemilerinin boğazlardan geçirilmesine izin verilmemesini ve boğazlarda Sovyet askeri bulundurmak istediğini Ankara'ya iletmesi tehlikenin boyutunu daha da ilerletmiştir. Bu gelişmelerin yaşanması ile Türkiye, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin yanında saf tutarak Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Ancak her şeye rağmen Türkiye, Nazi-Sovyet Pakti'ndan sonra da bir nevi yumuşama siyaseti takip ederek Batı ile Sovyetler arasında bir köprü oluşturma ümidini yitirmemiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Boris Kagarlitsky, *Çevrenin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi* (Çev: Esin Soğancılar), Ankara, 2007, s.410-411.

¹⁹⁵ İbrahim Hasanov, *a.g.t.*, s.54-55.

¹⁹⁶ Rıfki Selim Burçak, *a.g.e.*, s.86

¹⁹⁷ Mehmet Öcal, "İngiltere'nin Tutumu" *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ankara, 2008, s.289.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÜRCİSTAN'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER

1.1. Gürcistan'ın İç Politikası

1.1.1. Kandid Charkviani Döneminde Gürcistan (1938-1952)

Stalin, Kafkasya'da ve Gürcistan'da uygulanan kolektif çiftlik çalışmalarının hedeflenen amacı taşımaması ve bu uygulamanın kargaşaya sebebiyet vermesi nedeniyle Moskova'da zor durumda kalmıştı. Troçki ve Buharin grupları meydana gelen bu kaos ortamını fırsat bilerek, Transkafkasya Federasyonu Komünist Parti Birinci Sekreteri Beso Lominadze'nin desteğini almayı başarıp Stalin'in görevine son verilmesi için kampanya oluşturmıştı. Stalin, görevden alınılması için yapılan bu çalışmalardan haberdar olmuş, hemen harekete geçerek bu kişileri tutuklatmıştır. Bundan sonra Transkafkasya'nın gizli polis şefi olan Lavrenti Beria'yı Gürcistan'ı denetim altında tutması için Ekim 1931'de Transkafkasya Komünist Partisi İkinci Sekreterliği görevine atamıştır. Transkafkasya bölgesinin Birinci Sekreteri ve Ordjonikidze'nin samimi dostu olan Kartvelişvili de 1932 yılında Beria'nın yaptığı çalışmaların akabinde yürüttüğü görevi Beria'ya devretmek mecburiyetinde bırakılmıştır. Böylece Stalin'e olan sempatisi ile bilinen Lavrenti Beria Transkafkasya bölgesi'nde son derece önemli bir konuma getirilmiştir.¹

Kandid Charkviani, 1930 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi üyesi olmuştur. 1937-1938 yıllarında Stalin, Charkviani hakkında enformasyon Gürcü gazetelerde ilk defa okuduğu Charkviani'nin makalelerinden yararlanmıştır. Stalin Charkviani'deki edebiyat yeteneğini görmüş ve onu iyi bir şekilde değerlendirmek istemiştir. 1937 yılında Charkviani, Gürcistan Komünist Partisi'nin Merkez Komitesinin Eğitim ve Kültür Müdürlüğü şefi olarak tayin edilerek aynı yılın eylül ayında Gürcistan Yazarlar Birliği'nin Birinci Sekreteri olmuştur. Bu görevde çalışırken "Kaplan Postlu Şövalyenin" 750. yıldönümü için birtakım tedbirlerin alınıp gereken planlamanın yapılması için büyük katkıda bulunmuştur. 1938 tarihinde Gürcistan SSC Komünist Partinin Merkez Komitesi Birinci Sekreter görevine tayin edilmiştir.²

¹ Tolga Oral, *Sovyetler Birliği Yönetimi Altında Gürcistan*, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2011, s.59-60.

² Geronti Kikodze, *Notes of a Contemporary*, Mnatobi, Issue 1, (1954 published in 1989), Tbilisi, 1989, s.46.

1939'da Gürcistan 250 yıl öncesi yıllarda olduğu gibi birtakım çelişkili durumun içine düşmüştür. O dönemde İran şehirlerinin çoğu Gürcü valilerce yönetiliyordu ve ordusuna Gürcü krallar ve prensler öncülük ediyordu. Beria Moskovada, yardımcısı Janjghaav (ya da diğer adıyla Tsanava) Belarusta, Gvishiani Vladivostok'ta, Sajia Taşkente, Rapava Gürcistanda iken, Gürcüler bir kez daha Gürcistan'ı esir kılan imparatorluğu yönetir oldular. 1939'da Gürcistan despot yönetimin rasyonelleşmesini izledi. Beria, İçişleri Halk Komiserliği'ni yönetmek üzere Akvsenti Rapava'dan ayrıldı ancak Stalin, Gürcü partisinin başkanlığını hümanist bir mühendis, haberci, yazar ve yazarlar birliğinde sekreter olan Kandid Charkviani'ye devredilmesi konusunda ısrarcı oldu. Muhtemelen Kandid Charkviani, Stalin'in gözünde Rahip Kristopore Charkviani'nin akrabasıydı. Bu rahip, kendisine küçükken Rusça öğretmiş ve onu okula yazdırmıştı; bu nedenle başkanlık görevine Charkviani'nin atanması kesinlikle Beria'nın Gürcistan üzerindeki kontrolünü sınırlama amaçlıydı.³

1942 yılında Almanlar SSCB'nin içlerine doğru ilerledikçe Doğu halklarıyla ilişkileri de daha önemli hal alıyordu. Propaganda dairesi, Kafkasyalı köylü ve işçilerden Kızıl Ordu'nun çekilirken kolhoz ve fabrikaları imha etmelerinin engellemelerini, Komünist Parti komiserlerini öldürmelerini istiyordu. Aynı zamanda Almanların en büyük gayesi Kafkas petrol tesislerini zarar görmeden ele geçirmektir. "Reichskommissariat Kaukasien" olarak isimlendirilen bu birim kuzeyde Rostov, batıda Karadeniz, güneyde Türkiye ve İran sınırlarıyla doğuda Hazar Denizi'ne kadar bütün bölgenin mesuliyetini üstlenmişti. Birim kendi içinde Gürcistan, Azerbaycan, Dağlık bölge (Dağıstan, Kuzey Osetya, Kabardey-Balkar, Çeçen-İnguş ve Karaçay-Çerkes), Krasnodar, Stavropol, Kalmukya ve Ermenistan'ın yönetimleri için küçük idari bölümlere ayrılmıştı.⁴

İkinci Dünya Savaşı neticesinde Batı'dan elde edilen kaynaklar SSCB'nin sanayileşmesinde etkin rol oynamış bu sayede SSCB savaştan sonra ABD ile birlikte dünyanın süper iki gücünden biri olmuştur. SSCB'de görülen ağır sanayi ve askerî teknolojideki gelişmenin aksine, tarım için belirlenmiş küçük hedefler dahi gerçekleşmemiştir. SSCB, dünyanın iki büyük askerî gücü olmasına rağmen Adolf Hitler'in deyiimiyle "makine ve top yağı üreten ancak tereyağı üretemeyen" bir harp devleti şeklini almıştır. Bu netice 1929'dan 1953'e kadar 24 yıllık dönemde toplam

³ Donald Rayfield, *Edge of Empires: A History of Georgia*, London, 2012, s.355.

⁴ Cem Kumuk, *Kafkasya Aydınlik Günlerini Arıyor (Neredesin Prometheus)* İstanbul, 2004, s.211.

yatırım fonlarının %20'si ulaştırmaya, %7,5'i hafif sanayi için ayrılırken, bu oranın %71,5 gibi büyük bir kesiminin ağır sanayiye ayrıldığı görülmüştür. Önemli doğal zenginliklerine, hammadde ve işgücüne sahip olan SSCB, devletin totaliter baskısı yüzünden hedeflerinin tamamına ulaşamamıştır. Ekonomik potansiyelin yalnızca sanayileşme hedefine yönlendirilmesi, diğer ekonomik ve sosyal yatırımların unutulmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde 1936'dan 1950'ye kadar geçen 14 yıllık süreçte işçilerin hiç tatil yapmadan günde 12 saat çalıştırılmaları sonucunda süper güç olmuştur. SSCB'de görülen bu ilerlemeye karşın halkın direnişleri terör, baskı ve büyük boyutlardaki temizlik hareketiyle bertaraf edilmiştir. Bu dengesiz zorlamaya bağlı sanayileşme sonunda devlet, hasta adam olarak nitelendirilmiş ve bu hasta adam hiç bir tedavi yöntemine karşılık verememiştir.⁵

II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerini yok etme ve savaştan önceki standartların yeniden sağlanmasının amaçları 1953 yılına kadar gerçekleştirilmiştir. Fakat bu durum tüketim malları için yetersiz olmuştur. Bu sebeple de 1945 - 1953 yılları arasında geçen süreç halkın açlıktan kurtulamadığı ve beslenme yetersizliğinin bitmediği dönemdir. Stalin sonrası süreçte de Kruşçev'in özel arazilere kısıtlama getirmesi sonucunda gıda tedariki sıkıntısı sürmüştür.

Stalin sonrası süreçte, insan hakları bakımından kayda değer gelişmelerden biri devrime karşı suç işleyen insanların hapis cezasına son verilmesidir. Bu suç, ceza yasasından çıkarılmış yerine “devlete karşı suç” ifadesi yerleştirilmiştir. Bu gelişmeden sonra şüphelinin suçlanabilmesi için ciddi manada gerekçelerin olması zorunlu hale gelmiştir. Bu netice sonucunda sistemde önemli eksiklikler olsa da “Stalinin tutuklulara getirdiği ücretsiz ve mecburi çalışma usulünün geride kaldığı” söylemi doğru bir sonuç olarak kabul edilebilir.

Stalin'in iktidarda olduğu dönemde ağır çalışma şartları altında sert kurallarla çalıştırılan iş gücünün, Stalin sonrası süreçte kabul edilen yeni kanunlarla önemli haklar elde etmesi kayda değer bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Fakat iş gücünün devamında yaşanan sıkıntılar, sadece çalışma şartlarının iyileştirilmesiyle aşılabacak bir durum değil aksine nitelikten daha karmaşık tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir.⁶

⁵ İsmail Özsoy, “Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:39, Ankara, Güz 2006, s.167.

⁶ Alper İpek, “Sovyetler Birliği'nin Dağılması Karşısında Sovyet İnsanın Tepkisizliğinin Nedenleri”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, Ankara, Mayıs 2015, s.97.

1.1.2. Akaki Mgeladze Dönemi (1952-1953)

Akaki Mgeladze 1927 yılından itibaren Genç Lenin Komünist Birliği'nin (Komsomolun) üyesidir. 1932 tarihinde Komünist Partisi'nin üyesi olmuştur. 1930-1938 yıllarında Genç Komünistler Partisinde çeşitli görevlerde çalışmıştır. Gudauta Bölgesel Komitesinde Organizasyon Bölüm Başkanı idi. Abhazetın Muhtariyet Komitesinin İkinci Sekreteri daha sonra Birinci Sekreteri ve Sovyetler Birliği'nin Genç Komünistler Merkez Komitesinin Gençler Bölümü Başkanı seçilmiştir. 1943-1951 yıllarında Gürcistan Komünist Partisi'nin Sokhumi komitesinin ve Abhazistan Sokhumi Bölgesel Komitesinin Birinci Sekreterliği görevlerinde bulunmuştur. Bu dönemde bunun yöneticiliği ile Sokhumi şehrinin bayındırlık işleri yapılmıştır.⁷

Stalin Abhazya'yı sevdiği için hayatının son sekiz yılının yarısını orada dört yaz tatil dönemini bir kır evinde geçirmiş ve bir daha Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e seyahat etmemiştir. 1920'lerde Gürcü Menşeviklerle savaşırken, O Abhazya'yı yüceltmmişti. Fakat O görünüşe göre Ingorokovs'un etnik önyargısını paylaştı. Abhazyanın parti yöneticisi ve Stalin'e 1944'den 1952'ye kadar ev sahipliği yapmış olan Sadık Gürcü stalinist Akaki Mgeladze, Abhazya'nın tarihinde yer almış olan 1948'de Stalin'in olduğu bir öğle yemeğinde iki adamın hatıralarını kaleme almıştır. Abhazların, Gürcülere Svanlardan daha yakın olduğunu fakat Svanların Gürcü olmadıklarından dolayı kimse için bir durum oluşturmadığını söylemiştir. Onların tarihinden de anlaşıldığı şekilde herkes Abhazya'nın Gürcistan'ın bir parçası olduğunu bilmektedir. Abhazya'nın gelenek ve inanışları temel olarak Batı Gürcistan'ın geleneklerinden farklı değildir. Köktenci Abhazlara karşın, Abhazya Stalin'in kanunlarından yararlandığı bir yer olmuştur. Mgeladze, Abhazya'da yeni köprüler, yollar ve altyapı projelerinin nasıl yapılacağı hususunda Stalin'i bilgilendirmiştir.⁸

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı etkiyle Stalin, hayatının geri kalan yıllarında son derece sıkıntılı bir süreç içine girerek her şeyden kaygı duymaya başlamıştır. Hatta Stalin, Gürcistan'da bazı gizli milliyetçilerin kendisine yönelik çalışmalarının olduğundan şüphe etmiştir. Özellikle de Lavrenti Beria'nın Gürcistan'da doğduğu yer olan Mingrelia bölgesinden oldukça şüphelenmiştir. 1951 yılının Kasım ayında Merkez Komitesinin yerel komünist idarecileri Stalin'in zorlaması ile Mingrelia'daki bu faaliyetlere müdahale etmemeleri nedeniyle görevlerinden alınmıştır. Mart 1952 yılında

⁷ Titani Mamulaşvili, *Sakartveloşi Vin Vin Aris*, Tbilisi, 2001, s.110.

⁸ Thomas de waal, *The Caucasus: An Introduction*, Oxford, 2010, s.151.

Merkez Komitesinin almış oldukları buna benzer kararlar ile Gürcistan'da bulunan bütün parti örgütleri hedefe alınmıştır. Lavrenti Beria'ya karşı hareket eden yeni bir oluşum olan Stalin yanlısı grup, onu yıldırma maksadıyla kendi yurdu ile ilgili olarak Stalin'e gerçekleri ihtiva etmeyen raporlar sunmuştur. Bu olaylar sonucunda Nisan 1952 yılında Beria Gürcistan'a gelerek, gerçekleştirilen Gürcü Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantısında yönetimi uyarak Gürcü halkı ve gençliği arasında gerici milliyetçi hareketlere göz yumulmasını istemiştir. Başbakan ve Prezidyum Başkanının görevine son verilirken, Gürcü Komünist Partisi Birinci Sekreterliğine Akaki Mgeladze getirilmiştir. Mgeladze görevine başlar başlamaz ilk iş Gürcü Komünist Partisi'nde komple bir düzenleme yapmış ve birçok kişinin görevine son vermiştir. Bunlar arasında Lavrenti Beria'nın koruması görevini yerine getiren Başbakan yardımcısı Valerian Bakradze de bulunmaktaydı.⁹

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Gürcistan'da ciddi anlaşmazlıklar patlak verdiği ve bunun üzerine de bütün Komünist Parti kadrosunda tam bir değişiklik yapıldığı da görülmektedir.

Mgeladze daha önce Gürcistan'da Komünist Partisi başında bulunanların Gürcistanın iç karışıklıklarından sorumlu olduklarını belirtmiş ve bütün kabahati bunların sırtına yüklemiştir.¹⁰

Akaki Mgeladze'nin yönettiği Gürcistan "Büyük Rus Şovenizmi"ne sessizce dayanmıştır. Tiflis, 25 Aralık 1951'de toplu sürgünler yapan Nikoloz Rukhadze'ye yardım eden Rus Devlet Güvenlik Örgütü ve parti üyeleri ile doluydu. Tiflis'ten, Kutaisi, Sokhumi ve Batum'dan kalkan trenler, Kazakistan'dan Orta Asya'ya 20.000 yolcu taşıyordu. Bu yolcular arasında siyasi mahkûmlar veya sınır dışı edilenler (ve aileleri), eski savaş mahkûmları ve ülkesine geri gönderilen göçmenler de vardı. Özellikle yaşlılar ve gençler olmak üzere, sınır dışı edilenlerin yarısı, yolculuk sırasında ya da Orta Asya'ya varduktan hemen sonra hayatını kaybetmişlerdir. Türkleri ve Müslümanları sürgüne göndermek ve çoğunlukla vasıflı personelleri uzaklaştırmak, sadece İkinci Dünya Savaşı'nın demografik felaket sonuçlarının daha da artmasına neden oldu. (Bunlar savaş sonrası Gürcistan'ın ilk sürgünleri değildi: İç savaştan kaçarak Abhazya'ya yerleşen 30.000 Yunan göçmen, istenmeyen Ermeni Taşnaklar ve

⁹ Tolga Oral, *a.g.t.*, s.60.

¹⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 24.09.1952, s.3.

Rus Dukhoborlar ile birlikte Orta Asya'ya sürgün edilmişti. Üst tabaka takılan Sovyet Yunanlıları ise bir yıl sonra geri getirilmişlerdir).¹¹

Transkafkasya Ordu Donatım Komutanı Marshal Feodor Tolbukhin ve Gürcistan Komünist Partisi Genel Sekreteri Akaki Mgeladze'nin eski başkâtip arasında geçen ilginç bir sohbet: “Komutam altındaki ordu, Bulgaristan'a girdiği zaman yoldaş Stalin'i aradığını ve Türkiye bölgesinde yer alan Gürcü topraklarını özgürleştirebileceğini” söylemiştir.¹²

Stalin ve aynı zamanda senyör Gürcü yetkili Akaki Mgeladze, Marshal Feodor Tolbukhin ve Transkafkasya Ordu Donatım Komutanı ile yaptığı sohbetinde, Türkiye üzerinden Amerika ile çatışmaya hazır olmadığını söyleyerek Gürcü yetkililerini üzmüş ve onları hayal kırıklığına uğrattığını yayımlamıştı. Mgeladze de Ukraynalıların tekrar topraklarını kazandıklarından şikâyet duyduğunu Stalin'e iletmıştir.¹³

Stalin'in 1952 yılında yaptığı açıklamada özellikle Sovyet liderleri arasında ciddi görüş ayrılıklarına işaret etmiştir. Bu liderlerin daha sonra yaşanan olayların düşündürdüğünden çok daha farklı roller üstlendiklerini göstermiştir. Sovyet Dışişleri Bakanlığı askeri çevrelerin görece açık direnişleriyle uğraşmak zorunda kaldı. Bunlar eski katı slogan ve düşüncelerin terk edilmesine ve Almanya sorununa bakış açısının değiştirilmesine yönelik en dar kapsamlı planlara bile dineniş gösteriyorlardı. İşler, Stalin ile daha sonra askeri-sınai kompleks ismini alacak olan oluşumun temsilcileri arasında çok sert tartışmalara kadar sürdü. Stalin'in uzlaşmacı tavrı, devlet güvenlik teşkilatının tam yetkili başkanı Lavrenty Beria tarafından destek görmüştür.¹⁴

1.1.3. Vasil Mzhavanadze Dönemi (1953-1972)

Vasil Mzhavanadze 1927 tarihinden itibaren Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin üyesidir. İkinci Dünya Savaşı (1941-45) yıllarında birliklerin komiseri idi. Orduların Askeri Şurasının üyeliği görevini yürütmüştür. 1945-53 yıllarında Harkov Kiev ve Karpat bölgesinin Askeri Şurası üyeliğini yapmıştır. İşçi Partisi'nin 20, 22 ve

¹¹ Donald Rayfield, *Edge of Empires: A History of Georgia*, London, 2012, s.365.

¹² Jamil Hasanli, *Stalin And The Turkish Crisis Of The Cold War, 1945–1953*, Lexington, 2011, s.134.

¹³ Vladislav M. Zubok, *A Failed Empire: The Soviet Union In The Cold War From Stalin to Gorbachev*, North Carolina, 2009, s.46.

¹⁴ Boris Kagarlitsky, *Çevrenin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi* (Çev: Esin Soğancılar), Ankara, 2007, s.443.

24. kurultaylarında Sovyetler Birliği'nin Komünist Partisi'nin Merkez Komitesinin üyesi olarak seçilmiştir.¹⁵

Stalin'in ölümü ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi arasındaki dönemde ekonomi alanında köklü değişiklikler yapılmıştır. Komünist toplumun alt yapısını oluşturma hususundaki planlama perspektifinden vazgeçilerek, bunun yerine tüketime dayalı bir refah programı oluşturulmuştur.

Mal dolaşımı yerine, kentlerde ve taşralarda yavaş yavaş ürün değişimi uygulamasını öneren Stalin'in düşüncesi 19. kongrede kabul görmüştür. Mayıs 1953'ten itibaren son bulan ve "Sovyet ticaretini genişletme" söylemi doğrultusunda mal dolaşımının yaygın hale getirilmesi önerisi kabul edilmiştir. Nisan 1953'te bütün sovyet bakanlarının ekonomik haklarının genişletilmesi ve 1955 yılında da cumhuriyetlerin bakanlıklarının ve işletme yöneticilerinin güçlerinin arttırılması ile Sovyet ekonomik yapısında Gosplan'ın alanı büyük oranda kısıtlandırılmış oldu.

Stalin zamanında kalma merkezi direktif planlama sistemine 1955'te son verilmiş ve yerine Gosplan, tüm Sovyet cumhuriyetleri bakanlıklarının yapacağı "koordinatif planlama" sistemine geçilmiştir. 20. kongre sonrasında iki sene Sovyet ekonomisinin işletilmesinde farklı radikal değişiklikler de olduğu gözlenmiştir.¹⁶

9 Mart 1956 yılında Gürcistanda yapılan protestolar karşısında Mzhavanadze, protestocuların taleplerini karşılamayı kabul etmiş ve delegelerden protestocuların kararları hakkında bilgilendirmelerini istemiştir. En önemlisi delegelerden gösteriler esnasında nizamı sağlamaları istendi. Gürcü Partisi başkanlığı bazı imtiyazlar verme yoluyla inisiyatif ele alma kararı aldı. Stalin'in fotoğraflarının resmi basında yayınlanmasına, bayrakların yarıya indirilmesine ve resmi anma törenlerinin düzenlenmesine karar verildi. Mzhavanadze Gürcü Partisi'nin önde gelen diğer üyeleri ile birlikte 9 Mart sabahı gösterilere katılmıştır.

Başkanlıktan gelen bu imtiyazlara rağmen, göstericiler "biz yoldaş Mzhavanadze'den protestocuları tutuklamamasını istemiştik, bu tutuklamalar durumu kızıştıracaktır" diyerek yeni taleplerde bulunmaya devam ettiler. Bir diğer talepleri ise şu şekilde oldu: "Milis kuvvetleri Stalin onuruna kornaya basan araçların plakalarını not alıyorlardı. Bu araç sürücülerinin cezalandırılmamasını istiyoruz." Protestocular ayrıca

¹⁵ Titani Mamulaşvili, *a.g.e.*, s.258.

¹⁶ Elnur Hasan Mikail, *Rus Dış Politikası ve Yeni Çar Putin*, Konya, 2007, s.51.

bazı sosyal ve ekonomik taleplerle geldiler. Ancak Zaur Machavariani'ye göre gayri resmi başkanlık heyeti üyeleri bu gibi açıklamaları sürekli durdurmaya çalışmışlardır.¹⁷

Gürcistan'da özellikle sosyal açıdan kötü durumda olanlar ve hiçbir gelir kaynağı olmayanlar uyanarak zorba yönetimlere karşı başkaldırmışlardır.¹⁸

22 Mayıs 1957 tarihli ve 555 sayılı SSCB Bakanlar Kurulunun aldığı karar doğrultusunda devlet ürünlerinin temini sistemi sonlandırılarak Sovyet sanayiinin ürettiği sanayi ürünlerini satmak amacıyla birçok merkezi satış noktaları oluşturulmuştur. Molotov, Kaganoviç ve Saburov'un Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin liderlik statüsünden düşürülmeleri, ekonomi politikaları üzerindeki değişimlerini hemen hissettirmiştir. İşletmelerin kâr amaçlı hedefinde işletilmesini öngören 22 Eylül 1957 tarihli ve 1150 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile üretim araçlarının kazanca dönüştürülmesi işi başarılmıştır. 'Ekonomi Politik Ders Kitabı'nın 1958'de çıkan üçüncü baskısı, devlet sektörü içinde üretim araçlarının sermaye olarak dolaştığını belirterek yeni ekonomik sistemi doğru bir şekilde yansıtmaktadır.¹⁹

Rusya'nın Gürcistan üzerindeki ötekileştirme çabaları bu dönemde oldukça belirginliğini korumuştur. Ötekileştirmenin ilk belirtileri 1960'larda Sovyetlerin liberalleştiği dönemde ortaya çıktı. Bunların dışı vurumu hızla artan yolsuzluklar, zimmete mal geçirme vakaları ve yasadışı teşekküller şeklinde olmuştur. Brejnev'in yönetiminde, Stalin döneminin üstü kapalı çifte standartları, Rus elitleri için de bir yaşam tarzını almıştır. Bununla birlikte, Rusya'dakinden farklı olarak yolsuzluklar özellikle Gürcistan'da yaşıyordu. Göreceli özgürlüğü; Rusya'yı milyarlarca ruble sağlayacak bir süt ineği olarak algılayan lokal elitler için spesifik olmakla birlikte her zaman şuurlu olmayan bir bağımsızlık şeklini temsil ediyordu. Zaman geçtikçe bu elitler zimmetlerine devlet bütçesinden para geçirme konusunda daha yetenekli ve tecrübeli hale geldiler.²⁰

Hızla ilerleyen sermaye üretimi politikası, emeğe dayalı güç ve artı-değer kapitalist kâr ve yaklaşık kâr oranı gibi ekonomik grupların tekrar oluşması anlamını ifade etmektedir. Kruşçev'in 1961'de ileri sürmüş olduğu komünist toplumu oluşturma programı bu anlamda düşünülmelidir. Sovyetler Birliği Komünist Partisi, sermaye

¹⁷ Timothy K. Blauvelt- jeremy smith, *Georgia After Stalin: Nationalizm and Soviet Power*, Routledge, 2015, s.40.

¹⁸ Mamuka Biçaşvili, *Politikuri Teoriebi*, Tbilisi, 2009, s.222.

¹⁹ Elnur Hasan Mikail, *a.g.e.*, s.51-52.

²⁰ Alexandre Kukhianidze, *On The Russia-Georgia Conflict. In Russiaand Georgia. The Ways Out Of The Crisis*, Tbilisi, 2010, s.74-75.

üretimi ve mal dolaşımının işleyiş alanının daraltılması yerine, bunların daha da ileri bir seviyeye getirilmesini planlamaktadır.²¹

Brejnev, 1964 tarihinde kolhozlara ve devlet çiftliklerine yönelik bir sistem uygulamaya çalışmışsa da başarısız olmuştur. Bu yıllarda ileri gelenlerden biri olan Kosigin, devlet tarafından idare edilen bir ekonomik sistemden devletin işletmelere klavuzluk edeceği bir ekonomik sisteme geçilmesini, dahası mülkiyet ve işletme idare şekillerinin çoğaltılmasından yana olan bir yenileme programının uygulanmasını istemiş fakat bu da gerçekleştirilmemiştir. Yine Kruşçev zamanında kırsal alandaki özel mülkiyetler sınırlandırılmıştır.²²

Birçok cumhuriyetçi başkanın (özellikle Kandid Charkviani, Vasil Mzhavanadze ve Eduard Shevardnadze'nin) görev süresince yürütülen iki projesinde Sovyet devletin kurumları aracılığı ile Gürcülüğü tanımlama çabalarını ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki Freydan Gürcüleri olarak bilinen, İran'ın Freydan bölgesinde yaşayan binlerce etnik Gürcüyü ülkelerine iade etme çabası içinde olan ve cumhuriyetçi parti tarafından yürütülen bir projedir. Bu da Gürcü Dışişleri Bakanı vasıtasıyla araştırmalar yapılmasını ve bilgi toplanmasını, yabancı ülkeler ile kültürel ilişkiler kurma topluluğu aracılığı ile Gürcü edebi kaynaklarının ve dergilerinin sevkیاتlarının yapılmasını ve 1940'lar, 1960'lar ve 1970'lerde propaganda faaliyetlerinin yürütülmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, Tiflis makamlarının kimlerin Gürcü diye adlandırıldığını tanımlamakta kullandıkları süreç (ki Freydan örneğinde Gürcü; Müslüman olan, Gürcüce konuşan ve ailesi nerede ise dört yüz yıldır İran'da yaşayan kişidir), bu dönemde Gürcülüğün resmi sınırlarını büyük ölçüde belirlemektedir. Freydan örneği Azerbaycan'da Gürcü nüfusunun yoğun olduğu etnik bir bölge olan Saingilo örneği ile karşılaştırıldığında arada büyük bir zıtlık vardır. Saingilo'daki ve Tiflis'teki Ingilo eylemcileri, benzer bir süre ile sezdikleri Azerbaycan milli saldırılarına karşı korunmak için Gürcülerin cumhuriyetçi yetkililerinin yardımına başvurdular. Gürcü yetkilileri Freydan projesine proaktif bir şekilde yaklaşırken, Saingilo, tabulaşmış bir siyasi konu olarak kaldı. Çünkü komşusu ve kardeşi olan bir Sovyet cumhuriyetinin acılarını paylaştı.²³

Stalin'in ölümü ile iktidara geçen Nikita Kruşçev, iddialı tarım projeleriyle statüsünü arttırmış, şiddet yöntemlerini eleştirerek Stalinizm'den kurtulma yollarına

²¹ Elnur Hasan Mikail, *a.g.e.*, s.53.

²² Menaf Turan, "SSSCB'de toprak mülkiyeti", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:66, Sayı:3, Ankara, 2011, s.323.

²³ Claire P. Kaiser, *Socialist In Form, National In Content: The Politics Of Nationality In Soviet Georgia 1938-1978*, Tbilisi, 2013, s.8.

başvurmuştur. Stalin isminin geçtiği ders kitapları yeniden yazılmış ve Stalin ismi her yerden kaldırılmıştır. Savaşların kaçınılmaz olduğu düşüncesini terk ederek 'Barış İçinde Bir Arada Yaşama' tezini savunmuştur. 1961'de atılan bir adımla Sovyet vatandaşının, bir Amerikalı'nın sahip olduğu hayat standartlarına kavuşması asıl gayelerden biri olmuştur. Kruşçev'in projeleri kötü geçen hasatların ve gıda problemine engel olamayınca ekonomide karşılaşılan başarısızlık Kruşçev'in sonu olmuştur.

1964 yılında Kruşçev'in yerine geçen Leonid Brejnev zamanında üretim ve verimlilik artırılarak kişi başına düşen gelir açısından ABD'den daha ileri bir seviyeye geçilmesi amaçlanmış fakat bu gerçekleştirilememiştir. 1965'ten sonra tarım ve sanayide merkezi denetimi gevşetme yönünde bazı reformlara girişilmiş, kolhoz ve sovhozlara aktarılan kaynaklar artırılarak, ürünler için belirlenen fiyatlar arttırılmış ve vergi yükleri hafifletilmiştir. Alınan bu tedbirlerle tarımda nisbî bir düzelme görülmüş, sanayide teknolojiler yenilenerek farklı bir sistem uygulanmıştır. İşletmelere karar organlarında da daha geniş söz hakkı verilerek maddî teşviklere dayalı bir sistem geliştirilmiş, merkezî planlamada her kurumun sorumluluğu ilgili bakanlıklara devredilmiştir.²⁴

Ekonomik roformlar değişim sürecinde sadece üretim verimliliğini arttırmakla kalmamış, demokrasinin genişlemesine de yol açacak yeni ve önemli bir aşama olarak planlanmıştır. 1964 ve 1965 reformlarının genel anlamda ekonomide planlama ile piyasayı uyumlu bir şekilde birleştirmeyi hedefledikleri düşünülmüştür.²⁵

Gürcü komünistler, siyasi görevlerdeki yerlerini sağlamlaştırmak ve Gürcistan'daki diğer etnik grupların etkisini daha da azaltmak için âdemi merkezileşmeye başvurmuşlardır. Gürcü liderlerin uzun zamandır süre gelen yolsuzlukları ve ekonomik yetersizlikleri; Moskova'nın 1972 yılında Eduard Shevardnadze'yi Gürcü Komünist Partisi'nin başkanı olarak desteklemesine neden olmuştur.²⁶

1.1.4. Eduard Shevardnadze Dönemi (1972-1985)

Eduard Shevardnadze 1951 tarihinde Gürcistan Komünist Partisi'nin merkez bürosuna bağlı parti okulunu ve 1960 tarihinde de Kutaisi Tsulukidze Devlet Pedagoji

²⁴ İsmail Özsoy, *a.g.m.*, s.168-169.

²⁵ Boris Kagarlitsky, *a.g.e.*, s.446.

²⁶ Darrell Slider, *Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Country Studies*, Washington, 1994, s.164.

Enstitüsünü bitirmiştir. 1961 yılından itibaren Gürcistan Komünist Partisi'nin Mtsheta Şehri Birinci Sekreterliği görevini yürütmüştür.²⁷

Shevardnadze; Komünist Gençlik Liginde (Komsomol) basamakları tırmanarak 1961 yılında bölge seviyesinde parti başkanı olmasıyla, İçişleri Bakanlığından Gürcü polisleri izleterek yetkin ve yolsuzluk karşıtı bir yönetici olarak nam salmıştır.²⁸

1970'lerde Sovyetler Birliği'nde çalışan Amerikalı gazeteci Hedrick Smith, "Ruslar" adındaki kitabında gölge ekonomiyi ve SSCB ile özellikle Gürcistan'da artan yolsuzluğu çok iyi tanımlamıştır. Yolsuzluk 1972'de öyle ciddi bir problem haline geldi ki, Leonid Brejnev, Gürcistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Başkanını görevden alarak, yerine eski Gürcistan Dışişleri Bakanı Eduard Shevardnadze'yi getirmek zorunda kalmıştır. Shevardnadze'nin ana görevi "olumsuz fenomen" ile mücadele etmektir. O dönemde "olumsuz fenomen" yalnız suç, yolsuzluk, yasadışı işler veya devlet malını zimmetine geçirme için kullanılan bir terim değildi, aynı zamanda insanların davranış ve Sovyet yaşam tarzıyla uyuşmayan her şey kastediliyordu. Binlerce kişi kendilerini parmaklıklar arkasında bulmuş, ancak artan bu risk nedeniyle yasadışı hizmetlerin sağlanması ile ilgili suçlamaları daha da arttırmıştır. Yukarıda bahsedilen tüm vakalar, suç ve yolsuzluğu aşırı baskılayıcı Stalin yöntemleri kullanarak kontrol edebilen Sovyet sistemine dayanıyordu. 1970'lerde, Kremlinin tüm kontrolü ele alması sonucu Shevardnadze'nin başka bir seçeneği kalmadı.²⁹

1972 yılında Gürcistan'da parti şefi olan Shevardnadze, yazarlardan bazılarının kullandıkları milliyetçi üslubu eleştirmiştir.³⁰

Nisan 1973'te Savunma Bakanı Grechko ve KGB Devlet Güvenlik Komitesi Başkanı Andropov ile birlikte parti yönetim kurulunun üyesi haline gelmiştir. Gromyko'nun parti yönetim kuruluna yükselmesi, Sovyet ordusunun Brejnev dönemindeki altın çağında olduğu ve Grechko'nun yükselmesi ile dengeye kavuştuğu tarihten beri Dışişleri Bakanlığının askeriye göre ağırlığını arttırmamıştır.³¹

Shevardnadze döneminin en ciddi etnik anlaşmazlığı 1978 yılında ortaya çıkmıştır. O yıl Tiflis tarafından haksız kültürel, dilsel, politik ve ekonomik kısıtlamalar

²⁷ Titani Mamulaşvili, *a.g.e.*, s.354.

²⁸ Darrell Slider, *a.g.e.*, s.164.

²⁹ Alexandre Kukhianidze, *a.g.e.*, s.75.

³⁰ Figen Tavitil Alsirt, "Bağımsızlık Sonrası Gürcistan'ın Yeniden Yapılanması ve Bu Süreçte Türkiye İle İlişkileri" (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s.46.

³¹ John Van Oudenaren, *The Role Of Shevardnadze and The Ministry Of Foreign Affairs In The Making Of Soviet Defense and Arms Control Policy*, Santa Monica, 1990, s.5.

uygulandığı gerekçesi ile Abhazya Özerk Cumhuriyeti liderleri Gürcistan'dan çekilmekle tehdit ettiler. Shevardnadze krizi bertaraf etmek için bir dizi önlem aldı. Abhazya'daki gruplarının azınlık statüsünde olmasına rağmen, Abhazyalı elit sınıfın 'bölgelerini' yönetmedeki rolünü artıran müspet aksiyon programı da bu önlemler arasında yer alıyordu.³²

Eduard Shevardnadze'nin başkanlığında da devam eden ünlü hareketin projesinde Gürcüceyi revize edilen anayasada cumhuriyetin tek resmi dili olarak gösterme çabaları 1978'de başarıya ulaşması ile son bulmuştur. Bu sokak gösterilerine ve mektup yazma kampanyalarına tanık olan bu hareket, Gürcü liderlerin protesto edilen değişikliği Moskova'daki yetkililerle görüşürken, Başkan Eduard Shevardnadze'nin desteğini kazanmıştır. Gürcüler tarafından cumhuriyetçi liderlere yazılan mektuplara yakından odaklanılmış ve bu mektuplarda, Rusçanın Gürcüceye eşit bir statü verilmesi çabalarına karşı durulmuştur. Aynı yıl, birçok Abhaz aydını büyük çaplı mektup ve dilekçe yazma kampanyaları yürütmüşler, ayrıca Tiflis'ten gelmesi muhtemel Gürcüleşme tehlikelerine karşı koruma için Moskova'daki tüm birlik yetkililerine başvurmuşlardır. Abhazyalıların talepleri önceleri kültürel alan ile sınırlı iken, 1978 yılına gelindiğinde şikâyet ve talepleri kararlılıkla daha siyasi bir karaktere bürünmüştür. Bununla birlikte, Abhaz yazarları isteklerini (Tiflis yerine) Moskova'ya iletirken, Moskovalı yetkililer Abhazyalıların şikâyetlerini hızlıca Tiflis'teki parti yetkililerine yönlendirmişlerdir. 1956'da olduğu gibi 1978 yılında da Tiflis-Moskova arasındaki sosyal sözleşmenin yeniden gözden geçirilmesi gerekmiştir. Ancak görülen odur ki Gürcülerin 1978'deki talepleri 1956'dakilerden farklı olarak, Moskova'dan ziyade Tiflis'in koşullarına göre şekillenmiştir.³³

1978 yılında üniversite öğrencilerinin Rusçanın üniversitelerde eğitim dili olarak kullanılmasına tepki göstermek için yaptıkları protesto nedeniyle, Shevardnadze harekete geçmiş ve sonuçta Gürcüce üniversitelerde eğitim dili olarak kabul edilmiştir.³⁴

Parti başkanı olarak Shevardnadze, yolsuzluk ve şovenizm ile savaşmak için aklama yöntemini kullanmıştır. Gürcistan'ın elit sınıfının adı, bu yolsuzluklar ve şovenizmler nedeniyle Sovyetler Birliği'ndeki yolsuz ve şovanist cumhuriyetler arasında dahada kötüye çıkmıştır. Bu esnada küçük bir muhalif milliyetçi grup, Ruslaşmanın Gürcü milli kimliğine karşı oluşturduğu tehdidin üzerinde duran

³² Darrell Slider, *a.g.e.*, s.164-165.

³³ Claire P. Kaiser, *a.g.e.*, s.9.

³⁴ Figen Taval Alsirt, *a.g.t.*, s.46.

akademisyen Zviad Gamsakhurdia'nın etrafında birleştiler. Moskova, 1978'de Gürcücenin anayasadaki statüsünün Gürcistan'ın resmi devlet dili olacak şekilde değiştirilmesini isteyince, Sovyet gücü ile Gürcü milliyetçiliği çatışmıştır. Sokak boykotlarından kaynaklanan baskılara boyun eğen Moskova, Shevardnadze'nin anayasal garantiyi geri vermesini aynı yıl onaylamıştır.³⁵

Sovyet hiyerarşisinde Dışişleri Bakanının pozisyonu hep muğlak olmuştur. 1977 anayasasına göre, bu bakanlık Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bakanlar Kurulundan sorumludur; dolayısı ile en yüksek yasama organı olan Yüksek Sovyet'e (veya Yüksek Sovyet oturumları arasındaki zamanlarda Başbakanlık Heyetine) karşı mesuliyeti vardır. Bununla birlikte, işin aslına bakılacak olursa Dışişleri bakanları her zaman doğrudan partiden, özellikle de Politbürodan (yani yönetim kurulundan) talimat almışlardır. Bu gerçek 1971'de 24. parti kongresi esnasında Andrei Gromyko tarafından da teyit edilmiştir. Gromyko, Politbüronun kararlarının zamanında ve ileri görüşlülükle alınmasını sağlamak adına sürekli ve derinlemesine bir şekilde dışişleri politikası sorunlarına karıştığını belirtmiştir.³⁶

1980'lerin başında Shevardnadze, Moskova'nın talepleri ile Gürcistan'ın giderek artan milli özerklik isteği arasındaki ince çizgide başarıyla yürümüştür. Bir yandan politik ve ekonomik kontrolü elinde tutarken, diğer yandan popüler talepleri dikkatle dinleyip stratejik imtiyazlar vermiştir. Shevardnadze, milliyetçilik ve muhalifler ile mücadelede, politikalarını farklı kitlelere anlatarak uzlaşmacı çözümler bulma yolunu izlemiştir.³⁷

Brejnev döneminin sonlarına gelindiğinde altın çağın da sonlarına yaklaşmıştır ve ordunun etkisi giderek azalırken Gromyko'nun etkisi artmaya devam etmiştir. 26. parti kongresinde Dmitrii Ustinov yönetim kurulu tam üyeliğine getirilmiş ve Grechko'nun ölümünden yaklaşık bir ay sonra Savunma Bakanı olmuştur. Ustinov, ordu ile yakın bağları olan bir savunma sanayicisiydi, ancak üniformalı bir asker değildi. Sonrasında mareşal rütbesini kazanması askeri kuvvetlerce pek hoş karşılanmamış olabilir. Aralık 1984'te Ustinov'un ölümünün ardından Savunma Bakanlığındaki görevi devralan Sergei Sokolov yönetim kurulu üyeliğine seçilmemiştir.

³⁵ Darrell Slider, *a.g.e.*, s.164.

³⁶ John Van Oudenaren, *a.g.e.*, s.4.

³⁷ Darrell Slider, *a.g.e.*, s.164-165.

Aksine Gromyko, 1983'te Bakanlar Kurulu'nun ilk başkan vekili olmuş ve Chernenko'nun ölümünden sonra Gorbaçov'un seçilmesinde kilit rol oynamıştır.³⁸

SSCB'nin son Komünist Parti Genel Sekreteri olan Mihail Gorbaçov, 3 yıllık bir genel sekreterlik fetret döneminden sonra 1985'in Mart ayında başa geçmiştir. Gorbaçov sadece toplumsal, siyasi ve ekonomik yenilikler ile nükleer silahların kontrolü hususunda değil, bölgesel politikalar ve üçüncü dünya ülkeleriyle olan ilişkiler hususunda da dışarıya karşı topyekün diplomatik atağa geçmiştir.³⁹

Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle birlikte Gürcistan açısından yaşanan önemli gelişmelerden biri 1972 yılından beri Gürcü Komünist Partisi Birinci Sekreterliği görevini üstlenen ve merkezle Gürcistan arasındaki dengeyi korumak hususunda son derece önemli şahsiyet olan Shevardnadze'nin, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmek amacıyla Moskova'ya çağırılmasıydı. Gorbaçov, Sovyet dış politikasında uygulamayı hedeflediği çalışmaları Shevardnadze ile gerçekleştirmeyi arzulamaktaydı. Fakat reformlar muhafazakâr komünistlerin karşı çıkması sebebiyle istenilen düzeyde uygulanamadığı gibi bu değişken ortam birçok bölgede ve özellikle de Gürcistan'da milliyetçi hareketleri kuvvetlendirmekteydi.⁴⁰

Shevardnadze, Gorbaçov'un merkezi Sovyet sisteme katacağı ekonomik ve politik reformlara ışık tutan deneyler yaptırdı. Abhazya'da tarımda ekonomik deneyler grubu çiftçiler için o dönem Macar tarım reformunda kullanılanlara benzer yeni teşvikler çıkardı. Poti deniz limanının yeniden yapılandırılması, yerel yönetimlerin rolünü cumhuriyetçi ve tam sendikacı bakanlıklar nezdinde genişletti. 1980 yılına gelindiğinde, Shevardnadze, Gürcistan'ın endüstriyel ve tarımsal üretimini önemli ölçüde artırdı, ayrıca partinin yolsuz hiyerarşisi içerisinde yaklaşık 300 üyeyi azletti. Shevardnadze 1985 yılında görevinden ayrıldığında, hala hükümet yolsuzlukları söz konusuydu; bununla birlikte, Gürcistan resmi ekonomisini zayıflatan büyük çaplı yasa dışı "ikincil ekonomiler"di. Dürüstlüğü ve siyasi cesareti Shevardnadze'ye Gürcüler arasında büyük popülarite kazandırmıştır. 1978'de Sovyetler Birliği'nin Komünist Partisi tarafından Lenin nişanına layık görülmüş, 1985'te Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanı olarak atanmıştır.⁴¹

³⁸ John Van Oudenaren, *a.g.e.*, s.6.

³⁹ Elnur Hasan Mikail, *a.g.e.*, s.54.

⁴⁰ Ayşegül Aydıngün- Ali Asker, "Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna Türk Dilli Halklar- Türkiye ile İlişkiler", *Gürcistan: De Jure, De Facto Parçalı*, Ankara, 2012, s.130.

⁴¹ Darrell Slider, *a.g.e.*, s.164-165.

Shevardnadze, 1985 yılında Dışışleri Bakanlığı görevini devraldığı zaman sancılı sürecin farkındaydı. Tıpkı Sovyet ekonomisinde Gorbaçov'da olduğu gibi kontrolden uzak ve akılsızca yapılan askeri harcamaların ve sosyalist “yoldaşlara” verilen gerçekçi olmayan taahhütlerin, temel ihtiyaçları tatmin etmeye yetmediği, ekonomiyi çökertme eşiğine getirdiği, büyük dünya düzeninde finansal işleyişin pek de fazla olmadığı gözlemci tarafından kayda alınmıştır. Shevardnadze, Sovyetler Birliği'nin yurtdışı müdahaleleri sürecinde sürekli azalan bir seviyeye doğru gerilediğini anlamıştır.⁴²

Shevardnadze'nin siyasi konumunu bazı yönlerden Molotov'unkine benzetecek olursak, izlediği bürokrasi ve politikaların, 1985 yılında ayrılana kadar 28 yıl görevde kalan ve Molotov tarafından korunan Gromyko'nun ürünleri olduğu söylenebilir. Gromyko hem Yalta ve Postdam'da Stalin'in danışmanı hem de Dışışleri Bakanı vekiliydi. İç politika geçmişi olmamasına ve zaman zaman yabancı liderlerle Kruşçev'in şakalarına konu olmasına rağmen, yönetimdeki liderler için değerli bir isimdi. Dışışleri Bakanlığı doğrudan parti yönetim kuruluna raporlama yapan tek bakanlıktı ve zaman içerisinde Gromyko bu doğrudan tabiyeti Brejnev ile yakın siyasi ilişkilere dönüştürmeyi başardı.⁴³

1.1.5. Jumber Patiashvili Dönemi (1985-1989)

Shevardnadze'nin yerine Komünist Parti Birinci Sekreterliğine görevlendirilen ve muhafazakâr bir komünist olma özelliği ile tanınan Jumber Patiashvili, muhalefet üzerinde ciddi bir kontrol sağlamakta, kiliseye karşı gayet mesafeli bir duruş sergilemekte ve resmî olmayan örgütlenmelerle herhangi bir diyaloga imkân tanımamaktaydı. Fakat muhafazakâr komünistler, Gorbaçov politikalarının kurduğu bu sözde özgürlük ortamında, parti içinde olmayan aydınların ve milliyetçi grupların baskısına uğramışlardır.⁴⁴

1985 yılında iktidara geçen son SSCB lideri Mihail Gorbaçov, kötüye giden ekonominin temel sorununun merkezî ve sert bir planlamadan dolayı oluştuğunu belirlemiştir. Dünyaya kapalı oluşunun sonucu neticesinde geri kalan ve ağırlaşan ekonomik sistemin ve toplum hayatında ortaya çıkan sıradanlığın sadece köklü adımlarla halledilebileceği düşüncesini öne süren Gorbaçov, Şubat 1986'da Perestroyka

⁴² Janer M. Weber, *Eduard Shevardnadze And The End Of The Cold War*, Washington, 1997, s.1.

⁴³ John Van Oudenaren, *a.g.e.*, s.5.

⁴⁴ Ayşegül Aydıngün- Ali Asker, *a.g.m.*, s.131.

(Yeniden Yapılanma) ve Glastnost (Açıklık) politikalarının kabul görmesini amaçlamıştır. Bu politikalar kısaca ekonomide serbest piyasa uygulamasına geçmeyi ve bu durumun sosyo-kültürel adımlarla da zenginleştirilmesini, ülkenin dışa yönelmesini ve bunların ana gayesinin real demokrasiyi uygulamak olan Glastnost politikası dâhilinde gerçekleşmesini istemiştir. Glastnost, hür basın, toplantı ve din hürriyeti ile âdil yargılama hususlarında yasal garantiler de amaçlıyordu. Bu doğrultuda, özel teşebbüs uygulamalarının meşrulaşması yolunda önemli hamlelerde bulunulmuştur. Fiyatların arz ve talep koşulları dâhilinde belirtilmesi ve devlet mülklerinin halka satışı çerçevesinde karar verilmiştir. Gorbaçov'un hedefindeki Perestroika ve Glastnost politikaları, umulmadık sonuçlar ortaya çıkarmış; uygulanan baskı kısmen kalkan Sovyet milletlerinde politikanın iyileştirilmesi yerine milliyetçilik duygularını alevlendirmiştir. Sovyet milletleri bağımsızlıklarını ekonomik refaha değiştirmemişlerdir.⁴⁵

1986 yılında gerçekleşen 17. kongrede kabul görülen programda çeşitli mülkiyet ilişkilerinin talep edilmesi, başka bir deyişle devlet mülkiyeti yerine özel mülkiyetin yaygın hale getirilmesi kabul edilmiştir. Bunun sebebi olarak da oluşturulmuş olan mülkiyet biçimlerinin Sovyet halkının ekonomik ve toplumsal gelişmesine engel olarak görüldüğü düşünülmüştür. Nitekim çok az geçmeden 1987 senesinde devlet işletmelerine yönelik bir yasa oluşturulacak ve işletme personeli mülk sahibi gibi nitelendirilecektir.⁴⁶

Gorbaçov'un en önemli başarılarından biri 1987 Aralık ayında imzalanan ve süper güçlerin silahlanmasını büyük oranda azaltan 'Ara Nükleer Güçler Anlaşması' sayılmıştır. Diğerleri ise son Rus güçlerinin Afganistan'dan on yıllık bir savaştan sonra ayrıldığı sırada, 1989'un başında Amerika'yla olan eski bir anlaşmazlığın çözülmesidir.

Rusya dış politikasına yeni bir şekil veren dönemin Sovyet lideri Gorbaçov ile beraber Sovyetlerin dış politikası da değişime uğramıştır. Öncelerinde yalnızca iç politika üretmekle ilgilenen Politbüro, değişen zamana uyum sağlamak zaruriyetinde kalmıştı. Politbüro, 1987'lerde Sovyetlerin iç politikada istikrarsızlığın yerini istikrara terketmesini sağlayan yegâne kuruluş olarak gösterilmektedir. 1988'lere doğru ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün "artık Soğuk Savaştan söz etmemizin gereksiz ve boş olduğu görülmektedir. Çünkü Soğuk Savaşın bir diğer Bloğu olan Doğu Bloğu ve

⁴⁵ İsmail Özsoy, *a.g.m.*, s.170.

⁴⁶ Menaf Turan, *a.g.m.*, s.323.

müttefikleri olan Sovyet Rusya'sı çökmek üzeredir. Komünist rejim artık bizler için ABD için bir tehdit olarak görülmemektedir". İçeride Gorbaçov'un programı Perestroyka ve Glastnost gibi slogan kavramlar üzerine yoğunlaşmıştır. Glastnost politikasının hedefinde daha önce halktan gizli tutulan yönetim hatalarına ve siyasi yanlışlıklara dikkat çekme hususunda önemli rol oynayan medyanın liberalleşmesi gösterilmektedir. Gorbaçov yönetime geldiğinde milletler sorununun Sovyetler Birliği'ndeki 100'den fazla farklı etnik gruba işaret eden ulusun karşı karşıya kaldığı en önemli problem olduğunu belirtmiştir. Ülkenin toplumsal ve politik hayatı üzerinde sıkı denetim kurulmasının tepkileri, özellikle Transkafkasya ve Orta Asya'da günyüzüne çıkaracağı hususundaki düşünceleri doğru çıkmıştır.⁴⁷

Gürcistan Komünist Partisi'nin başına Shevardnadze'den sonra sıradan bir parti üyesi olan Jumber Patiashvili zamanında Shevardnadze'nin teşviklerinin pek çoğu körelmiş ve siyasi yeniliklere imza atılmamıştır. Patiashvili, Shevardnadze'nin atadığı bazı kilit isimleri görevden almıştır. Ancak Shevardnadze'nin orta basamaklara tayin ettiği birçok ismi, parti yapısına ciddi zararlar vermeden yerlerinden edememiştir.

Radikal ve gayri-resmi gruplara güvenmeyen Patiashvili, muhalifler konusunda Sovyet bölgesel parti yetkililerinin cepheleşen genel stratejisine dönmüştür. Tarihi, manzaralı ve çevresi bakımından önemli bir bölgede yer alan Gürcü askeri otoyoluna paralel bir alanı kesecek olan yeni Transkafkasya demiryolu planına destek verince büyük bir dirençle karşılaşmıştır. Bir televizyon konuşmasında Patiashvili projeye karşı çıkan kişileri "insanların düşmanı" olarak nitelendirmiştir. Muhalif grupları izole eden Patiashvili reformcu liderleri yeraltı örgütlere ve fikir ayrılıklarına sebep veren davranışlara itmiştir.

Gürcistan'da, Gorbaçov'un eş zamanlı açıklık ve sürekli kontrol politikaları, Sovyetler Birliği dağılmadan önce cumhuriyeti, merkezi hükümetten dışarı atan milliyetçilik kuvvetlerine güç vermiştir. Bağımsızlığın ilk yılları, hükümetin idaresi için Gürcülerin verdikleri mücadeleler ve Tiflis'in kontrolünden kaçmak isteyen etnik azınlıkların çatışmaları ile geçmiştir.⁴⁸

1989 yılının 8 Nisanı 9 Nisana bağlayan gecesi Tiflis'te Abhazya'nın bağımsızlık isteklerini engellemek amacıyla düzenlenen barışçıl gösterilerin Patiashvili'nin arzusu üzerine Sovyet güvenlik güçlerince çok sert bir şekilde

⁴⁷ Elnur Hasan Mikail, *a.g.e.*, s.54-55.

⁴⁸ Darrell Slider, *a.g.e.*, s.165-166.

bastırılması, bu olayda yirmi kişinin hayatını kaybetmesi ve yüzlerce kişinin yaralanması, Gürcü milliyetçiliğinin güç kazanmasının ve zirveye ulaşmasının önemli sebeplerinden biri olmuştur. ‘9 Nisan Olayları’ olarak tarihte yerini alan bu olay, Gürcistan’da bağımsızlık hareketinin doruğa ulaşmasına, bağımsızlık sürecinin Rus ve komünist karşıtı bir nitelik kazanmasına neden olmuş ve devletle toplumun her kademesindeki ilişkinin içeriğinin değişmesi bakımından bir dönüm noktası olmuştur. Yönetimin çaresizliği ve halka karşı kullandığı orantısız güç, Komünist Parti’nin kazandığı desteği büyük oranda kaybetmesine ve milliyetçi çevrelere karşı halkın desteğinin çoğalmasına sebep olmuştur.⁴⁹

Eduard Shevardnadze’ye rakip olan eski Komünist lider Jumber Patiashvili’nin, 1989’da ortaya çıkan bağımsızlık taraftarı ayaklanmalarda üstlendiği rolden ötürü beklediği desteği sağlayamadığı görülmüştür.⁵⁰

1.1.6. Givi Gumbaridze Dönemi (1989-1990)

Bağımsızlığın ilanından yana olanlar ile yenilenen Sovyetler Birliği içerisinde daha büyük bir özerklik kurulmasını isteyenler arasında kendi içinde dahi bölünmüş olan milliyetçi hareket, 1988’in sonlarında sorunu yollara döktü. Sovyetler Birliği’nden aylık çağrılarına artan dini duygular ve Gürcü Ortodoks Kilisesine duyulmaya başlanan saygı eşlik etti. Kamunun bilgilendirilmesi esnasında militanların sesleri yükseldikçe, hükümetin Tiflis’te süreklilik arz eden gösterilere ve açlık grevlerine bir son verme konusundaki tereddüdü radikal milliyetçileri daha da zehirledi. Artan düşmanlık karşısında büyük ölçüde yetersiz kalan Komünist Parti, 9 Nisan 1989’da bağımsızlık yanlısı büyük bir gösteriyi bastırarak gücünü yeniden kazanmaya çalıştığında neredeyse geri dönüşü olmayan bir hataya düşmüştü. Sivri kürekler ve gaz bombaları kullanan askerler yirmi kişinin ölümüne neden olmuştu. Jumber Patiashvili’nin parti başkanlığı düştü; milliyetçi hareket ise Gürcü toplumundaki en güçlü ses haline gelmişti. Yeni parti lideri Givi Gumbaridze ılımlı milliyetçilerle işbirliği yapmaya çalıştığı gibi siyasi çoğunluk ve Gürcü egemenliğinin de sözcüsü olmuştur.⁵¹

⁴⁹ Ayşegül Aydıngün- Ali Asker, *a.g.m.*, s.132.

⁵⁰ Özgür Çınarlı, “Gürcistan’daki Kadife Devrim ve İktidar Değişikliği”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:2, Ankara, 2004, s.122.

⁵¹ Ronald Suny, *The Revenge Of The Past: Socialism and Ethnic Conflict In Transcaucasia*, London, 1990, s.31.

Gürcistan'ın yeni Komünist Parti lideri Givi Gumbaridze 9 Nisan olayları için liderlerin Gürcü halkın gözüyle inandırıcılıklarını yeniden kazanmaları için büyük çaba harcanması gerektiğini söyledi. Gumbaridze, Gürcistan liderliğinin bütün üyelerinin, 9 Nisan Pazar günü ölümlerin sorumluluğunu bir ölçüde üstlenmeleri gerektiğini belirterek ayrıca Gürcülerle Ruslar arasında bir sorun olmadığını da dile getirmiştir.⁵²

SSCB yönetimi, Gürcistan'da meydana gelen bağımsızlık yanlısı göstericiler ile askerler arasında çıkan çatışmadan sonra, “milliyetçilik ve şövenizme” karşı uyarıda bulunurken, olaylar nedeniyle Tiflis'te bulunan Gürcü Dışişleri Bakanı Eduard Shevardnadze, kentte uygulanan sokağa çıkma yasağının bazı koşullarla kaldırılabilirliğini dile getirmiştir.⁵³

Givi Gumbaridze 9 Nisan 1989 yılındaki olaylardan sonra Gürcistan lideri olmuştur. Bu olaylardan sonra Tiflis'e gelen Razumovski (Razumovski Politbüroda personel şefi idi) Gorbaçov'a Gumbaridze'nin Gürcistan yöneticisi görevine tayin etmesini tavsiye etmiştir. Gumbaridze'ye çok ağır bir miras kalmıştı. Gürcistan'da artık olaylar kendi gidişi ile geliyordu. Eski devletin, eski sistemin yenilmesi mutlak idi. Ancak Gumbaridze sadece bu sistemin yumuşatılmasını yapabildi. Bu ilk önce aydınlarla birlikte hareket ederek ülkedeki sorunlara yaklaşmaya çalıştı. Fakat nafile eski sistem ölmeye mahkûmdu ve ölü durumunda olan bir sistemi yeniden düzeltmeye çalışmak imkânsızdı.

Gumbaridze, Sovyetler Birliği'nin milletvekillerinin ikinci kurultayında çok iyi bir nutukla çıkarak 9 Nisan olaylarını analiz etti.⁵⁴ Öncelikle 9 Nisan Olayları döneminde gözüaltına alınan liderler Gamsakhurdia, Kostava ve Çanturiya'nın serbest bırakılmasını sağlamış ve kendisinden önceki liderlerden farklı olarak Gürcü halkının bütün kesimleriyle iletişime açık olduğunu göstermiştir. Eylül 1989 yılında Moskova'da gerçekleşen Komünist Partisi Merkez Komitesinin Küçük Kurultayında Givi Gumbaridze, daha da ilerleyerek etnik huzursuzluklarda birlik içindeki cumhuriyetlerin haklarını savunarak ayrıca Rus olmayan birlik cumhuriyetlerinin kendi askeri sistemlerinin kurulmasını önermiştir.⁵⁵

Nisan trajedisi olarak daha sonra anılacak olan vaka, cumhuriyetteki siyasi hayatın radikalize olmasına neden oldu. Tazelenen milliyetçi coşku atmosferi içerisinde

⁵² Cumhuriyet Gazetesi, 17 Nisan 1989, s.3.

⁵³ Milliyet Gazetesi, 17.04.1989, s.4.

⁵⁴ Titani Mamulaşvili, *a.g.e.*, s.280

⁵⁵ Kamil Ağacanov, *Gürcistan Dış Politikasına Yön Veren İç Etkiler* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002, s.16.

yapılan kamu anketleri nüfusun büyük çoğunluğunun Moskova'dan hemen ayrılarak bağımsızlık kazanılmasından yana olduğunu ortaya koydu. Komünist Parti güven kaybetmesine rağmen resmi güç unsurlarını kontrol etmeye devam etti. Nisan trajedisini izleyen aylarda muhalefet, komünist gücü zayıflatmak ve Sovyetler Birliği'nden fiilen ayrılmanın zeminini hazırlamak için protesto ve diğer baskı türlerini kullandılar.⁵⁶

Gürcistan'a dönerek olaylara hemen müdahale eden Shevardnadze, Patiashvili'nin yerine Gürcistan KGB Başkanı Givi Gumbaridze'yi getirmiştir. Kasım 1989'da Gürcistan Yüksek Sovyet'i, Gürcü yasalarının mevcut olan tüm birlik yasalarından üstün olduğunu karara bağlamıştır. 1990 yılının Şubat ayında Gürcistan Anayasası'nda tekrar bir düzenleme yapılarak tek parti yönetimini uygulayan düzenleme son bulmuştur. Ayrıca Gumbaridze, Gürcistan Komünist Partisi'nin (GKP) temel hedefinin bağımsızlık olduğunu belirtmiştir.⁵⁷

1989' da Doğu Bloğunun dağılması SSCB için ağır bir darbe olmuştur. Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi, SSCB'nin Doğu Avrupa'daki politik hegemonyası ile beraber çökmüştür. Ortak davranan ülkeler çevrilgen para ile dünya fiyatları üzerinden ticaret yapmaya başladılar. Sovyet bürokrasisi kendi sistemlerinin çöküşünü ve hatta krizini çarpıcı bir şekilde kendi avantajlarına çevirdiler. SSCB'nin dağılması ve bununla birlikte ortaya çıkan karmaşa bürokratik seçkinlere, gücü mülke çevirmek ve küresel yönetici sınıfa dâhil olmak için koşullar yaratmıştır.⁵⁸

28 Ekim 1990'daki seçimler sonrası başa geçen ilk komünizm sonrası hükümet, ordu kurma işini sıfırdan almadı. 1988'de Gürcü milliyetçi güçleri, Gürcülerin Sovyet ordusuna sürüklenmelerine karşı bir kampanya başlattılar. O dönemde, farklı etnik çatışmalar görüldü. Yasadışı paramiliter birliklerin ortaya çıkmasına her iki faktörün de payı oldu. 1990 yılına gelindiğinde, üye sayısı 20 ile 200 arasında değişen pek çok birlik ortaya çıkmıştı. Çoğu ya evden getirdikleri ya da "gölge piyasadan" aldıkları hafif silahları kullanıyordu. Liderleri, Sovyet rejiminin zayıflığından ve milliyetçi hareketin artan popülaritesinden faydalanarak, devlet teşkilatlarından finansal yardım almayı ve eski Sovyet milli savunma sisteminden bazı silah ve ekipmanları almayı başarmışlardır. Bu birlikler akraba ve arkadaşlardan, çatışma bölgelerindeki halklardan, dost parti

⁵⁶ Darrell Slider, *a.g.e.*, s.166.

⁵⁷ Ayşegül Aydınğün- Ali Asker, *a.g.m.*, s.132-133.

⁵⁸ Boris Kagarlitsky, *a.g.e.*, s.464.

üyelerinden ve Sovyet ordusundan kaçan kişilerden oluşuyordu. Kural gereği, birliğe katılan her bir üye, operasyonlara dâhil olup olmayacağına kendisi karar verirdi.⁵⁹

Moskova'daki mecliste başkanlığa Gorbaçov'un getirilmesi konusu görüşülürken, Gumbaridze, başkanın yetkilerinin birliğin haklarını tehlikeye soktuğu gerekçesi ile bu öneriye açıkça karşı çıktı ve Sovyetler Birliği ile yeni bir anlaşma için görüşme yapılmasını talep etti. Sovyet kurumlarında seçimler, yeni siyasi partilerin organize olabilmeleri için 1990 sonbaharına kadar ertelendi. Mayıs ayında, bünyesinde yaklaşık 150 siyasi grubun faaliyet gösterdiği bir çatı kuruluş olan Gürcü Ulusal Forumu, Ulusal Kongreye alternatif seçimlerin yapılması yönünde oy kullandı. Ancak daha önceleri karşıt görüşlü olan Zviad Gamsakhurdia'nın öncülük ettiği Yuvarlak Masanın ayrılıkçı milliyetçileri, 1990 sonbaharında en yüksek yasama organı olan Yüksek Sovyet seçimlerini açık ara kazandılar.⁶⁰

Ülkenin son komünist lideri olan Gorbaçov'un, reformları ve milliyetçi hareketi döneminde görev yapan Givi Gumbaridze, bu alanı kendi başına düzenlemeye çalıştı. 20 Haziran 1990'da hâlâ Sovyetlere mensup Gürcistan'ın yüksek şurası çalışma hizmeti ile ilgili bir kanunu kabul etti. Bu kanuna göre, dini inanışları, etnik kökenleri veya siyasi düşünceleri nedeniyle askerlik yapmayı reddeden 18-27 yaş arası herkes, çalışma hizmetini yerine getirmek durumundaydı. Devlet bu kişileri doğal afet ve felaketlerde kurtarma operasyonları dâhil zor ve meşakkatli aktivitelerde çalıştırıyordu.

Yetkililer düzenli bir ordu kurma fikri üzerinde de durmaya başladılar. O dönem hem Komünist Partinin hem de Gürcistan Yüksek Şurasının başında olan Givi Gumbaridze, özel bir hükümet komisyonu oluşturulması için talimat verdi. Yüksek şura, 1956'ya kadar Sovyet ordusunda varlığını sürdüren eski Gürcü tugayının tekrar kurulmasını önerdi. Konu eski Sovyet askeri kurumlar ile görüşüldü. Ancak Gürcistan'ın son komünist hükümeti bu konuda başarılı olamadı. İşin aslı, silah bakımından zayıf ancak eğitimli bin ile iki bin civarında askere sahip yarı yasal yarı yasal olmayan paramiliter organizasyonlar hala mevcuttu. Bu durum, Gürcü komünistlerin ülkenin askeri politikasını geliştirmede geç kalmış oldukları gerçeği ile açıklanabilir: Ekim 1990'da yerlerini başka bir güç aldı. Bunun yanı sıra, eski Sovyet cumhuriyetleri, bağımsız askeri gelişmeler bakımından nispeten sınırlandırılmışlardı.⁶¹

⁵⁹ David Darchiashvili, *The Army-Building And Security Problems In Georgia*, Tbilisi, 1997, s.17.

⁶⁰ Ronald Suny, *a.g.e.*, s.31-32.

⁶¹ David Darchiashvili, *a.g.e.*, s.17-18.

Givi Gumbaridze birçok görüşe göre hakikaten tuhaf bir kişiliğe sahiptir. 1990 yılının Kasım ayından sonra kendi iradesi ile Gürcistan Komünist Partisi'nin Merkez Komitesinin Birinci Sekreter görevinden (28 Ekim seçimini kaybettiğinden dolayı) ayrılmıştır.⁶²

1.1.7. Zviad Gamsakhurdia Dönemi (1990-1991)

Sovyetler Birliği döneminde öğrenimini sürdüren Zviad Gamsakhurdia, vatansever davranışlarıyla milli bağımsızlık yanlısı olan bir kişiliğe sahip olma özelliğini göstermiştir. Ayrıca olağan rejimi benimseyen muhalif bir kişiliğe sahipti. Milliyetçi bir kişiliğe sahip olması onu birçok milliyetçi hareketin içine itmiştir.⁶³

1976 yılında Merab Kostava ile beraber ilk legal karşıt organizasyon teşkilatı olan “Gürcistan Helsinki Grubu”nu kurmuşlardır. Bunlar Gürcü kiliselerin ve Gürcü kültürünü korumak amacıyla tutsakların ve göçmenlerin haklarını da koruyorlardı.⁶⁴ Böylece Gamsakhurdia liderliğinde yeni bir kitlesel hareket olan siyasi bir örgüt gelişmiştir.⁶⁵

Gamsakhurdia bilim adamı Nikomari'ye yaptığı bir hitabette birçok bilim adamının görüşleri kendisi ile çeliştiğini belirtiyordu. Bunlar içerisinde özellikle ‘Kaplan Postlu Şövalye’ hakkında birbiriyle ters görüşlere sahipti. Genel olarak büyük adamlar bazı zamanlarda büyük hatalar yaparlar, Nikomari ‘Kaplan Postlu Şövalye’ kitabı ile ilgili hatalarını anladıktan sonra bu hatasını düzeltmiştir. Ayrıca bu kitabında çok önemli fikirlerini de belirtmiştir.⁶⁶

Bilimsel araştırma ile beyan edilen Kaplan Postlu Şövalye'nin sembolü kapalı ve tam olarak anlaşılacak durumda değildi. Zviad Gamsakhurdia tarafından bu sembolün açık bir ifade olmadığı da açıklanmıştır.⁶⁷

Opset basın kuruluşunda legal olmayan “Altın Yaprığı ve Gürcistan Güncel Haberi” gibi dergileri çıkarmışlardır. Kendisi Moskova demokratik hareketlerine katılıyordu. 1977 yılında bütün Sovyetler Birliği'nde Helsinki Grubu üyelerini hapsedtiler. Zviad Gamsakhurdia ve Merab Kostava da hapsedilenler arasındaydı. 1978

⁶² Titani Mamulaşvili, *a.g.e.*, s.280.

⁶³ Necati İyikan, *Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010*, İstanbul, 2011, s.238.

⁶⁴ Sakartvelos Respublika Gazeti, 8 Mayıs 1991, s.1.

⁶⁵ Jonathan Wheatley, *Elections and Democratic Governance in The Former Soviet Union: The Case of Georgia*, Berlin, 2004, s.3.

⁶⁶ Zviad Gamsakhurdia, *Serilebi Esseebi*, Tbilisi, 1991, s.226.

⁶⁷ Liveri Kadagışvili, *Zviad Gamsağurdias Semokmedemiti Penomeni*, Tbilisi, 2015, s.51.

yılında Zviad Gamsakhurdia mahkemeye çıkarıldı ve 1979'da da tahliye edilmiştir. Tahliye edildikten sonra da kendi faaliyetlerini devam ettirmiştir.

1990 yılı 13 ve 15 Martında Milli Hareketler özel konferansında milli foruma seçilmiştir. Fakat aynı yılın Nisan ayında forum üyelerinin çoğunluğunu samimi bulmadığı için bu milli forumu terk etmiştir.

Zviad Gamsakhurdia Milli Kongre seçimlerine de karşı çıkmıştır. Çünkü buradan alınacak kongre kararların forumda çıkacak kararlar gibi samimi görmemiştir. Zviad Gamsakhurdia 1990 yılının Kasım ayında Gürcistan Cumhuriyeti'nin Yüksek Şurası Başkanlığına ve sonrasında ise Gürcistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.⁶⁸

Gamsakhurdia, Gürcistan Cumhuriyeti'nde iktidara geldiğinde çatışmalardan yıpranmış, ekonomik toplumsal ve siyasal sorunlar içerisinde boğuşan bir ülke ile karşılaşmıştır. Uzun süredir devam eden Rus-Gürcü anlaşmazlığının yanı sıra hiçbir şekilde uzlaşma sağlanılmayan etnik problemler söz konusuydu. Abhazy'a da meydana gelen olaylar daha sonuçlandırılmamışken, Güney Osetya'da Osetler ile bağımsızlık taraftarı Gürcüler çatışmaya başlamışlardı. Bu dönemde Güney Osetya'nın Sovyet Demokratik Cumhuriyeti adına attığı adım sonrasında Gürcistan Yüksek Sovyet'i, bölgenin özerkliğini sona erdirmiştir. Nitekim bu kararı dönemin Sovyet başkanı Gorbaçov'un iptal etmesiyle Güney Osetya'daki çatışmalar daha çok alevlenmiştir. Rusya Güney Osetya'nın kendisine dâhil olmasına tepki göstermiş fakat şiddetini koruyan çatışma sürecinde Kuzey Osetya sınırına Rus askeri konuşlandırılmıştır.⁶⁹

Gürcistan'da yaşayıp da Gürcü kökenli olmayanların sayıca fazla olduğu bölgelerde Gürcülerin, 1990 yılındaki seçimlerde özellikle Gamsakhurdia'ya oy verdikleri iddia edilmektedir. Buna karşılık gerçekleştirilen seçimlerde Gürcistan'ın güney bölgesinde Türklerin ve Ermenilerin yoğun olarak bulundukları illerde Komünist Partisi daha fazla oy almıştır. Gamsakhurdia'nın seçimlerde başarılı çıkması, demokratik kurumların gelişmede geri kaldığı bir ortamda kendisine oy vermeyen seçmeni cezalandırma arzusu, söz konusu bu seçmenlerin etnik olarak Gürcü olmama nedeniyle daha çok şiddetlenmiştir. Seçimden sonra azınlık grupların ekonomik ve politik iktidardan istifade etme hakkı neredeyse son bulmuştur. Gamsakhurdia iktidarda olduğu süre içerisinde, bu bölgelere vali olarak Gürcüleri görevlendirmiştir. Bu davranış

⁶⁸ Sakartvelos Respublika Gazeti, 8 Mayıs 1991, s.1.

⁶⁹ Necati İyikan, *a.g.e.*, s.239.

bölge halkları tarafından iyi karşılanmamıştır. Gamsakhurdia gösterilen tepkinin şiddetine göre zaman zaman geri adım attığına da şahit olunmuştur. Özellikle Ermenilerin ve Abhazların bulundukları bölgelere gerçekleştirilen atamalarda Gamsakhurdia'nın imzaladığı kararnamelerden vazgeçildiği görülmüştür. Ancak Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölge olan Sarvan'daki tepkileri önemsememiş, bölgede huzursuzluğun artmasının ardından Kasım 1991'de olağanüstü hal ilan edilmiştir.⁷⁰

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yaşanan sosyo-ekonomik bunalım, ideolojik boşluk ve kimlik arayışı ile Gamsakhurdia'nın etnik grupların milletlerini ve mevcudiyetlerini inkâr etmesi Gürcistan'da etnik çatışmaların meydana gelmesine neden olmuştur. Çok geçmeden Gamsakhurdia'nın iktidardan alınması ve izlemiş olduğu etnik politikalarının ise Shevardnadze tarafından uygulanmamasına rağmen bu durum etnik ayrılıkçı bölgeleri durdurmaya yetmemiştir. Güney Osetya ve Abhazya konusunda silahlı çatışmaların başlaması ve beraberinde getirdiği sıkıntılar bu etnik bölgelere ilişkin sorunların çözümünü daha çok zorlaştırmıştır. Rusya'nın çatışma bölgelerine barış gücü ve askeri üsler konuşlandırması çatışmaların devamını engellerken yenilerinin ortaya çıkmamasını da sağlamıştır. Buna rağmen etnik bölgelere ilişkin sorunların çözümsüz olarak devam etmesini durduramamıştır. Çünkü söz konusu yaşanan bu çözümsüzlük bölgede barış gücü ve askeri üs bulunduran Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası bölgeye yönelik menfi tutumlarını büyük ölçüde tatmin etmiştir.⁷¹

Mayıs 1991'de Gürcistan'ın ilk seçilmiş devlet başkanı olan Zviad Gamsakhurdia, BDT üyeliğine karşı olduğunu bildirmiştir. Bu durum Azerbaycan'da kabul edilmediği gibi Rusya tarafından da kabul görmemiş ve Rusya Gürcistan yönetimini devirme maksadını taşıyan faaliyetleri desteklemiştir. Gamsakhurdia'nın "Gürcistan Gürcülerindir" söylemi doğrultusunda oluşan aşırı milliyetçi politikası da özerk bölgelerde hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Şöyle ki Rusya'ya Gürcistan'ı istikrarsızlaştırılması için gerekli pozisyonu Gamsakhurdia'nın uyguladığı politikanın zemin hazırladığı düşünülebilir. Nitekim Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan'da

⁷⁰ Kamil Ağacan, "Gürcistan Türklerinin Mevcut Durumu, Siyasi ve İktisadi Sorunları", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:1, Ankara, 2004, s.93-94.

⁷¹ Güner Özkan, *Orta asya ve Kafkasya'da Güç Politikası*, "Gürcistanda Yeni Yönetim, Etnik Ayrılıkçı Bölgeler ve Güvenlik" Ankara, 2008, s.240-241.

meydana gelen problemler Gürcistan'ın dış politikası ve iç istikrarına görünür derecede bir etki bırakmıştır.⁷²

Zviad Gamsakhurdia, Rusya'yı Gürcü topraklarını kasıtlı olarak ülkede "etnik azınlık" olarak isimlendirilen gruplara satmakla ve Gürcü demografik yapısını değiştirmeye çalışmakla suçlamış ayrıca Gürcistan halkına Rusya'nın soykırım uyguladığını öngörmüştür. Gamsakhurdia'nın uyguladığı etnik milliyetçilik politika ülkedeki Gürcü olmayan diğer etnik azınlıkların vatandaşlık haklarının tanınmaması çizgisinde gelişme göstermiştir. Bu çerçevede Gamsakhurdia, Abhaz, Ermeni, Oset ve Azeri etnik bölgelerinin yerel yöneticilerini gerçek Gürcü olarak isimlendirdiği Kartlı, Mingrel ve Svan alt etnik kimliğe mensup yöneticilerle değişikliğe uğratmıştır. Ayrıca siyasi politikasının çıkış noktasını Sovyet sisteminin varlığının inkârına dayandıran Gamsakhurdia, klan ve silahlı grupları kullanmaktan çekinmemiş Sovyet dönemi KGB, asker ve polis kurumlarını değiştirmeyi amaçlamıştır.⁷³

Gamsakhurdia, kendisi ile yapılan bir röportajında; yapılan mücadeleyi ve Rusya'nın politikasını şu sözlerle değerlendirmiştir: "Biz Ruslara karşı değil, komünist sisteme karşı savaşıyoruz. Sovyetler Birliği'nin dış dünyada durdurduğu ama kendi içinde devam ettirdiği Soğuk Savaş, yer yer sıcak savaşa dönüşebilir. Bütün dünyada komünist düşünceler ve totaliter düzen sona ermiştir. Bu yüzden komünist sistemi devam ettirebilmek için Perestroyka ve Glasnost gibi yeni bir maske, yeni bir slogan uydurdular".⁷⁴

Yapılan araştırmalara göre "Gürcüler İçin Gürcistan" sloganları ile aşırı milliyetçi politikalar izleyen Gamsakhurdia, insan haklarını hiçe saymıştır. ABD merkezli İnsan Hakları İzleme Merkezi'nin 27 Aralık 1991 yılında yayımlamış olduğu bildiriye göre Gamsakhurdia döneminde toplanma, konuşma, basın özgürlüğü gibi bazı haklar büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Gamsakhurdia'nın iktidar hayatı süresince Gürcü bağımsızlığına karşı yapılan birçok eylemle mücadele etmiştir. Arkasında Rusların olduğu öne sürülen bu hareketlere karşı alınan tedbirlere örnek olarak Molodiozh Gruzı adındaki muhalif gazetenin faaliyetine son verilmesi, Ulusal Demokrat Parti'den Giorgi Chantuaia'nın darbe teşebbüsü çalışmalarında bulunması

⁷² Kamer Kasım, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, Ankara, 2009, s.63.

⁷³ Güner Özkan, *a.g.m.*, s.212-213.

⁷⁴ Tuğba Çelebioğlu, *1990 Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri* (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s.38.

sebebiyle tutuklanması ve hükümet karşıtı yayınlar yapan kanal 2'nin kapatılması gösterilebilir.

Gamsakhurdia ülke içinde ve dışında meydana gelen sorunları çözmekle meşgul olmanın yanında birde uluslararası platformda bağımsızlığını yeni kazanan Gürcistan Cumhuriyeti'nin tanınması içinde birtakım faaliyetlerde bulunmuştur. İlk sırada Türkiye yer almak üzere, Romanya, Finlandiya, Kanada, Ukrayna ve Baltık Devletleri, Gürcistan Cumhuriyetinin bağımsızlığını tanımıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, 1991'den sonra ise ABD, İsviçre, İsveç, Fransa, Belçika, Pakistan ve Hindistan da Gürcistan Cumhuriyeti'ni tanıyan ülkeler grubunda yer almıştır.⁷⁵

Gamsakhurdia, bir yıl bile süremeyen kısa vadeli iktidarı süresince Gürcistan'ın dış politika ile ilgili duruşunu, bağımsızlığı kuvvetlendirecek ve toprak bütünlüğünü koruyacak münasebetlerin oluşturulması amacı doğrultusunda şekillendirmiştir. Bu doğrultuda Rusya, ülkenin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün sağlanması hususunda en büyük tehlike olarak görülmüştür. Bu düşünce daha sonraki dönemlerin ve iktidarı ele geçiren liderlerin de temel ve ortak fikirleri olmuştur. Rusya'yı dizginleyebilecek temel faktör olarak Batı dünyasıyla ilişkilerin inşa edilmesi kabul edilmiştir. Gamsakhurdia, Gürcistan'ı Avrupa güvenlik çemberine dâhil edecek bir güvenlik politikası takip etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilecek batıcı söylem ve değerlendirmelerin, batının desteğinin alınmasında kâfi olacağı düşünülmüştü. Ancak bu dönemde Batı dünyasının Doğu Avrupa ve Rusya ayrıcalıklı politik tavrı veya yaklaşımı Gürcistan'ın batı dünyasının ilgi alanı içine girmesine engel olmuştur. Rusya'ya karşı sergilenen bu duruş ve ülkenin yüz yüze geldiği iç savaş ortamı da Gamsakhurdia'nın anlamlı bir dış politika yaklaşımı gerçekleştiremeden, iç çekişmelerin ortasında siyasal gücünü ve iktidarı yitirmesine sebep olmuştur.⁷⁶

1991 Eylül ayında Tiflis'te Gamsakhurdia'ya karşı ortaya çıkan şiddet protestoları baş göstermiştir. Hatta Tiflis'te, parlamentonun önünden geçen Rustavelli caddesi'nin bir tarafında Gamsakhurdia, diğer tarafında da muhalifler birbirlerine ateş açarak karşılık vermiştir. 22 Aralık 1991 yılında Gamsakhurdia'nın da yer aldığı resmi binalar aynı karşıt güçlerin saldırısına maruz kalmıştır. Halkın bir kısmı gerçekleşen bu olaylar sonucunda sıkıntı yaşarken Gamsakhurdia ve bazı hükümet görevlileri, Gürcistan'ı bırakıp gitmek zorunda kalmıştır. Gamsakhurdia, Gürcistan'dan ayrıldıktan

⁷⁵ Necati İyikan, *a.g.e.*, s.240.

⁷⁶ Mitat Çelikpala, "Başarısız Devlet- Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan'ın 20 Yılı", *OAKA Dergisi*, Cilt:7, Sayı:14, Ankara, 2012 s.3.

sonra kendine sığınabileceği bir ülke bulmak konusunda son derece zorlanmıştır. Ermenistan, Gamsakhurdia'nın kendisine sığınma isteğini istemeyerek de olsa kabul etmiş fakat daha sonra Ermeni-Gürcü ilişkilerinin bozulmadan devamını sağlamak için Gamsakhurdia'dan Dudayev yönetimindeki Çeçenistan'a gitmesini istediğini söylemiştir.⁷⁷

Gamsakhurdia'nın devrilmesi Gürcistanda demokratik güçlerin zaferidir. Bu sonuç Tiflis'te parlamento binasının önünde günlerce çarpışanların ve onlara destek veren kitlelerin kararlılığı sayesinde elde edilmiştir.⁷⁸

⁷⁷ Necati İyikan, *Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010*, İstanbul, 2011, s.240.

⁷⁸ Milliyet Gazetesi, 08.01.1992, s.4.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GÜRCİSTAN'DA YAŞANAN ETNİK SORUNLAR

2.1. Abhazya Sorunu

Abhazya Gürcistan'ın en tarihi ve şöhane bölgelerinden biri olup cesaretli, şerefli, zengin, kendilerine özgü gelenekleri olan, son derece sağlıklı ve mutlu insanların yaşamlarını sürdürdüğü bölgeyi ifade etmek için kullanılmaktadır.¹ Bu bölge, Psou Nehri'nin Kuzeybatısından Güneyde İngur Irmağı'nın ağzına kadar uzanan toprakları içine almıştır ki bu ırmak Megreliya – İmeretiya ve Abhazya arasındaki sınırı oluşturmuştur.²

Abhazya Prensliği 1325 yılında kurulmuş ve XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir.³ 1810 yılında bağımsız Abhazya Prensliği küçük komşusu Gürcistan'dan bütünüyle koparak Rusya'nın egemenliği altına girmiştir. Rusya 1864 yılında Abhazya Prensliği üzerinde resmen egemenliğini ilan etti.⁴

18. ve 19. yüzyıldaki hayli uzun ve kaybın fazla olduğu Rus-Kafkas Savaşlarının ardından, Kuzey Kafkasya'nın farklı bölgeleri veya ülkeleri Çarlık Rusyası tarafından ele geçirilmişti. Kuzeydoğu Kafkasya'daki Kabardey-Adıge toprakları ve Osetya'daki Rus askeri varlığının daha eskiye dayandığını söylemek mümkündür.

Adıgeler'in büyük bir kısmı ve Wubıhların hemen hemen tamamı, Çarlık Rusyası tarafından Orta Doğu, Anadolu ve Balkanlar'da yaşandığı demografik ve güvenlik problemlerini çözme noktasında başarılı olan Osmanlı Devleti'ne göç etmeye zorlandı. Müslüman Abhazların tamamına yakın bir kısmında (Abhazya nüfusunun 3/5'i) özellikle diğer Kuzey Kafkasyalılarla beraber göç etmeye mecbur bırakıldı.⁵

Mayıs 1864'te Kafkas Savaşlarının zaferle sonuçlanmaması ve Kuzey Kafkasya'nın Çarlık tarafından işgalinin fiilen gerçekleşmesi Abhaz halkı için tam bir

¹ Ramaz Surmanidze, *Açara Abhazları*, Batum, 2010, s.4.

² A. Kollautz, *Abazg-Abazgia: Abhazya Tarihi'nin Bizans Dönemine Ait En Önemli Belgeleri*, (Çeviren: Bahriye Çelebi), İstanbul, 2000, s.35.

³ Robert Mc. Cutler, Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri, "Kafkasya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri", Ankara, 2004, s.111.

⁴ Sezai Babakuş, *Abhazya'nın Bağımsızlığı ve Kafkasya'nın Geleceği*, İstanbul, 2010, s.19.

⁵ Burcu Gültekin Punsman-Argun Başkan-Kemal Tarba, *Karadeniz'in Bütünleşmesi İçin Abhazya*, (Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi), Ankara, 2009, s.10.

hayal kırıklığı olmuştur. 1864 yılında nüfusları 150-200 bin kişi olan Abhazların büyük bir çoğunluğu göç etmeye mecbur bırakılarak anavatanlarından sürülmüşlerdir. Savaşın beraberinde getirdiği yokluk ve yoksullukla sürgünün getirdiği sorunlar, hastalıklar ve açlık neticesinde sürgün edilen bu insanların büyük bir kısmı hayatını kaybetmiştir. Sürgünden sonraki yıllarda Abhazya’da Rus idaresi hâkim oldu. Abhazya, “Sokhum Askeri Bölgesi” olarak isimlendirilen ve buna uygun olan bir askeri-idari yönetim sistemi inşa edildi. Ortodoks Kilisesi, Çarlığın sömürgeci politikaları çerçevesinde Hristiyanlaştırma politikası takip etmiştir.⁶

1866 yılında Abhazlar bağımsızlıklarını kazanmak için yeniden silahlandılar. Fakat maalesef mevcut güçleri bunun için yeterli değildi. Bir sonraki yıl Çarlık rejimi silah kullanarak kalan Abhazların bir kısmını daha göçe zorladı. Ülke neredeyse tamamen boşaltıldı. On yıl sonra Abhazlar yeniden bağımsızlık için harekete geçerek silahlandılar. Bu defa millet olarak tamamen yok olma tehlikesiyle yüz yüze geldiler. Abhaz halkının büyük çoğunluğu Anadolu, Suriye ve Balkanlar gibi vatanlarından uzak bölgelere sürüldü. Abhaz halkının böyle bir durumla karşı karşıya kalmasında yalnızca Çarlık rejiminin yayılcı politikaları etkili olmamış ayrıca o dönemin Abhaz ileri gelenlerinin ve Osmanlı Devleti’nin almış olduğu doğru olmayan kararlar, uygulanabilmesi mümkün olmayan hedeflerinde etkisi olmuştur. Neticede Abhazların büyük çoğunluğu vatanından koparılmış ve onların bıraktıkları bölgelere Megreller, Gürcüler, Kazak ve Rus’lar yerleştirilmiştir.⁷

Ekim Devrimi’nin başlamasının ardından Bolşeviklerin Rusya’yı ele geçirmeleri, kontrol altına alınan ve hor görülen ya da bazı haklardan men edilen halkları Sovyet egemenliğini sabırsızlık içinde bekler duruma sokmuştu. Halk umut içinde bir çözüm bulunması için bekliyordu. Nitekim Sovyet yönetimi iktidarı ele geçirdiğinden bu yana ulusal problemlerin çözümü hususunu öncelikli olarak ele aldı. Rusya hegemonyasında bulunan milletlerin hakları hususunda kasım ayında yayımlanmış oldukları bildirgede belirtildiğine göre bütün halklar kendi geleceklerini kendileri belirleyebilmeli hatta Rusya’dan ayrılarak kendi devletlerini kurup tam bağımsız olma özgürlüğünü de elde etmelidirler.⁸

Abhazya sorununun temel nedeni olarak Gürcistan sınırları içinde yer alan ve coğrafi konum itibarıyla Kuzey Kafkasya’ya dâhil olan, Abhazya Özerk

⁶ Kuzey Kafkasya Kültür Derneği (Komisyon), *Abhazya Gerçeği*, Ankara, 1992, s.9.

⁷ Anıt Baba (Papba)-Behice Bağ-Adnan Özveri (Yağan), *Her Yönüyle Abhazya*, İstanbul, 2012, s.6-7.

⁸ Valeri Beygua, *Abhazya Tarihi*, İstanbul, 2000, s.136.

Cumhuriyeti'nin, bağımsız devlet olma talebi görülmektedir.⁹ Buna rağmen Tiflis, Abhazya ve Güney Osetya'ya karşı daha çok radikal politikalar ileri sürmüştür.¹⁰

15 Şubat 1922'de Abhaz meclisinin ilk oturumunda Efrem Eşba söz alarak şunları dile getirmiştir: “Emekçi halkın çıkarları doğrultusunda milliyetçi akımlardan arınmış, bağımsız sosyalist Abhazya'nın kurulması zaruridir. Dünyanın hiçbir yerinde böyle mikro yapıda bağımsız bir ülke örneği bulunmasa da biz buna mecburuz” demiştir. Oturum sonunda geçici bir bağımsız Abhazya Cumhuriyeti ilan edilmesi karara bağlandı. Abhazya'ya bağımsızlık verilmesi yapay bir yöneliştir. Bazılarına göre bu toprakların tarih, coğrafya, ekonomi, sosyo-kültürel açılarından Gürcistan'dan ayrı yaşaması olanaksızdı. Daha fazla zaman geçmeden bu gerçekler anlaşılacak Abhaz liderlerinin bu düşünceleri sona erdi. Böylelikle bağımsızlık arzuları da etkisini yitirmiştir.¹¹

1 Nisan 1925'te Abhazya'nın ilk anayasası nihayet kabul edilmiştir. Fakat bir süre sonra Abhazya'nın statüsünün değişikliğe uğraması gündeme gelmiş ve 11 Şubat 1931 yılında Gürcistan SSC'ye bağlı özerk cumhuriyete dönüştürülmüştür.¹²

1931 yılında Stalin tarafından suni olarak yeniden kurulan Gürcistan, o tarihte içerisine Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan'ı da dâhil etmiştir. Megrellerin, Svanların, Azerilerin, Ahıskalıların ve Ermeni gibi milletlerin topraklarını da dâhil eden yeni bir devlet oluşturulmaya çalışılıyordu.¹³

Lavrenti Beria, bir Mingrel olarak 1931'de Gürcü Parti Başkanlığı'na ve 1932'de Trankafkasya Parti Komitesi Başkanlığına atanmıştır. 1923'ten 1953'e kadar Stalin ve kendisinin, yaşamını sürdürdüğü süre içinde Abhaz düşmanı bir politikayı oluşturup uyguladı. Stalin döneminde N. Lakoba gibi politikacı ve aydınların durumu ve bunun yanı sıra hapsedilen ya da sürgüne gönderilen Abhazlar'ın ülkedeki durumu daha da kötüye gitmiştir. Abhazlar'ın tüm mallarına el konularak Abhazca eğitime engel olundu, Abhazca konuşmak, okumak-yazmak yasaklandı ve Abhaz isimleri ve yer adları Gürcüce olarak değişikliğe uğradı. Hemen hemen iki nesil süresince Abhazların Gürcüleştirileceği düşüncesi doğrultusunda bütün bunları yaptılar. Abhazların sosyal

⁹ Hakan Kantarcı, *Kısaçtaki Bölge Kafkasya*, Isparta, 2006, s.53.

¹⁰ Gerard Toal, *Russia's Kosovo: A Critical Geopolitics Of The August War Over South Ossetia*, Virginia, 2008, s.5.

¹¹ Yuri Siharulidze- İvane Cavahişvili- Mariam Lortkipanidze, *Trabzon'dan Abhazya'ya Doğu Karadeniz Halkları Tarih ve Kültürleri*, (Çev: Hayri Hayrioğlu), İstanbul, 1998, s.159.

¹² Araz Aslanlı, “Bölgesel ve Küresel dengeler Açısından Abhazya Sorunu”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:5, Ankara, 2005, s.121.

¹³ Fatih Atan, *Abhazya Cumhuriyeti ve Abhaz Diasporası 2007-2008 Yılları*, İstanbul, 2013, s.48.

gelişimi engellenerek ‘Gruzpereselenstroy’ adlı bir organizasyon vasıtasıyla bir iskân politikası uygulanarak neticede 1940-1950 yılları arasında Abhazya’ya 10 binlerce Gürcü yerleştirilerek, Gürcülerin Abhazya’da en kalabalık halk olması sağlandı. Böylece Abhazlar kendi vatanlarında azınlık konuma getirildiler.¹⁴

1944-1952 yılları arasında Abhaz okullarının çalışmalarına son verilerek kapatılmış, yayın çıkarmak ve yayım yapmak hayli zora sokulmuştur. 1945-1946 eğitim yılında dâhil olmak üzere öğrenim gören bütün Abhaz ilkokullarında eğitim dilinin Gürcüce, Abhaz dilinin ise sadece dördüncü ve beşinci sınıflarda ders olarak okutulması kararı verilmiştir. Karara karşı çıkabilecek olası kişi veya grupların organize faaliyetlerini engellemek maksadıyla okullara ajanlar sokulması Abhazya SSC Devlet Güvenliği Komiserliği tarafından Gagra, Gudauta, Oçamçıra ve Sokhum’daki ilgili birimlere tebliğ edilerek bildirilmiştir.¹⁵

Sovyet egemenliği Rusya içerisindeki uluslara bağımsızlık tanıma düşüncesiyle hareket edince, Abhaz Bolşevikleri bu durumu ciddiye alarak Abhazya’yı baştanbaşa gezerek parti organizasyonları yaptılar.¹⁶

Abhaz aydınları ve siyasetçilerinin büyük bir kısmı gerçek olmayan çeşitli ithamlarla öldürüldü.¹⁷ Kafkasya halklarından olan Abhazlar, kendi isimleriyle anılan bu bölgede %17’lik nüfus oranlarıyla azınlık durumunda bırakılmışlardır.¹⁸

1977-78 yıllarında yeni Brejnev anayasasının geliştirilmesi doğrultusunda, bu anayasa tüm birlik çerçevesinde şekillendirilirken bazı sorunlar ortaya çıktı. Gürcüler bu durumu fırsat bilerek Tiflis’te Gürcü dilinin cumhuriyet anayasası dâhilinde muhtevası haklarıyla ilgili olarak harekete geçtiler. Bu defa Abhaz halkı içinde tanınmış yaklaşık 130 kişi ülkelerinde gördükleri ‘Gürcüleştirme’ faaliyetlerine karşı şikâyetlerini dile getirdikleri ‘Abhaz Mektubu’ olarak tanımlanan bir mektubu Kremlin’e gönderdiler. Abhazlar, Gürcistan’dan ayrılmayı ve Rusya Federasyonu ile birleşmeyi hedeflediler. 1978’de halkı son derece rahatsız eden olaylar ortaya çıkmaya başladı. Moskova, Abhazya’nın Gürcistan’dan uzak düşmesi ya da Gürcü dilinin anayasal tanınmışlığının

¹⁴ Cahit Aslan, “‘Türk-Rus-Gürcü İlişkilerinin Merkezindeki Ülke: Abhazya’”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:16, İstanbul, Nisan 2009, s.4.

¹⁵ Güler Kalay, *Soğuk Savaş Sonrası Eski SSCB Coğrafyasında Görülen Etnik ve Dinsel Çatışmalar* (Atılım Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012, s.141.

¹⁶ Valeri Beygua, *a.g.e.*, s.136.

¹⁷ Viacheslav Chirikba, *Independence Of Abkhazia And Prospects For The Caucasus*, İstanbul, 2010, s.25.

¹⁸ Giray Saynur Bozkurt, “Gürcistan’daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve Rusya’nın Tutumu”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:19, Ankara, 2008, s.8.

Abhazya'dan uzak tutulması gibi talepleri kabul etmedi. Abhazlar hükümette sözde bazı yerleri ellerinde bulundurmakta ancak tüm kritik ve son derece mühim kararlar Tiflis'te alınmakta ve Gürcülerin lehine bir durum ortaya çıkmakta idi.¹⁹

Stalin iktidarından sonra SSCB içerisinde bazı Abhaz aydın ve yetkililerinin, eski statülerine tekrar kavuşmaları doğrultusunda birtakım istekleri söz konusu olmuşsa da bunlar beklenen boyuta ulaşamamış ve Sovyet yetkilileri tarafından kabul görmemiştir. Bu çerçevede 1978'de Abhazya ve Gürcistan anayasaları, 1977'de düzenlenen SSCB anayasasına uygun olarak yenilenmiş ve neticede Abhazya ve Gürcistan arasındaki ilişkiler Abhazya lehine iyileştirilmeye çalışılmıştır.²⁰

Asimilasyon politikaları neticesinde, bölgede Gürcü nüfusunun çoğalması sebebiyle Abhazlar, Gürcistan'dan ayrı bağımsız bir ülke olmak amacıyla faaliyetlere başlamışlardır. Gorbaçov iktidarı ile birlikte Abhazların bağımsızlık talepleri hızla artmış, 28 Haziran 1988'de SSCB'ye başvurarak kendilerine "Sovyet Cumhuriyeti" statüsü verilmesi adına istekte bulunmuşlardır.²¹

18 Mart 1989'a gelindiğinde, 'Abhaz Mektubu' 37 bin kişinin imzaladığı bir miting organize edildi. Bu durum Abhaz düşmanlığını daha da alevlendirdi. Abhaz düşmanlığı içeren bir kampanya resmi olmayan çeşitli parti liderleri öncülüğünde oluşturuldu. Abhaz kişiliğine ve Abhaz tarihine şiddetle saldıran büyük bir yazı organizasyonu Gürcü gazete ve yayın organlarında oluşturuldu. 'Abhaz Mektubu'nu anlamsız hale getirmek maksadıyla 28-29-30 Temmuz 1989'da bir grup Gürcü akademisyen tarafından 'Doğunun Doğuşu' başlıklı bir metin hazırlandı. Bu metin özellikle Ingorog'un iddiasından yola çıkarak hazırlanmıştır. 1989 uyuşmazlığında, o süreçte ve devamında meydana gelen olaylar Abhazlar'da son derece anlamlı bir işbirliğine yol açmıştır.²²

Sömürge politikası ve sistemselsel olarak ulusal onurun hiçe sayılması, Abhazların çok kez kitlesel ayaklanmalarına 20'li yıllardaki konumun tekrar elde edilmesi ve Abhazya'nın Rusya Federasyonu'na dâhil olması arzularının gündeme gelmesine neden olmuştur. 25 Ağustos 1990'da Abhazya Yüksek Sovyet'i, Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin devlet egemenliği bildirisini onayladı. Sovyetler Birliği'nin geleceğini belirleyen 1991 Mart ayında uygulanan referandumda Abhazya, Kuzey Kafkasya ve

¹⁹ Cahit Aslan, *a.g.m.*, s.4.

²⁰ Araz Aslanlı, "Bölgesel ve Küresel dengeler Açısından Abhazya Sorunu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, Ankara, 2005, s.121.

²¹ Hakan Kantarcı, *a.g.e.*, s.54.

²² Cahit Aslan, *a.g.m.*, s.4.

Rusya'yla ortak ekonomik, politik ve kültürel alan lehinde oy kullandı, Gürcistan ise ayrılma doğrultusunda oy vermiştir.²³

Gürcistan'ın Abhazya'yı işgali sonrasında Gudauta kentine çekilen Abhazya parlamentosunun Abhaz, Ermeni, Rus ve Rum milletvekilleri çalışmalarını birlikte sürdürmüşlerdir.

Abhazlardan sonra işgal edilen bölgelerde en fazla Ermeniler saldırıya uğramıştır. Abhazlarla birlikte Ermenilere ait tüm evler yağmalanmış ve aynı zamanda talan edilmiştir.²⁴

2.2. Acaristan Sorunu

Gürcü kaynakları, Acara'nın X. yüzyılda (975) Gürcistan'a dâhil edilerek Gürcistan'ın dört eyaletinden biri kabul edildiğini kayıt altına almıştır. Yine bu kaynaklara göre X. yüzyılda Acara, Abuserisidze sülalesi tarafından yönetilmekte olup bu sülalenin egemenliği, Selçuklular dönemi de dâhil olmak üzere 200 yıl kadar devam etmiştir.

Gürcistan yalnızca Acara'dan ibaret olmayıp Abhazya, Güney Osetya gibi Gürcü kökenli olmamaları nedeniyle ayrılmak isteyen özerk bölgelerle, yerli halkı Müslüman Azeri Türklerden meydana gelen Borçalı bölgesini de kapsamaktadır. Bu ülkede Gürcü nüfusunun fazla olmayıp azınlıkta olduğu öne sürülebilir. Ancak Gürcülerin ülke sınırları içinde yaşayan sayıca fazla olmayan (Laz, Megrel, Svan, Abhaz) hangi ölçüde asimile edilip kimliklerini unutturduğu, kendi dillerini onların da edebi dili haline getirdiği batılı kaynaklarca aksettirilmektedir.²⁵

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda (93 Harbi) Acara, Çarlık Rusyası tarafından ele geçirilerek Batum Okruğu inşa edilmiştir. 1883 yılında Batum Okruğu ve Artvin Okruğu birleştirilmiş, Batum yönetim bölgesi kurulmuştur. 1918-1921 arasında söz konusu bu topraklar bağımsız Gürcistan sınırlarına dâhil olmuştur.²⁶

İmha ve inkâr politikası takip eden Menşevikler için söz konusu edilen özerkliğin kabul edilebilir bir durum olmadığı ifade edilebilir. Bu dönemi inceleyen önemli araştırmacılardan Firuz Kazemzadeh'in öne sürdüğü gibi 1917-1918 döneminde, "birkaç yılda Gürcistan, Rusya'nın sömürgesi olmaktan kurtularak küçük bir

²³ Y. N. Voronov, *Abhazya'nın Beyaz Kitabı 1992-1993*, Ankara, 2002, s.48.

²⁴ Milliyet Gazetesi, 27.08.1992, s.13.

²⁵ Yunus Zeyrek, *Acaristan ve Acarlar*, Ankara, 2001, s.18.

²⁶ Çetin Kartal, *Gürcistan ve Türkiye İlişkileri*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2007, s.123.

imparatorluk olma yönünde uzun bir mesafe kat etmiştir. Gürcülerin Abhazya'ya veya Acaristan'a karşı tutumları ile Rusya'nın Gürcistan'a ve Ermenistan'a karşı duruşu arasındaki mevcut durum, ilke farkı olmamakla beraber ölçü farkıdır. Kendi temel hedeflerinde Gürcüler aslında Ruslar kadar emperyalist bir düşüncede olduklarını ispatlamışlardır. Milletlerin sosyalist birlikteliği ve destek çabası kendi geleceğini belirleme özgürlüğü gibi (Menşeviklerin) anlamlı sözleri göz ardı edilerek tarihe gömüldü ” diye belirtmiştir.²⁷

Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nde nüfusun, %80'ini Gürcüler oluştururken %10'unu Ruslar, %5'ini de Ermeniler oluşturmaktadır. Acaristan'da kalabalık bir Müslüman nüfus söz konusudur. 140 bin nüfuslu Batum'da, Müslüman sayısı kısmen az da olsa, köy ve kasabalarda kendilerini, “Müslüman Gürcü” veya “Acaralı Müslüman” olarak isimlendiren ve büyük bir kısmı Türkçe bilen bir nüfus hüküm sürmektedir. Gürcistan toprakları dâhilinde özerk cumhuriyet olan Acaristan'da hüküm süren Acarlar, etnik olarak Müslüman Gürcü olmalarına rağmen, 1921'de Sovyet-Türk Dostluk Antlaşması'nın neticesinde özerklik kazanmışlardır.²⁸

25 Şubat 1921'de Sovyet güçleri Menşevik Gürcistan'ı işgal ederek yerine Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilanını duyurmuştur. Daha sonra 30 Aralık 1922 tarihli “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Teşkilî Hakkında Anlaşma”nın neticesinde Kafkas Ötesi Federasyonu üzerinden Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyet konumunu elde etmiştir. Bu cumhuriyetin sahip olduğu mevzuatı, gerek Moskova Antlaşmasının imzalanmasına kadar geçen sürede gerekse bundan sonraki dönemlerde, uluslararası hukukun iç hukukun üstünde olup olmadığını açıklayan hüküm muhteva etmemiştir. Buna rağmen Sovyet Gürcistan, Moskova Antlaşmasının iç hukukuna üstünlüğünü kabul etmiş olup bu anlaşmanın yürürlüğe girmesini dahi beklemeyerek, 16 Temmuz 1921 tarihli Acara Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hakkında bir kararnameyi yürürlüğe koymuştur. Bu kararnamede özerkliğin bir başka boyutu olan özerk cumhuriyet kurma hakkı kabul edilmiştir.²⁹

Acara Özerk Cumhuriyeti, sosyalist bir devlet statüsünde olan Gürcistan topraklarında kurulması sebebiyle doğal olarak kendisi de sosyalist bir devlet olma özelliği taşıyordu. Bu nedenle bu devlet sosyalizmin özel mülkiyeti kamulaştırarak

²⁷ Kuzey Kafkasya Kültür Derneği (Komisyon), *Abhazya Gerçeği*, Ankara, 1992, s.12.

²⁸ Hakan Kantarcı, *a.g.e.*, s.56.

²⁹ Fahrettin Murtazaoğlu, “Acaralıların Siyasi Özerklik Hakkının Süjesi Haline Gelmeleri ve Türkiye'nin Bu Sürece Etkisi”, *Bilig Dergisi*, Sayı:29, Ankara, 2004, s.61.

bütün milletleri bir araya getirip kaynaştırma, insanları din boyunduruğundan kurtarmak gibi ilkelerini uygulamak mecburiyetinde kalmıştır. Nitekim bu ilkelerin hayata geçirilmesi, Acaralıların Moskova ve Kars Antlaşmalarında ve bu bağlamda Acara Özerk Cumhuriyeti'nin anayasalarında ve diğer kanunlarında öne sürülen dinsel, kültürel ve topraksal hakların korunması düşüncesiyle örtüşmeyip bunların ihlal edilmesine neden olmuştur. Bu sebeple sözü edilen bu hakların devamını sağlamak maksadıyla oluşturulan Acara Özerk Cumhuriyeti, kendisine verilen görevi tam anlamıyla tamamlayamamıştır.³⁰

Kars Antlaşmasının 6. maddesinde Batum Limanı ve çevresindeki topraklarda hüküm süren halkın kültürel ve dinsel haklarını koruyacak ve taleplerini karşılayacak tarım toprakları rejimi inşa etme yetkisine hâkim olacak, geniş bir idari özerkliğe kavuşacağı bildirilmiştir. Acaristan 1937 yılında Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Acaristan Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti statüsüne hâkim olmuştur.³¹

1945'te İkinci Dünya Savaşı'nın son bulması ile Acaristan'da yaşamını sürdüren Müslüman Acaralılar, Kürtler ve Hemşinliler, düşmanla ortak işbirliği yaptıkları sebebi ile Stalin tarafından Kazakistan'a sürgün edilmiştir. Stalin'in ölümünden sonra da kendilerinin Gürcü olduklarını dile getiren Acaralılar, asıl memleketleri olan Gürcistan topraklarına geri dönmüşlerdir.³²

SSCB'nin Rus olmayan milletlerin ihtilal sonrası devam eden milliyetçilik arzuları, 1946 ile 1952 yılları arasında birliğin çözmek zorunda kaldığı büyük sorunlardan birini oluşturuyordu. Stalin'in ölümünün ardından Müslüman cumhuriyetlerinde ekonomik alanda gelişmeler yaşanınca milliyetçilik arzularında yumuşama görülmüştür.³³

Stalin zamanında sağlam temelde işleyen dış politika anlayışı ve bu anlayışla örtüşen uluslararası hukuk teorisi, Stalin'in ölümüyle değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerin resmi bir şekilde yapıldığı tarih 1956 olarak belirtilmiştir. 1956'da gerçekleşen Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20. Kongre'sine sunduğu gizli raporda Parti Birinci Sekreteri Nikita Kruşçev, Stalin döneminin "kişi kültü"ne ve baskıcı

³⁰ Fahrettin Murtazaoğlu, *a.g.m.*, s.63.

³¹ Kamer Kasım, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, Ankara, 2009, s.73.

³² Mehmet Aydın, *E. Şewardnadze Dönemi ve Sonrası Türkiye ve Gürcistan İlişkileri*(Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s.28.

³³ İbrahim Hasanov, *SSCB Dönemi Rus Milliyetçiliği (1917-1985)* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013, s.84.

politikalarını eleştiriyor, böylelikle SSCB’de “Stalin’sizleşme” dönemini başlatmış oluyordu. Yeni dönemin dış politika alanındaki açılımını ise “barış içinde bir arada yaşama” ilkesi yatıyordu. 1970 yıllarına kadar geçerli olacak olan bu ilkeye göre sosyalist sistem ve kapitalist sistem uluslararası alanda bir arada yaşamlarını sürdürebilir, bazı alanlarda işbirliği yapabilirlerdi. Bu ilkenin Stalin döneminin dış politika açılımlarıyla tam anlamıyla örtüştüğü söylenebilir.³⁴

Bağımsızlığın ilk yıllarında Gürcü Müslümanların varlıklarını sürdürdükleri Acaristan, iki ülke münasebetleri arasında sorun yaratabilirdi. Tiflis yönetimi de bölgedeki halkın Gürcüce konuşuyor olmasına rağmen Müslüman olduğu için Türkiye’ye daha fazla yakın olma çabası içine girmesinden endişelenmekteydi. Sonuçta Müslüman Acaralıların Gürcistan’a karşı hissettikleri bağlılık Hristiyan Gürcüler tarafından hep eleştirilmiş ve Acaralılar Türkiye taraftarı olarak kabul edilmiştir. Fakat Acaristan lideri Aslan Abaşıdze 1990’lı yıllar süresince hem Tiflis hem de Türkiye ile dengeli ve sağlıklı ilişkiler oluşturarak Gürcistan’a rahat bir nefes aldırıştır. Türkiye de Acaristan ile yanlış değerlendirilebilecek her türlü münasebete girmekten çekinmiştir.³⁵

Acaristan yönetimi, merkezi yönetime belirgin olarak cephe almadan Rusya Federasyonu’nun desteğini alarak bağımsız bir politika takip etmektedir. RF; Gürcistan’ın en sıkıntılı yerlerinde konuşlandığı askeri üsler ile bu bölgedeki özerk yönetimlere destek vermekte, böylece bölge halkının ekonomik yaşantısına dayanak oluşturarak kendine bağımlı kılmaktadır. RF’nin, Acaristan’da mevcut olan her iki üssünde de birbirine benzer uygulamalar da bulunması, bölge halkının güvenini kazanarak gerektiğinde merkezi yönetime karşı bir tehdit unsuru olarak kullanabileceği hususundaki görüşleri destekler bir nitelik taşımaktadır. Bu anlamda Acara Özerk Cumhuriyeti’nin lideri Abaşıdze’nin Rusya’nın askeri ve siyasi desteğini bir tehdit aracı olarak kullanmak istediği görülmüştür. Abaşıdze, Gürcü halkının gözünde bir Rus generali gibi davranan bir duruş sergilemiştir.³⁶

³⁴ Ateş Uslu, “Sovyet Hukuk Doktrininde Uluslararası Hukuk Teorileri”, *Praksis Dergisi*, Sayı:11, Ankara, 2003, s.163-164.

³⁵ Selçuk Çolakoğlu, “Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı:6, İstanbul, 2005, s.33.

³⁶ Hakan Kantarcı, *a.g.e.*, s.57.

2.3. Güney Osetya Sorunu

Orta Kafkaslarda, Kafkas Dağları'nın kuzey ve güney yamaçlarında hüküm süren Osetler, İran kökenli bir Kafkas halkı olup, Hint-Avrupa ırkına mensupturlar. Bugün Kuzey Osetya-Güney Osetya şeklinde yapay bir biçimde bölünen Osetya'nın, kuzey bölümü Rusya Federasyonu'na bağlı iken, güney bölümü ise Gürcistan sınırları içinde kalmıştır. Güney Osetya sahip olduğu yaklaşık 100.000 nüfusuyla, merkezi Gürcistan'da Kuzey Osetya'nın devamı niteliğinde bir özellik taşımaktadır.³⁷

1917 Şubat Devrimi'nin yaşanmasının ardından Güney Kafkasya'da iktidar, Geçici Hükümet Güney Kafkasya Özel Komitesi isimli organ tarafından ele geçirildi. Ancak Tiflis İşçi ve Asker Temsilcileri Meclisinin halk üzerindeki etkisi gittikçe belirginleşiyordu. Geçici Hükümet Bölge Komitesi ise halka karşı bir politika takip ediyor ve halkın var olma amacı doğrultusunda menfaatlerini gözetiyordu. 1917 yaz aylarından itibaren Güney Osetya'da Sovyet yanlısı oluşumlar, protestolar ve faaliyetler artmıştır. Aynı zamanda hem Güney Osetya'da hem de Kuzey Osetya'da, Osetya'nın tek bir ulus ve Milli Bölge olarak birleşmesi yönündeki çalışmalar da hızlandırılmıştır.³⁸

Günümüze kadar gelen Gürcü-Oset düşmanlığının çıkış noktası; Osetlerin 1918, 1919 ve 1920 yıllarında meydana gelen köylü ayaklanması sırasında Bolşeviklerin safında yer almalarıdır. Ortaya çıkan her üç ayaklanma da Gürcü hükümeti tarafından şiddetle bastırılmıştır.³⁹

Güney Osetya Bölgesi'nin Gürcistan ile isteksiz birlikteliği, XIX. yüzyıl ortalarında bölgenin Rusya tarafından işgale uğramasıyla başlamıştır. Osetya, bu bölgede hâkim olan Rus Çarlarının, bölgenin güneyini Gürcistan'ın kontrolüne bırakmalarından bu yana bölünmüş durumdadır. 1918-1920 yıllarında, Kafkasya'nın birçok yerinde görüldüğü gibi Osetya'da da Kızıl Ordu ile Menşevikler arasında ciddi sürtüşmeler ortaya çıkmıştır. 1918 yılının Temmuz ayında Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi'nin Güney Osetya teşkilat ofisi kurulmuş; Güney Osetyalılar Gürcistan'ın Menşevik hükümetine karşı mücadeleye girişmişlerdir. Bu dönemlerde Menşevik Gürcü yönetimi lehine olmayan Sovyet Rusya'yı destekleyen Osetlerin harekete geçmeleri, Gürcistan Sosyal Demokratik Hükümeti tarafından kontrol altına alınmıştır. 26 Mayıs 1918 tarihinde, ülkedeki bütün azınlıklara eşit statüde siyasi ve sosyal haklar ile kendilerini özgürce geliştirme olanağı sunmuş olan Gürcistan, 1919 yılında yerel

³⁷ Hakan Kantarcı, *a.g.e.*, s.58.

³⁸ Yılmaz Konak, *Osetya ve Asetinler*, İstanbul, 2007, s.664.

³⁹ Hakan Kantarcı, *a.g.e.*, s.58.

meclisleri feshederek Güney Osetleri kendi geleceklerini belirleme imkânından men etmiştir. Gürcistan’da Sovyet egemenliğinin inşa edilmesinin ardından 20 Nisan 1922’de Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hegemonyasında Güney Osetya Özerk Bölgesi meydana getirmişlerdir.⁴⁰

Özerklik konumu, Gürcüler tarafından Bolşeviklerin Güney Osetlere Menşevikler aleyhine başlattıkları hareketin karşılığı olarak verilen bir ödül olarak düşünülürken, Güney Osetlerin bu bölgeye Gürcülerden uzun zaman sonra geldikleri düşüncesi öne sürülmüştür. Nitekim Kafkasya’daki mevcudiyetlerini tarihin derin geçmişine taşımak isteyen Alanlar ve Sarmatların ataları olduğu iddiasını öne süren yani İrani bir halk olduğunu düşünen, Gürcülerden önce bölgede devlet kurmuş olduğunu vurgulayan ve dolayısıyla bölgenin kadim unsuru olduklarını savunan Güney Osetler, bölgeye Gürcülerden sonra geldikleri savında hiç hoşnut kalmamışlardır. Gürcü oluşumu incelendiğinde Gürcülerinde kendilerini bölgenin en eski unsuru olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır.⁴¹

Güney Osetya Özerk Bölgesi’nin organları; Merkezi İcra Komitesi, Bölge Meclisi ve Halk Komiserleri Heyeti’nden meydana geliyordu. Merkez İcra Komitesinin ilk Başkanı A. Djatiyev, Bölge Meclisinin ilk Başkanı V. Sanakoyev olmakla birlikte, Halk Komiserleri Heyetinde ise 6 kişi bulunduğu görülmektedir.⁴²

Kuzey Osetya ise 7 Temmuz 1925’te Kuzey Osetya Özerk Bölgesi adı altında Rusya Federasyonu’na bağlanarak bu özerk bölge 5 Aralık 1936 yılında özerk cumhuriyet statüsüne kavuşturulmuştur.

Güney Osetya Bölgesi’nin nüfusunun büyük bir kısmını Osetlerin meydana getirmesi ve RF’ye bağlı Kuzey Osetya ile kuvvetli ilişkilerinin mevcut olması neticesinde, Güney Osetya Gürcistan’da merkezi yönetimden ayrılma isteminde bulunan öncelikli bölge olmuştur. Oset milliyetçiliğinin ana hedefi olan güneyde ve kuzeyde yaşayan Osetleri tek vücut şeklinde bir araya getirmeye yönelik ‘Birleşik Osetya Projesi’, bu ayrılıkçı girişim arkasında yatan ana unsuru oluşturmaktadır.⁴³

⁴⁰ Merve İrem Yapıcı, “Kafkasya’nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya”, *OAKA Dergisi*, Cilt:2, Sayı:3, Ankara, 2007, s.73-74.

⁴¹ Ayşegül Aydıngün- Ali Asker, “Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna Türk Dilli Halklar- Türkiye ile İlişkiler”, *Gürcistan: De Jure, De Facto Parçalı*, Ankara, 2012, s.156-157.

⁴² Yılmaz Konak, *a.g.e.*, s.668.

⁴³ Merve İrem Yapıcı, *a.g.m.*, s.73-74.

Ayrıca Güney Osetya Bölgesi'nde bulunan işadamları ülke dışına çıktıklarında mutlaka devletten izin almaları gerektiği üzerine malumat yazılmıştır.⁴⁴

1939 yılından başlayarak Sovyet hükümetinin başka halklarla beraber Oset halkının yaşam tarzınıda değiştirerek askeri sisteme uygun bir hale getirmiştir. Osetya halkının en başarılı gençleri kızıl ordunun safına geçtiler. Bağımsızlıklarına aşırı bir şekilde düşkün olan Osetya halkı, İkinci Dünya Savaşı'nın bütün cephelerinde yer alıp Barents Denizi ve Karadeniz'e kadar mevzilenerek kendi görevlerini yerine getirdiler. Oset'ler kendilerini en iyi şekilde ispatlayarak Moskova, Leningrad, Sivastapol, Stalingrad, Kursky, Dnepry, Kafkasya ve Kırım Savaşlarında yer almışlardır.⁴⁵

Güney Osetya halkı bütün Sovyet halkıyla birlikte huzurlu bir yaşam sürdürmekte iken 22 Haziran 1942'de Alman saldırılarına maruz kaldılar. Almanya'nın amacı bütün Sovyet halkının bağımsızlığına son vermektir. Stalin böylesi bir durumda halka hitapta bulunarak, Bolşevik Partisi'nin etrafında toplanmasını istemiştir.⁴⁶

Düzenledikleri saldırı karşısında Almanlar sert bir şekilde geri püskürtüldüler. Sovyet halkı Lenin ve Stalin'e gösterdiği sevgiyle Bolşevik Partisi etrafında birleşmiştir. Büyük önderleri Stalin'in etrafında toplanarak kendi memleketlerini Almanya'ya karşı korumuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Oset halkı Sovyet halkları içerisinde özellikle düşmana karşı ülkelerini savunmak için verdikleri mücadelelerle kendi isimlerini duyurmuşlardır.⁴⁷

Oset Generalleri özellikle Alman saldırılarına karşı birçok savaşta büyük başarılar elde ettiler.⁴⁸ (Bkz. Ek 2) Bu Generaller arasında Güney Osetya'nın başarılı bir Generali olan İssa Piliyev, halkın güvenini kazanarak kendisine Sovyetler tarafından verilen görevini en iyi şekilde yerine getirmiş ayrıca Alman düşmanlarına karşı sonuna kadar savaşmıştır. Bu nedenle Almanlara karşı kazanılan galibiyet töreninde Moskova'da yoldaş Molotov, İkinci Dünya Savaşı'nın cephe komutanları ile birlikte olduğu sırada General İssa Piliyev'in adını iki defa başarılarından dolayı dile getirmiştir.⁴⁹ (Bkz. Ek 3)

Kolektif çiftliklerde (kolhozlarda), işletmelerde, organizasyonlarda ve eğitim müesseselerinde çalışan gençler kahraman bir şekilde Sovyet halkına düşmanın

⁴⁴ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:3, Sakme No:1342.

⁴⁵ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ğtsera No:3, Sakme No:834.

⁴⁶ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ğtsera No:1, Sakme No:834.

⁴⁷ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ğtsera No:2, Sakme No:834.

⁴⁸ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ğtsera No:4, Sakme No:834.

⁴⁹ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ğtsera No:5, Sakme No:834.

yenilmesi için hizmet ettiler. Cephe dışında kalan Oset'ler ise cephede savaşanların ihtiyaçlarını karşılamakta idiler.⁵⁰

1953-1958 yılları arasında kolektif çiftliklerin parasal gelirlerinin iki katına çıkması, 1950-1960 arasında tarımsal üretimin %55 büyümesi, tahıl üretiminin 80 milyon tondan 126 milyon tona çıkması olumlu gelişme olarak gösterilebilir. Fakat önceden olduğu gibi; ağır sanayiye ve silahlanmaya öncelik verilmeye devam edilmesi, tarım alanındaki bu ilerlemelerin etkisinin azaltılmasına sebebiyet vermiştir. Bu alanda da milli gelir 1950'li yıllarda %5,7 artmışken; bu oranın 1960'larda %5,2'ye, 1970'li yılların ilk yarısında %3,7'ye ve 1980'lerde %2'ye gerilemiştir.⁵¹

1980 yılları ortalarında Gürcistan sınırları içinde hüküm süren Asetinlerin yarısı Güney Osetya'da, bir diğer yarısı da Gürcistan'ın öncelikle başkent Tiflis olmak üzere birçok şehir ve bölgelerinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Gürcü hükümeti Kasım 1988 yılında, Sovyetler Birliği anayasasına ters düşen bir karar vererek, tüm Gürcistan'da yapılacak olan yazışmaların Gürcüce olmasını istemiştir. Oysa Güney Osetya'daki doktor, hukukçu, mühendis ve tarım uzmanı gibi alanlarda görev yapan kişiler Vladikafkas, Moskova ve Leningrad gibi yerlerde eğitim almışlardır. Dolayısıyla bu meslek mensupları Gürcü dilini bilmemekle beraber uzun yıllar boyunca yazışma dili ve meslek dili olarak Rusçayı kullanmışlardır. Gürcü hükümetinin verdiği bir kararla bunlar Güney Osetya'yı terk etmeye zorlanmışlardır.⁵²

1989 yılında taraflar arasında adeta 'kanunlar savaşı' kendini göstermiştir. 26 Eylül 1989'da Güney Osetya, Oset dilini geliştirmeye yönelik hazırlanan programını kabul etmiş, Gürcü ve Rus dilleriyle beraber Oset dilinin de bölgenin resmi dili olması hususunda öneride bulunmuştur. Bu sırada Gürcü basınının Gürcücenin cumhuriyetteki tek resmi dil olması yönünde yaptığı yayınlar, durumu çıkmaza sokmuştur. Neticede söz konusu dönemde Oset halkının sadece %14'ü Gürcü dilini konuşabiliyordu.⁵³

Zviad Gamsakhurdia'nın devlet başkanı olarak iktidara gelmesinin ardından, bölgedeki nüfusa ve Gürcistan'a bağlı özerk bölge ve cumhuriyetlere dostane olmayan davranışlarını net bir şekilde göstermiştir. Güney Osetya Özerk Bölgesi'nde soykırım boyutuna ulaşan faaliyetlere girişmekten vazgeçmemiştir.⁵⁴

⁵⁰ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ğtsera No:11, Sakme No:834.

⁵¹ Alper İpek, "Sovyetler Birliği'nin Dağılması Karşısında Sovyet İnsanın Tepkisizliğinin Nedenleri", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, Ankara, Mayıs 2015, s.97-98.

⁵² Yılmaz Konak, *a.g.e.*, s.673.

⁵³ Merve İrem Yapıcı, *a.g.m.*, s.74.

⁵⁴ Kuzey Kafkasya Kültür Derneği (Komisyon), *Abhazya Gerçeği*, Ankara, 1992, s.19.

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girerken Güney Osetya Bölgesi'nde, Rusya desteğini alan bağımsızlık yanlısı örgütler tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etti. Bu esnada bölgede meydana gelen savaşa son vermek için yapılan anlaşmanın da bir sonucu olarak fiilen bir yönetim oluşmaya başladı. Bu durumda bölgede Rusya'nın desteğini sağlayan bağımsızlık yanlısı yönetim ile Gürcistan hükümetinin atadığı yönetim mevcut olup iki ayrı yönetim söz konusuydu. Bugün bu fiili yönetim iradesiyle Güney Osetya Cumhuriyeti olarak tanımlanan Tshinvali ve çevresi bağımsızlık taraftarı yönetimin merkezi olarak ayrılıkçı yönetim tarafından denetim altında bulundurulmaktadır. Bölgenin hemen hemen yarısı ise Gürcistan hükümetinin denetimi altında bulunmakta olup bu hükümetin merkezi Kurta'dır. Güney Osetya problemi, bağımsızlığın ilk yıllarında Gürcistan'ı hayli sıkıntıya sokmuştur. Bölge nüfusunun ortalama %75'ni teşkil eden Osetler, Ağustos 1990'da bağımsızlıklarını ilan ettiler ve Güney Osetya'yı "Demokratik Sovyet Cumhuriyeti"ne çevirecek bir karar verdiler. Buna itiraz ederek Tiflis'teki Gamsakhurdia yönetimi Aralık 1990'da Güney Osetya'nın özerkliğine son verdiğini duyurarak bölgeye asker gönderdi.⁵⁵ Sovyetler Birliği parçalanırken uygulanan kurallardan taviz verilmeyerek Güney Osetya, Gürcistan sınırları içinde bırakılmıştır.⁵⁶

11 Aralık 1990'da Gürcistan Yüksek Sovyet'inin, Güney Osetya'nın özerk bölge statüsünü reddeden kararı, Sovyetler Birliği anayasasına uygun olmamakla beraber alınan yasalar içinde de yer almıyordu. Sonuçta alınan bu karar Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet'i tarafından uygun görülmedi ve Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un 7 Ocak 1991 tarihli kararnamesi ile nihayet geçersiz kabul edildi.⁵⁷

Gürcistan Cumhurbaşkanı Zviad Gamsakhurdia, Osetya topraklarındaki sorunlardan dolayı derin bir rahatsızlık içindeydi. Sovyetler Birliği'nin İçişleri Bakanlığı iç ordu bölümleri ve bunların taraftarları tarafından kışkırtılan silahlı teröristler tarafından, insan haklarını kitleler halinde ihlal ediyorlardı. Bu nedenle Gamsakhurdia Kızılay'ın uluslararası komitesinin başkanına başvurarak gerekli yardımın yapılmasını istemiştir. Ayrıca Gürcistan'ın Osetya Bölgesi'nde bulunan insanlara yardım için temsilcilerini Osetya'ya göndermesini de istemiştir. Gamsakhurdia Kızılay Başkanı'na göndermiş olduğu mektupta şunlara yer vermişti:

⁵⁵ Giray Saynur Bozkurt, "Gürcistan'daki Etnik Çatmalar Karşısında Türkiye ve Rusya'nın Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:19, Ankara, 2008, s.4.

⁵⁶ Cenap Çakmak, "Rusya'nın Güney Osetya Politikası, Neo-Self Determinasyon ve UCM'nin Rolü", *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, İstanbul, 2009, s.89.

⁵⁷ Yılmaz Konak, *a.g.e.*, s.675.

“Osetya topraklarında birkaç ay içerisinde Gürcistan’a karşı ilan edilmiş savaş devam etmektedir. Bu da Sovyet Hükümeti tarafından kışkırtılmaktadır. Hiç suçu olmayan insanların katledilmesi ve Gürcü milliyetinden 20 bin kişi Osetinlerde zorunlu bir şekilde anavatanlarından ayrılmışlardır. Bu durumda Gürcüler kendi ülkelerinde göçmen haline getirilmişlerdir.”⁵⁸

Güney Osetya ile Gürcistan arasında son derece sıkıntıya giren ilişkilerden ötürü, Gürcü polisiyle yerel ayrımcı güçler arasında 12 kişinin ölümüyle neticelenen sıcak çatışmalar meydana gelmiştir. Bunun sonucunda Sovyet lideri Gorbaçov, Gürcülere Güney Osetya’daki askeri güçlerini geri çekmesi için 3 günlük süre vermiş ancak Gamsakhurdia yönetimi bu direktifi kabul etmediğini bildirmiştir. Aşırı milliyetçi Yuvarlak Masa/Hür Gürcistan koalisyonunun başkanı Zviad Gamsakhurdia, ‘Gürcistan, Gürcülerindir’ söylemiyle, Güney Osetya Bölgesi ismine son vererek burayı ‘Tshinvali Bölgesi’ olarak tanımlamıştır. Mevcut Gürcistan anayasasında ‘Güney Osetya’ gibi bir tanımlama yer almamakta, bölge anayasada da ‘Tshinvali Bölgesi’ olarak isimlendirilmektedir.

Ocak 1991’de Gürcü kuvvetlerinin Tshinvali’ye ilerlemesiyle Güney Osetya’da iç kargaşa baş göstermiş, 1500 Gürcü milis güçleri şehri işgal etmiş; kentin 65.000 kişilik nüfusundan 15.000’i şehri terketmiştir. 1991 yılı Mart ayı başlarında Güney Osetya’yı terk ederek Kuzey Osetya’nın başkenti Vladikavkaz’a kaçan insanların sayısı 12.000 civarına ulaşmıştır. 23 Kasım 1991’de Gamsakhurdia, silah taşıyan bütün Gürcüleri ve Güney Osetya’nın Gürcistan’dan ayrılmasına engel olmak için Tshinvali aleyhine harekete geçmiş, bunun sonucunda 28 Kasım 1991’de Güney Osetya, tekrar bağımsızlığını ilan etmiştir. Ayrıca Güney Osetya parlamentosu, olağanüstü hal ilan ederek 1 Aralık 1991’de kendi Ulusal Muhafız Birliği’nin oluşturulması kararını vermiştir.⁵⁹

Gürcistan Yüksek Şurası ve hükümeti yoğun bir çalışma içine girerek bir an evvel Osetya’da dökülen kana son verilmesini arzulamıştır. Osetya topraklarında Sovyetler Birliği İçişleri Bakanlığı mekanize edilerek ve özel ordu kısımlarının oluşturulması ile durum daha çok zorlaşmıştır. Özellikle masum insanların ve köyde yaşayanların tutuklama emri olmaksızın onlara yapılan işkenceler ve baskılar devam etmiştir. Bunun yanı sıra avukat tutma istekleri de reddedilmiştir.

⁵⁸ Sakartvelos Respublika Gazeti, 30 Nisan 1991, s.1.

⁵⁹ Merve İrem Yapıcı, *a.g.m.*,s.76.

Gamsakhurdia, Kızılay komitesinin baskıcı tutumunu bildiği için bu kuruluşun resmi temsilcisinin Gürcistan'ı ziyaret etmesiyle birlikte bu bölgedeki sıkıntının çözüleceğini düşünmüştür. Gürcistan Cumhuriyeti Yüksek Şurası ve hükümeti bölge adına Kızılay'ın mutlaka yardım etmesini talep etmiştir.⁶⁰

2.4. Cavaleti Sorunu

Günümüzde bölgede Cavaleti olarak tanımlanan Mesketia, M.Ö. III. yüzyılda (Gürcü) Kartli Krallığı'nın bir parçası haline gelmiştir. Bu olayın ardından, Ermeni Krallığı bu bölge üzerinde feodal bir yönetim oluşturmuş ve M.S. IX. yüzyıla kadar Gürcü ve Ermeni prensleri kendi bağımsızlıklarını korumak uğruna sürekli birbirleriyle çatışmışlardır. Öte yandan Müslüman İran İmparatorluğu ile Bizans İmparatorluğu da bölgede meydana gelen olayların gidişatını değiştirmiştir. M.S. IX. yüzyıldan, XVI. yüzyıla kadar Cavaleti, Mesketia ile beraber Gürcistan'ın bir parçası durumundaydı. Sonraki dönemde Gürcistan XVI. yüzyılda feodal bölgeler şeklinde ayrılarak Osmanlı İmparatorluğu tarafından Gürcistan'ın güney bölgesi fethedilmiştir. 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması'ndan sonra bölge Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparak Rus İmparatorluğu'nun eline geçmiş, sonrasında Gürcistan'ın güney bölgesine Ermeni nüfusu yerleştirilmiş ve Cavaleti önceleri Rus İmparatorluğu'na bağlı Tiflis eyaletinin bir parçası olmuş sonraları Bolşevik ihtilâlinin yaşanmasının ardında Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dâhil olmuştur.⁶¹

Cavaleti, coğrafi olarak son derece çetin koşullara sahip olup bunun neticesinde altyapı eksikliklerinin yoğun olarak görüldüğü bir bölgedir. Sahip olduğu dağlık yapısıyla Cavaleti'de ticari faaliyetler ilerleyememiştir. Zor coğrafi koşullar sebebiyle ulaşım sıkıntısı çeken bölgede ticari mal giriş ve çıkışlarına imkân tanıyacak altyapı yatırımlarının gerçekleşmemesinin temel sebepleri arasında iklim ve zor doğa koşulları öne sürülebilir. Ayrıca Sovyet döneminde de ciddi baskılara uğrayan bölgenin geçmişten bir yalnızlık sıkıntısı da mevcuttur. Sovyet dönemi sınırlandırılmalarının temel nedeni ise bölgenin NATO üyesi Türkiye ile 78 km'lik kara sınırının mevcut olması ve Cavaleti'nin Rus askeri üssü tarafından kontrol edilmesidir.⁶²

⁶⁰ Sakartvelos Respublika Gazeti, 30 Nisan 1991, s.1.

⁶¹ Robert Mc.Cutler, "Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", *Kafkasya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri*, Ankara, 2004, s.115.

⁶² Timuçin Kodaman-Adem Ali İren, "Gürcistan Ulus İnşa Çabalarının Önünde Bir Engel: Cavaleti Ermenileri", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, Alanya, 2013, s.68.

1980'li yılların ikinci yarısında kendini gösteren Dağlık Karabağ sorununun, bölgeye ulaşmasını önlemek amacıyla Gürcü hükümetince bölgeyi koruma maksatlı sosyal ve ekonomik kalkınma programı uygulamaya geçilmiştir. Bu doğrultuda bölgedeki okullarda, Ermenistan tarihinin ders olarak verilmesine, kendi dilleri ile eğitim almalarına ve eğitim kitaplarının Ermenistan'dan tedarik edilmesine izin verilmiştir. Ayrıca bölgeye tanınan kültürel özerkliğin bir sonucu olarak bu bölgede yaşayan öğrencilerin çoğunluğu üniversite eğitimi almak için Ermenistan'a gitmiş ve hala da gitmeye devam etmektedir.⁶³

Gürcistan'ın Ermenistan ile mevcut olan sınırındaki küçük bir bölgede yerleşik Ermenilerin özerklik istekleri, diğer ayrımcı hareketlerden oranla daha az görülür. Nitekim Samsheti-Cavaheti vilayetinin nüfusunun %42.87'sini Ermeniler meydana getirmektedir.⁶⁴

Ekonomik olarak da kötü olan bölgenin bazı tarım ürünlerini yetiştirmek ve bavul ticareti yapmak haricinde geriye kalan en önemli geçim dayanağı Rus askeri üssüdür. Bu durum Gürcü hükümeti tarafından kendilerine ekonomik olarak pek fazla olanak tanımayan Ermenileri sosyo-ekonomik bakımdan Rusya'ya bağımlı kılmaktadır. Bölgede temel kamu ihtiyaçlarını karşılayan Tiflis yönetimi dışında Rus askeri üssü olması kendilerine geçim kaynağı ve iş olanağı sunan bu üssün Ermeniler tarafından bölgedeki mevcudiyetinin desteklenmesine neden olmuştur. Ancak Rus askeri üssünün ekonomik olarak bölge halkına rahat bir nefes aldırان koşulları Ermenilere bu imkânları tanımayan Gürcistan'ın devlet kariyerini ise olumsuz etkilemiştir. Rus askeri üssünün bulunması bölgede kullanılan para birimini Rus rublesi adına olumlu etkilemiş ve bu durum Gürcistan lirasından gittikçe uzaklaşan Cavaheti halkının Gürcistan ile arasındaki mesafenin daha çok açılmasına neden olan önemli bir unsur olmuştur. Ekonomik olanakların hiçte kolay olmadığı Cavaheti'de hüküm süren Ermenilerin büyük bir kısmının geçimlerini karşılamak için Rus askeri üssünün varlığına mahkûm olmaları Gürcistan ulusal birliğinin önündeki en büyük engeldir.⁶⁵

Acaristan üzerindeki merkezi denetimin gerçekleşmesi, Cavaheti için hayati bir önem arz eder. Gürcistan merkezi yönetiminin kuvvetlenmesi, Rusya'nın etnik

⁶³ Hakan Kantarcı, *a.g.e.*, s.61.

⁶⁴ Dilek Elvan Öz, Kafkasya'da Patlamaya Hazır Etnik Bomba: Gürcistan'da Özerklik Sorunları, (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) *Uluslararası İlişkiler Bildiriler*, 3. Cilt, Ankara, 2011, s.1122.

⁶⁵ Timuçin Kodaman-Adem Ali İren, *a.g.m.*, s.68-69.

problemlere yaklaşımının etkisini yitirmeye başlaması, Rus üslerinin kapatılması, Cavaleti için de son noktaya gelindiğinin bir göstergesi durumundadır.⁶⁶

Cavaleti bölgesinde gücünü göstermek isteyen en önemli unsur şüphesiz ülke bütünlüğünün gerçekleşmesini hedefleyen Tiflis yönetimidir. Sovyet döneminin ardından Gürcistan'da baş gösteren oluşum birçok etnik unsura kapısını açan ve Gürcü ulusal kimliği meydana getirmekte başarılı olamamış bir sistemdir. Gürcistan'ın bağımsızlığına kavuşmasının hemen akabinde Tiflis yönetiminde azınlıklar (özellikle Abhazlar ve Osetyalılar) için yoğun olan tez onların ülkede misafir olduğu tarzında gerçekleşmiştir. Azınlıklara bu perspektiften bakan yönetimin belli bölgelerde etnik çoğunluk durumunda olan halkları bütünleştirmekte sıkıntıya düştüğü ileri sürülebilir. Özellikle Gamsakhurdia döneminde misafir olarak düşünülen etnik azınlıklar, Gürcistan'da birçok kişinin azınlıklar noktasında endişelenmesine sebep olmuştur.

Hüküm sürdükleri bölgede birçok sıkıntılı durumla karşı karşıya kalan Ermenilerin Sovyetlerin dağılmasından hemen sonra dikkatini aynı soydan gelen Ermenistan'a yoğunlaştırması aslında normal bir durummuş gibi düşünülebilir. Ancak Ermeni kimliğini de meydana getiren ve tarihsel süreçte ortaya çıkan sorunlara paralel olan sürekli tehdit algısı burada kendisini hissettirerek Cavaleti Ermenilerinin Gürcistan halkıyla karışıp kaynaşmasını güçleştirecek bir husus olarak ortaya çıkması aslında şaşırılmayacak bir durum değildir. Kendi varlıklarının devamını bir koruyucu veya destekçi bulmakla mümkün olacağına inanan Gürcistan içindeki bu azınlık grup, vatandaşı oldukları Gürcistan yerine bir dış desteğin (Rusya, Ermenistan ve Diaspora) yardımını aramış, bu durum Gürcistan'ın bütünlüğü ve sürekliliğinin sağlanması hususunda son derece kaygı içine sokmuştur.⁶⁷

Sosyal ve siyasal alandaki özerklik, ekonomiye de sirayet etmiş ve gündemde olan bu çalışmalarının doğal sonucu olarak da bölgede geçerli olan Gürcü para birimi yerine, uzun süreden beri Rus ve Ermeni para birimleri geçerli duruma gelmiştir. Cavaleti'de bulunan Ermeniler Rusya Federasyonu ile ilişkilerine sürekli devam eden toplumsal düzenlerinin bir unsuru olarak ehemmiyet vermişlerdir. Ermeniler, bu durumun bir sonucu olarak RF'nin piyonu haline gireceklerinin bilincinde olmalarına rağmen başka bir seçenekleri de söz konusu değildir.⁶⁸

⁶⁶ Dilek Elvan Öz, *a.g.m.*, s.1122.

⁶⁷ Timuçin Kodaman- Adem Ali İren, *a.g.m.*, s.71.

⁶⁸ Hakan Kantarcı, *a.g.e.*, s.61.

Coğrafi olarak tek bağlantısı Gürcistan, Azerbaycan, Türkiye ve İran olan Ermenistan, Cavaheti sorunu nedeniyle Gürcistan ile daha fazla sıkıntı içine girmekten kendini geri çekmiştir. İran ile ideolojik anlamda sıkıntısı bulunan Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkilerini rayına oturtamamasının gerginliğini yaşamaktadır. Bu nedenle bölgede kısmen daha kolay ilişki sağlayabileceği tek komşusu olarak Gürcistan'ı görmüştür. Dış ticaretinin %80'ini Gürcistan ile sağlarken, Rusya ile olan tüm bağlantısını Gürcistan üzerinden sağlamıştır. Cavaheti nedeniyle Gürcistan ile gerçekleşecek bir çatışma veya savaş, bölge kazanılsa dahi Ermenistan için hiçte olumlu bir sonuç olmayacaktır.⁶⁹

Gürcistan bağımsızlığını kazanmasından beri birçok etnik ayrılıkçı sıkıntılarla yüz yüze gelmiş ve ulus oluşumunu sağlamak için gayret göstermiştir. Ancak devletin gücünün yeterli olmayışı ve devlet yönetimi noksanlığı sebebiyle 1990'ların başında tehlikeli ayrılıkçı eylemlerle mücadelesinde istenilen düzeyde başarı sağlanamamıştır. Ayrıca bir ulusun birlik ve beraberlik içinde hayatını devam ettireceği bir ortamın sağlanmasında da zorluk yaşanmıştır. Özellikle tek bir ulustan meydana gelmeyen devletlerin demokrasiyi özümsemesi devlet ve millet oluşumunu sağlaması iyice güç olmaktadır. Cavaheti sorununu bu açıdan değerlendirdiğimizde, Sovyetlerin dağılmasının ardından bağımsız olan Gürcistan'ın tam anlamıyla bu bölgede bir devletin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemiş olmasına, bölge halkının Gürcistan toplumunun genelinden farklı bir etnik gruba ait bulunması da ilave edildiğinde Ermeni toplumunun Gürcistan'la bütünleşme sürecini zorlaştıran ana nedenlerden birini daha iyi anlayabiliriz. Çoğunluğun oluşturduğu etnik yapıya ait olmayan gruplar devlet oluşumu sürecinde devletin sorumluluğu dâhilindeki hizmetleri gerçekleştirememesi kendilerinin farklı etnik yapısından kaynaklanan ve kendilerine karşı kasıtlı olarak yapılmış bir davranış olarak yorumlamaya meyillidirler. Ermeni kimliğini meydana getiren ve Ermenileri bir arada tutan geçmişte karşılaştıkları olaylardan kaynaklanan devamlı bir dış tehdit kaygısı burada ortaya çıkarak karşı karşıya kaldıkları sıkıntılı durumları merkezi otoriteye isyan eylemine dönüştürmektedir. Bu da Tiflis yönetiminin devletin sorumluluklarını gerçekleştirmek yetkisine kavuşana kadar bölgede hâkimiyet sağlayamamasına sebep olmuştur.⁷⁰

⁶⁹ Dilek Elvan Öz, *a.g.m.*, s.1122.

⁷⁰ Timuçin Kodaman- Adem Ali İren, *a.g.m.*, s.72.

Gürcistan'ın güney bölgesinde varlıklarını sürdüren Ermeni azınlığın, kendi bölgesinde merkezi yönetimin askeri tatbikatına izin vermeyecek ölçüde, özel haklara sahip olduğu görülmektedir. Olabilecek Azerbaycan-Ermenistan barışının sonrasında siyasi, sosyal ve kültürel açıdan Ermenistan ile bütün hale gelen Ermeni azınlığın; ilk önce özerk cumhuriyet konumu istemiyle başlayacak mücadelesini, bağımsızlık arzusu ile sürdüreceği öngörülmektedir. Gürcistan'ın, iki ülke arasındaki sınırın işaretlenmesi amacıyla yaptığı görüşme arzularına, Ermenistan'ın bugüne kadar olumsuz cevap vermesi bu düşüncüyü tamamlar niteliktedir.⁷¹

Cavaheti'nin Gürcistan halkıyla ekonomik, kültürel ve siyasi yönden bir bütün olmasının gerçekleşmesindeki bir diğer engel de ulus inşa sürecidir. Gürcistan kendi topraklarındaki çeşitli etnik yapıların hepsini bir arada tutmak isterken bir yandan da ulus inşa etme gayreti içine girmiştir. Ulus inşası halkların kendilerini ait hissettikleri ve kendilerini aynı şey vasıtasıyla tanımlamaları doğrultusunda şekillenmiş toplulukların gelişimini vurgulamaktadır. Gürcistan'da bulunan her biri farklı bir ulus iradesine sahip birbirlerinden hayli farklı grupları bir arada tutabilecek veya kendilerini aynı olgu doğrultusunda tanımlayabilecek ortak değerlerin noksanlığı ulus inşa sürecinde zorluklara neden olabilmektedir. Ortak değerlerin azlığına ilaveten Ermenilerin farklı düşünceleri ve endişeleri söz konusudur. Bu durumun kanıtı ise Ermenilerin, Gürcistan siyasetini yönlendiren temel unsurun Ermeni karşıtı bir davranışa sahip olduğunu düşünmeleridir. Cavaheti'de hüküm süren Ermenilerin kendi kimliklerini, kiliselerini ve dillerini koruma arzusuyla bu değerlere bağlı kalmaları Gürcistan ulusal bütünlüğünü oluşturmak maksadıyla yapılan reformları asimilasyon gayretleri olarak düşünmelerine ve herhangi bir ortak düşüncede buluşamamalarına da neden olmaktadır.⁷²

1991 yılları sonrasında Gürcistan'da siyasi ve ekonomik zorlukların zirveye çıktığı bir dönemde, Cavaheti bölgesinde merkezi yönetimin hâkimiyetinin kısıtlanmasına neden olmuş ve Ermeni gruplar yönetime el koymuşlardır. Cavaheti bölgesi bu tarihten itibaren de filli olarak kendi temsilciler meclisi'ni kurmuş ve merkezden uzak bir yönetim olarak mevcudiyetini sürdürmüştür. Ermenistan ve Rusya'nın desteğiyle özerklik arzulayan bu bölgede gerginlik özellikle Bakü-Tiflis-

⁷¹ Hakan Kantarcı, *a.g.e.*, s.62.

⁷² Timuçin Kodaman-Adem Ali İren, *a.g.m.*, s.72-73.

Ceyhan Boru Hattı Projesi'nin inşası noktasında ve Rus askeri üslerinin kapatılması öne sürüldüğünde artmıştır.⁷³

2.5. Ahıska Türkleri Sorunu

2.5.1. Ahıska Türklerinin Tarihi Süreci

Ahıska, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan Ardahan ilimizle sınıra sahip, günümüzde Gürcistan sınırları içinde bulunan hayli eski bir Türklük yurdunun merkezidir. Abastuman, Adigön, Aspinza, Ahılkelek, Azgur ve Hırtız gibi önemli bölgelerle iki yüzden fazla köyün merkezi kabul edilen Ahıska şehri, Türkiye sınırına 15 km uzaklıkta yer almaktadır.⁷⁴

Ahıska ve çevresi geçmişte Mesketiya olarak isimlendirilmiştir. Tarih kaynaklarında bölgeye bu adı veren Mesk/ Meskh/ Meskhi/ Massaget kavminden söz edilse de kavmin menşei ile ilgili olarak net bilgiler söz konusudur. Bu topluluk bölgeye adını vermiş ve başka kavimler arasında eriyerek yok olmuştur. Söz konusu bölgenin Türklük tarihi oldukça eskiye dayanır. Ciddî kaynaklar, Makedonyalı İskender'in M.Ö IV. yüzyılda Kafkasya'ya geldiğinde burada Türklerle karşılaştığından söz etmektedir. Yine Gürcü kaynakları da bu bilgiyi onaylar ve İskender'in Kafkasya'ya geldiğinde Kür Irmağı dolaylarında Bun-Türklerin hüküm sürdüğü, o zamanlar Bun-Türklerin bu topraklarda dört büyük şehri ve zaptedilmez kaleleriyle kuvvetli orduları olduğu anlatılır. Kıpçak ve Bun-Türk olarak adı geçen bu toplulukları M. Brosset "Turanlı" olarak tanımlarken, Gürcü dil bilgini Marr "Bun-Türk" ifadesinin "otokton/ yerli Türk" manasına geldiğinden söz etmektedir. Bu topraklara daha sonraki zamanlarda Hunların, Hazarların ve Kıpçakların yerleştikleri birçok kaynakta da bahsedilmektedir.⁷⁵

Kafkasya'nın çağlar boyunca kavimler göçüne ev sahipliği yaptığı kabul edilmektedir. Ahıska bölgesi de kavimler göçünün önemli sahnelerinden biridir. Bölge, farklı dönemlerde Sakaların, Hunların, Bulgarların, Kıpçakların ve Hazarların hâkimiyet sağladıkları bir bölgedir. Bu halklar arasında bölgede en etkili olanlar Kıpçaklardır. Kıpçaklar bölgenin Türkleştirilmesinde büyük katkı sağlamışlardır. Ahıska ve çevresinin 1068'de Sultan Alparslan tarafından fethedilerek Selçuklu Devleti'ne dâhil olması sonrasında, Selçuklularla savaşacak ve bölgeye Oğuz Türklerinin yerleşmesine

⁷³ Dilek Elvan Öz, *a.g.m.*, s.1122.

⁷⁴ Yunus Zeyrek, *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*, Ankara, 2001, s.6.

⁷⁵ Erdiç Demiray, "Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağıtılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri", *Turkish Studies Dergisi*, Sayı: 7/3 Yaz, Ankara, 2012, s.878.

engel olacak kuvveti bulunmayan Gürcü Kralı II. David, Kıpçakları 1118 yılında kendi ülkesine davet etmiştir. Bu davet üzerine Azak Denizi'nin doğusu ve Kafkasların kuzeyinden Gürcistan'a gelerek, Kür ve Çoruh Irmakları kıyıları dolaylarına yerleşerek kuvvetli bir ordu kuran Kıpçakların, bölgeye yerleşmeleri sonraki dönemlerde hızlanarak devam etmiş ve Gürcistan'da Kıpçak halkı artış göstermiştir. Gürcülerle aynı dini inancı paylaşmalarının vermiş olduğu avantajla zamanla Gürcistan yönetiminde çok güçlü bir statüye gelen, siyasi ve askeri açıdan ilerleyen Kıpçaklar, bağımsızlıklarını kazanarak 1267'de, Ahıska'da Atabek Beyliğini inşa etmişlerdir. Atabek Beyliği; Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Safevî Türk devletlerinin hegemonyasında, 310 yıl hâkimiyetini sürdürerek, 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar mevcudiyetini devam ettirmiştir.⁷⁶

1578 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Gürcistan'ı fethinin ardından; İç Anadolu Bölgesi'nden, özellikle; Konya'dan, Tokat'tan, Yozgat'tan alınan Türkler, Ahıska ve çevresine yerleştirilerek, bölgenin tam anlamıyla Türk yurdu olması sağlanmıştır.⁷⁷

1627 yılında Ahıska Kalesinin Safevîler tarafından kuşatılması üzerine Ahıska'ya yardım etmek için yola çıkan Dışlenk Hüseyin Paşa, Erzurum'da isyan eden Abaza Mehmet Paşa tarafından öldürüldü. Bunun üzerine beklediği yardımı alamayan Ahıska, teslim olmak mecburiyetinde kaldıysa da bir süre sonra Ahıska Kalesi geri alındı. Ahıska, Osmanlı Devleti döneminde Çıldır eyaletinin başkenti ve son derece önemli bir kültür ve ticaret merkezi idi. Nitekim 1828 yılında Ruslar tarafından ele geçirilen bu şehir, Rus, Gürcü ve Ermeni ittifaklı Hristiyan baskısı nedeniyle, Anadolu'ya gerçekleşen göçlerle Türk nüfusunun bir kısmını yitirmiştir. Tüm bu yaşananlara rağmen eski bir Türklük bölgesi ve tarih mirasına sahip olan Ahıska, Türk kimliğini kaybetmeyerek Türklük özelliklerini korumuşlardır.⁷⁸

Zorlu mücadelelerden sonra Ahıska şehri, 28 Ağustos 1828 sabahı Ruslar tarafından ele geçirilerek şehir yağmalandı. Kütüphaneleri, Tiflis ve Petersburg'daki imparatorluk kütüphanelerine taşınmak zorunda kaldı. Bu çetin mücadeleye Gürcüler de dâhil olarak Rusların safında yer aldı. Hatta Doğubayazıt, Ruslar tarafından ele

⁷⁶ Ayşegül Aydıngün-İsmail Aydıngün, *Ahıska Türkleri Ulusötesi Bir Topluluk Ulus Ötesi Aileler*, Ankara, 2014, s.37-38.

⁷⁷ Hakan Kantarcı, *a.g.e.*, s.62.

⁷⁸ Yunus Zeyrek, *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*, Ankara, 2001, s. 13-14.

geçirilince, Gürcü asıllı Rus komutanı Çavçavadze, şehrin kütüphanesini yağmalayarak talan etmiştir.⁷⁹

Ahıska'nın düşmesinin ardından Ardahan ve Azgur da alındı. Eylül ayına gelindiğinde Ahıska/Çıldır bölgeleri toprakları Rusların eline geçmiştir.

1829 yılı kış ayında Acaralılar, büyük bir askeri güçle Ahıska üzerine doğru ilerleyerek şehri kuşatma altına aldılar. Başka bir Acara kuvveti de Karadeniz sahili dolaylarında Ruslara karşı mücadeleye başladı ve onları yenilgiye uğrattı. Ruslar tekrar kuvvet toplayıp farklı kollardan saldırarak, Acara'da Hula civarında birkaç köyü ateşe vermelerinin ardından geri çekildiler. Ahıska'ya giden yolu tutan Acaralılar, Rus kuvvetlerini geri püskürttüler. Ruslar burada verdikleri büyük kayıpların ardından kaçmak mecburiyetinde kaldılar. Fakat Acaralılar düşmanı takip etmeyerek ele geçirdikleri ganimeti paylaşma telaşı içine girdiler. Bu durumu fırsat bilen Ruslar, Kobliyan yolu sayesinde Ahıska'ya ulaştılar. Neticede Acaralıların Ahıska'yı kurtarma harekâtı sonuçsuz kalmıştır.⁸⁰

Ahıska, Osmanlı toprağı olmaktan çıktıysa da neticede Ahıska halkı Osmanlı'yla olan bağıını her zaman korumuştur. 1853-1856 Osmanlı-Rus/Kırım Savaşı esnasında Ahıska Türklerinin bir kısmı, Osmanlı ordusuna yardım sağlamaları sebebiyle çetin bir baskıyla karşı karşıya kalınca Erzurum ve civarına çekilmek zorunda kalmışlardır. 93 Harbi diye bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Kars'ın da kaybedilmesiyle Ahıska, Türkiye sınırından uzak bir mesafede kalmıştır. Bu savaşın ardından Doğu Anadolu'dan Ahıska bölgesine doğru son derece yoğun bir Ermeni göçü söz konusu olmuştur. Osmanlı Devleti'nin halkla birlikte bölgeyi Ruslardan geri alma arzusu gerçekleşemediği gibi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum da elden çıkmış, sonuç olarak Kafkasya'dan Anadolu'ya çok yoğun bir göç dalgası gerçekleşmiştir.⁸¹

Milli mücadele doğrultusunda Birinci Dünya Savaşı ardından Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, Türk toprakları düştükleri esaretten teker teker kurtarılırken, 7 Mart 1921'de Ahıska, 11 Mart'ta Batum ve 14 Mart'ta Ahılkelek (Yenişehir), Türk ordusu tarafından nihayet kurtarılmıştır. Nitekim siyasi başarının gerçekleşmemesi sonucunda imzalanan 16 Mart 1921'de "Moskova Antlaşması" ile Batum, Ahıska,

⁷⁹ Fatima Devrisheva, *Ahıska Türkleri (Sözlü Kültür Bağlamında)*, (Ankara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s.19.

⁸⁰ Yunus Zeyrek, *Ahıska Araştırmaları*, Ankara, 2006, s.20.

⁸¹ Ayşegül Aydıngün-İsmail Aydıngün, *a.g.e.*, s.39.

Ahılkelek ve Acara bölgeleri Rusya'ya bırakılmak zorunda kalınmıştır. Sovyet Rusyası da bu bölgeleri Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Tiflis vilayetine bağlamıştır. 1938 Sovyet anayasasının kabul edilmesinden sonra bu bölgedeki Ahıskalılar kayıtlara Azerbaycan, dilleri ise Azeri olarak geçirilmiş, 1940 yılında ise resmi dilleri Gürcüce olarak kabul edilmiştir.⁸²

2.5.2. Ahıska Türklerinin Sürgün Edilmesi

Ahıska Türkleri, 1944 yılı öncesinde Gürcistan'ın Acara Özerk Bölgesi'nde, Meshet sıradağlarının olduğu bölgelerde ve Türk sınırına komşu Ahıska, Apisnza, Adıgün, Ahılkelek ve Ninotsminda bölgelerinde varlıklarını sürdürmekteydi. Çarlık Rusya'sı Osmanlı Devleti ile Edirne Antlaşması imzalamış olmasına rağmen Gürcistan sınırları dâhilindeki Ahıska bölgesini ve 10 Osmanlı sancağını işgal etmiştir. Rusya'nın bölgeyi işgal etmesinin ardından bölgedeki Müslüman halk Osmanlı topraklarına, Ermeniler de işgal topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardır. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın imzalanması ile Ahıska bölgesi Türkiye sınırları dışında bırakılmıştır. Bölgede hüküm süren Türkler, Moskova Antlaşması maddeleri gereğince Türkiye dışında tutulmakla beraber uzun yıllar anavatan Türkiye ile duygusal bağlarını sürdürmüşlerdir.⁸³

Çarlık Rusya ile Sovyetlerin takip ettiği emperyalist politika, Kafkasya topraklarında varlığını sürdüren Müslüman Türk topluluklarını, dolayısıyla Ahıska Türklerini de son derece derinden yaralamıştır. Kafkasya toprakları, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Rus yayılmacılığıyla karşı karşıya kalmıştır. Rusların kasıtlı ve mecburi olarak uyguladıkları göç ve sürgün politikaları, bu topraklar üzerindeki mevcut Türk birliğine engel olabilmek maksadını taşımıştır. Çarlık rejimi ve daha sonra Sovyet hâkimiyeti altında yaşamak durumunda bırakılan Ahıska Türkleri ise her halükârda kendisini Anadolu Türklerine dolayısıyla Türkiye'ye daha yakın görmüştür. Hem Türklerin adalet ve hoşgörü anlayışını yakından tanımaları, hem de din ve dil birliğinin ortak olması Rus işgali altında hüküm süren Ahıska Türklerinin, daha çok Türkiye'nin şefkatine, adaletine ve duruşuna sığınmalarına sebep olmuştur.⁸⁴

⁸² Hakan Kantarcı, a.g.e., s.62-63.

⁸³ Coşkun Topal, "Güney Kafkasya'da İstikrar ve Ahıskalıların Vatana Dönüş Sorunu", *Turkish Studies Dergisi*, Sayı 3/7 Kış, Ankara, 2008,s.624.

⁸⁴ Rehman Seferov, Ayhan Akış, "Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Sayı:24, 2008, s.398.

Ahıska Türklerinin sürgün edilme kararı, resmî belgelere göre sınır güvenliğini sağlamak amacıyla verilmiştir. Sovyet otoriteleri Ahıska Türklerine; sürgünün kalıcı olmadığını, kısa zaman sonra evlerine geri dönebileceklerini, Alman ordusuna karşı kendi can güvenliklerinin korunması amacıyla bunun gerçekleştirildiğini bildirmişlerdir. Ahıska Türklerinin bir kısmı buna gerçekten inanırken diğer bir kısmı sürgün esnasında kendilerinin hayatlarına kastedileceğinin planlandığını öne sürmüşlerdir. Oysa sürgünün yapıldığı tarihte artık Alman kuvvetleri geri çekiliyordu. Başka bir deyişle Ahıska bölgesi aslında hiçbir zaman Alman işgaline maruz kalmamıştı.⁸⁵

İkinci Dünya Savaşı, o güne kadar askere dahi kabul edilmeyen Ahıska Türklerinin askerlikle yüz yüze geldiği bir başka önemli olaydır. Ahıska Türklerinden yaklaşık 40 bin kişi aniden Alman cephesine gönderildi. Askerlerin cephede savaştığı esnada gelinleri, kızları, çocukları ve anne babaları demiryolu inşaatında çalıştırılıyordu. Bu insanlar yapımında çalıştıkları, birçoğunun çalışırken zor koşullar nedeniyle hayatlarını kaybettiği bu demiryolunun, kendilerini vatanlarından ayıracağını; sürgüne, ölüme, yabancı diyarlara götüreceğini, aileleri parçalayacağını maalesef bilmiyorlardı. Kaynaklar, Ahıska Türklerinin sürgüne gönderilmesinin Moskova tarafından, daha bu tarihlerden 10-15 yıl önce amaçlandığını kanıtlıyor. Ahıska Türklerini sürgün plânı hayata geçirilmeden aylar önce halk bu hususta yoklanmıştır. Mayıs 1944'te Ahıska Türklerinin Gürcistan'ın doğu bölgelerine gönderilmesi kararlaştırıldı. Tamamen halkın nabzını ölçmek ve dikkatleri başka yöne yoğunlaştırmak amacıyla gündeme getirilen bu plân gerçekleştirilmez ancak asıl plan, Ahıskalıları vatansız bırakacak sürgün planı, iki ay sonra temmuz ayında onaylandı: Ahıska Türkleri Gürcistan sınırları dışına gönderilerek, Orta Asya bozkırlarına itilecekti.⁸⁶

Halka sadece bir iki saat izin verilerek hızlı bir şekilde hazırlanmalarını istediler. Tebliği duyanlar evlerine giderek çocuklarını uykudan uyandırıp sürgün edildiklerini, hemen toparlanmaları gerektiğini söylediler. O sırada askerler de ev ev dolaşıp, kapıları kırarak, halkı evlerinden zorla çıkardılar. Köyler, kırlar, bayırlar kamyon gürültüsüyle doluydu. Bu kargaşada herkes hayatta kalmanın mücadelesi içindeydi. Birçoğu yanına yeterli yiyecek ve giyecek dahi almalarına izin verilmeyerek alelacele kamyonlara bindirildi. Bu kamyonlar halkı demiryolu hattına götürdü. Nitekim demiryolu hattının

⁸⁵ Ayşegül Aydıngün-İsmail Aydıngün, *a.g.e.*, s.42.

⁸⁶ Ayfer Aksu, "Geri Dönülmeyen Vatan: Ahıska-II", *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:10, Ankara, 2011, s.22.

orada kendilerini taşıyacak yük ve hayvan vagonları bekliyordu. Neticede bir gece vakti ansızın ölüm yolculuğu onlar için başlamış oldu.⁸⁷

14-18 Kasım 1944'te Sovyet raporlarına göre 91.095-96.000 insan yük vagonlarına doldurularak Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'a sürgüne gönderilmiştir. Ancak bu rakamlara sürgün sırasında yerleşim bölgelerinde olmayan ve tespit edildikçe sürgün edilen insan ve ailelerle, askere alınmış olanlar ve çeşitli cephelerde görev yapan askerler dâhil değildir. Askerdeki Ahıska Türkleri sürgün olduğu cepheden döndükten sonra öğrenmiş, yakınlarının bulunduğu bölgelere daha sonra gönderilmiş ya da kendi olanakları ile gitmişlerdir. Başka kaynaklarda bu rakam 115.000-150.000 olarak da kaydedilmektedir.⁸⁸ Ahıskalılar hiçbir sebep gösterilmeden 1944 yılında yurtlarından kovuldular.⁸⁹

Sürgüne gönderilen milletlerin demografik kayıpları son derece büyüktü. Ölü sayısının inanılmaz derecede çok olması, sürgün zamanı ve sürgünden sonra yaşanan kayıplar, doğum oranının düşmesi (pratikte bu oran sıfıra düşmüştü) ve asimilasyon nedeniyle oldu. Sürgünde toplam insan kaybı yaklaşık olarak yarım milyondur (sürgün edilen 2 milyon 580 bin kişinin %20'si). Bu durum, Stalin baskısının boyutlarının bir ispatıdır. Savaşın sonlarına doğru sürgün edilenler kaynak yetersizliği ve özellikle sürgünün misilleme (intikam) maksadıyla son derece sert ve merhametsizce yapılmasından dolayı çok daha fazla kayıp verdiler. Stalin dönemi SSCB'de sürgün edilenlerin toplam sayısının 6 milyonun üzerinde olduğu görülmektedir. Ancak bunların yaklaşık yarısı savaştan önce sürgün edilmiştir ki bu, SSCB'nin 1939 yılındaki nüfusunun %3,6'sını teşkil etmekteydi.⁹⁰

Ahıska Türklerinin sürgüne gönderilmelerinin sebebi tam olarak bilinmese de Stalin'in, beşinci kolun Sovyetlerin altını oyduğu yolundaki anlamsız endişelerinin etkili olduğu gerçektir. Stalin sınırdaki Türk azınlığın, ileride Türkiye'ye yapacağı baskıyı en aza indirgeyeceğine inanıyordu. Neticede bu dönemde Sovyet uzak doğusuna yerleşen Koreliler, Japonlarla mevcut işbirliği olasılıklarından ötürü Orta Asya'ya sürgün edilmişti. Fakat Ahıskalıların sürgünü, onlarla aynı durumu yaşayan Kırım

⁸⁷ Yunus Zeyrek, "Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Göçleri ve 1944 Sürgünü- III", *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:37, Ankara, 2015, s.48.

⁸⁸ Erdiç Demiray, *a.g.m.*, s.880.

⁸⁹ İkrâm Çınar, "Kafkas Jeopolitiği ve Ahıska", *Eğitim Dergisi*, Sayı:16, Kars, 2004, s.9.

⁹⁰ İbrahim Hasanoğlu, "Sovyetler Birliği'nde 1944 Sürgünleri ve İnsan Kayıpları" *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:40, Ankara, 2015, s.7.

Tatarları, Volga Almanları ve diğer toplulukların yaptığı gibi Almanlarla gerçek ya da bir mevcut işbirliğine değil daha çok stratejik sebeplerle alakalıydı.⁹¹

Yurdundan sürgün edilen on binlerce insan, Asya içlerine doğru ve ortalama bir ay sürecek yolculuk için gerekli temizlik şartları bulunmayan, su ve yiyeceğin yeterli olmadığı, herhangi bir sağlık hizmetinin mevcut bulunmadığı, büyükbaş hayvanların taşındığı vagonlara bindirildiler. Bu koşullar altında tifüs salgını baş gösterdi ve sürgüne gönderilenlerden birinin, daha sonra anlattığı gibi “Ölüleri, uzaklarda terk edilmiş yerlerde verilen kısa molalarda, trenlerin hemen yanına, lokomotifin isinden daha kara bir karın içine gömdüler.”⁹²

Sürgünün hemen sonrasında Gürcistan’dan Moskova’ya yapılan başvurulara göre Türklerle beraber Gürcülerin de yanlışlıkla sürgün edildiği şikâyeti ortaya atılmışsa da merkez, sürülenler içinde Gürcü kökenlilerin olduğunu reddetmiştir.⁹³

Ahıska Türkleri, insanlığa yakışmayan şartlarda zorla göç ettirilmiş binlercesi açlık, soğuk ve sağlıksız koşullar nedeniyle yolda hayatını kaybetmiştir. Tehcir sırasında mallarına zorla el konularak müsadere edilen ve insanların uğratıldığı bu zarar hiçbir zaman karşılanmamıştır.⁹⁴

Ahıska Türkleri, çok net bir şekilde sömürgeci bir anlayışın kurbanı olmuşlardır. Her ne kadar Sovyetler Birliği yönetimi olsa da tarihî Gürcü idealleriyle Rusların Akdeniz’e ulaşan yolların geçtiği bölgeleri elde etme isteği devreye girmiş, bu emellerin önünde büyük bir engel olarak düşünülen Ahıska Türkleri ortadan kaldırılmıştır. Bu düşünce bağımsız gözlemciler tarafından da kabul görmüştür.⁹⁵

Ahıska Türkleri, 1944’te Orta Asya’ya sürgüne gönderilirken onların yarısından fazlası (yaklaşık 70 bin) Özbekistan’a gönderilmiş ve buraya yerleştirilmiştir. Özbekistan’da Ahıska Türkleri daha yoğun olarak Fergana Vadisi ve Taşkent şehri başta olmak üzere Namangan, Andican, Sırderya, Buhara ve Semerkant gibi illere de yerleştirilmiştir. 1956 yılında, Stalin’in vefatından sonra Ahıska Türklerine uygulanan sıkıyönetimin ardından Özbekistan’daki Ahıska Türklerinin %30’dan daha fazlası

⁹¹ Coşkun Topal, “Güney Kafkasya’da İstikrar ve Ahıskalıların Vatana Dönüş Sorunu”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı 3/7 Kış, Ankara, 2008, s.626.

⁹² İbrahim Hasanoğlu, “Sovyetler Birliği’nde 1944 Sürgünleri ve İnsan Kayıpları” *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:40, Ankara, 2015, s.6.

⁹³ Orhan Uravelli, *Ahıska Türkleri Sorunu ve Gürcü /Meskh Tezi*, Ankara, 1999, s.363.

⁹⁴ Mahmut Niyazi Sezgin-Kamil Ağacan, *Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu*, Ankara, 2003, s.16.

⁹⁵ Yunus Zeyrek, “Ahıska Türklerinin Türkiye’ye Göçleri ve 1944 Sürgünü- IV”, *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:38, Ankara, 2015, s.16.

Azerbaycan'a ve Rusya'nın Kafkasya bölgesi'ne, anayurt Ahıska'ya biraz daha yakın olmak için göç etmiştir.⁹⁶

Sürgün yalnızca halkların nüfus sayılarını etkilemekle kalmadı. İnsan kayıplarıyla beraber demografik yapılarını da bozmuştur. İnsanların hayat standartlarıyla birlikte aile yapıları da olumsuz etkilenmiştir. Araştırılan belgelerden ortaya çıkan sonuçta sürgünden önceki aile sayısının, sürgünden sonraki aile sayısına göre daha az olduğu görülür. Bunun nedeni, ailelerin dağılmasıyla beraber sürgünün ardından bulundukları yerdeki barınma koşullarından ötürü ailelerin küçülmesidir. Ölüm oranının çoğalmas ve doğum oranının azalmasıyla aile büyüklüğünü olumsuz yönde etkilemiştir. Yani ailelerdeki kişi sayısı düşerken toplam aile sayısı çoğalmıştır. Sürgün ayrıca insanların sağlığını da ciddi oranda etkilemiş, eğitim düzeyi ve kültürel gelişimlerini sekteye uğratmıştır. Sürgünle karşı karşıya kalanlar, götürüldükleri bölgelerde çok uzun süre çocuklarını okula gönderememişlerdir.⁹⁷

Ahıska Türkleri, 1956 yılındaki kararnameye kadar Sovyetlerin tehcir uygulamasının bir parçası olan “özel iskân rejimi”nin, kendilerini en temel medeni haklardan yoksun bırakan zor şartlarda varlıklarını devam ettirmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu kararnameden sonra baskılar iyice azalmış ancak Volga Almanları, Kırım Tatarları ve Ahıska Türklerinin anayurtlarına geri dönmelerine izin verilmemiştir.⁹⁸

Türkiye'nin kuzey sınırında yerleşik Türk halklarının bulunduğu bölgeyi arındırma maksadı taşıyan sürgün, dış dünya tarafından SSCB Yüksek Sovyet emirlerinin 24 yıl sonra 30 Mayıs 1968'de yayımlanmasıyla öğrenilmiştir.⁹⁹

Sovyetler Birliği'nin özellikle Özbekistan ve Kazakistan cumhuriyetlerinde yaşamını sürdürmek zorunda kalan Ahıska Türkleri, bulundukları bölgelerde insanlık dışı muamelelere maruz kalmaktan ve “şiddet kullanılarak sürülme” tehdidi yüzünden Türkiye'den yardım istemişlerdir.¹⁰⁰

⁹⁶ Rehman Seferov, Ayhan Akış, “Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Sayı:24, Konya, 2008, s.400.

⁹⁷ İbrahim Hasanoğlu, “Sovyetler Birliği'nde 1944 Sürgünleri ve İnsan Kayıpları” *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:40, Ankara, 2015, s.8.

⁹⁸ Selver Özözen Kahraman-Aydın İbrahimov, “Kafkaslardan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakkale'de Ahıska Türkleri”, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:22, İzmir, 2013, s.81-82.

⁹⁹ Coşkun Topal, *a.g.m.*, s.626.

¹⁰⁰ Milliyet Gazetesi, 09.07.1991, s.11.

2.5.3. 1944-1989 Dönemleri Arasında Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Umutları

1944 yılında Ahıska'dan zorla sürgüne gönderilen Ahıska Türkleri, Orta Asya ve Kazakistan çöllerine getirilerek yerleştirildiler. Zorunlu göçe mecbur bırakılan Ahıskalılar çöl havasına, soğuğuna, insanlarına ve suyuna alışkın değillerdi. Bu şartları alışmakta zorlanan Ahıskalılar hastalıktan ve soğuktan ötürü 10 binden fazla kayıp verdiler. Sovyet yönetiminde sürgün hayatına mecbur edilen Ahıskalılar her zaman dışlanarak üçüncü sınıf vatandaş statüsünde yaşam mücadelesi verdiler. Dürüstlük ve çalışkanlıkları ile çok kısa zamanda oranın yerli halkından daha iyi yaşam şartları yakaladılar. Kendilerine yapılan zulüm ve haksızlıklara rağmen Türklüklerini, örf adetlerini ve geleneklerini korumayı başardılar. Özellikle Gürcü, Kafkas ve göçmen diye nitelendirenlere karşı Türk olduklarını kanıtlamak için çabaladılar, pasaportlarına millet yazıldığı yere Türk yazdırmak için mücadele ettiler ve yazdırdılar. Hükümet görevlileri Azeri ve Özbek yazılmasını talep etmelerine rağmen, Ahıskalılar ısrarla: “Hayır biz Türküz ve milliyetimizden kesinlikle vazgeçmeyeceğiz” diyerek mücadele ettiler. Ahıskalılardan başka eski SSCB’de Türk diye resmen kabul edilen başka bir halk bulunmamaktadır. Bu nedendir ki; Ahıskalılar seilmeyen bir millet olmuş ve devamlı KGB’nin takibine maruz kaldılar.¹⁰¹

1950’li yıllarda sürgün edilerek cezalandırılan halklara karşı izlenen sıkıyönetime son verildi. Bu acımasız rejimin kurbanı tüm halklara yurtlarına geri dönmeleri için izin verildi. Ancak bu ferman Ahıskalı Türkler için geçerli değildi. Onlar Ahıska, Adigön, Ahılkelek, Azgur, Aspindza hariç istedikleri bölgeye gidebiliyorlardı. Böylece Özbekistan’dan Azerbaycan’a doğru göçler yaşanmaya başladı. Kendileri için ayrılan yerleşim merkezlerine uyum sağlamak aslında zor olmasa da uzun yolculukların vermiş olduğu eziyet, yeniden toparlanma ve ev bark sahibi olma endişesi onlarda derin bir kaygı yaratmıştı. Çalışmayı çok seven Ahıskalılar yeni yurtlarında da toprakla bütünleştiler. Tarım asla bırakmadıkları meşgaleleriydi. Sahip oldukları gelenek ve görenekleri bu topraklarda da devam ettirdiler.¹⁰²

Güney Gürcistan’dan sürgüne gönderilen Ahıska halkı, yurduna geri dönmek için her zaman yoğun bir mücadele verdi. Geçen yüzyılın yarısına kadar bu mücadeleler, birçok sıkıntı ve engellemelerle yüz yüze kalmıştır. Sürgüne mecbur

¹⁰¹ İbrahim Agara, *Ahıska Türkleri Sürgün’ün 60. Yılı Anısına İnsanlık Dramı*, İzmir, 2002, s.29.

¹⁰² İrade Yüzbey, “Ahıskalı Türkler ve Kültürleri”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı:3/7, Ankara, 2008, s.683.

bırakılan milletlere karşı izlenen bu baskı politikaları, 1956 Nisan’ında sona erdi. Ekim 1957’de pasaportlarında milliyet olarak Azeri yazılı bulunan sürgün edilenlerden birkaç bin kişi Azerbaycan’a gelerek buraya yerleşti. Sürgün insanlar tarafından aynı yıl ilk olarak resmi olmayan cemiyetler oluşturuldu. Bunların asıl maksadı öz yurtlarına dönmektir.¹⁰³

Ahıska Türklerinden önce Volga Almanları, Kırım Tatarları, Çeçenler, İnguşlar, Balkarlar, Karaçaylar ve Kumuklar da vatanlarından sürgün edilerek başka yerlere gönderilmişlerdir. Ancak Ahıska Türklerinin sürgünleri diğer sürgün uygulamalarından hayli farklıdır. Diğer halklar “Almanlarla işbirliğiyle” itham edilerek sürgüne gönderildikleri halde Ahıskalılar için böyle bir itham söz konusu olmadı. Ahıska Türkleri özel iskân politikasının sona erdiği 1956 yılından bu yana vatanlarına geri dönmek için mücadele etmişlerdir. 1956 yılında sürgüne gönderilen halkların özgür kalması ve vatanlarına tekrar dönmeleri için izin verilmesi sonrasında Ahıska Türkleri de Moskova’da hak arayışı içine girdiler. Birçok kez parti ve hükümet temsilcileri ile görüşme talepleri ve dilekçe vermelerine rağmen bu talepleri sonuçsuz kalmıştır.¹⁰⁴

Soğuk hava, açlık ve ölümlere rağmen uygulanan sürgün serüveni sona ermekte iken menzile ulaşmışlardı. Aleyhlerinde yapılan propaganda başarılı olmuş ve trenler istasyonlara varırken yerli halk korkularından ötürü vagonlardan uzak durmuşlardır. Vagonlardan indirilen halk haftalar boyunca oralarda tutulmuş, sonrasında da Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan’ın çeşitli bölgelerine yerleştirilmişlerdi. Yerleştirildikleri barınaklarda ne kapı ne de pencerelerde cam bulunuyordu. Bu ev diye nitelendirdikleri dört duvarın içine saman yerleştirilerek yatak ve yorgan elde edilmiş, kapılara ise ellerinde bulunan bezleri asarak korunmaya çalışmışlardır. Pencereleri de içine saman doldurulmuş çuvallarla kapatarak yaşadıkları bu yerleri ev haline dönüştürmüşlerdir.¹⁰⁵

1962’de Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan’dan gelen bir Mesheti topluluğu, Meshet bölgesine geri dönmek için Tiflis’te bir araya gelerek bir teşkilat oluşturdular. 1968’de Sovyetler Birliği’nin en yetkili organı olan Ali Konseyi’nin yönetim kurulunun verdiği karar doğrultusunda çıkarılan bir yasa ile sınır dışı edilen “Türlere, Kürtlere ve Hemşinlilere Gürcistan’a dönme” ve “pasaport

¹⁰³ Roin Kavrelişvili, “Güney Gürcistan’dan Sürgüne Gönderilen Toplulukların Geriye Dönüş Yolundaki Hukuki Durum”, *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:35, Ankara, 2014, s.40.

¹⁰⁴ Coşkun Topal, *a.g.m.*, s.626.

¹⁰⁵ Seyfeddin Buntürk, *20. Yüzyılda Ahıska Türkleri* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005, s.155.

rejimine göre meskûnlaşma” kararı alınmıştı. Fakat bu pasaport rejimine göre bu tanım tam anlamıyla Gürcistan’ın sınır bölgesinde yerleşmeyi engelliyordu. SSCB’nin sınır bölgelerine yeni yerleşimi yasaklanmıştı. Bu da Meshetlerin kendi anavatanlarına tekrar dönmesine müsaade etmiyordu. Bu sebeple SSCB parlamentosu, Ahıska Türklerinin eski bölgelerine tekrar dönmesi ve yerleşmesi için olumlu koşulların söz konusu olmadığı kararını almıştır. Stalin’den sonra yeni Sovyet rejimi bir özgürlük harekâtı başlatmıştı. Bunun istenilen ölçüde gerçekleşmemesinin sebebi etno-demografik orantının sağlanmaması ile ilgilidir. Nitekim Gürcistan hükümeti bölgedeki etnik yapıya zarar vermek istemiyordu.¹⁰⁶

Ahıska Türklerinin bir kısmı Azerbaycan’ın Haçmaz, Kuba, Şamhor, Kazak, Saati, Sabirebet, Beylasan gibi bölgelerine yerleştiler. Uzun yıllardan sonra Fergana’dan kaçıp Azerbaycan’a sığınan yüzlerce Ahıskalıyı da ilk olarak bölgede yaşayan eski göçmenler karşılamıştır. (Sovyet yönetimi 1968’de yeniden Ahıska Türklerini “Azerbaycanlı” diye adlandırmışsa da daha sonradan bu fikrinden vazgeçmiştir) Göç hareketi 1971 yıllarına kadar sürmüştü de; Azerbaycan’da Ahıska Türkleri arasındaki Türkçülük mücadelesinin, yerli Azeri Türklerinin etkisi ile daha çok kuvvetleniyor olması, Moskova’nın bu göçe göz yummasını sağlamıştır.¹⁰⁷

Ahıska Türklerinin amaçlı bir şekilde başlatmış bulundukları mücadele pekte anlam ifade etmeyen bazı kazanımlar elde etmiştir. İlk olarak 30 Mayıs 1968’de SSCB Yüksek Prezidyumu, Ahıska Türklerinin diğer Sovyet yurttaşları ile eşit statüde bulunup aynı hakka sahip olduklarını belirten bir karar almıştır. 1974 yılında Sovyet hükümeti tarafından verilen bir diğer karara göre sürgüne gönderilen insanlar vatanlarına geri dönme hakkı kazanmışlardır. Bu kararlar 1979 yılına kadar Gürcistan SSC’yi geçememiş, işe yarar bir sonuç ortaya çıkmamıştır. 1979 yılında Gürcistan Komünist Partisi Merkez Komitesi yılda 150 aile olmak üzere Ahıskalıların vatanlarına geri dönmesi hususunda bir düzenleme yapmış, 1981 ile 1988 yılları arasında 1300 kişinin Gürcistan’a dönüşü gerçekleşmiştir. Ancak bunların çoğunluğu etnik şiddet uygulamaları nedeniyle ülke dışına kaçmak mecburiyetinde kalmıştır.¹⁰⁸

Ahıska Türkleri kendi haklarına kavuştukları andan itibaren Ahıska’ya dönme mücadelesine giriştiler. 1986 yıllarına kadar devamlı Moskova ve Gürcistan kurumlarına

¹⁰⁶ Selver Özözen Kahraman-Aydın İbrahimov, “Kafkaslar’dan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakkale’de Ahıska Türkleri”, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:22, İzmir, 2013, s.82.

¹⁰⁷ B. Zakir Avşar-Zafer S. Tunçalp, *Sürgünde 50. Yıl Ahıska Türkleri*, Ankara, 1995, s.25.

¹⁰⁸ M. Akif Kütükçü, “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatanlarına Dönüş Sorunu”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:13,Konya,2005, s.273

başvuruda bulunarak Ahıska'ya dönmek istemişlerdir. Yine bu zamanda hükümet, sözde onların anayurtlarına dönmeleri için hazırlık yaparak bu doğrultuda bir karar verdiğini 300 ailenin geri dönüşü için gereken hazırlıkların tamamlandığını belirtmiştir. Ancak bu hazırlıklar nedense bir türlü sonuç vermemiştir.¹⁰⁹

Ahıska Türkleri, Orta Asya ve Kazakistan'ın kendilerine vatan olamayacağını tahmin ediyorlardı. Bundan ötürü de kendi yurtlarına Ahıska'ya veya Türkiye'ye dönmek için gayret göstermişlerdir. Fakat Gürcistan buna hep karşı çıkmıştır, Türklerin Ahıska'ya yerleşmesine engel olmuşlardır. Ahıskalılar için 45 yıllık sürgün serüveni bu zorluklarla geçmiştir. 1989 yılı Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde Sovyet yönetiminin dağılması esnasında birliğini oluşturan cumhuriyetler bağımsız bir devlet olma arzusu içine girmişlerdir.¹¹⁰

Geri dönüş serüveni açısından ehemmiyet taşıyan bir diğer sebepde sürgünün nedenidir. SSCB Halk İçişleri Komiseri Lavrantiy Beria bu sürgün sebebi için Stalin'e mektup göndermiştir. Bu mektupta: “Söz konusu nüfusun önemli bir kesimi yıllardır Türkiye tarafındaki akrabalarıyla temas kurmak suretiyle muhaceret eğilimi içerisinde olup kaçakçılık yapmakta, Türk istihbarat organları için casus eleman angaje etme kaynağı oluşturmakta ve eşkıya gruplarına insan gücü temin etmektedir” belirtmektedir. Fakat bunun bir halkı yurdundan sürgün etmeyi gerektirecek bir sebep olmadığı açıktır. Ceza hukukunun suç ile ceza arasında paralellik gibi temel prensibinin ihlal edildiği çok net bir şekilde ortadadır.¹¹¹

Bunlardan sadece Kırım Tatarlarına, Sovyetlerin çökmesinin ardından eski hakları geri verilmiş ve sonrasında son onbeş yıl içerisinde Ukrayna'dan Kırım'a önemli ölçüde geri dönüş söz konusu olmuştur. Diğer grup aslen Sovyet, Volga Alman Cumhuriyeti'nden sürülen Volga Almanları, çoğunlukla Sovyet döneminden sonra Almanya'ya göç etmişler ve Volga Bölgesi'nde vatansal arzuları olmamıştır. Yalnızca sürgüne gönderilen sekiz grubun sonuncusu olan Ahıska Türklerinin eski haklarının geri verilmesi ve anayurtlarına tekrar dönüşü gerçekleşmeden öylece kalmıştır.

Gorbaçov yönetiminin ardında yeniden sarf edilen gayretler sonucunda, 1988'de bu defa Moskova'da bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun kurulma nedeni Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönüş alternatiflerini değerlendirmektir. Ahıska Türklerinin sürgüne gönderildikleri bazı bölgeleri ziyarete giden komisyon üyeleri, Ahıska'daki 220

¹⁰⁹ B. Zakir Avşar-Zafer S. Tunçalp, *a.g.e.*, s.25.

¹¹⁰ İbrahim Agara, *a.g.e.*, s.29-30.

¹¹¹ Mahmut Niyazi Sezgin-Kamil Ağacan, *Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu*, Ankara, 2003, s.16.

köyden 88'inin boşaldığını, ancak buraların yeniden yerleşim yeri olabileceğini belirtmiştir. Komisyon bunun yanı sıra tarım arazilerinin %70'inin boş olduğunu, bunun da tarımı olumsuz yönde etkileyen bir durum olduğunu tespit etmiştir. 1944 yılına oranla bölgenin nüfusunun 59 bin civarına düştüğünü ortaya koyan komisyon, Gürcistan'ın öne sürdüğü nüfus ve coğrafya bilgilerinin gerçeği yansıtmadığı kanısına varmıştır.¹¹²

1989 yılında Gorbaçov, SSCB bölgelerinde Perestroyka ve Yeniden Yapılanma politikası takip etmeye başlamıştır. Bu dönemde Gürcistan ve Özbekistan'da SSCB'den ayrılma taleplerinin alevlenmesi ve Gürcülerin Moskova'ya tepki göstermesi sonucu Sovyet yetkilileri Ahıska Türkleri sorununu Gürcistan'a bir baskı faktörü olarak sunmaya başladılar. Gürcistan'ı çıkmaza sokmak için Ahıska Türkleri, Abhaz ve Güney Osetyalıları kullanmaya, Özbekistan'da alevlenen Rus düşmanlığını, kardeş Ahıska Türkleri üzerine yöneltmeye başladılar. Etnik kargaşaları sebep olarak göstererek, Gorbaçov rejimini sıkı önlemler almaya, ordu ve KGB'ye bu doğrultuda eskiye nazaran güçler göndermeye hazırlamak maksadıyla Özbek gençlerinin eline otomatik silahları tutuşturarak, saldırılarını organize bir şekilde yaptılar. Tam da bu ortamda kendini gösteren 1989 Fergana olayları sonrasında; Moskova'nın da desteği ile 1990 yılı Şubatı'na kadar Ahıska Türklerin yarısından fazlası Özbekistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır.¹¹³

2.5.4. Fergana Olayları

Sovyet döneminin başlamasının ardından 1924 yılında Orta Asya ülkelerini diller, ulusal tarihler ve edebiyatlar değiştirilerek kurulmuştur. Bunun sonucunda Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Moskova'ya bağlı olan yeni cumhuriyetler olarak ortaya çıkmıştır. 1929 yılında Tacikistan'ın da Özbekistan'dan ayrılarak yeni bir cumhuriyet olması kararlaştırılmıştır. 1936 yılına gelindiğinde Kırgızistan ile Kazakistan'a Sovyet cumhuriyeti statüsünün verilmesi sağlanarak Orta Asya'daki cumhuriyetlerin ülke sınırları kesin şeklini almıştır. Çizilen bu sınırlar geçerliliğini günümüze kadar koruyabilmiştir. Neticede Sovyet denetimindeki Fergana Vadisi 1924–

¹¹² Ayşegül Aydıngün-İsmail Aydıngün, *a.g.e.*, s.58.

¹¹³ Coşkun Topal, *a.g.m.*, s.627.

1936 döneminde bir nevi yapay olarak Kırgız, Özbek ve Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri arasında pay edilmiştir.¹¹⁴

1980'lerin sonuna doğru bir taraftan SSCB'de yasaklı milletlerin iyileştirme hareketi, diğer taraftan ise Perestroyka süreci ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetlerin sahip oldukları haklar artmıştı. Her bölgede etnik kökende sıkıntılar çıkmaya başlamıştı. Ahıska Türkleri bu süreçten de olumsuz etkilendiler. Onlar çoğunlukla Özbekistan'a yerleşmişlerdi. 1989'da Fergana Vadisinde Özbeklerle Ahıska Türkleri arasında bir sıkıntı gündeme gelmiştir.¹¹⁵

Bu sıkıntılar bir pazar yerinde çilek satan Özbek kadınla Ahıskalı bir gencin arasında meydana gelmiş ve büyük bir kavgaya dönüşmüştür. Mayısta ortalık iyice karışmış ve 3-4 Haziranda olaylar daha fazla alevlenmiştir.¹¹⁶

Fergana faciası, kardeşin kardeşe kırdırdığı korkunç bir olay olarak tarihe geçmiştir. Bu üzücü olay, 16-18 Mayıs 1989'da Özbekistan'ın Fergana bölgesine bağlı Kuvasay Kasabasında ortaya çıkmıştır. Her şey Ahıska Türklerinin Özbek kızlarını taciz ettikleri iftirasıyla vuku bulmuştur. Büyük bir facia olarak nitelendirilecek olan bu olay, Ahıska Türkleri ile Özbek ve Tacik gençleri arasında çıkan bir kavga sonucu kendini göstermiştir. Bir ara kavga sona ermişse de Özbek gençleri, Ahıska Türklerini cezalandırarak onların ders almalarını düşünmüş ve 23 Mayıs'ta Kuvasay'daki kavgalar tekrar baş göstermiş, iki gün devam edecek büyük kavgalara dönüşmüştür. Ortaya çıkan bu çatışmalarda 58 kişi yaralanmış, bir kişiye hastanede yaşamını yitirmiştir.¹¹⁷

1989 Fergana olayları Ahıskalıların zahmetli ve sıkıntılı yolculuğunda hafızalardan silinmeyen kanlı olaylardan biridir. 23 Mayıs'ta kendini gösteren olaylar, 3 Haziranda kanlı saldırılara dönüşerek ve 10 Hazirana kadar sürmüştür. Olayların gerçek nedeni ve kimin tarafından gerçekleştirildiği hususunda farklı düşünceler öne sürülmüşse de bu durum şimdiye kadar tam anlamıyla çözülememiştir. Fakat göz ardı edilemeyecek bir gerçek vardır ki o dönemin SSCB idaresi isteseydi bu kanlı olayları hemen engelleyebileceği gibi onların yaşanmasına dahi müsaade etmeyebilirdi. Bu kadar geniş bir alana yayılıp son derece iyi planlanmış olayların arkasında büyük

¹¹⁴ Levent Demirci, "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:11, Sayı:2, Ankara, 2012, s.41.

¹¹⁵ Selver Özözen Kahraman-Aydın İbrahimov, "Kafkaslar'dan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakkale'de Ahıska Türkleri", *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:22, İzmir, 2013, s.82.

¹¹⁶ Yunus Zeyrek, *Ahıska Araştırmaları*, Ankara, 2006, s.68.

¹¹⁷ İbrahim Hasanoğlu, "Ahıska Türklerinin Fergana Faciası" *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:34, Ankara, 2014, s.11.

destekçiler olmadan, sıradan bir grubun bu oranda şiddetli eylemleri gerçekleştirmeleri imkânsız gözükmemektedir.

Fergana olaylarının niçin ve kim tarafından yapıldığı bilinmiyor olsa da ortada bilinen bir gerçek var ki halkın yüz yüze kaldığı bu olaylar sahipsiz oluştan, vatansızlıktan ve koskoca dünyada yalnız olmalarından ötürü meydana gelmiştir. Tüm bu olayların en önemli nedeni 1944 yılında gerçekleşen sürgündür.¹¹⁸

İlk cinayetlerin işlenerek bu korkunç olaylar Fergana vilâyetinin diğer ilçelerine de yansımıştır. Resmi rakamlara göre 3-12 Haziran arasında ortaya çıkan bu kargaşalarda 51'i Ahıska Türkü, 38'i Özbek ve 25'i diğer milletlerden oluşan toplam 114 kişi yaşamını yitirmiştir. 1032 kişi çeşitli yerlerinden yaralanarak, 856 mülk ve devlet dairesi ateşe verilerek kullanılamaz hale gelmiştir. Fergana vilâyetinin 15 ilçesine sıçrayan toplu olaylara çeşitli günlerde 70 bin civarında insan karışmıştır. Olaylar çoğunlukla Margelan, Taşlak, Hokand, Fergana (merkez), Kuvasay ve Ahunbabaevskiy ilçelerinde ortaya çıkmıştır. Bu sıkıntılar sürerken, Fergana bölgesinde:16.000, Taşkent bölgesinde:44.000, Sırderya bölgesinde:19.000, Semerkant bölgesinde:18.000, Andican bölgesinde:5.000, Namangan bölgesinde:3.000, Buhara bölgesinde:2.000 ve Kaşkadarinsk bölgesinde:800 kişi olmak üzere Özbekistan SSC'de toplam 109.000 Ahıska Türkü varlığını sürdürmekteydi.¹¹⁹

1989 yılında Özbekistan'ın Fergana bölgesinde gerçekleşen bu üzücü olay Ahıska Türklerinin ikinci büyük sürgünle karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur. Neticede toplumsal huzuru yakalamak için Ahıska Türkleri istenmedikleri bu bölgeyi terk etmek mecburiyetinde bırakılmıştır. 100.000'in üzerinde Ahıska Türkü Rusya'nın iç kesimlerine ve Krasnodar bölgesine, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'a tehcir edilmiştir.¹²⁰

Fergana Vadisi'nde kimlikle ilgili meseleler ülkeler arası krize neden olacak boyuttadır. Bölge ülkeleri bu içeriğe sahip tehditlerin komşu devletlerden kaynaklanan bir sorun olduğunu düşünmektedir. Günümüzde Fergana Vadisi, devletleri ortak "Fergana Kimliği"ni parçalayarak tekrar kendi milli devletleri ve milli kimlikleri yönünde tanımlama yapma gayreti içine girmişlerdir. Bu eğilim sonucunda kimlikle alakalı problemler din ve milliyetçilik arasında gidip gelen bir alternatif olarak meydana gelmiştir. Zira geleneksel yapı ve kurumların da erozyon meydana gelmesi ile

¹¹⁸ Mircevat Ahıskalı, *Gurbetten İnilteler-3 Karış Karış Fergana*, Bursa, 2010, s.9.

¹¹⁹ İbrahim Hasanoğlu, *a.g.m.*, s.11-12.

¹²⁰ Ali Yılmaz-Rüstem Mustafa, *a.g.m.*, s.5.

hâlihazırda ulus devletlerin zayıf olması ulus üstü islami akımların bölgede etkinleşmesi için gerekli ortamı hazırlamaktadır.

Kimlik hususunda Orta Asya ülkelerinin yaşadığı asıl sorunlardan biri de etnik problemlere bağlı olarak ortaya çıkmış olan kimlik problemidir. Etnik yapılarla direkt bağlantılı olan bu kimlik sorunu, bölge devletlerinin sınırları içinde birbirinden farklı etnik yapılara sahip olmalarını bir istikrarsızlık unsuru olarak görmeleri sonucunda ortaya atılmaktadır. Bu anlamda, yaşanan sorunun arttığı önemli yerlerden biri Fergana Vadisi'dir. Sovyet cumhuriyetlerinin topraklarının belirlenmesi sırasında herhangi bir etnik grubun ayrılıkçı bir politika izlemesini engellemek maksadıyla tüm milletlere farklı etnik grupların dâhil edildiği düşünülürse Orta Asya'da bağımsız devletlerin ortaya çıktığı 1991 sonrasında tüm Orta Asya ülkeleri önemli oranda etnik zenginliğe sahip olmuştur. Bu zenginlik ise bölge ülkeleri tarafından kültürel çeşitliliğe sahip olmaktan ziyade, milli kimlik oluşturma sürecini engelleyici ve istikrarsızlık yaratıcı bir etmen olarak sayılmıştır.¹²¹

¹²¹ Levent Demirci, *a.g.m.*, s.46.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GÜRCİSTAN DIŞ POLİTİKASI

3.1.Gürcistan Türkiye İlişkileri

3.1.1. Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

Türkiye'nin Güney Kafkasya ile Rusya arasında tampon bir bölge olması, bunun bir sonucu olarak da enerji hatlarının geçiş güzergâhında bulunması stratejik açıdan önemlidir. Enerjiye duyduğu ihtiyacı bölgeden sağlamak için kendi sanayi ürünlerini bölge ülkelerine pazarlama amacına yönelik stratejiler izlemiştir. Güney Kafkasya'da hedeflenen jeopolitik, jeoekonomik ve askeri jeostratejik amaçların gerçekleştirilmesi hususunda Türkiye bölgede Rusya ve İran ile rekabet içine girmiştir. Türkiye, enerji kaynaklarına sahip olmaması ve Rusya'nın tersine Güney Kafkasya'daki askeri jeostratejik etki unsurlarının güçsüzlüğü sebebiyle zaman zaman rekabette avantajlı sayılmayacak konuma düşmektedir. Bunun yanı sıra bölgede Azerbaycan ve Gürcistan ile kurduğu dostane ilişkiler ve “yumuşak gücü” ile Türkiye, Avrasya'daki jeopolitik, jeoekonomik ve askeri-jeostratejik pozisyonunu daha da kuvvetlendirmektedir. Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya dönük izlemiş olduğu stratejileri bakımından Gürcistan'ın istikrarı ve ülkesel bütünlüğü büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bölgede her an gündeme gelmek için fırsat kollayan problemlerin hali hazırda beklemesi önce ekonomi ve güvenlik olmak üzere daha birçok konuda sıkıntı yaratacağı kaçınılmaz durumdur. Kafkasya bölgesi'nde, güvenlik ve huzurun oluşturulması, Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğalgazının uluslararası pazarlarda yer almasını hedefleyen çalışmaları kolaylaştırıcı etki yapacaktır. Bu noktada Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin bağımsızlık ve toprak bütünlüklerinin garanti altına alınması büyük bir önem arz etmektedir.¹

İki komşu ülke olan Gürcistan ve Türkiye arasında dostane ilişkiler mevcut olup geçmişe dayanan güçlü diyaloglar söz konusudur. Gürcistan ile Rusya arasında imzalanan 1783 tarihli Georgievsk anlaşmasıyla Rusya'nın egemenliğine giren Gürcistan'ın Türkiye ile ilişkileri 1918 – 1921 yıllarındaki kısa süren bağımsızlık

¹ Coşkun Topal, “Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası ve Gürcistan”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı:10/1 Kış, Ankara, 2015, s.754.

döneminde resmi olarak başlamışsa da 1921’de Kızıl Ordu’nun Gürcistan’a girmesi ile iki ülke arasındaki ilişkiler bir süreliğine askıya alınmıştır.²

Türkiye-SSCB münasebetlerine esas teşkil eden 16 Mart 1921 tarihli Moskova’da imzalanan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması ile her iki ülke uzun yıllar karşılıklı münasebetlerin esas dayanağı olacak olan yapıyı kurmuş ve bu tarihten sonra birçok hususta bu antlaşmayı esas almıştır. Bu antlaşma ile birlikte Sovyet Rusya Sevr Antlaşması’nı reddederek yeni Türkiye Devleti’nin Misak-ı Milli sınırlarını tanımış ve aynı zamanda Türk-Sovyet sınırı kesin şeklini almıştır.

24 Ocak 1924 yılında Lenin ölmüş ve Stalin dönemi başlamıştır. Stalin’in başa geçtiği yıllardaki Sovyet dış politikasının en önemli önceliği batı ülkeleri ile siyasi ilişkiler kurmak ve Rusya’ya yönelik ittifaklar kurulmasına engel olmaktır. Bilhassa bir Fransız-Alman yakınlaşması ve Almanya’nın doğuya doğru ilerlemesinden endişe duyulmaktaydı. Aynı dönemde Türkiye Lozan Antlaşması ile barışı elde etmekle birlikte hâlâ Musul meselesi, Hatay sorunu ve nüfus mübadelesi gibi sorunlarla meşguldu. Karşılıklı bu durumlar adı geçen dönemde iki ülkenin birbirine yakınlaşmasını ve aradaki münasebetlerin artmasına yol açmıştır.

17 Aralık 1925’te Paris’te “Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşmanın en önemli yönü; taraflardan herhangi birisinin saldırıya uğraması durumunda diğer ülkenin de tarafsız kalacağı maddesidir. Bu antlaşma aynı zamanda her iki ülke arasında imzalanan ilk saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşmasıdır. Daha sonra 9 Eylül 1926’da gerçekleştirilen bir protokol ile de her iki ülke sınırı arazi üzerinde kesinlik sağlamıştır.

11 Mart 1927 yılı ise iki devlet arasında Ankara’da Ticaret ve Seyrisefain Antlaşmasının imzalandığı yıldır. Bu antlaşma ile iki ülke arasında bazı ticari düzenlemeler yapılarak aynı zamanda ticaret temsilcilikleri de kısmen diplomatik hale getirilmiştir.³

Gürcistan ve Türkiye, Karadeniz ve Güney Kafkasya bölgelerinde ortak çıkarlar hususunda aynı arzuya sahip iki ülke olmanın yanı sıra bu çıkarların işbirliğine dönüştürülebilmesi için imzalanan hukuki metinlerle oluşturacakları ilişkilerine de yasal zemin hazırlamıştır. Bu metinler birçok alanda işbirliğinin temelini oluşturmuştur.

² Levent Şen, *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Güney Kafkasya Politikası* (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, s.121.

³ Çağatay Benhür, “Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri” *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Sayı:15, Konya, 2004, s.326-327.

Anlaşma metnlerinin varlığı taraf ülkeler arasında işbirliğinin her zaman iyi olacağı taahhüdünü vermektedir. Metinlerde görüşülen meselelerin gerçekleştirilerek işbirliği güçleriyle desteklenmesi, bu güçler aracılığıyla zaman için gelişebilecek meselelerin varlığına dikkat çekmektedir. Bu güçler ayrıca işbirliğini uygulanabilir hale getirecek olan kurumlar arasında etkileşim bir öğrenme mekanizması oluşturacak, çalışmaların değerlendirilmesi ve uyarlamalarla işbirliğinin geliştirilmesine imkân sağlayacaktır.⁴

9 Şubat 1934 tarihinde imzalanan Balkan Paktı öncesi Türk-Sovyet ilişkilerinde önemli olmasa da bazı gerginlikler yaşanmıştır. Sovyetler Birliği dış politikası gereği (ki öncelikle Romanya ile olan sınır anlaşmazlıklarından dolayı) böyle bir paktın kurulmasına karşıydı. Fakat gittikçe çıkmaza giren Avrupa siyaset sahnesinde Balkan Devletleri böyle bir pakta ciddi anlamda ihtiyaç duyuyordu. Sonuç itibarıyla karşılıklı görüşmeler sonucu pakt imzalanmış, Türkiye tarafından da Sovyetler Birliği'ne tereddüte yol açmayan bir mektup verilerek Sovyetlerin kaygılanmaları önlenmiştir.

1938 yılı Türk-Sovyet münasebetlerinin durgunlaştığı yıldır. II. Dünya Savaşı başlamadan önce genel anlamda değerlendirilirse 30'lu yıllar boyunca Türkiye Avrupa'da izlenen politikayı gayet iyi takip etmiş, revizyonist ve antirevizyonist ülkelerle ilişkilerinde dengeleri çok iyi korumuştur. Bunun sonucu olarak da 20'li ve 30'lu yıllardaki Türk-Sovyet ilişkilerinin temeli karşılıklı güven, her iki ülkeyi ilgilendiren gerginliklerin çözümünde ortak bir yolun aranması doğrultusundadır ve bu durum her iki ülke bakımından da fayda sağlamıştır.⁵

Transkafkasya, Türkiye'nin jeopolitik çıkarları açısından üç nedenden dolayı oldukça önemlidir; Birincisi; bölge, Orta Asya'ya açılan kapı özelliği taşımaktadır. İkinci olarak; Transkafkasya, Rusya ile Türkiye arasında tampon bölge olma özelliği göstermektedir. Üçüncüsü ise; bölge Hazar enerji kaynaklarına ulaşım kolaylığı açısından büyük önem arz etmektedir.

Bölge devletleri olan Azerbaycan ve Gürcistan'ın bağımsızlığının sağlanması ve toprak bütünlüğünün korunması Transkafkasya ve de Orta Asya'da sükûnet ve güvenliğin hâkim olması Türkiye açısından büyük önem taşıyordu.⁶

⁴ Cüneyt Güner, “Türkiye-Gürcistan Güvenlik İşbirliğine Stratejik Yaklaşım”, *OAKA Dergisi*, Cilt:9, Sayı:17, Ankara, 2014, s.125.

⁵ Çağatay Benhür, *a.g.m.*, s.328-329.

⁶ Figen Tavil Alsirt, *Bağımsızlık Sonrası Gürcistan'ın Yeniden Yapılanması ve Bu Süreçte Türkiye İle İlişkileri* (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s.91.

8 Ağustos 1949'da Türkiye Avrupa Konseyi'ne dâhil edilmiş, 23 Eylül 1949'da SSCB'nin atom bombasına sahip olduğunu açıklaması ile birlikte başta ABD olmak üzere Batı dünyasının tamamı SSCB'nin sınır komşusu olan Türkiye'ye ve onun jeopolitiğine daha çok önem vermişlerdir.

25 Temmuz 1950'de Kore Savaşı başlamasıyla Kore'ye asker gönderme kararı alan Türk hükümetinin bu kararı, Sovyetler Birliği tarafından büyük tepkiyle karşılanmış ve Sovyet basınında büyük yankılar uyandırmıştır. Türkiye'ye karşı tepki olarak Bulgaristan, 11 Ağustos'ta 250 bin Türk'ü sınır dışı edebileceğini duyurmuştur.

17 Ekim 1951 yılında Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle NATO'ya girişinden hoşnut olmayan SSCB, 3 Kasım tarihinde Büyükelçileri Lavriçev aracılığıyla Türk Dışişlerine bir nota vermiş ve NATO'ya girmek suretiyle Türkiye'nin arazisini NATO'nun saldırgan tutumlarına tahsis ettiğini belirtmiştir. Verilen bu nota içeriğinden de anlaşılacağı üzere gizli bir tehdit de içermektedir. SSCB aynı biçimde bir başka notayı da 30 Kasım 1951 yılında vermiş ve üstü kapalı tehditlerine devam etmiştir. 1952 yılının önemli gelişmesi olarak ise Türkiye'nin NATO'ya girişinin Şubat 1952'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanması sonrası Sovyet basınının başlattığı Türkiye aleyhtarı yayın savaşı gösterilebilir.⁷

1952 yılında Sovyet Rusya'ya ihraç edilecek canlı hayvanlar karşılığında bu memleketten petrol ve benzeri ürünlerin ithaline ve bu hususta gerekli tertip ve tedbirlerin alınmasına Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının yetkili kılınması; adı geçen bakanlığın 12 Kasım 1952 tarihli ve 5/11795 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulunca 12 Kasım 1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.⁸

1958 yılındaki Türk-SSCB ilişkilerinin, Yakın Doğu ve Orta Doğu'daki gelişmeler üzerine biçimlendiği gözlenmektedir. 1958 yılı başlarında Sovyet liderleri Batılı devlet başkanlarına ve Celal Bayar'a birer mesaj ileterek işbirliği temennisinde bulunmuşlardır. Bu mesaj dönemin gazetelerinde “yeni yıl Rusların barış taarruzuyla başladı” biçimde ifade edilmiştir.

1958 yılı Nisan ayında Ankara'da bulunan Rus Büyükelçisi Nikita Rıjov, Başbakan Menderes'i ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyarette bulunmuştur. Yapılan ziyaretin füze üsleri ile alakalı olduğu bilgisine varılmıştır. Sovyet Rusya'nın

⁷ Çağatay Benhür, *a.g.m.*, s.334-335.

⁸ BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:130, Dosya No:80, Belge No:17.

Türkiye’de kurulacak füze rampalarının, iki ülkenin dostluğu ile gerçekleşebileceğini ifade ettiği ve Sovyet Rusya’nın atom denemelerinden vazgeçtiği bilgiler arasındadır. Bir başka husus ise Sovyet elçisinin ziyaretinden 15 dakika sonra Amerikalı Büyükelçi Flescher Warren’in Menderes’i ziyaret ettiği bilgisidir. Bu olaydan birkaç gün sonra Rusya, Amerika’yı Rus sınırlarına nükleer silah taşıyan uçaklar sevk ettiği iddialarıyla suçlamıştır. Ancak Amerika bu suçlamayı reddederek, Güvenlik Konseyi’nin sorunun araştırılması gerektiğini belirtmiştir.⁹

Ankara’da 9 Haziran 1962 tarihinde imzalanıp, 18 Temmuz 1963 tarihli ve 292 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile SSCB Hükümeti arasında Telli-Telefon İrtibatı Kurulmasına ve Mevcut Radyo-Telgraf Servisine Dair Anlaşma’nın onaylanması ve tasdiknamelerinin Moskova’da kabul edildiği tarihte yürürlüğe girmesi; Dışişleri Bakanlığının 1 Ağustos 1963 tarihli, 244 sayılı kanunun 3. maddesine göre Bakanlar Kurulunca 21 Ağustos 1963 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile SSCB Hükümeti arasında, Türkiye’de kurulacak bazı sanayi tesisleri konusunda 23 Şubat 1967 tarihli ve 6/7787 sayılı kararname ile verilen yetkiye dayanılarak Moskova’da imzalanan 25 Mart 1967 tarihli ilişik Anlaşmanın, yayımı tarihinde yürürlüğe girmek üzere onaylanması; Maliye Bakanlığının 244 sayılı kanunun 3 ve 5’inci maddelerine göre Bakanlar Kurulunca 13 Mayıs 1967 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹¹

Sovyet kredisi kullanılarak finanse edilen ve ön projeleri daha önce hazırlanan 7 sanayi tesisine ait 25 Mart 1967 tarihinde imzalanan bu antlaşma ile İzmir Aliğa Rafinerisi, İskenderun Demir Çelik Tesisleri, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Paşabahçe Cam Sanayiini de kapsayan bu 7 proje için Sovyet Hükümeti Türkiye’ye 15 sene vadeli ve %2,5 faizli 200 milyon dolarlık bir kredi açmıştır. Anlaşmada önemli olan kredilerin Türkiye’den yapılacak ihracatla ödenmesinin ve bu ihracatın %60’ının da Türkiye’nin geleneksel tarım ürünleriyle karşılanmasının öngörülmüş olduğudur. Türkiye bu anlaşma ile sadece bazı önemli sanayi tesisler kazanmakla kalmamış aynı

⁹ Vefa Kurban, “1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:14, Sayı:28, İzmir, 2014 Bahar, s.265-266.

¹⁰ BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:172, Dosya No:45, Belge No:2.

¹¹ BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:206, Dosya No:34, Belge No:13.

zamanda geleneksel tarım ürünlerini Sovyetler Birliği'ne pazarlayarak satma imkânı da bulmuştur. İlerleyen yıllarda bu tesislerin tümü kurulmuş ve işletmeye açılmıştır.¹²

29 Aralık 1973 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile SSCB Hükümeti arasında Ankara'da imzalanıp 28 Ocak 1975 gün ve 1836 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunan;

- a) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile SSCB Hükümeti arasındaki Devlet Hudut Hattının Geçişine ait Taraf protokolü,
- b) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile SSCB Hükümeti arasındaki Devlet Hududu Haritası,
- c) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile SSCB Hükümeti arasındaki Devlet Hududuna Dikilen Hudut İşaretlerine ait Protokollar,
- d) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile SSCB Hükümeti arasında Hudut İşaretlerinin Kontrolü, Bakımı, Onarımı ve İhyası ile Hudut Orman Kesim Şeritlerinin Muhafazası Hakkında Protokol'un,

Tasdik belgelerinin teatisi gününden itibaren yürürlüğe girmek üzere onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 11 Şubat 1975 günlü ve 244 sayılı kanunun 2 ve 3'üncü maddelerine göre Bakanlar Kurulunca 26 Şubat 1975 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹³

9 Temmuz 1975 tarihinde Ankara'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile SSCB Hükümeti arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliğinin Sürdürülmesine İlişkin Anlaşma"nın onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 6 Ağustos 1975 tarihli ve 244 sayılı kanunun 3 ve 5'inci maddeleri uyarınca 13 Ağustos 1975 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹⁴

Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB arasında 1978-1980 döneminde geçerli olacak Kültürel Mübadele Programını görüşmek ve imzalamak için 16-25 Haziran 1978 tarihleri arasında Moskova'da yapılacak toplantıya hükümetimizi temsilen Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürü Büyükelçi Ertuğrul Oğuz Çırağan ve bir heyetin katılarak toplantı salonunda hazırlanacak metnin imzalanması Bakanlar Kurulunca 13 Haziran 1978 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹⁵

¹² Elnur Hasan Mikail, *Rus Dış Politikası ve Yeni Çar Putin*, Konya, 2007, s.204-205.

¹³ BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:327, Dosya No:17, Belge No:8.

¹⁴ BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:338, Dosya No:62, Belge No:7.

¹⁵ BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:373, Dosya No:146, Belge No:6.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile SSCB Hükümeti arasında 1978 Haziran ayında Moskova'da imzalanan protokol uyarınca 29 Eylül 1978 tarihinde Ankara'da parafe edilmiş bulunan “Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB arasında 1979-1981 yıllarında Mal Mübadelesine Dair Anlaşma” ile diğer belgeleri hükümetimiz adına imzalamak ve 24 Kasım-9 Aralık 1978 tarihleri arasında Moskova'da düzenlenecek “Türkiye 78 Türk İhraç Ürünleri Sergisi”nin resmi açılışını yaparak ilgili Sovyet makamları ile görüşmelerde bulunmak üzere Ticaret Bakanı Teoman Köprülüler'in başkanlığında bir heyetin 22-29 Kasım 1978 tarihleri arasında Moskova'ya gönderilmesi Bakanlar Kurulunca 27 Kasım 1978 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹⁶

Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB arasında mevcut 8 Ekim 1937 tarihli Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması ile aynı tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasına dayanılarak 30 Kasım 1978 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB arasında 1979-1981 yıllarında Mal Mübadelesine Dair Anlaşma”nın, 1 Ocak 1979 tarihinde yürürlüğe girmek üzere onaylanması Bakanlar Kurulunca 27 Aralık 1978 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹⁷

19 Eylül 1984 yılında imzalanan Doğalgaz Anlaşması ile ikili ekonomik işbirliğinde önemli bir gelişme elde edilmiştir. 1987 tarihinde başlayan sevkiyatın gittikçe artmasıyla Türkiye son dönemlerde Sovyet Rusya'dan her yıl 5,5-6 Milyar metreküp doğalgaz satın almaya başlamıştır. Bu anlaşmanın önemli tarafı doğalgaz karşılığının, Türkiye'den SSCB'ye mal ve hizmet ihracı yoluyla karşılanmasının belirtilmesidir. Bundan dolayı SSCB ile ticari ilişkilerimizin daha da ilerlemesi mümkün olmuştur.¹⁸

Türk-Gürcü ilişkileri hususunda, Gürcistan-Türkiye ilişkilerinin gelişmesi ve korunmasında iki ülke arasındaki işbirliğinin devam etmesinde, iki ülkenin ortak tarihi, kültürel unsurları ve toplumsal hayattaki yaşayış benzerlikleri çok önemli bir unsur olarak gösterilebilir. Dini anlamda birbirinden farklı iki inanca sahip olmalarının yanı sıra Gürcistan ve Türkiye'nin uzun yıllar artarak devam eden bir süreçte iyi ilişkilerinin devam edeceği tahmin edilmektedir. Özellikle son dönemlerde Türkiye'nin sınır komşuları ile yaşadığı problemler göz önünde bulundurulduğunda, dış politikada izlenilecek stratejik bir yanılının Gürcistan-Türkiye ilişkileri üzerinde kalıcı hasarlar yaratması beklenebilir. Özellikle Türkiye ile hem etnik köken hem dinsel anlamda hem

¹⁶ BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:377, Dosya No:196, Belge No:15.

¹⁷ BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:377, Dosya No:199, Belge No:8.

¹⁸ Elnur Hasan Mikail, *a.g.e.*, s.205.

de tarihsel değerler ve kültür bağlamında kardeş ülke olarak kabul görmüş Azerbaycan ve bölgede hüküm süren diğer Türk nüfusunun, jeopolitik konumu ve içinde bulunduğu zorlu şartlar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Gürcistan ile iyi ilişkilerinin devam etmesi son derece önemlidir. Şüphesiz Gürcistan ile ilişkilerimizin zedelenmesinin bölgede bulunan ve Türkiye açısından uzun bir süredir problem olan Ermenistan açısından kaçınılmaz bir fırsat olacağı hafızalardan silinmemelidir. Gürcistan-Türkiye ilişkilerinin zarar görmesinin, Gürcistan-Ermenistan ilişkilerini olumlu yönde etkileyeceği ve bunun kaçınılmaz bir durum olacağı asla unutulmamalıdır.¹⁹

Gürcistan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler ilk önce ülkemizin stratejisi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Gürcistan ile diplomatik ilişkilerin başlamasıyla birlikte Türkiye, Gürcistan'a yalnızca siyasi konuda olmayıp, ekonomik ve teknolojik gibi birçok konuda desteğini esirgememiştir. Gürcistan yönetimi, Türkiye ile ilişkilere büyük oranda değer verip devamını sağlamaya çalışmaktadır. Bu önemin sonucu olarak Gürcü-Türk ikili ilişkileri en üst noktada sorunsuz olarak süregelmektedir. Türkiye'nin en önemli sınır kapısı olma özelliğine sahip bir konumda olan Sarp Sınır Kapısı 31 Ağustos 1988'de açılmıştır. Sarp Sınır Kapısı'nın açılması Türkiye'nin Gürcistan'la bağlantısını sağlamış olmanın yanı sıra diğer bölgelerle de bağlantısını sağlamıştır. Sarp Sınır Kapısı ülkemizin son derece önem arz eden bir sınır ticaret kapısı durumuna gelmiş ve büyük gelişmeler sergilemiştir. Bu sınır ticaretinin ilerleyen dönemlerde daha çok gelişmesi o bölgede varlığını sürdüren insanların ekonomik durumlarını zenginleştiren bir faktör olmuştur. Türkiye ile Gürcistan arasındaki ticari ilişkiler, Sarp Sınır Kapısı'nın açılmasıyla beraber bavul ticareti şeklinde kendini göstermiştir. Sarp Sınır Kapısı'nın açılmasıyla bavul ticareti gelişen ticari ilişkiler Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra da devam etmiştir.²⁰

Gürcistan, Karadeniz'de kıyısı bulunan tek Güney Kafkasya ülkesi olması nedeniyle bölge ve Orta Asya ülkelerinin denize açılan kapısı konumunda olma özelliğine sahip olmuştur. Bölge ülkeleri ve Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan transit geçiş konumunda olmasının yanı sıra ve enerji hatlarının Rusya'nın egemenliğinden kurtarılması için de büyük öneme sahip ülkedir. Ermenistan-Rusya ve Türkiye-

¹⁹ Neslihan Şimşek, *Bağımsızlık Sonrası Dış Politika Bağlamında Gürcistan ve Gürcistan-Türkiye İlişkilerinin Boyutları* (Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015, s.73.

²⁰ Ahmet Deniz-Rabiye Aslan, "Türkiye Gürcistan Ekonomik ve Siyasi İlişkiler Kapsamında Sarp Sınır Kapısının Analizi", *Turkish Studies Dergisi*, Sayı: 9/2, Ankara, Kış 2014, s.541.

Azerbaycan gibi stratejik ortaklıkları bulunan ülkeleri birbirine bağlayan stratejik bir konuma sahiptir. Özellikle Batı dünyası açısından bölgede Ermenistan gibi bir müttefike sahip olan Rusya'ya karşı izlediği denge politikasını sağlamlaştıran jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip ve Hazar kaynaklarının dünyaya taşınması için önemli geçiş konumuna sahiptir. Öbür taraftan Türkiye, Kafkasya'da yaşayan ve oradan sürülen akrabalara sahip oluşu ve bölgenin Avrupa ile Asya'nın buluşma konumunda olması ve Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan kapısı olma özelliği göstermesi stratejik olarak bölgeye dikkatini yoğunlaştırmak zorundadır.²¹

1990'lı yılların başından itibaren bölge Sovyetler Birliği'ne bağlı olmaktan kurtulmuştur. Bundan sonra Türkiye'nin Kafkasya ile ilgili olarak izlediği politikanın temel esaslarını bağımsız, siyasi ve ekonomik istikrara sahip, barış ve işbirliği içinde yaşamayı ilke edinmiş, Batılı değerleri özümsemiş ülkelerin devamının sağlanması ve desteklenmesi oluşturmaktadır. Kafkas cumhuriyetlerinin bağımsızlık ve toprak bütünlüklerinin tanınarak devamının sağlanması temel hedef olarak görülmekte ve amaçlanmaktadır.²²

Gürcistan Cumhurbaşkanı Zviad Gamsakhurdia, 7 Mayıs 1991'de Gürcistan'da yer alan Türkiye Cumhuriyeti heyeti, komşu ülkelerin dış temsilcileri ve bilim adamları topluluğu ile Gürcistan'da dağlık bölgeler için temiz ve etkin olma özelliğine sahip olan tren hatları üzerine bir sempozyum düzenlemiştir. Bu sempozyumda Gürcistan'ın özellikle Türkiye ile ilgili her konuda işbirliği yapmak istediği vurgulanmış ancak her iki ülke özellikle Rusya'nın bu duruma engel olmak arzusundan dolayı kaygı duymuştur.

Sovyet medyasında aktarılan bazı bilgilere göre Türkiye'nin Gürcistan'a karşı toprak arzusunun problem yaratacağı duyurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Sovyetler Birliği'ni ziyareti esnasında verilen bilgiler Gürcistan'la yapılacak görüşmelere sekte vurmuştur. Sovyet istihbaratı ve gerekli organlarının Gürcistan hakkında verdiği bilgiler Türkiye'nin Gürcistan'a karşı düşüncelerini olumsuz etkilemiştir. Buna rağmen Gürcistan, Türkiye ile ilişkilerini bozmak istemeyip her türlü işbirliği içinde olmak istediğini belirtmekten vazgeçmemiştir.²³

²¹ Coşkun Topal, *a.g.m.*, s.755.

²² Mitat Çelikpala, "Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:25, Ankara, Bahar 2010, s. 94.

²³ Sakartvelos Respublika Gazeti, 7 Mayıs 1991, s.1.

Türkiye'nin Güney Kafkasya hakkında izleyeceği politikanın ilk hedefi bölge ülkelerinin bağımsızlığını desteklemek, ikincisi ise bu ülkelerin Rusya'dan ayrılarak bağımsız hale gelmesi için gereken desteği vermektir. Her halükarda bu ülkelerden desteğini sakınmayan Türkiye, onlarla iyi komşuluk ilişkileri kurulmasına dikkat ederek bölgede barışı, hürriyeti ve zenginliği sağlamaya çalışmaktadır. Ekonomik krizin içine çekilmeleri, tek partili sistemden çok partili demokratik düzene geçme çabaları, bağımsız olan ülkelerin üzerinde durduğu ortak konulardır. Böyle çalkantılı bir süreçte Türkiye bu ülkelerden desteğini esirgememiş özellikle Güney Kafkasya bölgesi'nde meydana gelen etnik sorunlarla mücadele eden ülkelerin toprak bütünlüğünü her fırsatta savunuculuğunu ve destekçiliğini yapmıştır.²⁴

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ekonomik ilişkilerin başlangıç noktasını 1991 yılında Türkiye'nin Gürcistan'a elektrik enerjisi vermesi ile oluşmuştur. Bu ilişkiler, siyasi yakınlaşmanın doruğa çıktığı dönemlerde gelişme gösterse de tam olarak istenen düzeyde olmamıştır. Gürcistan'daki Türk yatırımları ve iş hacmi Türkiye'nin beklentilerini tam anlamıyla karşılayamamaktadır. Bu durumun nedeni olarak; iki ülkeyi birbirine bağlayan altyapıdaki noksanlıklar, bankacılıkta gelişme kaydetmeyen ilişkiler ve mevzuat boşluklarıdır. Uzun bir süre boyunca Rus egemenliği altında yaşayan Gürcistan'da, ilişkilerin başlangıcı esnasında Türkiye'ye endişe ile yaklaşılsa da, Türkiye'nin en sıkıntılı günlerinde yardımını esirgememesi ve verdiği destek, bu endişeyi bertaraf edip yerini karşılıklı güvene bırakmıştır.²⁵

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Güney Kafkas ülkeleriyle ilişkiler içine girmeye başlamıştır. Ancak Azerbaycan ile sıkıntılı başlayan ilişki daha sonra gelişme göstermiştir. Ermenistan ile de olumlu ilişkiler geliştirme uğraşları da istenen sonucu vermemiştir. Ermenistan, Rus, İran ve Atlantik'te almış olduğu destekle bölgede şımarık bir çocuk edasıyla davranmaktan geri kalmamıştır. Türkiye'den beklediği toprak taleplerini yinelemiştir. İzlediği ırkçı politikalarla Türk kökenli halkları topraklarından uzak tutmuştur. Türklerin tarihi topraklarında yaptıkları etnik ırkçılıkla Ermenistan'da Türklerin yaşamasına izin vermemiştir. Ancak Gürcistan ile yakınlaşmalar görülmüştür. Bu yakınlık sebebiyle Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının takip ettiği güzergâh buradan geçmiştir. Bakü-

²⁴ Levent Şen, *a.g.t.*, s.124.

²⁵ Ahmet Deniz-Rabiye Aslan, *a.g.m.*, s.541

Tiflis-Kars demiryolunun inşası devam etmekte ve önümüzdeki yıllarda siyasi, ekonomik ve kültürel münasebetlerin daha samimi olabileceği düşünülmektedir.²⁶

Türkiye en baştan beri Gürcistan'ın hâkimiyetini tanıyarak, siyasi birliğinin ve toprak bütünlüğünün destekçisi olduğunu göstermiştir. Türkiye, modern Gürcistan'a bağımsız olmasından bu yana ekonomik ve siyasi açıdan destek vermeye devam etmektedir. Güney Osetya meseleleri, sadece Gürcistan için tehlike arz etmeyip tüm bölgede barış ve istikrarı tehdit etmektedir. Türkiye, baştan beri bu meselelerin Gürcistan'ın hâkimiyeti, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü de içine alan çerçevede barışçı yollarla çözülmesine katkıda bulunmuştur.²⁷

Devletler arasındaki münasebetleri ideolojik farklılıkların etkilememesi inancından meydana gelen hedefin uygulanmaya konulması, ilişkilerin devam etmesi adına son derece hayati bir konudur. Zira bu durum eğer önemsenmez ise dünyada yaşanan sorunlar çözümlenemez ve milletler arasında karşılıklı fayda ve eşit haklara dayalı bir iş birliği söz konusu olamaz.²⁸

Türkiye-Gürcistan ilişkilerinin dostane bir şekilde gelişmesi adına izlenen dış politika ve takip edilen stratejiler, söz konusu iki ülkenin de çıkarlarının karşılıklı korunması temeline dayandığını öne sürmek mümkündür. 21. yüzyılın gözde söyleyişi olan “Yumuşak Güç politikası” olarak da tanımlanabilecek bu dış politika, Türkiye'nin izlediği politikaların Gürcistan tarafından uygun görülmesi ve ilişkilerin karşılıklı samimiyet çerçevesinde gelişmesi olarak da adlandırılabilir. Ancak yumuşak güç olarak tanımlanan dış politikanın esasında, bir ülkenin kendine ait değer yargılarını ve amaçlarını, hiçbir sebebe bağlamadan başka ülkelere benimsetmeye çalışması amacı yatmaktadır. Bu hususta Türkiye-Gürcistan ilişkilerinin karşılıklı gelişmesinde tamamen yumuşak güçten bahsetmek söz konusu edilemez. Her iki ülke ilişkilerinin devamında karşılıklı siyasal ve ekonomik çıkarların etkili olduğunu söylemek mümkündür.²⁹

1990'lı yılların ortalarına kadar yeterince önemsenmeyip üzerinde durulmayan Kafkasya ülkesi olan Gürcistan, 1990'lı yılların ortalarından bu yana Türkiye'nin Kafkasya politikasının odak noktası olmuştur. Gürcistan 114 kilometrelik sınıra sahip olup Türkiye'nin Rusya, Azerbaycan ve Orta Asya ile en güçlü ve direkt kara bağlantısı

²⁶ İkrâm Çınar, “Kafkas Jeopolitiği ve Ahıska”, *Eğitim Dergisi*, Sayı:16, Kars, 2004, s.8.

²⁷ Çetin Kartal, *Gürcistan ve Türkiye İlişkileri*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2007, s.137.

²⁸ M.S. Kapıtsa, Heyet, Türk Tarih Kurumu: Rus-Türk İlişkilerinde 500 Yıl, “Rus-Türk İlişkilerinin Geleceği” Ankara, 1999, s.220.

²⁹ Neslihan Şimşek, *a.g.t.*, s.77.

olan bir ülke konumundadır. Sahip olduğu bu stratejik konumun önemine rağmen Gürcistan, bağımsızlığını kazandığı genel Türk dış politikasında olduğu gibi Kafkasya politikasında da kayda değer konum elde edememiştir.³⁰

21. yüzyıl politikasında Türk cumhuriyetleri arasında azımsanamayacak bir öneme sahip olan Türkiye, bütün çalışmalarında Gürcistan yolunu takip etmek zorunda kalmıştır. Bu hususta Orta Asya ve Kafkasya topraklarında mevcut olan zengin kaynaklarının, özellikle Hazar petrollerinin Türkiye üzerinden uluslararası pazarlarda yerini alması için hali hazırda tek geçiş yolu Gürcistan'dır. Doğu sınırına güvenmeyi arzulayan Türkiye'nin iki sınır komşusu Gürcistan ve Ermenistan'dır. Sıkıntıları geçmiş tarihe dayanan Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkiler kısa sürede düzelecek ümidi taşımamakla birlikte, Türkiye'nin diğer komşusu Gürcistan ile dostane ilişkiler içerisinde olması oldukça mühimdir. Kafkasya'da meydana gelebilecek bir ittifak, birlik veya anlaşma sebebiyle Türkiye'nin aktif olabilmesi için anahtar konum özelliğine sahip ülke olan Gürcistan'a ihtiya ı söz konusudur.³¹

Her iki ülke arasında işbirliği hususunda güvenlik işbirliği de oldukça önemli bir konudur. Güvenlik tanımı, askeri güvenlik meselelerinde yerel kapsamda suçla mücadelede işbirliğine varan geniş bir alanı kapsamaktadır. Geleneksel güvenlik meseleleri en çok devlet güvenliği hususunda askeri meseleleri kapsamasına rağmen modern güvenlik meseleleri yeni tehdit etkenlerinin baş göstermesiyle beraber sınır açan suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı, organize suç grupları, insan kaçakçılığı ve buna benzer meseleleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bölgenin özellikle askeri ve siyasi güvenlik konularında çözümsüz kalması, güvenliğin modern tanımı içerisinde anlamlandırılan yönüyle alakalı işbirliği çalışmalarının geniş çerçevede ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.³²

Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıdığı gibi Gürcistan'ın da bağımsızlığını kazandıktan sonra onunda bağımsızlığını kabul eden ilk devletlerden biri olmuştur. Zviad Gamsakhurdia yönetiminin izlediği siyaset sonucu Gürcü milliyetçiliğini ön plana sürmesi Türkiye ile ilişkileri sıkıntıya sokmuştur. Nitekim yönetimin uygulamış olduğu bu politikanın bir sonucu olarak Özbekistan'dan  ıkarılan Ahıska Türklerini Gürcistan istememiştir. Gamsakhurdia rejimi Stalin döneminde

³⁰ Mitat  elikpala, "Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:25, Ankara (Bahar 2010), s. 99.

³¹ Levent şen, *a.g.t.*, s.123.

³² Cüneyt G rer, *a.g.m.*, s.125.

Gürcistan'dan Orta Asya ve Sibirya'ya sürülen bu halkı istememesi ilişkilerde gerginlik yaratmıştır. Gürcistan'la Türkiye arasındaki münasebetlerin siyasi ve ekonomik konularda kesin olarak başlaması ve gelişmesi Eduard Shevardnadze'nin iktidara gelmesiyle mümkün olmuştur.³³

3.1.2. Sosyal ve Kültürel İlişkiler

1920'li yıllarda, Sarp ve Sarpi köyleri devamınca Türk-Sovyet sınırı çizilmiştir. Eskiden Sarp'tan Sarpi köyüne bir mektup göndermek iki-üç ay gibi çok uzun bir zaman sürüyordu. Köylülerin birbirleriyle bir araya gelmeleri, eğer onay verilirse Doğu Kapı Sınırı'ndan iki gün sürecek meşakkatli bir yolculuk yapmaları gerekiyordu. Sarpi ve Gogno'nun sınır köyleri, yasak bölgenin sınırları içine giriyordu. Herhangi birinin bölgeye girmesine onay verilmesi için özel bir izin alması gerekiyordu. Bu bölgenin yerleşik sakinlerinin Acarya (Acaristan) içinde seyahat etmek ve evlerine dönmek için de özel izin almaları şartı vardı. Sarp, SSCB'nin en kritik sınırı olarak kabul ediliyordu. Türkiye ve NATO'ya sınırının bulunmasıyla beraber, Sovyetlerin Karadeniz ve sıcak denizlere açılan kapısı olma özelliği mevcuttu. Batum'da bulunan bir bahriye akademisi, önemli kara kuvvetleri gücü ve bahriye hava hizmeti, üçüncü Türk ordusuna direnen Sovyet savunma sisteminin önemli unsurlarını meydana getiriyordu. Batum'daki Türk Konsoloslugu, 1920 yılında açılmış ve hiç kapanmamıştır.³⁴

Türkiye, bölge ülkelerinin bağımsızlığına saygı duyarak, toprak bütünlüklerinden yana olup içişlerine karışmayarak iyi komşuluk ilişkilerine bağlı kalmıştır. Bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler çerçevesinde ortak çıkarları koruyarak işbirliği ortamı oluşturmaya çalışmıştır. Güney Kafkasya'daki halledilememiş sorunlara sebep olan Yukarı Karabağ, Güney Osetya ve Abhazya sorunları, hem bu bölgenin hem de Avrasya'nın güvenliği noktasında önemli bir problem olmuştur. Türkiye, Kafkasya ülkelerindeki tüm sorunların barışçı bir şekilde çözülmesinin bu ülkelerdeki siyasi barışa ve ekonomik yükselişe olanak sağlayacağını, ikili ve bölgesel işbirliği için yeni fırsatlar yaratacağını düşünmektedir. Ayrıca Türkiye, bölge ülkelerinin uluslararası örgütlere dâhil olarak uluslararası platformda etkin olmalarını sağlamaya çalışmaktadır.³⁵

³³ Elnur Cemilli, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası, İstanbul*, 2007, s.99.

³⁴ Burcu Gültekin Punsmann-Argun Başkan-Kemal Tarba, *Karadeniz'in Bütünleşmesi İçin Abhazya*, (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi), Ankara, 2009, s.9.

³⁵ Coşkun Topal, *a.g.m.*, s.765.

Türkiye'nin bölge ile olan coğrafi ve jeopolitik bağlarının yanı sıra, etnik ve kültürel bağları da söz konusudur. Bu nedenle Türkiye'nin Transkafkasya ile olan bu köklü ve çoklu bağları bölgeyi yakından ilgilendiren Türk dış politikasında da etkisini göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının önemli bir kesiminin köklerinin, bugünkü Gürcistan sınırlarında bulunan bölgeden geldiği göz önünde bulundurulduğunda, bölgenin ve Gürcistan'ın önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Gürcistan sınırları içinde yer alan Abhazya'dan Acaristan'a kadar geniş bir coğrafyayı içine alan kesimle tarihsel, kültürel ve etnik bağlantılarımız vardır. Batum Gürcistan'a bağlı bir şehir olmanın yanı sıra tarihi manada da Osmanlı mirasıdır.³⁶

1937'ye kadar köylüler serbestçe akrabalarını görmek veya tarlalarıyla alakadar olmak için sınırı geçebiliyorlardı. Türk-Gürcü sınırının sahip olduğu özel durumu, öncelikle Doğu Sovyet'in Batum ve Sokhum limanlarının gelişmelerine engel olmuştur. Rus ve Ukrayna limanları sayesinde Türk- Sovyet ticareti yürütülüyordu. Esasen Batum ve Sokhum dış deniz bağlantılarını yitirmiş, iç bölgeleri zengin Sovyet turistlerin uğrak yeri olan içe dönük bir bölge konumunda olmuştur. Sovyetler Birliği turistlerinin kıymetli sayfiye şehirleri konumunda olmuştur. Buna rağmen bu iç bölgeler çay ve turunçgiller üretimi neticesinde tüm Sovyetler Birliği ve iç turizm için zengin yerler kabul edilir.³⁷

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı yayılmacı politikası, Türk hükümetinin kaygılarına neden olmuştur. Türkiye artık SSCB'yi dengeleyebilecek güç olarak ABD'yi görmüştür. Fakat yine de Amerikan hükümetinin Türkiye'ye SSCB hususunda ne kadar destek olabileceği konusunda derin kaygıları bulunmaktadır. Ancak Yalta ve sonrasında gelişen Türk-Rus sorunları 17 Temmuz-02 Ağustos 1945 tarihlerinde toplanan Postdam Konferansında da görüşülmüştür. Postdam Konferansında Türkiye'nin kaygılarını azaltacak bir gelişme kaydedilmemiştir. Fakat ABD Sovyetler Birliği'nin değişimci politikalarından duyduğu endişeleri 12 Mart 1947 tarihinde yapılan ABD başkanı Truman'ın kongre'de yaptığı konuşma ile dile getirmiştir. Başkan Truman Doktrini olarak isimlendirilen bu konuşmada Yunanistan ve Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısında desteklenmesi için ABD'nin yardım etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu gelişmelerden sonra Ankara SSCB tehdidi karşısında Amerikanın desteğini almıştır. Ayrıca Truman Doktrini ile Türkiye batılılaşma yolunda önemli bir

³⁶ Neslihan Şimşek, *a.g.t.*, s.75.

³⁷ Burcu Gültekin Punsmann-Argun Başkan-Kemal Tarba, *a.g.m.*, s.9.

ilerleme kaydetmiştir. Bu doğrultuda 12 Temmuz 1947 tarihinde Türkiye-Amerikan Yardım Antlaşması imzalanmıştır.³⁸

Rusya Federasyonu'nun bölgede her sahada etkin olan mevcudiyeti ve aktifliği, Türkiye'nin bölgedeki canlılığı, bunun yanı sıra da bölge ülkelerinin ekonomik gelişmelerinin pasif bir şekilde yol alması, mafya tarzı örgütlenme, rüşvet ve yolsuzlukların hayli yoğun olması, Türkiye'nin bu ülkelerle ticari ve ekonomik ilişkiler geliştirme çabasını sıkıntıya sokmuştur. Bölge ülkelerinin birbirleriyle yaşadıkları anlaşmazlıklar ise Türkiye'nin bölgeye yönelik olan politikasında bir başka engele neden olmaktadır.³⁹

SSCB'nin boğazlardan üs ve toprak talebinde bulunması karşısında Batı Bloğunu tek çıkış yolu olarak gören Türkiye, 1953 yılına kadar Sovyetlerle ilişkilerini neredeyse askıya almıştı. Stalin'in ölümü iki ülke arasındaki sıkıntıların azalmasında etkili olmuştur. 1953 yılında Sovyetlerin Türkiyeden özür dilemesi ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygılı olacağını dile getirmesi ile iki ülke arasında ilişkilerin düzelmesinde etkili olmuştur.⁴⁰

30 Mayıs 1953 tarihinde Ermenistan SSC ve Gürcistan SSC, Türkiye'ye karşı toprak iddialarından vazgeçtikleri gibi Sovyetler Birliği'nin boğazlar yönündeki emniyetini SSCB için olduğu gibi Türkiye içinde kabul edilebilir şartlar altında mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu surette Sovyet hükümeti, SSCB'nin Türkiye'ye karşı hiçbir toprak iddiasında olmadığını dile getirmiştir.⁴¹

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, SSCB'nin hiçbir toprak iddiasında bulunmadığı yolundaki beyanatını memnuniyetle karşılamıştır. Bununla birlikte iyi komşuluk münasebetlerinin idamesi barış ve emniyetin sağlanması arzusunun, daima beslediği ve beslemekte devam edeceği arzuya tamamıyla tekabül ettiğini beyan etmiştir.⁴²

1960 askeri darbesi sonrasında Kıbrıs'a müdahale kararı sonrası gerçekleşen olaylar Türkiye'yi çok yönlü dış politika izlemeye teşvik etmişti. Bu durumda hem

³⁸ Huriye Yıldırım, *Geçmişten Günümüze Değişen Türk Dış Politikası Kapsamında Türkiye Gürcistan İlişkileri* (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya, 2012, s.19.

³⁹ Figen Tavail Alsirt, *a.g.t.*, s.91.

⁴⁰ Esmâ Torun Çelik, "Türk-Rus İlişkilerine Yön Veren Etkenler", *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan 2012, Kocaeli*, 2012, s.268.

⁴¹ BCA, Fon Kodu:030-01, Kutu No:61, Dosya No:376, Belge No:17.

⁴² Cumhuriyet Gazetesi, 21.07.1953, s.1.

Kıbrıs meselesi hem de Türk ekonomisinin içinde bulunduğu şartlar Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile dostane ilişkiler kurmaya itmiştir.⁴³

1962 yılında Sovyetler Birliği'nin Küba'ya füze parçaları taşıyan gemilerine karşılık ABD'nin Sovyet gemilerine abluka uygulaması Moskova-Washington arasındaki gerilimi arttırmıştır. Soğuk Savaş'ın en üst seviyede olduğu bu yıllarda dünya bir nükleer savaş tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Fakat Amerikan ve Rus liderlerin görüşmeleri sonucunda ABD'nin Türkiye'ye yerleştirdiği füzeler sökülmiş ve karşılığında Sovyetler Birliği'nde Küba'da bulunan füzeleri geri toplamayı kabullenmiştir. Böylelikle dünya nükleer savaş tehdidini ortadan kaldırırken artık Soğuk Savaş'ta da bir yumuşama dönemine girilmiştir.

1970'li yıllarda Türk siyasi hayatında karmaşık bir dönemin içine girilmiştir. Kendi iç sıkıntılarından dolayı dış politikada büyük girişimlerde bulunamayan Türk hükümeti, 1980'li yılların sonuna kadar Avrupa Topluluğu ile ilişkilerinde büyük ilerleme gösterememiştir.⁴⁴

1980 yıllarına gelindiğinde Türkiye-SSCB münasebetlerinde gerginlik söz konusudur. Çünkü Sovyetler, 1974 Kıbrıs harekâtına karşı çıkan devletler arasında yer alıyordu. Bu dönemde Sovyet egemenliği altındaki ülkelerde Türkiye'deki rejim aleyhine yayınlar yapılması ve ülkede giderek artan anarşi ve terörün kışkırtılması, Türk kamuoyunda da büyük yankı uyandırmıştır. Fakat 1980 sonrası Türkiye, çok yönlü dış politikaya yönelmiş, ABD ile ilişkilerini daha da kuvvetlendirerek devam ettirdiği gibi Sovyetlere de tamamen sırtını çevirmemiştir.⁴⁵

Türkiye ekonomik bakımdan, Gürcistan için önem arz eden bir ülkedir. Nitekim Türkiye açısından da Gürcistan geçiş güzergâhındadır. Hem Kafkasya hem de Orta Asya ülkeleriyle münasebetlerde Gürcistan önemli bir rol üstlenmiştir. Abhazya, Güney Osetya gibi iki büyük sıkıntıyla yüz yüze kalan Gürcistan, ülke içinde Shevardnadze gibi deneyimli bir politikacının ülkeyi yönetmesine rağmen siyasi sorunlarla baş edememiş ve istikrarı koruyamamıştır. Bu durumda beraberinde ekonominin ve ekonomik ilişkilerin olumsuz etkilenmesini getirmiştir. Abhazya meselesinin temelinde Türkiye'nin bakışı ve kamuoyunun tavrı Gürcistan'ı sıkıntıya sokmuş ancak sonra Türk

⁴³ Esma Torun Çelik, *a.g.m.*, s.268.

⁴⁴ Huriye Yıldırım, *a.g.t.*, s.21-22.

⁴⁵ Tuğba Çelebioğlu, *1990 Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri* (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005, s.29.

hükümeti'nin takip ettiği titiz ve hassas dış politika neticesinde ilişkiler düzene sokulabilmiştir.⁴⁶

Güney Kafkasya, harikulade bir kültürel çeşitlilik, kıtalararası bir köprü ve Doğu-Batı, Kuzey-Güney Avrasya arasında asırlardır süregelen enerji ve nakliye güzergâhı söz konusu olan bölgedir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki dönemde bölge, karışık bir sürece girmiştir. Sovyet sonrası diğer cumhuriyetler gibi Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan çetin bir politik ve ekonomik girdabın içine girmiştir. Bu durum 90'lı yılların başında meydana gelen ürkütücü çatışmaların yarattığı sıkıntılar ile artmış ve bu çatışmalar tam anlamıyla politik ve ekonomik istikrarsızlığa, bununla beraber sayısız mülteci ve iç göçe mecbur bırakılmış kişilerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan işlevsel ve bağımsız devlet örgütlenmelerini gerçekleştirmişlerdir. Ancak bugün ayrılıkçı olaylar, siyasi istikrarsızlık, demokrasinin tam anlamıyla işlemeyişi, Güney Kafkasya'yı AB'nin komşuları arasında en tartışmalı bölge konumuna sokmuştur.⁴⁷

Din, dil ve kültür çeşitliliğinin neden olduğu toplumsal ve ekonomik sıkıntılar, etnik sorunlar, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik olarak gelişememek Gürcistan'ı Güney Kafkasya'nın hassas ve bir o kadar bölge güvenliği noktasında önemli bir ülke konumuna sokmuştur. Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasına kadar geçen süreçte izlenen Rus politikaları sebebiyle kendini göstermeyen siyasal ve sosyo-ekonomik ayrılıklar, bağımsızlığın kazanılmasından sonra bölge dışı devletlerin nüfuz mücadelesi ve Kafkasya'da etkin olma yarışıyla beraber gittikçe derinleşerek ortaya çıkma çabasına girmişlerdir. Kafkasya'nın Karadeniz'e sınırı bulunan tek ülke olan Gürcistan, Orta Asya ülkelerini batıya bağlayan en kısa güzergâhı sağlaması bakımından göz ardı edilemeyecek önemli bir coğrafi konuma sahiptir.⁴⁸

Bölgesel bir güç olarak Türkiye, Kafkasya'da daha etkin olabilecek bir donanımına sahiptir. Sovyetler Birliği'nin çöküp Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği ilk zamanlara oranla Türkiye deneyim elde etmiş ve önceliklerini daha iyi tespit etme noktasına gelmiştir. Nitekim buna rağmen bölge uzmanlarından istifade etme ve kurumlar arası ortak çalışma hususunda sıkıntılar söz

⁴⁶ Çetin Kartal, *a.g.t.*, 149-150.

⁴⁷ Amanda Paul, "AB ve Güney Kafkasya: Ne Derece Uzak ve Derin?", *Hazar Raporu*, İstanbul, Bahar 2013, s.7.

⁴⁸ Yunus Ekici, *İki Dünya Savaşı Arasında Gürcistan (1918-1939)* (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2012, s.128.

konusudur. Bazı dış politika meselelerinin ve seçimlerinin iç kamuoyuna, sivil toplum kuruluşlarına ve basına anlatılması da son derece önemlidir.

Türkiye'nin Gürcistan'da yaşanan tüm etnik sıkıntılara, diğer ülkelere oranla çok daha iyi niyetli bir katılımı olmuştur. Kendi yaşadığı etnik problemler nedeniyle bu tür sıkıntılar her zaman temkinli ve hassas bir yaklaşım sergilemiştir.⁴⁹

Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'nin duruşuna göre karşı platformda yer alan SSCB'nin 1991 yılında dağılmasının ardından Türkiye ilk defa büyük komşusu ile sınır hususunda sıkıntı yaşar hale gelmiştir. Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında karasal bir sınır mevcut değildir. Bu durumu güvenliği açısından olumlu bir biçimde değerlendirmeye çalışan Türkiye, söz konusu bu durumu koruyabilmek için en mantıklı yolun yeni bağımsız devletlerin bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve istikrarını korumakla mümkün olduğunu tespit etmiş ve yeni politikasını bu doğrultuda çizmiştir. Bu durumda Batı'nın Güney Kafkasya politikası ile bölgeye yönelik Türk dış politikası büyük oranda benzerlik göstermiştir. Rusya Federasyonu'nun da Batı doğrultusunda dönmesi Türkiye'nin bölgesel politikalarındaki Rus engelini en aza indirerek, Türkiye'nin hareket sahasını genişletmiştir.⁵⁰

Türk kamuoyunda bölgeyi direkt etkileyen küçük bir nüfusun yanında, Anadolu insanının soydaş ya da ezilen halkların yanında olma düşüncesi Gürcistan'da yaşanan etnik sıkıntılar, basında ve kamuoyunda gündeme getirilmekte, hükümete seslenişte bulunmaktadır. Kamuoyunda sergilenen bu taraftar duruşun yanı sıra iyi komşuluk ilişkileri ekseninde Türkiye bu sorunların barışçıl bir şekilde çözülmesi için her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu dile getirmektedir. Sergilenen bu kararlı duruşa rağmen, sivil derneklerin yapmış olduğu maddi destek, bölgeye akın eden gönüllüler, Gürcistan ve Türkiye arasında bazı sıkıntıların çıkmasına neden olmuştur. İki ülke arasında gelişen ekonomik ve diplomatik ilişkiler, Türkiye'nin resmi duruşunda da bazı değişimlere neden olmuştur. Gürcistan hükümetlerinin talep ettikleri bu özerkliğin kabul görmesi, hem kamuoyuna hem de Abhazya'daki ayrılıkçı tavır sergileyen topluluğa, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne saygı duyulması hususunda uyarılarda bulunulmaya başlanılmıştır. Bunun yanı sıra özellikle Gamsakhurdia'nın iktidarda

⁴⁹ Dilek Elvan Öz, “Kafkasya’da Patlamaya Hazır Etnik Bomba: Gürcistan’da Özerklik Sorunları”, (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) *Uluslararası İlişkiler Bildiriler*, 3. Cilt, Ankara, 2011, s.1127.

⁵⁰ Utku Yapıcı, “Türkiye’nin Güney Kafkasya Politikası (1989-1993): Batı’nın Belirleyiciliği”, *Alternatif Politika Dergisi*, Cilt:7, Sayı:3, Ankara, Ekim 2015, s.436.

olduğu dönemde azınlıklar konusunda uygulanan sert ve milliyetçi yaklaşımlara da karşı durulduğu görülmektedir.⁵¹

1991’de Güney Kafkas cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülke olan Türkiye bunun sonucu olarak Güney Kafkasya politikasını da başlatmıştır.⁵²

3.2. Gürcistan Rusya İlişkileri

3.2.1. Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

Geleneksel Sovyet ekonomisi, 1917 Ekim’inde ortaya çıkan sosyalist rejime dayanmaktadır. Bu tarihten itibaren sosyalizm, politik ve ekonomik bir güç unsuru olarak ilk defa dünya sahnesinde görülmeye başlanmıştır.

Lenin’in temelindeki en büyük arzusu, önemli ölçüde tüm toprakları millileştirmek ve bütün bankaları devlet bünyesinde bir araya getirmektir.⁵³

Çarlık Rusya’sı dönemi içinde bölgede devam eden Rus hâkimiyeti 25 Ekim 1917’de Rusya’da ortaya çıkan Bolşevik devrimi ile sessizliğe bürünmüştür. Kasım 1917’de Bolşeviklerin desteğinde Gürcü, Azeri ve Ermeniler Transkafkasya Meclisini hep birlikte oluşturmuşlardır. I. Dünya Savaşı’nın, Osmanlı İmparatorluğu ve Bolşevik Rusya arasındaki bölümüne son veren Brest-Litowsk Antlaşması 2 Mart 1918’de karşılıklı imzalanmıştır. Ancak Transkafkasya Meclisinin Gürcü ve Ermeni mensupları bu antlaşmayı kabul etmek istememişler ve neticede önce Gürcüler daha sonra Azeri ve Ermeniler, meclisi terk ederek 28 Mayıs 1918’de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Gürcistan’da Menşevikler, Ermenistan’da Taşnak Hareketi, Azerbaycan’da ise Musavat Partisi liderliğinde 1918 yılında bağımsızlık zaferleri ardı ardına gelmiştir. Mehmet Emin Resulzade başkanlığında oluşturulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti XX. yüzyılda ilan edilen ilk Türk cumhuriyeti olmuştur.⁵⁴

Lenin, Savaş komünizmi olarak bilinen 1918-20 yılları arasında üretimin büyük ölçüde azalması nedeniyle savaşa beraber meydana gelen sıkıntılara çözüm yolları aramak zorunda kalmıştır. Çünkü devrimin ortaya çıkmasının ardında ülkedeki fabrikaların birçoğu kapanmıştır. Savaş komünizmi döneminden sonra yeni rejimi temsil eden esaslar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar; özel mülkiyete son verilmesi,

⁵¹ Dilek Elvan Öz, *a.g.m.*, s.1127.

⁵² Erel Tellal, “Türk Dış Politikası’nda Avrasya Seçeneği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:2, Sayı:5, Ankara, Bahar 2005, s.56.

⁵³ Bülent Açma- Kübra Yenişen, “Kafkasya’nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler” *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:20, Sayı:2, Manisa, 2013, s.137.

⁵⁴ Ahmet Sapmaz, *Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri*, Ankara, 2007, s.26-27.

ekonominin çıkış noktası olarak ve pazarın olması gereken unsurlara yönetilmesi olarak gösterilebilir.

Kabul görmeyen bu gelişmeler, 1921-28 yılları arasında uygulamaya konulan Yeni Ekonomi Politikası'nı (NEP) mecburi kılmıştır. NEP'in temel amacı; devlet sektörünü daha geniş alanlara yaymak, tarımı kolektifleştirerek sosyalist üretim şeklini uygulamak ve sosyalist planlamaya ilerleyişi sağlamak için gerekli zamanı kazanmaktır. Bu sebeple dış ticaret, bankalar ve ulaşım sektörü devletin denetimine bırakılarak; tarım, sınaî girişimler, perakende ve ticaret özel şahıslara devredilmiştir. Pazar ve para sistemi tekrar uygulanmış, ücretlerde çeşitlilik kabul edilmiş ve alınan verime göre prim esaslı uygulanmaya başlamıştır.⁵⁵

SSCB'nin kalkınma politikası arasında yer alan sanayileşme ile aynı olan ve bu anlamda hammadde bakımından jeostratejik bakımdan son derece önemli olan Kafkasya ve Orta Asya coğrafyalarının denetim altına alınması önemli olmuştur. SSCB, merkezi planlamaya dayalı ekonomi politikasına dayalı sanayileşmeye, Baltık ve Doğu Avrupa cumhuriyetlerinde yoğun olarak devam ederken endüstri ile hammaddenin birbirinden ayrı düşünülmemesi nedeni ile beraberlik içindeki cumhuriyetler ve özerk bölgelerin birbirleri ile uyumu hedeflenmiştir. Birlik cumhuriyetlerinin bu karşılıklı bağımlılığı nedeniyle birliğin devam etmesi amaçlanırken diğer taraftan cumhuriyetler arasında zamanla giderek gelişen sermaye birikimindeki çeşitlilik, birliğin dağılmasının ardından tek tek bağımsız devletler haline gelen cumhuriyetlerin geleceklerini tayin etmiştir. Birlik dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanan 15 ülke içerisinde Rusya üretim amaçlı toplam sermaye birikiminin %61'ine ve milli gelirin %59'una sahip olmuşken, istikrar bulunmayan bölgelerin sosyo-politik güçleri ile sosyo-ekonomik politikalar arasında benzerlik olduğu unutulmamalıdır.⁵⁶

SSCB'de ekonomik amaçlı planlar yürürlüğe sokularak özellikle ülkenin ekonomik bağımsızlığını sağlamak, sanayileşmeyi gerçekleştirerek komünist toplum sürecine ilerleyişi tam anlamıyla gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Özel hedefler arasında ise; sektörel ve yerel sosyo-ekonomik sorunları bitirmek, israfı engellemek, düşük maliyeti sağlamak için yollar geliştirmek ve batı teknolojisini yakalayarak ilerlemektir. 1917-1940 arasında, üretim araçlarında özel mülkiyete son verilmesi ve ekonominin merkezi planlamaya uygun idare edilmesi temel ekonomik ispattır. NEP'in sağladığı

⁵⁵ Bülent Açma- Kübra Yenişen, *a.g.m.*, s.137.

⁵⁶ Güler Kalay, *Soğuk Savaş Sonrası Eski SSCB Coğrafyasında Görülen Etnik ve Dinsel Çatışmalar* (Atılım Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012, s.13-14.

sosyalist sistem ile endüstri, Sovyet ekonomisinin hepsinin %85'ini oluşturacak ölçüde gelişme göstermiştir. 1928-40 yılları arasında elektrik üretiminin 9 kat, çelik üretimi 4 kat, makine aksamı üretiminin 29 kat ve motorlu taşıt üretiminin 18 kat arttığı tespit edilmişti. Ancak yaşanan bu gelişmeler, sistemin temel özelliği olan yoğun merkezi kontrol mekanizması ve devlet bürokrasisinin egemenliği sonucu ortaya çıktığı için sosyo-ekonomik ve siyasi çöküş sürecinin başlaması maalesef kaçınılmaz olmuştur.⁵⁷

II. Dünya Savaşı sonrasında Abhazya, Osetya ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri kahramanlık ödülleriyle onurlandırılmıştır. Ekonomik ilerleme savaş sonrasında da birçok alanda görülecek şekilde ilerleme göstermiştir. Haziran 1941'de Hitler'in Rusya'yı abluka altına almasındaki gerçek neden Kafkas petrollerini elde etmektir. Ancak Alman kuvvetleri tüm teşebbüslerine rağmen Gürcistan'ın içlerine kadar ilerleyememişlerdir. Gürcistan topraklarında direkt bir savaş yaşanmamasına rağmen 700.000 kişi savaşa katılmıştır ancak savaşa katılanların yaklaşık yarısı savaştan dönememiştir.⁵⁸

Rusya Federasyonu, eski Sovyetlerin mirasına sahip çıkan bir süper güç olarak varlığını korumak ve güneyden gelen tehditlere direnmek amacıyla Kafkasya'yı denetimi altında tutarak bir "tampon bölge" meydana getirmek için çabalamıştır. Rusya için Kafkasya'nın sahip olduğu üç stratejik nokta vardır. Bunlardan birincisi Asya'da rakip olarak gördükleri Türkiye ve İran ile buluşma noktası konumunda bulunulması, ikincisi Kafkasya'nın Orta Asya'ya açılan bir kapı rolünü oynaması, üçüncüsü ise Orta Doğu yolu üzerinde yer almasıdır.

Tarihi süreçte çatışmaların bitmediği Kafkasya bölgesi, bu durumunu Soğuk Savaş döneminin bitmesinden sonra da devam ettirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardında etnik temele dayanan sıkıntılar bölgede çatışma halini almıştır. Rusya'nın bölgenin tekrar denetimini sağlamak için uygulamaya koyduğu "etnik sorunları kullanma politikası" Kafkasya'nın kalkınmasına engel olmakta ve istikrarın gelişmesi adına ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Tüm bunlara rağmen özellikle Güney Kafkasya bölgesindeki gözde ülke olan Gürcistan'da, çatışma gruplarına destek verme Rusya'nın çıkarlarını önemli ölçüde beslemektedir.⁵⁹

⁵⁷ Bülent Açma- Kübra Yenişen, *a.g.m.*, s.137.

⁵⁸ Cem Küçükali, *Gürcistan'ın Yeni Jeopolitiği*, (Yeni yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2015, s.77.

⁵⁹ Giray Saynur Bozkurt, "Gürcistan'daki Etnik Çatımlar Karşısında Türkiye ve Rusya'nın Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:19, Ankara, 2008, s.2.

9 Mart 1956 yılında Nikita Kruşçev'in anti-Stalin sözlerini protesto eden yüzün üzerinde öğrenci, Tiflis ayaklanmasında Rus yönetimince cezalandırılmıştır. Ayaklanmanın tek sebebi Stalin karşıtı sözler değildi. Gürcüler, aynı zamanda Stalin tarzı idare anlayışının terk edilmesine de karşı çıkmışlardır. Sovyet hükümeti yerinden yönetim siteminden, güçlü merkezi idare anlayışına geçiş yapmıştır. Kruşçev'in bu programı Gürcü Komünist Partisi yetkililerince kendi bölgesel güçlerini kurmak aracılığıyla etkisiz hale getirilmiştir.⁶⁰

Dışarıya dönük bir ekonominin sosyalist piyasa ekonomisine, ya da kapalı sınırlar içinde devletçi bir ekonominin daha liberal bir ekonomiye geçişini sağlamak maksadıyla yaşanacak sıkıntıların başında, şüphesiz düşünce ve anlayışta meydana gelecek sorunlar yer almaktadır. Zira pazar ekonomisini oluşturan ana unsurlar sosyalist ekonominin kuralları büyük oranda birbirine benzememektedir.

Sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin temel koşulu, devlet mülkiyetinin yerine özel mülkiyet kavramının oluşturulmasıdır. Özel girişim hakkı, özel mülkiyet hakkının devamı olmanın yanı sıra bireylerin kâr getirisi yüksek olan konulara yönelmelerini sağlayacak önemli bir unsurdur.

Kafkasya bölgesi'nde bahsi geçen bu dönemde, fiyat liberizasyonu hüküm sürmüş; bazı temel tüketim maddeleri, ulaşım ve haberleşme hizmetleri, tüm mal ve hizmetler üzerinde etkin olan denetimler (elektrik, su, doğalgaz dışında) sona ermiştir. Fiyat yükselmesinin ücretleri takip edememesi neticesinde işgücü çetin bir mücadeleye girmiş; kıtlık rantları ve karaborsa fiyatları söz konusu olmuştur. Özellikle küçük ticaret ve hizmet sektörünün özelleştirilmesiyle başlayan bu süreç oldukça yavaş ilerlemiştir. Tarımsal özelleştirme; hizmet ve sanayiye oranla daha ağır ilerlemiş; bazı ülkelerde toprağın uzun vadede kiraya verilmesi biçiminde gerçekleşmiştir. Bu durumun en önemli nedeni; tarımın, halen hayati önem taşıması ve istihdamın yoğunluğunun bu alana kaymasıdır.⁶¹

Gürcistan, diğer Rus cumhuriyetleriyle karşılaştırıldığında ekonomi, eğitim ve sosyal alanlarda ileri bir seviyede olsa bile hala izleri görülen ciddi yolsuzluk meseleleriyle yüz yüze idi. İlk başlarda SSCB'nin pek farkında olamadığı bu sorun sonraki yıllarda Rus yöneticilerin bir utancı olduğu nitelendirilmiştir. Tüm bu yolsuzluk ve bozulmaları engellemek için 1964-1972 yılları arasında Rus İçişleri Bakanlığı

⁶⁰ Cem Küçükali, *a.g.t.*, s.78.

⁶¹ Bülent Açma- Kübra Yenişen, *a.g.m.*, s.138.

yapmış olan Eduard Shevardnadze Gürcistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri olarak Gürcistan'a gönderilmiştir.⁶²

1985 yılında SSCB'nin başına geçen Mihail Gorbaçov, barışçı yönüyle tanınmış bir lider olarak biliniyordu. Gerçekten onun döneminde barışçıl bir sürece girilmeye çalışılmış ancak bu durum birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmiştir. Gorbaçov bütün ilişki ve diyaloglar barışçıl bir şekilde olması gerektiğini savunmuşsa da bu durum her koşulda dilediği gibi gerçekleşmemiştir.⁶³

Bağımsızlığın kazanılmasının ardından Rusya Federasyonu'nun bölgedeki mevcudiyeti ve kudreti güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Söz konusu yaşanan bu durum özellikle 70 yıllık ortak geçmişlerine dayandırılabilir. Merkezi yapısından doğan bu bağımlı ekonomik altyapılar, 'Sovyet' insanı meydana getirme gayretleri neticesinde iç içe geçmiş üst düzey bürokrasi, askeri üsler ve bunun gibi ortak yaşama yönelik birçok benzerlik böyle bir sonucu doğurmuştur. Hem Gürcistan'da yaşanan Abhazya ve Güney Osetya sorunları hem de Dağlık Karabağ sorunu Rusya Federasyonu'nun müdahaleleri göz önünde bulundurulmadan dile getirilemez. Özetle bölgedeki mevcut durumda Rusya Federasyonu'nun etkisi göz ardı edilemez.⁶⁴

Gürcistan'ın, Abhazya ve Güney Osetya ile etnik kavga halinde olmaları nedeniyle toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerin önlenmesi, ülkenin dış politikasını oluşturan temel amaç olmuştur. Gürcistan, bu etnik sıkıntıların destekçisi olarak arkasında Rusya Federasyonu'na dikkat çekmekten geri durmamıştır.

Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'a karşı olan tutumları, Gürcistan'ı güvenlik hususunda derin bir arayışın içine sokmuştur. Bölgeyi "arka bahçesi" olarak kabul eden Rusya, Gürcistan'ın bağımsız bir devlet edasıyla diğer devlet ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğine girme çabasından duyduğu bu rahatsızlık sonucunda, bu ülke üzerindeki baskılarını genişleterek devam ettirmiştir.⁶⁵

Güney Kafkasya'da görülen etnik çatışmalardan Rusya'nın farklılık gösteren ve tutarlı olmayan bir politika takip ettiğini düşünmek kaçınılmaz olmuştur. Bu tutarsız durumun sebepleri arasında Rusya Federasyonu'nun içinde var olan yerel dengeler ve Gürcistan'ın Rusya politikalarının bulunduğu öne sürülebilir. Rusya Federasyonu'nun mevcut dengeleri detaylı olarak ele alındığında, Savunma Bakanlığı ve Duma,

⁶² Cem Küçükali, *a.g.t.*, s.78.

⁶³ Komünisti Gazeti, 27 Kasım 1988, s.1.

⁶⁴ Erel Tellal, "Güney Kafkasya Devletlerinin Dış Politikaları", *Mülkiye Dergisi*, Cilt:24, Sayı:225, Ankara, 2000, s.99.

⁶⁵ Figen Taval Alsirt, *a.g.t.*, s.76.

çoğunlukla Abhaz ayrılıkçılarına sözel olarak desteklediği gibi somut askeri destek sağlarken, Rusya Devlet Başkanı'nın ve Dışişleri Bakanlığının Gürcistan hükümetini koruduğu da düşünülebilir.

Rusya'nın Gürcistan'da hâkim durumun devam etmesini destekleyen bir politika takip ettiği görülmektedir. Nitekim bir şekilde Gürcistan'dan ayrılarak tam bağımsız olması veya bağımsızlaştırılması halinde bu durumun Rusya Federasyonuna dâhil olan Çeçenistan gibi bir kısım cumhuriyetleri olumsuz etkileme endişesini de Moskova göz önünde bulundurmamak durumunda kalmıştır. Aynen bu sebeple Güney Osetya'nın daha önceki bağımsızlık ilanlarını ve Rusya'ya dâhil olma isteklerini Moskova reddetmiştir. Rusya'nın Gürcistan'a karşı baskıcı ve orantısız güç kullanması sorununu çözmekten daha çok kendisine uluslararası önemli bir rol ilan etmesi olarak yorumlamak mümkündür.⁶⁶

Rusya Federasyonu bölgede her konuda etkili olmayı arzulamakta, Gürcistan'ı çaresiz bırakan meşru ve gayrimeşru bütün kapıları zorlamaktadır. Rusya, bölgede etkin olmayı arzulaması nedeniyle, Kuzey Kafkasya'da askeri oluşumunu ve operasyonlarını hayli artırmaktadır. Çünkü Kuzey Kafkasya'da etkinliğini yitiren Rusya'nın, Transkafkasya'da etkili olması pek mümkün görünmemektedir. Rusya, Kuzey Kafkasya'yı kaybetmesiyle karşı karşıya kalması durumunda, Batı ile ilişkilerini her konuda canlı tutabilmek için gayret eden Azerbaycan ve Gürcistan üzerinde sağladığı kontrolü maalesef kaybedecektir.⁶⁷

Sovyetler Birliği'nin siyasi politikasının demokratikleşmesi yolunda ilerlemesi, Kafkasyalı aydınlar açısından geleneksel kültürlerinin meşruiyet kazanmasına fırsat sunacak bir unsur ele alınmıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve komünizmin yıkılışının ardından oluşan özgür hava ve bunun bir sonucu olarak gelişme gösteren bağımsızlık mücadeleleri Kafkasyalıların tarihlerine ve kültürlerine bağlı kalıp sahip çıkmalarına ve geçmişlerini öğrenmelerine fırsat sağlarken, Kafkasya'da hüküm süren çeşitli etnik topluluklar arasındaki çatışmalarında gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Kafkasya'daki etnik çatışmaların en önemli nedeni Çarlık Rusya'sının Kafkasya'da uygulamaya çalıştığı "böl ve yönet" siyasetinin Sovyetler Birliği açısından hiç değişikliğe uğramadan uygulanmasıdır.⁶⁸

⁶⁶ Giray Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s.3.

⁶⁷ Figen Tavitil Alsirt, *a.g.t.*, s.77.

⁶⁸ Ergin Ayan, "Kafkasya: Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Ordu, Aralık 2010, s.35-36.

Rusya’da yapılmak istenen değişiklikler Ekim Devrimi sonrası gerçekleşen Sosyalist Demokratizmin gelişme çabasına da katkı sağlayan önemli çalışmalardır.⁶⁹ Sovyet Komünist Merkez Komitesi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov komiteye katılmış olanlara hitapta bulunuyordu.⁷⁰

SSCB’nin dağılma sürecinde tam bir dönüm noktası olan 1990 yılında Türk dış politika sözcüleri SSCB’ye bağlı Kafkasya cumhuriyetlerinde yaşanan etnik bunalımlar hususunda, SSCB merkezi yönetimini karşılına alacak bir tavır sergilemekten büyük bir hassasiyetle kaçınmışlardır. Bu politikanın oluşturulmasında Doğu-Batı ilişkilerinde meydana gelen yumuşamanın, Batı dünyasında Gorbaçov’un politikaları doğrultusunda geliştirilen desteğin ve Ocak 1990 yılının ilk günlerinde SSCB’nin Doğu-Batı yumuşamasının çevre ülkelere ispat etmesini sağlamak amacıyla Türkiye ile ilişkilerini iyileştirme doğrultusunda geliştirdiği görüşlerin tartışma konusu Türk medyasında olmasının etkisi göz ardı edilemez.⁷¹

SSCB’nin çöküşünün ardından, bağımsızlığını kazanan ve birlikten kopan devletler ekonomik, siyasal ve sosyal olmak üzere çeşitli problemler ve bunlara çözüm bulmak durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra Gürcistan, başta etnik kökenli çatışmalar ve toprak bütünlüğü problemleri olmak üzere, siyasal ve ekonomik sıkıntılarla yüz yüze kalmıştır. Bu zaman zarfında sorunların halledilmesi noktasında uluslararası müttefik veya destekçi bulma çabası içinde olan Gürcistan’a karşı Rusya’nın izlediği politikanın temeli, ekonomik ve askeri bağlamda baskı oluşturmak ve doğal koruyucu pozisyonu oluşturmak olmuştur. Şüphesiz Rusya’nın şiddet, baskı ve kuvvete dayalı bu koruyucu politikası, yalnızca Gürcistan’a karşı değil aynı zamanda birlikten koparak bağımsız olan tüm devletler için geçerli olmuştur.⁷²

Rusya, Karadeniz’deki hâkim varlığını sürdürmek, Türkiye ve Batı taraftarı politikalar takip eden Azerbaycan üzerinde baskı oluşturmak ve kadim müttefiki Ermenistan ile bağlantı sağlayabilmek için Gürcistan’ı göz ardı edememektedir. Gürcistan, Hazar enerji kaynaklarının Batı’ya ulaştırılmasının sağlanmasında kullanılacak olan boru hatları güzergâhında yer alması sebebiyle de Moskova açısından da kayda değer bir önem arz etmektedir.

⁶⁹ Komünisti Gazeti, 7 Kasım 1988, s.1.

⁷⁰ Komünisti Gazeti, 8 Kasım 1988, s.1.

⁷¹ Utku Yapıcı, *a.g.m.*, s.429.

⁷² Neslihan Şimşek, *a.g.t.*, s.54.

Gürcistan'ı Rusya'ya bağımlı hale getiren sebepleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne alakalı sergilediği duruş, enerjide Rusya'ya karşı duyulan bağımlılık (özellikle doğalgaz ve elektrik enerjisinde), Rusya'nın Gürcistan'a karşı uyguladığı vize rejimi ve ticari ilişkilerdir.⁷³

Yeni Sovyet insanı oluşturma arzusu, geçmişin kalıntılarını yok etme noktasında istenildiği ölçüde amacına ulaşamamıştır. Stalin ve Kruşçev'in öne çıkmak adına sergilediği uygulamalardan sonraki dönemlerde Sovyet birlik cumhuriyetlerinin hemen hemen hepsinin içe dönük bir siyaset izlediği ve yerel liderlerin parti örgütünün Moskova ile uyum gösteren beraberliğinden almış olduğu güçle bir ulusal-kültürel tırmanışa şahit olunmuştur. Bu gelişmenin mümkün olması için nasıl bir siyaset izlenmesi gerektiğini belirten Stalin; "Biçim olarak ulusal, özünde sosyalist bir kültür kurmak devletin en önemli vazifesi olacaktır" şeklinde söylemde bulunmuştur.

Yaşadığımız süreçte Kafkasya'da sosyalist bir yapının söz konusu olmaması sığ ve saf bir ulusal kültür arayışı noktasında gelişen ulusçu hareketlerin varlığından söz etmek mümkündür. Sosyalist yapıdan yoksun bir ulusal mücadele kuşkusuz baskıcı ve şoven bir uygulamaya dönüşmekle birlikte başka güçlerin etkisi altına girmekten de kurtulamamıştır.⁷⁴

Ruslar açısından Gürcistan'ın hedefteki yerini izah etmek için tarihten beri jeopolitik olarak son derece önemli bir bölge oluşu sebebiyle Rus stratejilerinin temel amaçlarından biri durumuna geldiği ve Kafkasya üzerinde etkinlik oluşturmak için Çarlık döneminde bunu Gürcü krallar vasıtasıyla gerçekleştirdikleri dikkate alınmalıdır. SSCB'nin halefi olan Rusya Federasyonu'nun, oluşan yeni Kafkasya politikalarında da Gürcistan'ın önemli rolleri üstlenmesi gerektiği tartışılmıştır. Buna bağlı olarak ayrılıkçı Çeçenistan'ın kontrolü için güneyden oluşturulacak çıkış noktası ile Gürcistan aracılığıyla bu bölgenin kontrolü sağlanabilecekti. Ayrıca Dağıstan ve İnguşetya'nın da Gürcistan'a bağlanması sağlanarak bu bölgeler üzerinde de kontrol mekanizmasının oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu noktada stratejik olarak tam anlamıyla Rusya'ya bağlı bir Kafkasya modelinin gerçekleşmesi arzusu son derece önemli olmuştur.⁷⁵

⁷³ Figen Tavil Alsirt, *a.g.t.*, s.76-77.

⁷⁴ Fırat Karabayram, *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*, İstanbul, 2011, s.67-68.

⁷⁵ Senem Öztürk, "Jeopolitiğin Rusya Federasyonu'na Etkilerinin Kuzey Kafkasya-Gürcistan Güney Osetya Çerçevesinde İncelenmesi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl:9, Sayı:17, İstanbul, 2013, s.227.

Gürcistan ve Rusya arasındaki ilişkilerin temeli Sovyet dönemine kadar gidiyordu. Sovyet döneminde de Gürcistan, Rus karşıtlığının en ön planda olduğu bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak boy göstermiştir. SSCB'nin dağıldığı süreçte, Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasından beri Rus-Gürcü ilişkileri gergin bir şekilde devam etmiştir. Rusya Federasyonu'nun, Kafkasya'da kilit konumda bulunan Gürcistan üzerinde olan hâkimiyetinden vazgeçmek istememesi, Gürcü devlet adamlarının ise bu duruma karşı milliyetçi bir tutum izleme gayretleri gerginlik yaratan çıkış noktalarından biri olmuştur.⁷⁶

3.2.2. Sosyal ve Kültürel İlişkiler

Gürcistan, Almanya'nın desteği ile Mayıs 1918 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Gürcistan'ın bu bağımsızlığı Şubat 1921'de Kızıl Ordunun işgali ile son bulmuştur. Bu tarihten itibaren Tiflis, yeni kurulan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan devletlerinden oluşan Güney Kafkasya Sovyet Federasyonu'nun merkezi haline gelmiştir. 1936 yılında bu yapı dağılarak üç Güney Kafkasya ülkesi federe devlet olarak SSCB'ye dâhil edilmiştir.

Gürcistan, SSCB'de federe bir devlet olarak bulunduğu dönemde, Stalin idaresinde istikrarlı olunması yönünde olumlu politikalar izlemiştir. Stalin'in Gürcü asıllı olması sebebiyle Gürcü vatandaşların takdirini kazanmış ve Gürcistan'ı Kafkas toplumları içerisinde daha üst seviyelere ulaştırmak için fikirler üretmiştir. Fakat bu durum Kruşçev'in yönetime gelmesiyle bozguna uğramıştır. Kruşçev, Orta Asya ve Kafkaslarda Ruslaştırma politikalarına hız kazandırmıştır. Bu sebeple bu coğrafyada tek resmi dilin Rusça olmasını ileri sürerek Gürcülerin tepkisine maruz kalmıştır.⁷⁷

1950'li yıllarda SSCB'nin dış dünya ile ilişkileri artmış, birlik içerisinde iletişim gelişmiş, etnik problemler farklılaşmış ve Rus haricindeki milletler giderek güçlenmiştir.⁷⁸

1953 yılında Stalin'in ölümü ile Gürcü milliyetçiliği giderek canlanmış ve Moskova'daki dikta idareye karşı yoğun mücadele baş göstermiştir. 1956 tarihinde yeni

⁷⁶ Giray Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s.1.

⁷⁷ Huriye Yıldırım, *a.g.t.*, s.62.

⁷⁸ Mehmet Gürbüz-Murat Karabulut, "SSCB'nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:50, Ankara, 2009, s.33.

Sovyet lideri Nikita Sergeyeviç Kruşçev'in politikalarına karşı yapılan gösteride çok sayıda Gürcü milliyetçisi hayatını kaybetmiştir.⁷⁹

Gürcistan ve Sovyet Rusya arasındaki münasebetlerde Dostluk ve Medeniyet Cemiyetleri önemli rol üstlenmiştir. 1964 yılında A.A. Gigoşvili, ülke dışında açılacak sergiler için düzenlenecek olan propaganda malzemelerine ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir. Bu malzemelerin 20 Şubat 1964 yılına kadar Gürcü Dostluk Cemiyeti'ne teslim edilmesi arz edilmiştir. Teslim edilecek malzemeler incelendikten sonra her bir ülke için ayrı ayrı sergiler açılmıştır.⁸⁰

Sovyet Komitesi Müdür Yardımcısı Goskov, Gürcistan Dostluk ve Medeniyet Müdür Yardımcısına gönderdiği 3 Mart 1964 yılındaki Sovyet-Yunan dostluğu çerçevesinde Gürcistan'ın tanıtım reklamı için Yunanistan'daki Moskova radyosunda programlar yapılmıştır. Bu programlarla ilgili Tiflis Tarih Müzesi, Devlet Güzel Sanatlar Müzesi, Tiflis 4 Numaralı Okul, Puşkin Tiflis Devlet Pedagoji Enstitüsü, Tiflis Devlet Üniversitesi Dil Fakülteleri gibi yerlerin tanıtımı yapılmıştır. Bunlarla ilgili radyo muhabirine gereken yardımın yapılması ricasında bulunulmuştur.⁸¹ (Bkz. Ek 4)

Sovyet Dostluk ve Medeniyet Cemiyeti'nin 8 Nisan 1964'te Gürcistan Dostluk ve Medeniyet Cemiyeti'ne gönderdiği yazıda; Patricia Lumumbi Halkları ve Dostluğu Üniversitesi'nden oluşan 15-20 kişilik öğrenci grubunun Gürcistan'da iki hafta misafir edilmesi üzerine ricada bulunulmuştur. Gelen öğrencilerin ihtiyaçlarını Gürcistan Cumhuriyeti karşılamasına rağmen ayrıca öğrencilerin lüks ortamlardan uzak tutulmasını da istenmiştir.⁸²

9 Mayıs 1964'te Almanlara karşı kazanılan galibiyetin 18. yılının Moskova'da kutlanacağına dair Gürcistan dâhil bütün SSCB ülkelerinin temsilcileri davet edilmiştir.⁸³

22 Temmuz 1964'te Sovyet Dostluk ve Medeniyet Cemiyeti, Gürcistan Dostluk ve Medeniyet Cemiyeti'ne gönderdiği yazıda; cemiyetin özellikle edebiyat ve bilim alanında göstermiş olduğu başarılı performansından dolayı teşekkürlerini iletmiştir.⁸⁴

1970'li yıllardan itibaren SSCB, çeşitli ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel olaylar sebebiyle (gerekli modernizasyonun yapılamaması, teknoloji ve kalitenin

⁷⁹ Tuğba Çelebioğlu, *a.g.t.*, s.25.

⁸⁰ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1922, Ğtsera No:3, Sakme No:461.

⁸¹ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1922, Ğtsera No:4, Sakme No:461.

⁸² Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1922, Ğtsera No:9, Sakme No:461.

⁸³ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1922, Ğtsera No:6, Sakme No:461.

⁸⁴ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1922, Ğtsera No:13, Sakme No:461.

gerilemesi, arz-talep dengelerinin kurulamaması, tarım sektöründeki yanlış politikalar) sıkıntıya girmiş, merkezi otoritenin zayıflamasıyla beraber sosyalist anlayış önemini yitirmiştir.⁸⁵

Gürcü okullarının eğitim planları ve programları özellikle öğrenci ve eğitimcilere yeni problemlerin ortaya çıkmasına sebep oluyordu. Özellikle ilkokul sınıflarının bir kısmı Rus ve Ermeni okullarında yoğunlaştırılmış hale getirilmişti. Fakat Gürcü okullarının çoğunda 1971-1972 eğitim yılında ortaokul ve liselerde bütün programlar birleştirilmiştir.⁸⁶

Gürcistan'da eğitim veren öğretmenlerin ortak hedefleri sistemli bir şekilde öğrencilerin eğitim ve öğretimlerinin ilerde iyileştirilmesi hakkında çaba göstermek olmuştur. Öğretmenin ilk amacı çalıştırdığı sınıfta öğrenim gören öğrencileri yakından tanımadır. Öğrencileri tanımak için onların ailelerinin de tanınmasına öncelik verilmiştir. Çünkü öğrencinin kişilik oluşumunda ve gelişmesinde ailenin içinde bulunduğu şartları büyük rol oynamaktadır.⁸⁷

Gürcistan'da aile faktörü çocuk eğitiminde birinci kaynak veya başlangıç noktasıdır. Çocuk aile de çevre hakikatının izlenimlerini ve bilgilerini benimsemektedir. Dolayısıyla çocuk eğitiminin ilk temelleri ailede verilmektedir. Çocuğun yetenekleri ailede gelişerek asıl insanlığı yine burada kalıplaşır.⁸⁸

Sovyetler Birliği'nde çocukların eğitimi için yapılan kanun değişiklikleri bütün sosyalist cumhuriyetlerde de uygulanmaktadır.⁸⁹

Sovyet Komünist Partisi sosyalizmin teorilerini geliştirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Lenin'in sosyalist mirasını benimsetmek ve devam etmek için sosyalizm politikasının başarılarını devam ettirmişlerdir.⁹⁰

SSCB yöneticileri sosyalist sistemin hedeflerini gerçekleştirmek uğruna sürekli çaba içerisinde olmuşlardır. Gösterdikleri çabalar sonucunda mahkemeler ve hukuki reformların gerçekleştirilmesi hususunda karşılaşılan problemleri de çözmüşlerdir.⁹¹

⁸⁵ Mehmet Gürbüz-Murat Karabulut, *a.g.m.*, s.33.

⁸⁶ Ev. Odişaria, "Savlobisa da Ağzdis Sakitgebi" *Skola da Şgovreba Dergisi*, Sayı: 1, Tbilisi, Ocak 1971, s.30.

⁸⁷ M. Balançivadze, "Klasis Ğemzovelis Roli Massavleta Ağzdaşı", *Komunisturi Ağzdisatvis Dergisi*, Sayı:3 Mart, Tbilisi, 1954, s.62.

⁸⁸ V. Gargadze, "Avaşorots Çvens Şvilebs Massalodneli Danaşavli", *Skola da Şgovreba Dergisi*, Sayı:4 Nisan, Tbilisi, 1972, s.56.

⁸⁹ Komünisti Gazeti, 2 Ekim 1988, s.1.

⁹⁰ Komünisti Gazeti, 6 Kasım 1988, s.1.

⁹¹ Komünisti Gazeti, 29 Kasım 1988, s.1.

Öğrencilerin gördükleri eğitim, uluslararası emekçi halklar birlikteliği ve dayanışma gayreti Sovyet okulunun en önemli amaçları arasında yer alır. Sosyalist cemiyetin hareket ettirici çalışmaları eşit halklar ve Sovyet halkın birbirine hissettiği dostluğu da beraberinde getirmiştir.⁹²

Moskova, 1978 yılında Gürcistan'ın resmi dili olan Gürcücede yenilenmeye gitmek istemesiyle birlikte 14 Nisan 1978'de geniş çaplı protestolar meydana gelmiştir. Bu protestolardan sonra Moskova geri adım atmıştır. Günümüzde bile 14 Nisan "Gürcü Dili Yılı" olarak bilinmektedir.⁹³

1980'lere gelindiğinde milliyetçi düşünce daha da güçlenmiş ve aynen Baltık devletlerinde görüldüğü gibi Gürcistan'da da din, kültür ve politik anlayış bakımından kendini belli etmiştir.⁹⁴

1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan bölgelerinde çok çeşitli siyasi görüşler ortaya çıkmıştır. Gürcistan ve Azerbaycan, Türkiye ile birçok konuda ortak proje meydana getirip Rusya'ya bağımlılıklarını en aza indirmeye yönünde adımlar atarken, Ermenistan buna karşıt bir politika takip etmiş ve Moskova'ya bağımlılığını gitgide arttırmıştır. Aslında Ermenistan enerji, ulaşım ve ekonomi alanları ile siyasi konularda önemli oranda Rusya'ya bağımlı bir devlet statüsü sergilemektedir.

Rusya'nın Güney Kafkasya bölgesi doğrultusunda takip ettiği dış politikanın diğer bir unsurunda bölgenin dış ekonomik politikası meydana getirmektedir. Rusya'nın bölgede takip ettiği dış ekonomik politika bölgedeki mevcut devletleri Rusya'nın ekonomik, politik ve güvenlikle alakalı çıkarları doğrultusunda eski SSCB dönemindeki ekonomik bağımlılık girdabının içine sokma amacı gütmüştür. Örneğin Rusya, Yukarı Karabağ anlaşmazlığında stratejik hedeflerine ulaşabilmek için ekonomik unsurları kullanmaktan kaçınmamıştır.

Rusya, bölgede sürekli olarak bölgesel işbirliğine yönelik politikalar takip etmiştir. Bölgedeki devletlerin Rusya'nın denetimi altında Rusya'nın öncülüğünde ve

⁹² Doç. S. Sigua, "Massavleta Ağzrda Ğalġta Megobrobis Suliskvetebit", *Komunisturi Ağzrdisatvis Dergisi*, Sayı:5 Mayıs, Tbilisi, 1954, s.9.

⁹³ Cem Küçükali, *a.g.t.*, s.78.

⁹⁴ Bilal Alper Torun, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Gürcistan'da Amerika Birleşik Devletleri-Rusya Federasyonu Rekabeti* (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2016, s.43.

yol göstericiliğinde çok yönlü bir işbirliği içine itilmeye gayret gösterilmesi, bu ülkenin bölgede etkin olmak adına kullandığı önemli unsurlardan bir tanesi olmuştur.⁹⁵

Rusya, Kafkasya'daki tarihi, siyasi, askeri ve ekonomik beklentilerinin karşısındaki sıkıntıları ve bu çıkarlarını tehlikeye sokan Batı'nın ve Türkiye'nin Kafkasya'daki mevcut gücünü yok etmeyi amaçlamıştır. Kafkasya'daki hâkimiyetini uluslararası kamuoyuna “bölgedeki etnik milliyetçiliği ve İslâmi radikalizmi kontrol etmek, bu bağlamda uluslararası terörizmin Kafkasya uzantılarını sona erdirmek ve bölgede istikrarı kurmak” olarak dile getirmeye çalışmıştır. Bunun bir sonucu olarak Güney Kafkasya'da Abhaz-Gürcü ve Oset-Gürcü etnik kavgaları doğrultusunda Rusya'nın politikalarına yön veren ve Gürcistan'ın Rusya açısından verdiği değerle alakalı birçok faktörün etkisinden bahsedilebilir. Bu ana faktörlerden bir tanesi askeri ve ekonomik güce sahip olan Gürcistan'ın stratejik konumudur. NATO üyesi olan ve Türkiye'ye komşuluğu bulunan Gürcistan, Soğuk Savaş esnasında önemli askeri üslere kapısını açmıştır. Bu üslerde yer alan Rus askerleri ve sahip olduğu silahların durumu şu an için aydınlatılamamış bir sorundur. Rusya'nın askeri stratejistlerinin savunduğu düşünceye göre Kafkasya'yı ilgilendiren güvenlik politikalarının kilit noktası Gürcistan'dır.⁹⁶

Sovyetler Birliği'nin Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi ve Sovyetler Birliği'nin Bakanlar Kurulu tezinde ve düşüncesinde “‘hayatla okul arasındaki işbirliğini mükemmelleştirmek ve bizim ülkede halk eğitim sistemini ileriki zamanlarda geliştirme hakkında’” ki tez tarihsel öneme sahip bir belgedir.⁹⁷

Kafkasya bölgesi'nde yaşanan nüfuz mücadelesinde Rusya diğer rakip ülkelere göre çok daha avantajlı durumda idi. Rusya direkt bölgeye çok uzun yıllar hâkim olmuş SSCB'nin halefi olması nedeni ile bölgenin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Rusya'nın elde ettiği nüfuzun sınırlarını çizirken kültürel faktörlerinde etkisini gözardı etmemiştir. Zira Rus dili hemen hemen her konuda bölgede tek ortak dil olarak var olma mücadelesini devam ettirmektedir.

Rusya özellikle Kafkasya bölgesi'nde kurmuş olduğu hâkimiyetin devam etmesi için çok çaba sarf etmiştir. Ancak SSCB'nin dağıldığı ilk yıllarda Rusya'nın siyasi-ekonomik ve hatta askeri güce sahip olmaması bu duruma engel teşkil etmektedir. Bu

⁹⁵ Hüseyin Dinç, *Soğuk Savaş Sonrasında Rusya'nın Kafkasya Politikası ve Azerbaycan* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2011, s.74.

⁹⁶ Giray Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s.2.

⁹⁷ Mariam Burçuladze, “Ağali Amotsonebis Sinaşe” *Komunisturi Ağzrdisatvis Dergisi*, Sayı:11 Kasım, Tbilisi, 1958, s.32.

durumda Rusya, Kafkasya'da tekrar kontrolü sağlamak için bölge ülkeleri arasındaki etnik ve siyasi rekabeti kullanmaktan geri durmamıştır. Moskova'dan uzaklaşma sinyali veren Gürcistan'a karşı Abhaz ve Oset ayrılıkçılığına Rusya'nın vermiş olduğu destek dikkati çekmektedir. Aynı şekilde Azeriler de Karabağ'daki Ermeni azınlıklar vasıtasıyla dize getirilmeye çalışılmıştır.⁹⁸

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rusya'da ulusal güvenlik konularının görüldüğü esnada iki önemli düşünce öne sürülmüştür. Reformistler, Batı ile işbirliğini öne sürmekte ve bu anlamda ulusal güvenlik problemini küresel açıdan bakmaktadır. Demokratik bir toplum oluşturabilmek adına çatışmacı dış politikadan vazgeçilerek, ulusal güvenlik politikalarında geleneksel Sovyet askeri oluşumunun bırakılması gerektiğini vurgulamaktadır. Avrasyacılar ise ulusal güvenliğini milliyetçi bir bakış açısıyla ele alarak dış dünyaya kuşkucu bir yaklaşım sergilemektedir. Avrasyacılar için ikinci bir dağılma ile karşı karşıya kalma korkusu önemli bir husus olduğundan ulusal çıkarları en üst seviyeye çıkarabilmek için SSCB'nin dağılmasının ardından sarsılan siyasi ve askeri gücün onarılmasını savunmaktadırlar. Rusya'nın güvenlik politikalarını, Batı ile yarışmaktan ziyade işbirliğine dayalı olarak inşa etmesi ve Batıya dönük bir dış politika takip etmesi durumunda bunun Kafkasya'ya yansıyacak sonuçları ile eski Sovyetler Birliği coğrafyasında tekrar egemen olma ve Batı ile rekabet etme anlayışını savunan bir dış politikaya yönelmesinin Kafkasya'ya getirisi önemli ölçüde farklılık arz edecektir.⁹⁹

Rusya'nın denetim altında tuttuğu bazı önemli petrol ve doğalgaz borularının Batıya ulaşmak için takip ettiği güzergâhlar Gürcistan'dan geçmekle birlikte son derece önemli Karadeniz limanları Gürcistan topraklarında yer almaktadır. Bu durum da ülkeyi Rusya için cazip hale getiren ikinci bir faktördür. Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin gerçekleşmesinin ardından Gürcistan'ın bu jeostratejik öneme yeniden dikkati çekmektedir. Bunun ötesinde Batı ve Türkiye'ye yönelik politikalar takip eden ve Rusya'nın müttefiki Ermenistan ile toprak bağlantısı sağlayan Azerbaycan üzerine Rusya'nın baskı kurma çabalarından vazgeçmemesinden ötürü Gürcistan, Rusya için hayli önemlidir. Rusya'dan Güney Kafkasya'ya giden kara ve demiryollarının Gürcistan ve Abhazy coğrafyasının içinden geçmesi bölgeyi bir başka stratejik açıdan önemli hale getirmektedir. Hatta Gürcistan Karadeniz'e kıyısı bulunan tek güney Kafkasya

⁹⁸ Hüseyin Dinç, a.g.t., s.57.

⁹⁹ Hüseyin Dinç, a.g.t., s.68.

ülkesi olma özelliği taşımasından dolayı Rusya açısından sıcak denizlere ulaşması için daha fazla stratejik önem taşımaktadır. Bu durum aynı zamanda Rusya'nın Gürcistan'daki askeri varlığı ile de son derece alakalı bir durumdur. Rusya'nın Gürcistan'da bulunan askeri varlığına son vermesi Rusya'nın aynı zamanda Karadeniz'deki denetimini kaybetmesi anlamını da taşır. Ülkenin sahip olduğu bu önem dolayısıyla Rusya Gürcistan'ın etki alanının içinde varlığını sürdürmesini arzulamaktadır. Bu nedenden ötürü Gürcistan'ın kendi hâkimiyet alanından çıkarak NATO ve AB gibi Batı kurumlarına yakınlaşmasından hoşnut olmamıştır ve bunu engellemek istemiştir. Bu durum Gürcistan Eğitim ve Bilim Bakanı Ghia Nodia'nın vurguladığı gibi "Gürcistan'ın uzaklaşmasını durdurmanın tek yolu iç zorlukları çoğaltmaktır: Zayıf ve bölünmüş olan Gürcistan, Rusya'nın etkisine daha az direnç gösterecektir" düşüncesini doğrulamaktadır.¹⁰⁰

3.3. Gürcistan İngiltere İlişkileri

1917'de Rusya'da ortaya çıkan olaylar hem savaşın durumunu, hem İngiliz Rus ve Türk savaş politikalarını hem de Ermeni meselesini büyük ölçüde etkilemiştir. İngiltere savaş politikaları hususunda Kafkasya'yı da içine alan stratejiler ilave ederken, Türkler için işgal altında bulunan topraklarına kavuşma olanağı söz konusu oldu. Rusya, Kafkasya Cephesi'nde son derece güçlü bir Türk ordusuyla savaş halindeydi. Bütün bu gelişmelerin bir sonucu olarak Ermeni meselesi de Anadolu merkezli olmayı bırakıp, Kafkasya'yı da içine alan bir alana yayılacaktı.

Jeostratejik olarak Kafkasya, İngiltere için oldukça önemli bir konuma sahipti. Bölge, Hazar Denizi aracılığıyla Orta Asya ve İran'a açılan bir kapı durumunda olup, Hindistan'a ulaşmak için ise mühim bir rota barındırıyordu. Kafkasya'nın düşman işgaline uğraması, Hindistan yolunun düşmana tamamen açılması anlamını taşıyordu. Savaşın odak noktası Mezopotamya'dan Kafkasya'ya ilerlemiştir. Süregelen olaylar Kafkasya, İran ve Orta Asya'ya girebilmek adına Türk ve Almanlara önemli bir imkân sağlamıştır. Hindistan bu durumda ciddi anlamda tehlikeye girmiştir. Rus toprakları yanında meydana gelen çatışmalar Türk ve Almanlara planlarını hayata geçirmek için kaçınılmaz bir fırsat sunabilirdi.¹⁰¹

¹⁰⁰ Giray Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s.2-3.

¹⁰¹ Tolga Başak, "İngiltere'nin Kafkasya Politikası ve Ermeni Sorunu (1917-1918)", *Ermeni Araştırmaları Dört Aylık, Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Sayı:45, Ankara, 2013, s.96.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti yıkılırken Rusya'da Bolşevizm'in doğması bu dönemde İngiltere ilk sırada olmakla birlikte Amerika da dâhil diğer sömürgeci devletlerin tüm ilgilerini Kafkasya'ya daha yoğun olarak çekmiştir. Böylece savaş esnasında ve savaştan sonra bölgenin denetimini sağlamak için üretilen planlar uygulamaya koyulmuştur. Bu durum yaşanan mücadeleyi daha da ateşlemiştir.

İngiltere, sömürgecilik meselesinde başı çeken bir devlet olarak, Asya ve Avrupa sömürgelerini kollamayı ve Orta Doğu, Kafkaslar ile Akdeniz ve boğazlarda yeni fırsatlar oluşturmayı, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında da öncelikli konumunun devamını sağlamayı her durumda amaçlamıştır. Ekonomik ve stratejik nedenlerle bu bölgeleri kaybetmek bir başka ifadeyle başka devlete kaptırmak istemiyordu. Savaştan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin toprakları ile Bolşevik İhtilali yaşanmasının ardından sıkıntıya düşen Rusya'dan boşalan yerleri almak ve dünya politikasındaki gücü kontrol etmek maksadıyla hareket etmiştir.¹⁰²

Kafkas cumhuriyetlerinin geleceği hususunda çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Siyasi İstihbarat Bürosu tarafından sunulan bir raporda şu şekilde ifadeler yer almıştır: Bu rapor her ne kadar kendine özgü özellikler sergilese bile bu konunun genel Rus sınır devletlerinin geleceği meselesinin bir devamı olarak düşünülmüyordu. Rapora göre Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsız devletler olarak kabul edilmesi ve Kafkas Dağları Rusya'nın sahip olacağı sınırlar olmalıydı. Bağımsız Kafkas cumhuriyetlerinin federasyon birliği altında toplanmaları en uygulanabilir çözüm olarak gözükmüyordu. Yine rapora göre Almanya'nın karşı karşıya kaldığı ağır mağlubiyet nedeniyle uzun bir süre dünya siyasetinde söz sahibi olması mümkün gözükmeyişi için Rusya'nın güney sınırının Kafkas Dağları olmasının çıkarlarına hizmet edeceği belirtilmiştir. Eğer Azeriler egemenliklerini başarılı bir şekilde devam ettirirlerse Azerbaycan'da bağımsız olmalı ve hatta batılı bir güç bu üç cumhuriyeti federal devlet bünyesinde toplamalıydı. Bu federe devlet, Transkafkasya'da Rusya'nın güneye doğru ilerlemesine engel olabilirdi. Bu nedenle Bakü'nün Rusya'ya teslim edilmesinin doğru olmayacağı, Bakü'ye giren Rusya'nın (Bolşevik olsun olmasın) bütün Kafkas topraklarını tekrar geri almak isteyeceğini belirtmekteydi. Bunun yanı sıra bu devletler ilerde Demokratik Rus Federasyonu'na katılmak isterlerse buna

¹⁰² Rahmi Doğanay, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Kafkasya'daki Faaliyetleri ve İngiliz Politikası", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler) XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2011, İstanbul)* Ankara, 2003, s.62.

engel olmamak gerekiyordu. Mandater bir devlet olan İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin üzerine düşeni yapması önerilmiştir.¹⁰³

Transkafkasya hükümeti, Brest Litowsk Antlaşması'nı reddederek bu antlaşmayla Kars, Ardahan ve Batum'u aldıklarını dile getiren Türk tarafı ile Transkafkasya hükümeti arasında mart ve nisan aylarında Trabzon'da meydana gelen diyaloglardan istenilen sonuç alınamamıştır. Bu arada barış görüşmeleriyle olan münasebetini inkâr eden Ermeni Savunma Komitesi, Türklere karşı durmak için İngiliz hükümeti'nden kendisine yardım talebinde ısrar ediyordu. Türkiye Ermenilerinin yeniden Türk egemenliği altına girmesini önlemek için İngiliz hükümeti'nin ilgisi çekilmek istenmiştir. Tiflis'teki İngiliz Konsolosu bunun gerçekleşmesi için elinden gelen her şeyi yapacağını belirtmiştir.

Türkler 1918 Martının sonuna kadar Erzurum, Erzincan ve Trabzon'u tekrar alarak savaş öncesi sahip olduğu sınırlara yeniden ulaştılar. İtilaf Devletleri için savaşmak ve Türklere karşı koymak arzusunda ısrarcı olan Transkafkasya hükümeti ve öncelikle de Ermeniler İngilizlerden yardım talep etmeyi sürdürüyordu. Tiflis'ten alınan haberler İngiltere tarafından hiçte iç açıcı gözüküyordu. Kafkasya'nın politik durumu hakkında çok hassas bir noktaya gelinmişti. Batum ve Kars'ta konuşlanan güçlerin desteklenmesi adına gereken önlemler alınmalı ve Ermenilere daha fazla yardım gönderilmeliydi. Batum, Bakü, Kars ve Tiflis ciddi tehdit çemberindeydi. İngiltere tarafından Tiflis'teki İngiliz misyonuna hemen 2 milyon ruble verilmesi talep ediliyordu.¹⁰⁴

Kafkas cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıkları dönemde bölgede Türk-Alman hâkimiyeti etkin durumdaydı. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti kabul etmişti. Bu ülkeler Türk-Alman ittifakının izin vermesiyle kurulduğu tahmin edildiğinden savaş sonunda İngiltere'nin bu devletleri resmen tanıması olası gözüküyordu. Savaşın meydana geldiği sırada Azerbaycan'ın Osmanlı Devleti ile işbirliği içine girmesi, Gürcistan'ın Alman himayesini kabul etmesi İngiliz kamuoyunda bu devletlere ilişkin sempatik olmayan bir tavrın oluşmasına yol açmıştı. İtilaf Devletleri'ni desteklediği görüşünden hareketle yalnızca Ermenistan'ın bağımsızlığı kazanması gerektiği düşüncesi yoğun olarak gündemdeydi.

¹⁰³ Tuncer Çağlayan, "İngiltere'nin Kafkasya Cumhuriyetleri Siyaseti", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:11, Samsun, 1998, s.128.

¹⁰⁴ Tolga Başak, *a.g.m.*, s.112.

İngiltere'nin bu devletlerin bağımsızlığını kabul etmede karşı karşıya kaldığı bir diğer sıkıntı da Rusya'nın içinde bulunduğu durumundan kaynaklanıyordu. Rusya'nın, yaşanan ihtilâl sonrası Bolşeviklerin öncülüğünde savaştan çekilip İngiltere ve müttefiklerini yalnız bırakmasına rağmen, İngiliz devlet adamlarının Rusya'ya karşı hissettiği sempati devam ediyordu. Bu düşünceye göre Rusya, savaşın en başından savaştan çekildiği zamana kadar Almanya karşısında çok kayıp vermiş, müttefiklerinden yardımlarını esirgememişti. Bunun yanı sıra gelecekte Rusya'nın dünya siyasetinde tekrar söz sahibi bir devlet olacağı düşünüldüğünden İngiltere'nin çıkarları hususundan Rusya'dan ayrılmayı ümit eden devletlerin tanınmasında dikkatli hareket etmek gerekiyordu.¹⁰⁵

Trabzon'da gerçekleşen barış toplantılarında bir sonuç çıkmaması neticesinde hemen hareket eden Türk ordusu 1918'in Nisan ayında Kars, Batum ve Beyazıt'a ilerleyerek buralara girmeyi başardı. Bunun üzerine Ermeniler İngilizlerden almak istedikleri yardım talebinde ısrar ediyordu. Bu arada Bakü, Mart ve Nisan ayları içerisinde Ermeniler tarafından Türklere karşı gerçekleştirilen katliamlara tanık oldu. Ortada dokuz bin cesedin olduğu ileri sürülüyordu. 1918'in Nisan ayında Kafkasya'daki İngiliz siyasi ve askeri birlikleri diğer İtilaf birlikleri ile birlikte bölgeyi terk etmek mecburiyetinde kaldılar. Milli askeri oluşumlardan bir sonuç beklemenin gereksiz olduğu rapor edilmiştir.

22 Nisan 1918'de Federatif Transkafkasya Cumhuriyeti bağımsızlığını elde ederken bu federatif devlet Türkiye tarafından da tanınmıştır. Federatif Transkafkasya Cumhuriyeti ile Türk hükümeti arasında Mayıs ayında gerçekleşen ikinci görüşme platformu Batum oldu. Ancak Gürcülerin Almanya'ya yakın durmasıyla Gürcistan üzerinde bir Alman kalkanı oluşturması neticesinde Transkafkasya hükümeti dağılmaktan kurtulamadı. Gürcistan ve Azerbaycan bağımsızlıklarını kazanırken Ermeniler de 30 Mayıs 1918'de Ermeni Cumhuriyeti'ni deklere ettiler. Türkiye ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalan üç yeni cumhuriyetle (Gürcistan-Ermenistan-Azerbaycan) Türk hükümeti arasında 4 Haziran'da, Batum'da üç ayrı anlaşma imzalandı. İmzalanan bu anlaşmalarla Gürcistan ve Ermenistan'ın bir bölümü ile Kars, Ardahan ve Batum Türkiye'ye geçti. Bundan sonra her şey Türklerin Bakü'ye yönelik harekâtı için artık hazır durumdaydı.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Tuncer Çağlayan, *a.g.m.*, s.126.

¹⁰⁶ Tolga Başak, *a.g.m.*, s.113.

Özellikle ekonomik ve siyasi menfaat sağlamak maksadıyla Kafkasya'yı işgal eden İngilizler, üst edindikleri noktalardan bölgeyi kontrol altında tutmaya ve olayları izlemeye koyuldular. İngilizlerin üstlendikleri merkezlerden en hassas noktada bulunan Batum ve Tiflis bölgelerinin Azerbaycan ve Ermenistan'a geçişini temin eden ana güzergâh üzerinde yer alışı İngilizler tarafından son derece önemli bir husustu. Bu nedenle İngilizler Gürcistan'ı tampon bir devlet olarak kullanma amacını gerçekleştirmek adına ele geçen bu fırsatı hemen değerlendirdiler. Bu durumda Gürcistan'la münasebetlerini olumlu yönden geliştirme hususunda dikkatli davranan İngilizler, Gürcülerin zayıf yönlerini ve çıkarlarını kendi menfaatleri açısından değerlendirmek ve kullanmak maksadıyla politik faaliyetlerine yön vermişlerdir.¹⁰⁷

Ermeni kuvvetleri Kafkas Cephesi'nde 1918 yılının Şubat ve Haziran ayları arasında İngiliz ordusu için çok önemli bir görevi gerçekleştirdiler. Bu durum Türk ordusunun Kafkasya'ya yönelik hareket çabalarını yavaşlatmıştır.

Kafkaslarda küçük bir Ermeni devletinin oluşmasıyla gerçekleşen Haziran 1918 tarihli Türk-Ermeni Anlaşması ile ilgili ilk fikirler İngiliz hükümeti'nin Doğu işlerinde görev alan Ermeni sözcüsü James Malcolm tarafından sağlandı. Silahlandırılma çalışmalarına karşın Türk-Alman birlikteliğine engel olamayan Ermeniler, Türklerle imzalayabilecekleri en kârlı anlaşmayı yapmışlardı. Türk-Ermeni barışı sürekliliğini koruyamadı ve günümüzde Kafkasya'daki Ermeni Cumhuriyeti, Türk ve Almanların koruması altına girmişti.

Kafkas Cephesi'nde Bakü'yü hangi ülkenin işgal edeceği tartışmaları esnasında Türk-Alman gerginliği ortaya çıkarken, Kafkasya'da Ermeni çetelerinin gerçekleştirdiği katliamlar İngiliz hükümeti'ni de kaygılandıracak seviyeye ulaşmıştı. İngiliz hükümeti, meydana gelen katliamların İtilaf hükümetlerinin Ermenilere karşı duydukları ilgiyi zedeleyerek İngiltere'nin durumunu sıkıntıya soktuğunu hissediyordu. Ermenilerin, "Ermenistan" ve Bakü'de yaptığı katliamlarla ilgili haberlerin birbiri ardına gelmesi üzerine İngiliz hükümeti bu hususta Bogos Nubar Paşa'ya başvurarak, Bakü'deki Ermenilerin katliamları durdurmaları hususunda uyarılmalarını talep etmiştir.

Ermeniler, İngilizlerin saygınlığına ve bulundukları konuma zarar verecek davranışlarda bulunuyorlardı. Azerbaycan Türkleri İngiliz özel koruması altında bulundukları hususundaki söylem ve tutumlardan son derece sıkıntı duymaya başlamıştı. Birçok Türk'ün Ermeniler tarafından katledilmesi nedeniyle Azerbaycan

¹⁰⁷ Serpil Sürmeli, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Ankara, 2001, s.449.

Türkleri İngiltere'nin bölgede net olarak İslam karşıtı bir politika sergilediği düşüncesine yoğunlaştılar.¹⁰⁸

İngiliz Dışişleri Bakanlığı siyasi istihbarat ve enformasyon bürosunda görev yapan Arnold Toynbee, henüz Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce Kafkasya'yla ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmişti: Ona göre yapılması gereken en mantıklı iş Türk-Alman izniyle Kafkasya'da oluşturulmuş olan siyasi yapılanmaları kabul etmemektir. Başka bir ifade ile bağımsızlığını kazanmış Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Dağıstan'ın bağımsızlığını kabul etmemek ve toprakları Rus toprakları olarak kabul etmektir. Aksi durumda İngiltere, Enver Paşa ve akrabalarının denetiminde bulunan ve Dağıstanlıların da işbirliği içinde olduğu bağımsız bir Azerbaycan (güney-kuzey birleşik) ile gerginlik yaşayabilirdi. Andronik'in kontrolünde oluşturulmuş, Enver Paşa'nın güçleri ile mücadele eden ve İngiliz desteği ümit eden bağımsız, küçük Ermenistan ile karşı karşıya kalabilirdi. Neticede kazanan ülkelerin desteğini bekleyen bağımsız Gürcistan ile alakadar olmak durumundaydı. Hatta bu ülkeler birbirleriyle uyumlu bir tutum sergileyemediğinden bu bölgenin istikrarını sağlamak maksadıyla İngiltere uzun yıllar bölgede kendi kuvvetlerini bulundurmak mecburiyetinde olabilirdi.¹⁰⁹

Ağustos-Eylül 1919'da Kafkasları terk etmek mecburiyetinde kalan İngiltere'nin sadece Batum'da askeri gücü bulunuyordu. 1920'li yılların başlarında Kafkasya ve Güney Rusya'nın siyasi pozisyonu İtilaf Devletleri'nin emperyalist politikaları çerçevesinde çok kritik bir noktadaydı. İngiltere, Fransa ve Amerika Bakü petrollerinin kontrolünü almak, Çiatur manganezlerine ve Güney Kafkasya'nın sahip olduğu başka doğal zenginliklerine dokunmak için birbirleriyle rekabet etmekten kaçınmamışlardı. Bu çekişmelerden en kârlı çıkan İngiltere yarım milyon ton petrol, bir o kadar da manganezi ülkesine taşımayı başarırken; tütün ve diğer mallara da müdahale etmekten geri kalmamış, Menşevik Güney Kafkasya cumhuriyeti, İtilaf Devletleri'nin sömürge bölgesi haline gelmiştir.¹¹⁰

Rusya içinde, Kafkasya'daki kızılılarla beyazlar mücadele ederken İngilizler dikkatimizi çekmekteydi. Beyaz Ordu'yu güçlü tutmak, Kafkasya halklarının

¹⁰⁸ Tolga Başak, *a.g.m.*, s.114.

¹⁰⁹ Tuncer Çağlayan, *a.g.m.*, s.126-127.

¹¹⁰ Mehmet S. Erol- Abdurrahim F. Aydın, "Kafkas Seddi Projesi ve Türkiye", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:7, Ankara, Güz 2005, s.24-25.

doğrultusunda hareket etmelerini sağlamak gibi bir vazifeyi de yine kendileri yapmayı üstlenmişlerdi.¹¹¹

22 Haziran 1941’de Almanya’nın SSCB’ye saldırması ile İngiltere ve ABD’nin SSCB’yi desteklemesi ön plana çıkmıştır. ABD, yapacağı desteği İran üzerinden SSCB’ye ulaştırmayı planlamıştır. Desteği alabilmek için İran’ı işgal eden SSCB, savaş bitiminde de İran’dan çıkmayı düşünmemiştir. Bununla beraber SSCB, Türkiye’nin hâkimiyetinde olan boğazlara da egemen olmak istemiştir. Aynı zamanda SSCB, Doğu Avrupa’da işgali altında bulunan topraklarda da komünist hükümetleri iktidara getirmek amacıyla yayılmacı politikasını açıkça devam ettirmiştir.¹¹²

1 Şubat 1943’te gerçekleşen Adana Görüşmelerinde Churchill, Türk idarecilere Stalingrad ve Kahire’de elde edilen başarılarla Türkiye üzerindeki Alman tehdidinin kalmadığını, Sovyetlerin kuzeyden, müttefiklerin ise Türkiye üzerinden güneyden harekete geçmeleri durumunda Almanları kısa sürede yenebileceklerini, bu sebeple Türkiye’nin 1943 yılı sona ermeden müttefiklerle beraber savaşa dâhil olmasının gerektiğini belirtti. İnönü ise Türkiye’nin savaşa dâhil olabilmesi için askeri açıdan desteklenmesi gerektiğini, askeri açıdan yeterli güce varmadan Türkiye’nin savaşa girmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir.

Adana Görüşmelerinin bir başka önemli hususu, Türk idarecilerinin Churchill’le görüşmeler esnasında Sovyetler Birliği’nden duydukları kaygıyı açıkça ifade etmeleri olmuştur. Yapılan görüşmelerde Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu Churchill’e, Türkiye’nin savaştan sonra Sovyetler Birliği’ne karşı fiili güvenceye sahip olmak istediğini, Avrupa’da Slavların ve komünistlerin yoğun olduğunu ve Almanya’nın yenilmesi durumunda bütün yenilen devletlerin bolşevikleşebileceğini açıkça ifade etmiştir.

Adana Görüşmelerinde Türkiye ile İngiltere arasındaki SSCB’nin savaş sonrası statüsü üzerine fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu konuda iki ülke arasında önemli fikir değişiklikleri olduğu saptanmıştır. Ancak Türkiye’nin askeri açıdan güçlendirilmesi gerektiği ve Türkiye’nin savaşa katılmasa dahi savaş dışı durumunun müttefiklerin faydasına yorumlanması hususunda bir anlayış birliği meydana gelmiştir. Adana Görüşmelerinden sonra resmi bir tebliğ yayımlanarak kamuoyuna bilgi verildi. Bu tebliğ dışında Churchill, Adana Görüşmeleri hususunda İngiltere’de bir konuşma

¹¹¹ Osman Çelik, *İngiliz Belgelerinde Türkiye ve Kafkasya*, Ankara, 1992, s.19.

¹¹² Ömer Durşen, *Uluslararası Sistem Ekseninde Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri* (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2009, s. 9.

gerçekleştirdi. Churchill, konuşmasında özetle Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında iyi ilişkilerin kurulmasını istediğini ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünün ve haklarının korunması gerektiğini düşündüğünü dile getirmiştir.¹¹³

27 Nisan 1945'te Almanların teslim olmasıyla Kafkasya bölgesi İngilizlerin VIII. Ordusu'nun kontrolüne girmiştir. Mülteciler İngilizleri sevinç nidalarıyla karşıladılar. İngilizler her zaman yaptıkları gibi vaatleriyle çaresiz insanları umutlandırıdılar. Mülteciler arasında İngilizlere güvenmeyen bir grup bulundukları noktadan ayrılarak ülke içlerine doğru gitmenin doğru olacağını savunmuşlarsa da İngilizler buna fırsat vermeden mültecileri kamp alanlarına toplayarak kontrol altına almışlardır. Kamp bölgelerine toplanan mülteciler silahsızlandırıldı ve bulundukları kampları terk etmeleri yasaklandı.¹¹⁴

12 Mart 1947'de ABD Başkanı Harry Truman, Washington Kongresi'nde kendi adıyla tarihe geçecek olan Truman Doktrini hakkında bilgiler vermiştir. Truman Doktrini'ne göre ABD, SSCB'nin kendisi başta olmak üzere tüm Avrupa'da, Asya'da ve Orta Doğu'da özgür kalmak isteyen bütün ülkeler için bir tehdit olduğunu vurgulamıştır. Bu doktrin çerçevesinde ABD, özgür kalmak isteyen tüm ülkelere her türlü ekonomik ve askeri yardım yapacağını sözünü vermiştir.¹¹⁵

İngiliz İşçi Partisi'nin Dışişleri Bakanı Mr. Ernest Bevin, 22 Ocak 1948 tarihinde yaptığı bir konuşmada, ilk kez bir Batı Birliği fikrini ortaya atmıştır. Bir ay sonra meydana gelen Çekoslovakya darbesi, Avrupa'nın demokratik geçmişe sahip bir ülkesinin Sovyet kontrolüne girmesi, bekleme ve seyretme zamanının geçmiş olduğunu açıklıkla ortaya koyunca Avrupa'nın 5 ülkesi; İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 17 Mart 1948 yılında Brüksel Antlaşmasını imzalayarak, ortak bir savunma sistemi kurmuşlardır. Brüksel Antlaşmasının 4. maddesi aynen şunu ifade etmekteydi: “Sözleşmeyi yapan taraflardan biri, Avrupa'da silahlı bir saldırıya uğrarsa diğer taraflar, Birleşmiş Milletler yasasının 51. maddesindeki hükümlere uygun olarak ellerindeki askeri veya diğer araçları kullanarak saldırıya uğrayan tarafa yardımda bulunacaktır.” Eylül 1948 tarihinde Brüksel Antlaşması çerçevesinde askeri bir organizasyona gidilerek adı “Batı Birliği Savunma Teşkilatı” olarak değiştirilmiştir.¹¹⁶

¹¹³ Barış Ertem, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:11, Ankara, 2010, s.258.

¹¹⁴ Cem Kumuk, *Kafkasya Aydınlık Günlerini Arıyor (Neredesin Prometheus)* İstanbul, 2004, s.220.

¹¹⁵ Ömer Durşen, *a.g.t.*, s. 9.

¹¹⁶ Kâmuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan günümüze kadar)*, Ankara, 1983, s.255-256.

20 Mayıs 1963'te SSCB, Akdeniz'in Polaris füzelerinden ve nükleer silahlardan arındırılması konusunda İngiltere hükümetine verdikleri notada, “ABD'nin Akdenize Polaris denizaltılarını göndermek suretiyle bir nükleer savaşın çıkması ihtimallerini azaltmakla Amerikan hükümetinin hiç ilgi göstermediğini ispat ettiğini” ileri sürmekte ve “bu davranışlarıyla NATO ülkelerinin 300 milyon nüfuslu bir bölgeyi nükleer silahlara hedef haline getirmekte olduklarını ve Polaris denizaltılarının Akdeniz kıyı ve limanlarında dolaşmaları, nükleer taarruz yapabilecek alanı genişletmektedir. Bu durumda nükleer silahların tehdidi altında olan coğrafi saha büyümüş olmaktadır” denilmektedir.¹¹⁷

10 Nisan 1972 yılında ABD, SSCB ve İngiltere'de yapılan törenlerle dört yıldır Cenevre Silahsızlanma Konferasında müzakere edilen biyolojik ve zehirli silahların yasak edilmesine dair sözleşme imzalanmıştır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 49 ülke temsilcisi bu sözleşmeyi imzalamıştır. Ancak Fransa, Çin ve Hindistan bu sözleşmeyi imzalamamıştır. Fransa ve Çin silahsızlanma müzakerelerine iştirak etmemişlerdi. İngiliz Başbakanı Heath ise “Bu gerçek bir silahsızlama sözleşmesidir ancak devletlerden sadece silahlardan vazgeçmelerini değil aynı zamanda silah stoklarını imha etmelerini talep eden ilk sözleşmedir” diye ifade etmiştir.¹¹⁸

1978 yılında İngiltere'nin Çin'e Harrier uçaklarını satmaya karar vermesi ile SSCB Başkanı Leonid Brejnev, İngiltere'nin Çin'e uçak satmaması konusunda İngiltere'yi uyarmış ve satış yapıldığı takdirde İngiltere ile SSCB ilişkilerinin olumsuz bir sürece girebileceğini ihtar etmiştir. Ancak İngiliz hükümeti bu ihtarı ciddiye almadığı anlaşılmaktadır. İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na yakın kaynaklar, satış konusundaki açıklamadan önce İngiltere Başbakanı James Callaghan'ın Brejneve bir mektup göndererek öne sürdüğü ihtarı reddedeceğini ifade etmiştir.¹¹⁹

1991 Ağustos ayında SSCB'de komünistlerin gerçekleştirdiği darbe karşısında Gorbacov'un görevden uzaklaştırılması, Batı dünyasının ilk şoku atlatmasından sonra bu ülkeye yapılan ekonomik yardımları durdurmak olmuştur.

NATO üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanları, Moskova'daki yeni yönetime karşı ortak bir politika belirlemek için 21 Ağustos 1991 yılında Brüksel'de bir araya geldiler. İngiltere Dışişleri Bakanı Douglas Hurd, ülkesinin Mihail Gorbacov'un görevden alınmasına ilk tepki olarak SSCB'ye vereceği 80 milyon dolar değerindeki teknik

¹¹⁷ Sadık Atak, *Rusya Siyaseti ve Rusların Yayılma Siyaseti*, Ankara, 1964, s.381-382.

¹¹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 18.04.1972, s.3.

¹¹⁹ Milliyet Gazetesi, 27.11.1978, s.3.

yardım programını askıya aldığını açıklamıştır. Ayrıca Hurd'un SSCB'nin İngiltere Büyükelçisini çağırarak, SSCB'de baskıya doğru bir yönelmenin, Batı'nın bu ülkeye yardım yapmasını olanaksız hale getireceğini söylediği belirtilmiştir.¹²⁰

3.4. Gürcistan Azerbaycan İlişkileri

Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki münasebetlerin sınırlarını çizen en önemli husus, Ermenistan'ın bölgede üstlendiği kimliktir. Ruslar Kafkasya'ya hükmetmeye başladıkları 19. yüzyılın başlarında Kafkasya'da Ermenilere ait hiçbir siyasi birim bulunmamakta idi. Gürcistan belli başlı üç krallığa ayrılmıştı: Kartli, Kahetya ve İmeretya. Karadeniz kıyıları bu krallıkların egemenlik sahası içine girmiyordu ve her biri Osmanlılara vergi veren bağlı üç hanlığa mensuptu: Sokhum, Mingrelya ve Gurya. Güneybatıda Samske ve Saatabago (Mesketlerin ülkesi ve Atabeklerin ülkesi) isimli Osmanlıya bağlı iki hanlık bulunuyordu. Günümüzdeki Güney Kafkasya'nın başka bölgeleri ise Azerbaycan hanlıklarının egemenlik sahasıydı. Rusların Kafkasya'yı işgal etmesi bölgenin demografik yapısında ciddi değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur.¹²¹

Güney Kafkasya'da ikili kutuplaşma doğuracak gelişmeler yaşanıyordu. Bu kutuplaşmanın odak noktasında Dağlık Karabağ sorununun sahipleri Azerbaycan ve Ermenistan bulunuyordu. Ermenistan, Rusya ve İran'la sıkı bir işbirliği içine girerken, Azerbaycan; Türkiye, Gürcistan ve batılı kurumlarla ahenk içinde olmayı tercih etmişti. Bir taraf demokrasi, insan hakları ve pazar ekonomisinin bölgede egemen olması için birlikte hareket ederken, diğer kutupta bölgedeki çatışmaların kızıştırılmasıyla ortaya çıkan kontrol ve güç kendini göstermekteydi.¹²²

1918'de bağımsızlığını ilan eden Gürcistan ve Azerbaycan gibi iki devleti huzursuz eden en önemli problem bağımsızlıklarını koruyarak ayakta kalmayı sağlamak olmuştur. Bağımsızlıklarını kaybetmeye yönelik duydukları bu kaygının temeli ise Rusya'nın emperyalist faaliyetleridir. Rusya, yaklaşık iki yüzyıldır hâkimiyet sürdürdüğü Kafkasya'da, resmen bağımsız olmuş bu devletlerin mevcudiyetini sergilediği ruh hali ile kabullenememiş gözükmektedir.

¹²⁰ Milliyet Gazetesi, 21.08.1991, s.14.

¹²¹ Kamil Ağacan, "Kaderdaş Devletler: Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri" *ASAM Avrasya Dosyası*, Azerbaycan Özel, İlkbahar, Cilt:7, Sayı:1, Ankara, 2001, s.324.

¹²² Reha Yılmaz, "Türkiye Azerbaycan ilişkilerinde Son Dönem", *Bilge Strateji Jeopolitik, Ekonomi Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, İstanbul, 2010, s.26.

Rusya gibi güçlü bir devletin emelleri karşısında tek başına durmanın mümkün olmadığına farkında olan Azerbaycan ve Gürcistan birbirleriyle olan ilişkilerinde dostane tutum içine girmişlerdir. XX. yüzyılın başlarına kadar hüküm süren Rus hâkimiyeti Ekim Devrimi'yle kesintiye maruz kalmıştır. Devrimin akabinde, Güney Kafkasya halkları bağımsız olduklarını duyurmuş, bunun bir sonucu olarak da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetleri kurulmuştur. Sovyet Rusya, Çarlığın hedeflerini devam ettirmek amacı taşıdığını çok geçmeden dünyaya duyurmuştur. Yoğun olarak artan Rus baskısı nedeniyle, Azerbaycan ve Gürcistan arasında 16 Haziran 1919'da Savunma Antlaşması imzalanmıştır. Yapılan bu antlaşmaya göre; Kafkasya devletlerinin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehlikeye sokacak herhangi bir saldırının gerçekleşmesi durumunda devletler birbirlerine askeri yardımda bulunacaktır. Aynı zamanda bağımsızlık ve egemenlikleriyle alakalı diplomatik görüşmelere iştirak edecek ve birbirlerinden ayrı barış görüşmelerine katılmayacaktır. Bu anlaşmaya bağlı kalarak askeri hususta ciddi işbirliği sağlasalar da bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir.¹²³

Bolşevik İhtilali'nin ardından Kafkasya'da siyasi yapılanmalar oluşmaya başlamış, bu oluşumlar arasında Ermenistan Cumhuriyeti de yerini almıştır. Güney Kafkasya cumhuriyetlerinde baş gösteren ulusal hareketler, Ermenistan'da diğer iki Güney Kafkasya cumhuriyetinden içerik olarak farklılık gösteriyordu. Azerbaycan ve Gürcistan'da bu sözde özgürlük ortamında SSCB yeniden gözden geçirilerek, 1918 yılında kurulmuş Azerbaycan ve Gürcistan cumhuriyetlerinin Rusya'nın işgaline uğraması ve ortaya çıkan sıkıntıların nedeninin Rusya'nın denetimi altında bulunmalarından doğduğu düşünülmüştür. Bu durumdan hemen uygulanacak şey bir an evvel SSCB'den koparak bağımsız, insan haklarına saygılı, demokratik, hukuk devletinin inşasıydı. Fakat Ermenistan bu dönemde Rusya'ya sırtını dayayarak komşu ülkelerin toprağına göz dikmeyi tercih etmiştir.¹²⁴

Kafkasya bölgesi'nde yaşanan güvenlik unsuru son derece önemli bir husustur. Dünyanın birçok yerinde yaşanan çatışmalar, ön plandaki devletler arası gerginlikler ve özellikle terörizm, insanlığı tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bu noktada

¹²³ Kamil Ağacan, "Kaderdaş Devletler: Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri" *ASAM Avrasya Dosyası*, Azerbaycan Özel, İlkbahar, Cilt:7, Sayı:1, Ankara, 2001, s.321-322.

¹²⁴ Kamil Ağacan, "Kaderdaş Devletler: Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri" *ASAM Avrasya Dosyası*, Azerbaycan Özel, İlkbahar, Cilt:7, Sayı:1, Ankara, 2001, s.324-325

Kafkasya'yı da ele alırken, bölgenin güvenliğini ve bu güvenliği korumak adına yapılabilecek çalışmalar da gözönünde bulundurulmalıdır.

Kafkasya'nın güvenliğini tehlikeye sokacak olan en önemli unsur yeniden Rusya'nın egemenliği altına girmesi ve bunun bir sonucu olarak bölgede yaşanabilecek etnik çatışmalardır. Bu durum gerçekleşebileceği ihtimalinden hareketle Azerbaycan ve Gürcistan'ın aralarında kuracağı işbirliğinin kaçınılmaz olduğu düşünülebilir.¹²⁵

1950'li yılların sonu ile 1960'lı yılların başına kadar Sovyet sisteminde varlığını devam ettiren Azerbaycan Türkleri arasında bu iki kültürün süregelen çekişmeleriyle devam etmiştir. Az da olsa Sovyet tehdidi ve baskısı ile Sovyet kültürünü benimseyen aydınların sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Azeri aydınlarına Sovyet baskısının tesiri kadar iyi yetişen bu insanların Sovyet kültürünü kabullenemedikleri takdirde iyi bir iş ve statü sahibi olamayacakları endişesi önemli etken olmuştur.¹²⁶

1970'li yılların başlarında SSCB, birlik içindeki ülkelere göre kendisini kesinlikle başarıyla geliştirmekte olan bir devlet olarak görüyordu. En azından geçmiş dönemlere nazaran ülkenin karşılaştığı görevler başarıyla tamamlanmıştı. Sanayileşme gerçekleştirilmiş, savaş kazanılmış, halkın hemen hemen tümünün okuma yazma öğrenmesi gerçekleşmiş ve tartışmalı da olsa dünyanın en iyi eğitim sistemi ve ileri düzeyde bilim yerleştirilmişti.¹²⁷

Azerilerin Rusya Federasyonu dışında yoğun olarak hüküm sürdüğü ülkeler arasında hiç şüphesiz yakın komşusu Gürcistan en başta gelmektedir. Gürcistan'da 1979 yılında yaşayan 256 bin Azeri nüfusunun 1989'da 308 bine çıkarıldığı dikkati çekmektedir. Oransal olarak ele aldığımızda Azeri nüfusunun Gürcü genel nüfusuna oranı %5,1'den %5,7'ye yükselmiştir. Ancak bu oran üzerinde kesin bir görüş söz konusu değildir. Nitekim çeşitli kaynaklarda bu oranın 800 bine kadar yükseldiği belirtilmişse de bu oran ancak 500-600 bin civarında olduğu söylenebilir.¹²⁸

Güney Kafkasya bölgesi'nde mevcut üç cumhuriyetten ikisinin bu denli benzer gelişmelere sahip olması tesadüf değildir. Yaşanan bu benzerlikler, birbirine benzer

¹²⁵ Cemil Hasanlı-Hasan Kanpolat, "Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları", Hazar Üniversitesi, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Konferansı 27-28 Eylül 2001 Bakü, Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinin Kafkasya'nın Güvenliğine Etkisi, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, *Kafkasya Araştırmaları Dizisi*: 07, Ankara, 2003, s.32.

¹²⁶ Mehmet Saray, *Azerbaycan Türkleri Tarihi*, İstanbul, 1993, s.55.

¹²⁷ Boris Kagarlitsky, *Çevrenin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi* (Çev: Esin Soğancılar), Ankara, 2007, s.445.

¹²⁸ Elnur Hasan Mikail- Alper Tazegül, *Türkiye ile Azerbaycan Siyasi ve Ekonomik İlişkiler (1990-2005)*, İstanbul, 2012, s.32.

amaçlarında söz konusu olduğunu göstermektedir. Bu iki cumhuriyetin bağımsız olmasının ardından karşılaştıkları problemler de benzerlik göstermiştir. Bunun temelinde bağımsızlıklarını kaybetmeme arzusu ve toprak bütünlüğünü korumak ve ortaya çıkan ekonomik sorunların üstesinden gelerek Batı'yla bütün olmayı başarmış ve demokratik hukuk devletini inşa etmek olmuştur. Bu benzer hedefler söz konusu iki cumhuriyetin dış politikalarında da birbirine benzer olmalarını sağlayarak iki devleti birbirine yakınlaştırmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki ilişkileri temellendiren unsurlar; bağımsızlık ve toprak bütünlüklerine yapılacak saldırı, Rusya ve Ermenistan'ın sergilediği tavır, etnik münasebetler ve hâkim oldukları ekonomik güçler olarak sıralanabilir.¹²⁹

Sovyetler Birliği dağıldığında, merkezi plan uygulanarak oluşturulmaya çalışılan cumhuriyetler arası karşılıklı bağımlılığa dayanan ekonomik sistemin çökmesiyle tüm cumhuriyetlerde ortaya çıktığı gibi Güney Kafkasya cumhuriyetlerinde de üretim durma noktasına gelmiştir. Bu durumu körükleyen bir diğer unsur ise ticaret için gerekli ulaşım yollarının büyük bir kısmı Rusya'nın hâkimiyeti altında bulunmasıydı. Rusya, Azerbaycan'ın kuzey demiryolunun kullanılmasına izin vermemiş, Ermenistan'la meydana gelen savaş nedeniyle İran'a giden demiryolunun da faaliyetine engel olmuştur. Ayrıca Azerbaycan'ın açık denizlere direkt bir çıkış noktası mevcut değildi. Gürcistan'da farklı bir durum olmamakla beraber Azerbaycan'a göre daha avantajlıydı. Gürcistan'dan kuzeye doğru giden iki önemli güzergâh Abhazya ve Güney Osetya'dan geçmekteydi. Ancak burası savaş nedeniyle kullanılmıyordu. Deniz dışında diğer kara bağlantısını Acaristan sayesinde Türkiye ile gerçekleştirmesi Gürcistan'ı Azerbaycan'a göre daha şanslı kılıyordu. Çöküş ardından meydana gelen ekonomik krizi körükleyen başka bir unsur sermaye birikiminin her iki cumhuriyette yetersiz oluşu idi. Bu durumda her iki ülke bakımından ekonomik hususta bölgeye gerekli olan yabancı sermayenin girmesinin gerçekleşmesi ve bölgeyi ulaşım ağlarını kullanarak denizden ve karadan küresel ekonomik gücün önemli merkezlerine bağlamaktı.¹³⁰

Güney Kafkasya'da birbiriyle mücadele eden iki çıkar grubu bulunuyordu. Birinci grubu oluşturanlar bölgenin tamamıyla batı'ya uyum noktasında, Doğu-Batı entegrasyonu hususunda istikrarın ve güvenliğin oluşmasının sağlanması için gayret eden ABD ve Avrupa'nın büyük devletleri; ikinci grubu temsil edenler ise Kuzey-

¹²⁹ Cemil Hasanlı-Hasan Kanpolat, *a.g.m.*, s.33.

¹³⁰ Kamil Ağacan, "Kaderdaş Devletler: Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri" *ASAM Avrasya Dosyası*, Azerbaycan Özel, İlkbahar, Cilt:7, Sayı:1, Ankara, 2001, s.332-333.

Güney entegrasyonuna gayret eden Rusya ve İran'dır. Güney Kafkasya devletlerinden ikisi Azerbaycan ve Gürcistan açıkça Batı'ya entegre olma tercihinde bulunmuş; Ermenistan ise Rusya ve İran'ın menfaatlerinden yana olup, Batı'ya ayak uydurma hususunda "özel bir tutum" sergilemişlerdir. Ermeni analizcilerin izlenilen bu stratejiyi "direnme" olarak tanımladıkları görülmektedir. Aslında Gürcistan ve Azerbaycan'ın düşündüğünün aksine, Ermenistan net bir şekilde Batı'ya uyum sağlama konusunda tedirginlik yaşamıştır. ABD, Avrupa ve Türkiye'nin talepleri doğrultusunda Moskova-Tahran bloğunun kuvvetlendirilmesi, bölgede denge unsurunu sağlayacak en oturaklı tercih olarak görülmektedir. Ancak Ermenistan kuvvetli güçler arasında denge kurma noktasında etkin ve güçlü değildir. Büyük ölçüde amacı Dağlık Karabağ'ı topraklarına dâhil etmektir. Bu bazen çok net bazen de batılı devletlerin uluslararası örgütlerin önüne bir şart olarak sunulmaktadır. Levon Ter-Petrosyan'ın istifasının sebeplerini irdeleyen Ermeni siyaset bilimcisi M. Sarkisyan, Petrosyan'ın "Avrupa entegrasyonu" taraftarı olup, "direnme" politikasını sona erdirmek isteyen bir strateji takip ettiğini düşünmektedir.¹³¹

Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri temellendiren bağımsızlık ve toprak bütünlüğü hususunda Rusya'nın bölgedeki hâkim gücünü etkin olma faaliyetini azaltabilmek maksadıyla Rusya'yı Kafkasya'nın dışına itmek olduğu ifade edilebilir. Ancak Kafkasya'da bulunan diğer bir ülke olan Ermenistan'ın Rusya'yı bölgede görme arzusu çalışmaları, her iki ülkenin izlediği stratejiler ile ters düşmektedir. Bu noktada hem Gürcistan hem de Azerbaycan, bağımsızlık ve toprak bütünlükleri noktasında tehdit olarak kabul ettikleri Rusya'ya karşı müttefik olarak gözüken iki ülkedir.¹³²

Kafkasya'da istikrar ve güvenliği korumak adına Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki işbirliği son derece önemlidir. Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki münasebetlerin içeriği ve duruşu yalnızca bu devletler adına olmayıp, tüm Kafkasya için özel bir anlam taşımaktadır. Bu iki devlet birbirinden farklı çizgilerde ilerledikleri zaman dış güçlerin Kafkasya'daki ayrılıkçı çalışmaları maksadına ulaşacaktır. Ayrıca bu iki ülkeden herhangi biri bağımsız olma özelliğini yitirirse diğerinin de bağımsız kalma olasılığı azalacaktır, hatta anlamını kaybedecektir. Bölgedeki barışın, işbirliğinin ve güvenliğin esasını oluşturan temel kavram, Azerbaycan ve Gürcistan'ın stratejik

¹³¹ Cemil Hasanlı-Hasan Kanpolat, *a.g.m.*, s.29.

¹³² Neslihan Şimşek, *a.g.t.*, s.68.

birlikteliğidir. Ayrıca söz konusu bu durumun varlığı öyle kuvvetlidir ki üçüncü, dördüncü taraflar girmese dahi yeteri kadar kıymetli ve önemli kabul edilmektedir.¹³³

Azerbaycan'a ait enerji kaynaklarının uluslararası pazarlarda yer bulması noktasında en sağlam yol olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergâhı görülmüştür. Hem Azerbaycan'ın hem de Gürcistan'ın bağımsızlığı bakımından bu iki ülke tarafından mühim kabul edilen söz konusu projenin hayata geçirilmesinde Türkiye etkin bir rol üstlenmiştir. Neredeyse projenin uygulanması nedeniyle Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye ittifakı oluşmuştur.

Hem Gürcistan hem de Azerbaycan'da Perestroyka sürecinde oluşan bağımsızlıkçı siyasi akımların amacı günümüz evrensel değerlerine bağlı demokratik, hukuk devleti inşa etmek olmuştur. Bu durumun sürekliliğini sağlamanın yolu ise batılı kurumlara uyum sağlamakla mümkündür. Türkiye, bölge devletleri adına bu unsuru gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin bölgedeki mevcudiyeti, Rusya'nın bu iki Kafkasya cumhuriyetine karşı uyguladığı baskılarını azaltmaktadır. Gürcistan'ın Türkiye'yi bölgede güvenliği noktasında önemli bir yandaş kabul etmesi, Azerbaycan Gürcistan ilişkilerini de olumlu doğrultuda etkilemiştir.¹³⁴

Gürcistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını tehdit eden en önemli dış güç şüphesiz Rusya'dır. Rusya'nın tehditlerine engel olmak amacıyla dış ilişkilerde birlikte hareket etme düşüncesini savunmaktadırlar. Bu iki devlet için dışarıdan tehdit olarak görülebilecek diğer bir devlette Ermenistan'dır. Ermenilerin Azerbaycan'da Dağlık Karabağ, Gürcistan'da Ahalkalaki bölgelerinde yapmış olduğu asılsız iddialar onu bu devletlere yakınlaşmasını engellemiştir. Bu da Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Rusya'yı bölgeden uzaklaştırmak adına yürüttükleri faaliyetlere engel oluşturmıştır. Bundan dolayı Azerbaycan ve Gürcistan arasında doğan bu stratejik birliktelik Rusya açısından kabul görmemiş ve Rusya bu ortaklığa hep taş koymak istemiştir.¹³⁵

Gürcistan ve Azerbaycan'ın takip ettiği stratejinin asıl hedefi bağımsızlıkları ve toprak bütünlüklerine yönelik saldırıların önüne geçmektir. SSCB zamanında, Azerbaycan bir özerk cumhuriyet ve bir özerk bölgeyi içermekte olup, Gürcistan ise iki özerk cumhuriyet ve bir özerk bölgeyi muhteva etmekteydi. Rusya, Çarlık döneminde olduğu gibi Sovyet döneminde de meşhur “böl ve yönet” taktiğini uygulamada üstün

¹³³ Cemil Hasanlı-Hasan Kanpolat, *a.g.m.*, s.31.

¹³⁴ Kamil Ağacan, “Kaderdaş Devletler: Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri” *ASAM Avrasya Dosyası*, Azerbaycan Özel, İlkbahar, Cilt:7, Sayı:1, Ankara, 2001, s.329-330.

¹³⁵ Elnur Cemilli, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası*, İstanbul, 2007, s.115.

bir başarı sergilemiştir. Azerbaycan’da Dağlık Karabağ’da hüküm süren Ermeniler, Gürcistan’da ise Abhaz ve Osetler bölücü eylemler başlatmışlardır. Bu sorunlar silahlı çatışma şeklinde kendini göstermiş, merkezi yönetim bu özerk yapıları artık kontrol edemez duruma gelmiştir. Her iki cumhuriyette bu olayların destekleyicisinin Rusya olduğunu net bir şekilde belirtmişlerdir. Toprak bütünlüklerine saygı gösterilmemesi hususunda Azerbaycan ve Gürcistan “sınırların zorla değiştirilmezliği” görüşünü desteklerken, diğer Kafkas cumhuriyeti Ermenistan Dağlık Karabağ’da uyguladığı işgali Dağlık Karabağ Ermenilerinin “kendi kaderini belirleme hakkı” olarak yorumlamıştır. Bu nedenle de Abhazya ve Güney Osetya’daki bölücü hareketleri onaylamamakta, bu durum da söz konusu olan cumhuriyeti Güney Kafkasya’nın diğer iki cumhuriyetinden siyasi düşünce olarak ayrı tutmaktadır.¹³⁶

3.5. Gürcistan Ermenistan İlişkileri

Gürcistan ile Ermenistan’ın aralarındaki komşuluk münasebetleri, sınır komşusu olmalarına rağmen son derece zayıftır. Bu durumu oluşturan temel neden XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devletinde yaşayan Ermenilerin, bir plan dâhilinde Rusya’nın da desteği alınarak Güneybatı Gürcistan’a yerleştirilmeleri ve bu bölgede Ermeni nüfusunun giderek çoğaltılarak, bölgenin Ermenileştirilmesinin sağlanmasıdır. Bir başka deyişle Gürcistan’ın belirli bir bölgesi, amaçlı ve kontrollü olarak Ermeni nüfusunun çoğaltılması için ayrılmıştır. Neticede 1918 yılında Ermenistan’ın bağımsızlığını elde etmesi, Azerbaycan ve Gürcistan’dan toprak isteğine bağlı olarak girdiği savaş, Gürcistan ve Ermenistan arasında oldukça sıkıntılı ve uzak bir ilişkinin temellerini oluşturmuştur.¹³⁷

Ermenistan, dünya üzerinde Kafkasya bölgesi’nde meydana gelen problemlerden ötürü ayrı tutulmuş bir ülkedir. Bu nedenle Ermenistan’da yaşayan halk göçü sürekli olarak gözlenmiştir. Kafkasya bölgesi’nde Rusya’ya sempatik yaklaşan Ermenistan, Rusya tarafından sürekli ayrı bir öneme tabi tutulmuştur. Bunun yanı sıra İran’da, Ermenistan’ın Rusya’ya yakın durup batıya karşı mesafeli olmasını istemektedir. Bu süreçte Ermenistan bu ülkelerden beklediği desteği sürekli olarak görmüştür.

¹³⁶ Kamil Ağacan, “Kaderdaş Devletler: Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri” *ASAM Avrasya Dosyası*, Azerbaycan Özel, İlkbahar, Cilt:7, Sayı:1, Ankara, 2001, s.323.

¹³⁷ Neslihan Şimşek, *a.g.t.*, s.69.

Ermenistan'da büyük çoğunluk Ermeniler yaşamlarını sürdürmektedir. Zamanla meydana gelen Azeri-Ermeni çatışması neticesinde Azerilerin büyük çoğunluğu ülkeyi terk ederek göç etmişlerdir. Azerbaycan'da hüküm süren Ermeniler Ermenistan'dan sürgün edilen Azerilerin baskıları neticesinde Azerbaycan'dan göç etmek zorunda kalarak ve iki ülke arasında karşılıklı göçler meydana gelmiştir. Böylece iki toplum arasında ortaya çıkan bu göç dalgası yerini çatışma ve gergin bir ortama bırakmıştır.¹³⁸

Ermenistan, Karadeniz ve diğer denizlerle bağlantısı olmadığı için bu bağlantıyı sadece Türkiye üzerinden gerçekleştirebilirdi. Ermenistan adına Karadeniz kıyılarının SSCB tarafından talep edilmesi, SSCB'nin Türkiye hakkındaki fikirlerini o dönemde bir kez daha gözler önüne sermiştir. SSCB'nin bu dolaylı baskıları neticesinde Ermenistan, öncelikle 1945'te düzenlenen San Fransisko Konferansı esnasında taleplerini belirtmiştir.

29 Haziran 1945 yılında çıkan bir başka haberde SSCB Türkiye'den; Kars, Ardahan bölgesindeki hudut tashihine karşılık taviz olarak Halep şehrinin Türkiye'ye verilmesini talep etmiştir. Aynı zamanda SSCB, Türkiye'de daha demokrat ve daha temsili hükümetin kurulması için isteklerde bulunmuştur. Bu talep ve istekler Türkiye'de endişe ve tepkiyle karşılanmıştır.¹³⁹

1960'lı yıllardan itibaren Ermeni tarihçi ve araştırmacıların yayımladıkları makale ve kitaplarda Gürcistan'ın Cavaleti ve Ahalkalek bölgelerine yönelik farklı iddialar ileri sürmüşlerdir. SSCB'nin dağılmasından sonra Ermeniler Hay Dat Doktrini doğrultusunda planladıkları Büyük Ermenistan projesini hayata geçirmek için geniş çaplı faaliyet başlatmıştır. Büyük Ermenistan'ın sınırları Gürcistan'ı da kapsamaktadır ve Gürcistan'ın Cavaleti bölgesinde yaşamını sürdüren Ermeniler bu faaliyet planının ana unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁰

1970 yılları başlarında Gürcistan ve Ermenistan'ın da içinde yer aldığı SSCB de, son küresel ekonomik canlanma dalgası sona ermiştir. Hareketli bantla yapılan üretimin teknolojik potansiyeli tükenmiş ve büyümenin alevi sönmeye başlamıştı. Özellikle devlet harcamalarının sürekli artış göstermesi enflasyonun çıkmasına yol açıyordu. Üretimin artış hızı enflasyon oranının üstünde olduğu sürece bilhassa bütçe açığı

¹³⁸ Hüseyin Dinç, *a.g.t.*, s.50.

¹³⁹ Ahmet Özgüven, *II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Rusya Tehdidine Karşı Türkiye'nin Aldığı Mülki ve Askerî Önlemler* (Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars, 2007, s.78-79

¹⁴⁰ Hatem Cabbarlı, *Ermenistan Dış Politikası (1991-2005)* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, s.244.

dolayısıyla hiç kimse zarar görmüyordu. Fakat 1970'lerin başlarından itibaren durum köklü biçimde değişmiştir. Büyüme hızları düşmeye başlarken hükümetler bu düşüşü önlemek için yeni mali kaynakları ekonomide kullanmaya başladılar. Ancak bu da yeterli olmayarak paranın devalüe edilmesi hiçbir sonuç göstermemiştir.¹⁴¹

Moskova'nın uygulamış olduğu iskân politikaları öncelikle SSCB'nin toprak bütünlüğünün korunması ve merkezi hükümetin birlik cumhuriyetlerine karşı güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Fakat Moskova'nın bu politikaları Güney Kafkasya'daki Moskova karşıtı muhalefeti etkisiz hale getirmek bir yana aksine daha da güçlü hale getirmiştir. İlk başlarda Moskova taraftarı bilinen Gürcü ve Ermeniler 1970'lerde ulusal dillerini resmi dil olarak kazandırmak için uğraşmışlardır. 1980 yıllarının sonlarına doğru da SSCB'deki ilk ayrılıkçı faaliyetlerde yine Güney Kafkasya'da zuhur etmiştir.¹⁴²

7 Aralık 1988 yılında Ermenistan'da yaşanan deprem felaketinde köy işçileri ile yapılan görüşmede büyük bir facia yaşanmasına rağmen işçiler, hiç tereddüt etmeden vatanlarına olan bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Sovyetler de Ermenistan'da yaşanan facianın trajedilerini Ermenilerle paylaşmışlardır.¹⁴³

Gürcistan, SSCB döneminde aralarında sorun çıkmayan Ermenistan ile birliğin dağılmasının ardından etnik ve arazi sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle de Ermenilerin sayıca fazla olduğu Cevahatya Bölgesi ileride her iki devlet arasında ortaya çıkacak problemler hususunda Tiflis yönetimini derin bir kaygının içine sürüklüyordu. Gürcistan nüfusunun %8,1'ini Ermenilerin meydana getirdiğini dikkate aldığımızda Tiflis yönetiminin kaygılanması konusundaki haklılığını onaylayabiliriz.¹⁴⁴

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 23 Eylül 1991 tarihinde Ermenistan bağımsızlığını tüm dünyaya ilan etmiştir. Ancak bağımsızlığın kazanılmasından siyasal, ekonomik ve askeri anlamda Rusya ile samimi ilişkilerin devam ettiği görülmüştür. Bağımsızlığın ilanının ardından Dağlık Karabağ bölgesinde hak iddia ederek, Azerbaycan' a savaş ilan ettiğini duyurmuş, Rusya'nın desteğini alarak Azerbaycan'da bazı önemli yerleri de işgal etmekten geri durmamıştır. Bu olay karşısında uluslararası toplumun sert tavrıyla karşılaşan ve geri adım atan Ermenistan, Dağlık Karabağ'dan

¹⁴¹ Boris Kagarlitsky, *a.g.e.*, s.449.

¹⁴² F. Sait Sönmez, *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikasının Bölgenin Etnik Çatışma Potansiyeli Açısından İncelenmesi* (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2004, s.78.

¹⁴³ Komünisti Gazeti, 15 Aralık 1988, s.1.

¹⁴⁴ Elnur Cemilli, *a.g.e.*, s.112.

sonra yönünü Gürcistan'da sorunlu bir bölge olan Cevahetya Bölgesi'ne çevirmiştir. Ancak daha fazla göze batmamak için Ermenistan, Cevahetya Bölgesi üzerindeki taleplerini bir süreliğine rafa kaldırmıştır.¹⁴⁵

Bölgede, SSCB'nin dağılmasının ardından Kafkasya'da bağımsız olmuş devletlerin bağımsızlığını ve karşılaştıkları problemleri çözerek uluslararası sisteme dâhil olmalarını ve bunun sonucunda barışın ve istikrarın hâkim olmasını en çok arzulayan devlet Türkiye olmuştur. Nitekim Türkiye, SSCB'nin dağılmasından sonra söz konusu olan bu devletlerin bağımsızlığını ilk tanıyan devlet olma ayrıcalığını elde etmiştir. İlk yıllardan itibaren Türkiye diplomatik olarak harekete geçmiş ve bu cumhuriyetlerin karşılaştıkları sıkıntıların çözülmesi adına tüm imkânlarını kullanmıştır. Ancak Ermenistan'ın Karabağ'a yönelik olarak sergilediği tavır, Türkiye'den toprak talebinde bulunması, “sözde soykırım”ın kabul edilmesini Ermenistan Cumhuriyeti'nin başarması gereken önemli bir faktör olarak öne koyması gibi unsurlar nedeniyle Türkiye ile diplomatik ilişkiler içine girmesinin önüne geçmiştir. Azerbaycan'ın Türkiye ile olan etnik ve kültürel birlikteliği Azerbaycan'ı Türkiye dış politikasında ön plana koysa da Gürcistan da Türkiye açısından ehemmiyetini sürdürmüştür.¹⁴⁶

Gürcistan ve Ermenistan arasındaki ilişkileri son derece hassas bir çizgidedir. Bu durumun asıl nedeni ise Ermenistan'ın “Büyük Ermenistan Hedefi” doğrultusunda kaybettiği toprakları tekrar geri alma arzusudur. Ermenistan'ın hedeflerinin, Gürcistan'ın Borçalı ve Cevahetya bölgelerini içine alması, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi adına ciddi bir engel oluşturmaktadır. Gürcistan'ın iç politikası noktasında son derece sıkıntılı olan bu durumun, sıcak bir çatışmaya dönüşmemesinin altında, Ermenistan'ın Rusya ve dünya ile kurduğu bağlantı noktasını Gürcistan üzerinden sağlamaya çalışması yatmaktadır.¹⁴⁷ Ermenistan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile olan sınırları Karabağ Savaşı'nın çıkması nedeniyle kapatılmıştır. Ermenistan dış dünya ile olan bağlantısını İran ve Gürcistan üzerinden gerçekleştirmektedir. Eğer Gürcistan da kapısını Ermenistan'a kapatırsa Ermenistan ekonomik olarak büyük bir çıkmazın içine sürüklenecektir. Bu durumda Ermenistan'ın ekonomik olarak kullandığı en önemli ülke Gürcistan'dır denilebilir.

¹⁴⁵ Neslihan Şimşek, *a.g.t.*, s.70.

¹⁴⁶ Kamil Ağacan, “Kaderdaş Devletler: Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri” *ASAM Avrasya Dosyası*, Azerbaycan Özel, İlkbahar, Cilt:7, Sayı:1, Ankara, 2001, s.329.

¹⁴⁷ Neslihan Şimşek, *a.g.t.*, s.70.

Ermenistan'ın Gürcistan ile ilişkilerini bozmak istememelerindeki temel amaç Gürcistan'ın arazisini kendi çıkarları için kullanıp ekonomik ve ticari ilişkilerini sağlamlaştırarak, desteğini esirgemeyen Rusya ile bu arazi üzerinden kara bağlantısını sağlamaktır. Gürcistan ise farklı bir açıdan bakarak ülkede ortaya çıkan birkaç etnik kargaşaya Ermeni ayaklanmasını da dâhil etmektedir. Gürcistan da hüküm süren Ermeni grupların aktif rol almalarının önüne geçmek için Ermenistan'la ilişkilerini sıcak tutmaya çalışmıştır.¹⁴⁸

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Gürcistan ve Ermenistan arasındaki münasebetler; ekonomik işbirliği, ulaştırma sorunlarının çözüme kavuşturulması, Gürcistan Ermenilerinin sosyal durumunun iyileştirilmesi ve Cevahetya Bölgesi'ne özerklik statüsü verilmesi doğrultusunda ilerlemiştir.

Ermenistan'ın, Türkiye'den toprak isteme arzusu ve sözde soykırıma bağlı iddialarından ötürü sınırlarının kapalı tutulması, dış dünya ile bağlantısını ve ticaretini Gürcistan kanalıyla gerçekleştirmesini mecburi hale getirmiştir. Ayrıca ihtiyaç duyduğu enerjinin teminini de Gürcistan üzerinden sağlayabilmektedir. Bütün bu sebeplerden ötürü Ermenistan'ın Gürcistan'a yönelik izlediği hatalı dış politika neticesinde, Gürcistan'a bağımlı olan ekonomisi ciddi sıkıntılara neden olacaktır. Ermenistan'ın kışkırtmaları sebebiyle Cevahetya Bölgesi'nde hüküm süren Ermeniler özerklik talebi etmektedirler. Ancak stratejik ortaklığı bulunan Rusya ile münasebetlerini ve dış ticaretinin %80'ini Gürcistan üzerinden temin eden Ermenistan, Gürcistan ile sıcak bir çatışmanın içine girmekten kaygı duymaktadır.¹⁴⁹

Güney Kafkasya'da etnik politika açısından ayrılıkçı bir tavır takınan Ermenistan, yeri geldiğinde bu siyasetini yürütmekte sıkıntı yaşamaktadır. Yaşadığı bu sıkıntılardan biri Gürcistan'ın Cavaheti Bölgesi'nde ortaya çıkmıştır. Gürcistan hükümeti'nin Abhazya ve Güney Osetya meseleleri ile meşgul olduğu dönemde, Cavaheti Bölgesi yoğun Ermeni eylemlerinin odak noktası olmuştur. Gürcistan yönetimi özerklik talebinde bulunan Cavah Ermenilerine bir süre müdahalede bulunmamıştır. Ancak petrol boru hattının Cavaheti Bölgesi'nden geçeceğinin anlaşılması ile Gürcüler, bölgenin güvenliğini artırmışlardır. Bu olaylar ile başgösteren Ermeni milliyetçi faaliyetleri, Ermenistan Devleti'nin baskısı ile kontrol edilebilmiştir. Resmi olmamakla birlikte Gürcistan yönetimi, Ermenistan yönetimini kendi ülkesinde

¹⁴⁸ Elnur Cemilli, *a.g.e.*, s.113-114.

¹⁴⁹ Neslihan Şimşek, *a.g.t.*, s.70-71.

yaşayan tüm Ermenileri göçe mecbur bırakmak ile korkutmuştur. Bu durum karşısında daha dikkatli politika izlemeye çalışan Ermenistan, Gürcistan'daki Ermeni milliyetçilerini sakinleştirme yoluna gitmiştir.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Asif Aşurov, *Güney Kafkasya'daki Etnik, Dilsel ve Dinsel Grupların Bölge Politikalarında Yeri* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.96.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SSCB’NİN DAĞILMASI VE GÜRCİSTAN’IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI

4.1. Sovyetler Birliği’nin Dağılma Sürecinde Etkili Olan Olaylar

4.1.1. Etnik Sebepler

4.1.1.1. Azeri- Ermeni Çekişmesi

SSCB’deki siyasi, jeopolitik, ideolojik ve sosyal sistemde meydana gelen hızlı değişim, mevcut sistemdeki tüm hukuki ve siyasi kıstasları ve normları tam anlamıyla alt üst etmiştir. Sosyalist sistemin çöküşü, eski Sovyet topraklarında önemli karışıklıklar ortaya çıkarmıştır. SSCB’nin yıkılışı sonrası oluşan jeopolitik yapılar, geçici ve istikrarsız olmuşlardır. Bu düşünce sadece Moskova’dan ayrılan cumhuriyetler için değil öncelikle Rusya’nın kendisi için geçerli olmuştur. Sovyet sisteminin büyük ölçüde etkilediği coğrafyalardan biri de kuşkusuz Kafkasya’dır. Kafkasya’nın büyük bir kısmında Sovyetlerden sonra çatışmalar meydana gelmiştir. Güney Kafkasya’da Azerbaycan ve Ermenistan arasında Sovyetlerin yıkılışı esnasında başlayan mücadeleler hâlâ etkisini sürdürmektedir.¹

Ermenistan, coğrafi olarak kapalı konumda bir devlettir. Denize çıkışı bulunmamakla birlikte denizlere ve önemli ticari merkezlere olan bağlantıları da zayıftır. Bunu göz önünde bulunduran Ermenistan, bu konumunu jeopolitik konumu daha iyi olan komşularına karşı ithamlarda bulunmak suretiyle güçlendirmeye ve eksikliğini kapatmaya çalışmaktadır. Özellikle Türkiye ve Azerbaycan hedefte olan ilk iki ülkeden biridir. “Büyük Ermenistan” uğruna her iki devletten toprak almak için ilk olarak tarihin tahrif edilmesi ve mitoloji düşüncelerin oluşturulması Ermenilerin en önemli planları arasındadır.²

Azerbaycan, Güney Kafkasya’nın güvenlik kompleksinin ayrılmaz bir bölgesidir. Bu bölgede kabul görmüş ve gelecek için uygulanmak istenen siyasi kararlar güvenlik meseleleriyle ayrılmaz bir bütün haldedir. Çözülmemiş anlaşmazlıkların dış politika stratejisini etkilediği gibi ülkelerin iç politikasını da etkilediği görülmektedir.

¹ Mustafa Gökçe, “Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı:6/1, Ankara, Kış 2011, s.1113.

² Emin Şihaliyev, “Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermenistan-Azerbaycan Çatışması”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:3 (1), Çankırı, 2012, s.140.

Bunda anlaşmazlık taraflarının davranışlarına, dış güçlerin müdahale perspektiflerine bakmak gerekmektedir.³

Rusların bölgeyi Ruslaştırma politikalarının özellikle Türklere yönelik uygulamaları Çarlık döneminde başlamıştır. Çarlık döneminde yapılan uygulamalar sırasında Azeriler, Ermeniler ve Gürcülerin yaşadığı yerlerde azınlık olarak kalmışlardır. Bakü Guberniyası'nda yaşayan Ermenilerin büyük bir çoğunluğu Rus-İran ve Rus-Osmanlı savaşlarından sonra Rusya'nın Müslüman nüfuslu şehirlerine göç etmişlerdi. Rusya'nın koruyucu hegemonyası altında, Müslümanlardan daha süratli adımlarla modernleşme sürecine giren Ermeniler, kısaca Azerbaycan ekonomisinin gelişmesinden daha kârlı çıkmışlardır.⁴

Azerbaycan kamuoyunda Ermenistan konusu tarih bilinci ve yakın geçmişte yaşanan acı deneyimler ile birlikte yorumlanmaktadır. Türkiye'de “duygusal yaklaşım” olarak adlandırılan bu yorum Azerbaycan açısından gerçek tarihi olaylar zinciridir. Ermenistan Devleti, Azerbaycan toprakları üzerinde kurulmuş ve sınırlarını genişletmiştir. Bugün Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan Devleti'nin işgali altındadır. Otuz beş binden fazla Azerbaycan vatandaşı öldürülmüş, bir milyondan fazlası ise kendi vatanında mülteci konuma getirilmiştir. Ermenilerin yakın siyasi tarihimizde Türk ve Müslüman halka karşı yaptığı çok sayıda soykırım ve katliam olayları vuku bulmuştur. Buna karşılık Ermeniler dünya genelinde Türkler tarafından “soykırıma uğratılan masum ve mazlum” bir halk muamelesi görmektedir. Ermenistan dünyanın büyük devletlerinin himayesi ve koruması altındayken Azerbaycan bu çatışmada büyük bir yalnızlık içine sokulmuştur.⁵

Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkasya, Rus, İngiliz, Osmanlı, Alman, Gürcü, Ermeni, Azeri güçlerinin siyasi rekabetine sahne olmaktadır. Ekim Devrimi'nin ardından Rusya bu rekabetçi yaklaşımından vazgeçince İngilizlerin planları da bozulmuştur. Devrim sonrasında Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Transkafkasya Federal Cumhuriyeti çatısı altında birleşmişlerdir. Kısa süren bu birliktelik, kendini Brest-Litowsk sonrası Osmanlıyla karşı karşıya getirmiştir. Osmanlıların Kafkasya'daki

³ Reha Yılmaz, “Türkiye Azerbaycan ilişkilerinde Son Dönem”, *Bilge Strateji Jeopolitik, Ekonomi Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, İstanbul, 2010, s.26.

⁴ Adalet İbadov, *Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2007, s.66.

⁵ Ali Asker, “Ermeni Açılımı” Sonrası Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, *21. Yüzyıl Dergisi*, Sayı:15, Ankara, 2010, s. 54.

galibiyeti Gürcistan ve Ermenistan'ı huzursuz ederken Azerbaycan bu akraba devlete destek olmuştur. Öte yandan Azerilerin içinde bulunduğu Transkafkasya Federasyonu yerine Kuzey Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti ile birleşme çabaları Gürcü ve Ermenilerde Pan-Türkizm paniği yaratmıştır. Gürcüler, Batum müzakerelerinin ardından Almanya'nın verdiği desteğe inanarak federasyondan ayrılmışlardır. Gürcistan'ın ayrılmasıyla zaten geçmişteki ilişkileri de pek iç açıcı olmayan Azeriler ve Ermeniler de federasyondan ayrılarak bu kısa birlikteliğe nokta koymuşlardır.⁶

Ermenistan'ın 1920'de Bolşevik Rusya tarafından işgale uğramasından sonra Taşnaklar ve Hınçaklar ülkeden sürülmüştür.⁷

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Azerbaycan-Ermenistan ilişkileri görünüşte düzelme eğilimi görüntüsü çizmiştir. SSCB'nin iki komşu cumhuriyeti olarak aynı bölgede yakın ilişkiler içine girmişlerdir. Ermenistan, ekonomik yönden karşılayamadığı eksikliklerini Azerbaycan'dan karşılamaya çalışmıştır. Fakat Ermeniler karşılıklı ilişkilerinde ne kadar dostça görüntüler verseler de Azerbaycan'a karşı toprak isteklerinden ve buna yönelik politikalarından hiçbir zaman ödün vermemiş, Ermeni milliyetçiliğini ve "Büyük Ermenistan" ideolojisini diri tutmuşlardır. SSCB'nin merkezi yönetiminin de buna görünür olmayan müsamaha göstermesi Ermenilerin faaliyetlerini hızlandırmıştır.⁸

Sovyet yönetimi tarafından 23 Aralık 1947'de alınan 4083 sayılı karar ile "Büyük Ermenistan" projesi artık resmileşmiştir. Azerbaycan yönetimi Ermenilerin Kafkaslara özellikle Karabağ'a ve Türklerin Batı Azerbaycan'dan (şimdiki Ermenistan) göç politikasını tam anlamıyla kabul etmese de Moskova karşısında önemli bir güce sahip değildi. 23 Aralık 1947 yılında SSCB Bakanlar Şurası'nın çıkardığı "Ermenistan SSCB'den kolektif çiftlik sahibi ve diğer Azerbaycanlı nüfusun Azerbaycan SSCB'nin Kür-Aras ovasına göç ettirilmesi hakkında kararname" ile Azerbaycan Türkleri yüzyıllardır yaşadıkları topraklarını zorla terk etmeye mecbur kaldılar. Buna göre Azeriler eski göç yasası gereği yurtlarından sürgüne gönderilirken, Ermeniler de yeni yasa ile Azerilerden boşalan yerlere yerleştirilecekti.⁹

⁶ Güler Kalay, *Soğuk Savaş Sonrası Eski SSCB Coğrafyasında Görülen Etnik ve Dinsel Çatışmalar* (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012, s.155.

⁷ Cavid Veliyev-Reşat Resullu-Kenan Aslanlı, *Azerbaycan-Türkiye Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık*, Ankara, 2012, s.191.

⁸ Adalet İbadov, *a.g.t.*, s.70.

⁹ Beşir Mustafayev, "Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:29, Ankara, Bahar 2011, s. 25.

1947 senesinde Newyork'ta Dünya Ermenileri Birliği Kongresi'nin toplanmasına ön ayak olan Sovyetler, burada tüm Ermeniler adına Kars ve Ardahan'ın Sovyet Ermenistan'ına ilhakının yapılmasının kararlaştırılmasını ve Birleşmiş Milletlere bu konuda bir muhtıra verilmesini sağlamışlardır. Ancak daha sonra Sovyet Rusya'nın toprak taleplerinde yer alan Kars ve Ardahan'ın Sovyet Azerbaycan'ı için talep edildiği açıklanmıştır. Bu durumda Ermeniler Batı ve Doğu blokları arasında uygulanabilir bir politika izlenmesi yolunu tercih etmişlerdir.¹⁰

1960'lı yıllara kadar Sovyet Ermenistan'ı Türkiye'ye karşı bağımsız politika ortaya koyamadığı için Ermeni meselesi ve sözde soykırım iddiaları gündeme getirilmemiştir. Ancak bu ara dönemde bile Avrupa ve ABD Ermeni diaspora teşkilatları bu konuda asılsız iddialarına devam etmiştir.¹¹

1970 ve 1979 yılları arasında Azerbaycan'daki Ermeni nüfusun azalma oranı %1,9 olarak görülmüştür (sayıları 484 binden 475 bine düşmüştür). 1989 nüfus sayımına göre Azerbaycan'da yaşayan Ermeniler toplam nüfusun %5,6'sını meydana getirmekteydi. Dağlık Karabağ çatışmasından sonra Azerbaycan'daki Ermenilerin sayısı süratli bir şekilde azalmıştır. Azerbaycan'dan göç eden Ermenilerin çoğunluğu şimdi Dağlık Karabağ'da yaşamlarını sürdürmektedir.¹²

Sovyetler Birliği döneminde ülke genelinde yayımlanan tarih dersi kitaplarına bakıldığında Ermenilerin toprak iddialarını ispatlayan milliyetçi ruhlu yazıların hiç tesadüf olmadığı, düşünülmüş bir planın sistemli bir şekilde uygulanmaya çalışıldığı dikkati çekmektedir. 7. sınıflar ve üstü sınıflar için hazırlanmış "SSCB Tarihi" ders kitaplarında Kafkas ötesindeki devletlerden bahsederken sadece Ermenistan'dan söz edildiği görülmektedir. Bunların yanında hazırlanan ders aracı haritalarda da "Büyük Ermenistan" arazisi bulunmaktadır. Bu tür yayınlarda da yer isimleri değiştirilerek, Ermeniler tarafından gerçekleştirilmek istenen hedeflere yönelik çalışmalar yer almaktadır. Bu yayımlar çoğunlukla SSCB Eğitim Bakanlığı ve SSCB Bilimler Akademisi'nin girişimi ile yayımlanmaktaydı. Azerbaycanlı bilim adamlarının bu kurumlara yapmış oldukları itirazlara rağmen bu yayınlarda gerekli düzeltmeler yapılmamıştır. Bu tür girişimlere Sovyet merkezi yönetiminin izin vermesi zamanla tepkilere neden olmuştur. Ermeniler ise amaçlarına yönelik gerekli temellerini

¹⁰ Fırat Karabayram, *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*, İstanbul, 2011, s.65.

¹¹ Cavid Veliyev-Reşat Resullu-Kenan Aslanlı, *a.g.m.*, s.191.

¹² Ceylan Tokluoğlu, "Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler", *"Azerbaycan"*, Ankara, 2012, s.28.

oluşturdukça daha sert faaliyetlere girişiyorlardı. Bu da 1980'lerden sonra Azerbaycan - Ermenistan ilişkilerinin tekrar bozulmasına neden olmuştur.¹³

Sovyetler Birliği döneminde uygulanmaya çalışılan çözüm yolları çıkmaza girmiş Ermenistan-Azerbaycan çatışması zamanla devletler arası ve dünya çapında bir sorun haline gelmiştir. 1980'li yılların sonlarında Sovyetler Birliği'nin politik dünyasında ortaya çıkmış bu çatışma, birliğin çöküşünden sonra artık iki yeni bağımsız devletin Azerbaycan ve Ermenistan cumhuriyetlerinin çatışmasına dönüşmüştür. Üzerinden yaklaşık 20 yıl geçmiş olmasına karşın çatışma henüz kendi politik ve hukuki çözümüne ulaşamamıştır. Öncelikle her iki ülkede birbirine yönelik daha da güçlenmiş bir “düşman imajı” söz konusudur. Diğer taraftan, Ermenistan ile Azerbaycan arasında “ne savaş, ne barış” gibi belirli olmayan bir durum devam etmektedir. Her iki seçeneğin de düzene sokulması imkânsız olduğu için sorunun uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözümü istenmektedir. Dünyanın önde gelen devletleri çatışma ile ilgili farklı tavır sergilediklerinden bu ihtimalde gerçekçi bir sonuç vermemektedir.¹⁴

4.1.1.1.1. Dağlık Karabağ Sorunu

Karabağ, Azerbaycan'ın Kür ve Aras ırmakları ile günümüzde Ermenistan sınırları içerisinde yer alan Gökçe Gölü arasındaki dağlık bölge ile bu bölgeye bağlı ovalardan oluşan bir coğrafyadır. Karabağ Bölgesi hem Azerbaycan hemde Ermenistan ve İran için jeopolitik açıdan büyük önem arzeden bir bölgedir. Stratejik konumu nedeniyle bölge asırlar boyunca İran ve Osmanlı İmparatorluğu arasında da anlaşmazlık konusu olmuştur. Karabağ ile Dağlık Karabağ birbirine karıştırılmamalıdır. Dağlık Karabağ, Karabağ'ın (yüzölçümü 18.000 km²'dir) yalnızca 4392 km²'lik bir alanını oluşturmaktadır. Dağlık Karabağ, SSCB döneminden beri Ermenistan ve Azerbaycan arasında problem oluşturmıştır. Sovyetler Birliği döneminde merkezi yönetim tarafından üstü örtülmeye çalışılan sorun, mevcut otorite zayıflayıp ortadan kalkınca tekrar ortaya çıkmıştır, Azerbaycan ve Ermenistan gibi iki bağımsız devlet arasında uluslararası bir çatışma şekline dönüşmüştür.¹⁵

¹³ Adalet İbadov, *a.g.t.*, s.71.

¹⁴ Emin Şihaliyev, *a.g.m.*, s.140.

¹⁵ Ahmet Sapmaz-Gökhan Sarı, “Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl:8, Sayı:15, İstanbul, 2012, s.3.

Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu, 1920’de iki ülke arasında ciddi anlamda sorun olmuş, bu durum karşısında Bolşevikler bölgeye girerek bölgenin haritası yeniden çizilerek Nahçıvan, Dağlık Karabağ ve Zangezur bölgelerini Ermeni yönetimi altına dâhil etmişlerdir. Ancak 1921 yılında bölgesel emeller gereği Batılı devletlerin sömürgeciliğine karşı Mustafa Kemal Atatürk yönetiminde, bir Kurtuluş Savaşı veren Türkiye ile anlaşma yollarını arayan Bolşevik Rusya yönetimi, Nahçıvan ve Dağlık Karabağ’ı, tek taraflı olarak Azerbaycan’a bırakmıştır. Böylelikle Nahçıvan’ın aracı olmasıyla birlikte Türkiye, Azerbaycan ile ortak sınıra sahip olabilmıştır.¹⁶

1935 tarihinde Ermeni Komünist Parti Sekreteri, Stalin’den Dağlık Karabağ ve Nahçıvan’ı istemesine rağmen bu talepler SSCB tarafından kabul edilmemiştir. Ermenistan SSC kurulduğu andan itibaren bu talepler sürekli tekrarlanmıştır. Genellikle Moskova tarafından bu taleplere olumlu bakılsa da o zamanki dünya durumu buna uygun olmadığı için bu talepler reddedilmiştir.

23 Aralık 1947 yılında Stalin tarafından imzalanan bir kararla Ermenistan sınırları dâhilinde tarihi vatanlarından ayrılmak zorunda kalan Azeriler, Azerbaycan’ın içlerine doğru göç ettirilmeye zorlandırılmıştır. Bizzat devlet eliyle yürütülen bu zorunlu göçler haricinde baskı ve şiddetlere daha fazla dayanamayan on binlerce kişi de yaşamış olduğu yerleri terk ederek Azerbaycan’a sığınmışlardır.¹⁷

1960’lı yıllarda Ermenilerin Karabağ’ı Ermenistan’a bağlama arzuları artmıştır. Ermenilerin Karabağ’da oluşturdukları krizin kaynağında yatan ana unsurun başında “denizden denize büyük Ermenistan” ülküsünü yerine getirme arzusu vardır. Bir başka husus Karabağ’ın stratejik durumudur. Karabağ ve çevresi, İran ve Hazar Denizi’ne kadar olan coğrafyaya sahip bir bölge olup, savunmaya da bir o kadar elverişli konumdadır. Karabağ’a hâkim olan büyük oranda bölgeye de hâkim olma avantajını yakalayabilmektedir.¹⁸

1965 yılında sözde Ermeni soykırımının 50. yılı sebebiyle Erivan’da Türkiye ve Azerbaycan aleyhine gösteriler düzenlendi ve büyük çapta olmayan çatışmalar yaşandı.

¹⁶ Hakan Kantarcı, *Kısaçaktaki Bölge Kafkasya*, Isparta, 2006, s.48.

¹⁷ Nurettin Latifaci, *Dağlık Karabağ Sorunu Bağlamında Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2011, s.41-43.

¹⁸ Nurettin Latifaci, *a.g.t.*, s.48-49.

Ermenilerin 1970 yıllarındaki çabaları, Aliyev'in Moskova ile yakın teması sebebiyle sonuç alınamamıştır.¹⁹

1973 yılında Karabağ Komünist Partisi'nin başına getirilen Boris Kevorkov'un 15 yıllık görevi sırasında Moskova'nın istediği gibi mevcut durumu korumuştur. Bu dönemde Ermenistan'a dâhil olmak isteyenler Taşnak propagandası yapmakla suçlanmışlardır.²⁰

SSCB yönetimi altında uzun yıllar sürdürülen istikrarsızlık, Gorbaçov iktidarı döneminde yeniden su yüzüne çıkmıştır. Dağlık Karabağ sorunu, 1980'lerin ikinci yarısında SSCB'nin dağılmasına giden zaman sürecinde Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın Karabağ Bölgesi'nin dağlık kısmına yönelik olan iddialarıyla gündeme gelmiştir.²¹

1980 yılları sonlarında dünyada yaşanan siyasi ve iktisadi gelişmeler sonucunda sosyalizm sistemi çökmüştür. SSCB üstlendiği egemen olma rolünü gittikçe yitirmeye başlamıştır. Böyle bir dönemde diğer etkili faktörlerle birlikte Sovyet imparatorluğuna karşı toprakları Ruslar tarafından işgal edilmiş ve bu devlet ile birleştirilen halklar tarafından başlatılan milli bağımsızlık hareketleri Sovyetler Birliği'nin çöküşüne hız kazandırmış ve neticede de amacına ulaşmıştır.²²

Azerbaycan'da ulusal siyasi mücadelenin başlangıcında kolaylaştırıcı rol oynayan, ülkedeki sosyo-ekonomik durum ve bunun sonucunda merkezi yönetimin uyguladığı Yeniden Yapılanma ve Açıklık politikaları dışında kalan bir diğer önemli unsur Karabağ Bölgesi'nin Ermenistan'la birleştirilmesi ile ilgili olarak Ermeni talepleri olmuştur. Karabağ'ın Ermenistan ile birleştirilmesi teklifi ilk kez Kasım 1987'de Gorbaçov'un Fransa ziyareti esnasında yanında bulunan ekonomi danışmanı Abel Aganbekyan'ın bir görüşünün basına yansması ile gündem konusu olmuştur.²³

18 Kasım 1987'de Gorbaçov'un ekonomik danışmanı Abel Aganbekyan, Karabağ'ın ekonomik ve siyasi sorunları ile ilgili olarak Fransa'nın L'Humanite gazetesine verdiği demeçte Karabağ'ın Ermenistan'la birleştirilmesi gerektiğini

¹⁹ Fulya Oduncu, S.S.C.B. 'nin Dağılmasından Günümüze Türkiye'nin Ermenistan ve Azerbaycan İle Olan İlişkilerinin Türk Dış Politikasındaki Kafkasya Yaklaşımlarına Etkileri (Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011, s.110.

²⁰ Zaur Şiriyev, *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Çatışmalara Yönelik Politikaları Çerçevesinde Yukarı Karabağ ve Güney Osetya Sorunları* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, s.100.

²¹ Hakan Kantarcı, a.g.e., s.48.

²² Boran Aziz, *Mart Faciasından Hocalı'ya Azerbaycan'da Ermenilerin Türk Soykırımı*, İstanbul, 2013, s.125.

²³ Cavid Veliev- Araz Aslanlı, *Güney Kafkasya; Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, Ankara, 2011, s.16-17

söylemiştir. Aganbekyan'ın bu konuşmasını Avrupa ve Amerika'daki Ermeni gazeteleri manşetten duyurmasına rağmen Moskova, Aganbekyan'ın verdiği demeçle alakalı hiç bir açıklamada bulunmamıştır.²⁴

20 Şubat 1988'de, Azerbaycan'ın özerk bölgesi olan nüfusunun çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ve Ermenistan, siyasi bir sarsıntı ile sallanmıştır. Dağlık Karabağ'ın başkenti Stepanakert'in şehir meclisi, Ermenistan-Azerbaycan sınırının değiştirilmesi ve Karabağ'ın Ermenistan'ın bir parçası haline getirilmesi hususunda Moskova'ya bir teklif götürme kararı almıştır. Karabağ'ın bu arzusu Erivan'da kalabalık toplantılar ve gösterilerle desteklenmiştir. Bu gösteriler Sovyet bloğunda gerçekleşecek halk hareketlerinin ilk örneğini teşkil etmiştir. 1989 yılında Ermenistan Yüksek Sovyet'inde çıkan bir tartışmada Ermeni Ulusal Hareketi'ne göre Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmış bir devlet olması için geleneksel düşünce tarzını bırakması gerektiği vurgulanmıştır.²⁵

13 Şubat 1988 tarihinde Azerbaycan'a bağlı bulunan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ndeki Ermeni halkın bölgedeki idari kurumlara Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bayrağını asması, bölgedeki Azerbaycanlı halka baskı yapması ve sonra şubat'ta Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Yönetim Kurulu'nun olağanüstü bir toplantı düzenleyerek özerk bölgenin Ermenistan ile birleştirildiğine ilişkin önemli bir karar alması nedeniyle Azerbaycan'da geniş çaplı toplumsal tepkiler görülmeye başlandı.²⁶

12 Temmuz 1988'de DKÖB yerel meclisi, Azerbaycan'dan ayrılma kararı almış ancak bir sonraki gün toplanan Azerbaycan Yüksek Sovyet'i Başkanlık Divanı yerel meclisin bu kararını geçersiz kabul etmiştir. Yaşanan bu gelişmelerden sonra 18 Temmuz'da toplanan SSCB Yüksek Sovyet'i Başkanlık Divanı her iki cumhuriyetin kararlarını istişare ederek kararını vermiştir. Neticede Gorbaçov, Karabağ sınırlarının değiştirilemeyeceğini duyurmuştur. Alınan bu karar Ermenilerin tepki göstermesine neden olmuş ve Ermeniler, Azerbaycan'dan ayrılma yönündeki taleplerini hızlandırmıştır.

Azeriler ve Ermeniler arasındaki çatışmaların bitmemesi üzerine Azerbaycan'ın Gence şehrinde ve Nahçıvan'da 24 Kasım 1988'de örfi idare ilân edilmiş ve üç gün sonra bu şehir ve bölgenin parti başkanları görevden alınarak askeri birlikler bu bölgelerden Ermenileri tahliye etmeye başlamışlardır. Bu olaydan sonra on binlerce

²⁴ Fırat Karabayram, *a.g.e.*, s.78.

²⁵ Fırat Karabayram, *a.g.e.*, s.67.

²⁶ Cavid Veliev- Araz Aslanlı, *a.g.e.*, s.16-17.

Azeri ve Ermeni, Azerbaycan ve Ermenistan'ı terk etmiştir. Moskova'da yapılan açıklamada yaşanan bu olaylar sonrası 87 kişinin öldüğü 1500 kişinin de yaralandığı, 158.000 Ermeni halkının Azerbaycan'dan ve 141.000 Azeri halkının da Ermenistan'dan ayrıldığı bildirilerek ayrıca 15.855 silahın da yakalandığı açıklanmıştır.²⁷

Azerbaycan-Ermenistan çatışması çok köklü bir geçmişi olmakla beraber karışık, geleceği de belirsiz olan bir sorundur. Sorunun ortaya çıktığı günden bugüne kadar çözüm için birçok yol denenmiş olsa da başarılı olunamamış ve yakın gelecekte de başarılı olunacağı gözükmemektedir. Azerbaycan ise yaşanan bu sorunların çözümü için uygun stratejik ortamı beklemek zorunda kalmıştır.²⁸

Merkezi yönetimin Ermeni taraftarı tutumuyla Azerbaycan'daki komünist yönetimin Karabağ'daki olaylara gerekli tepkiyi gösterememesi, Azerbaycan toplumunda siyasi mücadeleye yönelimini artırmış ve Karabağ sorununun çözümünde ulusal mücadelenin başlaması gerektiği inancını düşündüren önemli bir etken olmuştur. Gerçekten de komünist yönetime karşı halkın net bir biçimde tepkisini ortaya koyduğu ilk gösteri Karabağ olayları sonucunda yapılmış ve bu gösteride genellikle Karabağ'ın savunulmasına ilişkin sloganlar dikkat çekmiştir. Bu şekilde gündeme gelen Karabağ hassasiyeti ve savunmacılığı sonrasında ülkede yüz binlerce kişinin katıldığı ulusal mücadele mitinglerine dönüşmüştür. Bu durum Karabağ sorununa yeterince tepki göstermeyen yerel komünist yöneticilere karşı muhalefetin ortaya çıkışının ve örgütsel bir harekete dönüşümünün temelini atmıştır. Karabağ sorununun halkın gündemine girmesiyle birlikte başlayan kitlesel gösterilerin düzenli bir şekilde sürdürülmesiyle birlikte örgütlenme ihtiyacı doğmuştur.²⁹

Azerbaycan dış politikasının temelini en baştan beri toprak bütünlüğünün sağlanması ve Karabağ meselesinin çözülmesi oluşturmuştur. Çünkü ülkenin her konuda istenilen seviyede gelişmemesinin temel nedenini Karabağ sorununun çözülmemesi oluşturmuştur. Bu nedenden ötürü Azerbaycan'ın bakmak zorunda kaldığı Azerbaycan kaynaklarına göre bir milyon, BM kaynaklarına göre ise 584.000 mülteci bulunmaktadır.³⁰

²⁷ Duhan Kalkan, *Güney Kafkasya bölgesi'ndeki Etnik Çatışma Alanları* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010, s.38.

²⁸ Emin Şihaliyev-Reha Yılmaz, 'Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları', *Bilge Strateji Jeopolitik, Ekonomi Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Sayı:15, İstanbul, 2015, s.48.

²⁹ Cavid Veliev- Araz Aslanlı, *a.g.e.*, s.17.

³⁰ Reha Yılmaz, *Azerbaycan Dış Politikası ve Türkiye*, Çankırı, 2012, s.62.

Uluslararası hukuk açısından Dağlık Karabağ çatışması dikkatle incelendiğinde, Ermenistan'ın tarihi kanıtları öne sürerek toprak talebinde bulunması kabul görmemekte ve Azerbaycan'ın tutumu desteklenmektedir. Ermenilerin self-determinasyon ilkesi doğrultusunda hareket ettikleri gerekçeleri de uluslararası hukuk tarafından uygun görülmemektedir.

Ermenistan bu zaman sürecinde Türkiye ile ilişkilerini gerginleştirmeyen bir politika izlemiş hatta Türkiye'nin Dağlık Karabağ sorununda çözüm süreci içerisinde bulunmasını isteyerek ve arabuluculuk yapmasını teklif etmiştir. Türkiye, bazı kesimlerce Azerbaycan taraftarı bir politika izlediği kabul edilse de dış politikasındaki kararsızlığı yenerek tarafsız kalmaya çalışmış ve arabuluculuk çalışmalarında bulunmuştur.³¹ Öte yandan Türkiye'nin değişik bölgelerine dağılmış olan Ermeni Protestan misyonerleri, Ermeni halkı içinde yabancı meslektaşlarının görev ve faaliyet alanlarını geliştirmeyi ve yaygınlaştırmayı da sürdürmüşlerdir.³²

SSCB yönetimi, bitmek bilmeyen bu olaylar karşısında 1989 yılı başında sert bir tavır sergilemiştir. Ermenistan'da gösteri düzenleyen Karabağ komitesi mensupları hemen tutuklanmış ve gece sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Bunun yanı sıra Ermenistan ve Azerbaycan Komünist Partilerinde ve yerel hükümetlerde önemli değişiklikler söz konusu olmuştur. 28 Ocak 1989 tarihinde Azerbaycan Başbakanı Hasan Seyitov'un sağlık nedeniyle görevine son verilmiş yerine Ayaz Mutalibov göreve getirilmiştir. Karabağ'da ise Komünist Partisi Birinci Sekreteri Genrik Pogosyan da sağlık nedeniyle görevinden çekilmiştir. 12 Ocak 1989'da Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet'i DKÖB'nin yönetimini Azerbaycan'dan alarak yönetimini Özel Karabağ Komitesine bırakarak Moskova'ya bağlamıştır.³³

Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan toprakları meselesi Karabağ'da siyasi çözümün temel politik noktası olmuştur. Dağlık Karabağ Ermenileri, sorunun çözümüne yönelik yapılan görüşmelere katılması için Ermenistan tarafından sarf edilen büyük çabaya rağmen, hukuki olarak hiç kimse tarafından sorunun tarafı olarak görülmek istenmemiştir.³⁴

³¹ Demet Şefika Acar- Murat Çemrek, "Kafkasya'nın Kronikleşen Çatışma Alanı: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:5, Ankara, 2005, s.127.

³² Bayram Kodaman, *Türkler-Ermeniler ve Avrupa*, Ankara, 1994, s.36.

³³ Duhan Kalkan, *a.g.t.*, s.39.

³⁴ Nazmi Gül-Gökçen Ekici, "Azerbaycan ve Türkiye İle Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan'ın Dış Politikası", *Avrasya Dosyası*, Azerbaycan Özel, Cilt:7, Sayı:1, Ankara, İlkbahar 2001, s.385.

Dağlık Karabağ meselesinin barışçı yollarla çözüme kavuşturulması için uzun yıllardır verilen uğraşlardan bir sonuç alınamamıştır. Bunda en önemli etken Ermenistan'ın Rusya desteğiyle tehlikeli sayılabilecek boyutlarda silahlanmasının sağlanmasıdır. Azerbaycan'da Ermenistan'a karşı petrol ve doğalgaz gelirleriyle ekonomisini düzeltmeye çalışması ve ordusunu revize ederek geliştirmesi, Azerbaycan kamuoyunda sürekli artan baskı ve nihayet en yakın müttefiki Türkiye'nin, Ermenistan'la ilişkilerini düzeltme kararı almasının yarattığı kaygı, Karabağ meselesinin her an sıcak çatışmaya dönüşme ihtimalini beraberinde getirmiştir.

Azerbaycan, bağımsızlığını ilan ettikten sonra dış politikasında ciddi sorunlar yaşamaya başlamasıyla beraber dünya devletleri ile daha anlamlı işbirliği içinde olma, birbirlerini daha yakından tanıma, ekonomik, sosyal, askeri ve kültürel alanlarda uluslararası değerlerle tanışma ve bu değerleri benimseme imkânını yakalamıştır.³⁵

Ermenistan-Azerbaycan çatışması Rusya'nın jeopolitik öncelikleri ve ulusal çıkarları açısından farklı bir önem arz etmektedir. Çatışmayı Rusya olmadan düşünmek imkânsızdır. Güney Kafkasya'yı arka bahçesi olarak gören Rusya, bölgede kendi ihtişamını yeniden inşa etmek amacıyla Karabağ sorununu dış politika araçlarından biri olarak görmekte ve çatışmayı kendi kontrolünde tutmaya çaba göstermektedir. Rusya, sorunun çözüme kavuşturulmasında Minsk sürecini destekler gibi görünse de Ermenistan'ı kaybetmeyi hiçbir şekilde göze alamamaktadır. Hatta Dağlık Karabağ sorununun varlığı sonucunda Rusya, askeri ve siyasi olarak bölgede egemenliğini devam ettirmekte ve bölgedeki en önemli aktör konumunu üstlenmiş bulunmaktadır. Rusya, kendisini çatışma alanına sokmakla çözüm anahtarının bizzat kendisinde olduğunu bir kez daha ilan etmiştir. Bu durumu kendisi için avantaj olarak değerlendiren Ermenistan, kendisini Kafkasya'da Rusya'nın jeopolitik operasyon sahası ve "tamamlayıcısı" olarak görmektedir. Rus askeri kuvvetleri Azerbaycan'dan ve Gürcistan'dan çıkarılarak Ermenistan Rusya'nın bölgedeki tek müttefiki konumuna gelmiştir. Ermenistan, Rusya'nın bu siyaseti sürdürmeye devam ettiği sürece Azerbaycan topraklarından geri çekilmeme konusunda kararlı davranma tutumu sergilemiştir.³⁶

Ermenistan, SSCB'nin dağılması sonrasında yerine geçen Rusya Federasyonu ile siyasi ve askeri ilişkilerini istikrarlı bir şekilde sürdürme kararlılığı içine girmiştir.

³⁵ Reha Yılmaz, *Azerbaycan Dış Politikası ve Türkiye*, Çankırı, 2012, s.62.

³⁶ Emin Şihaliyev-Reha Yılmaz, *a.g.m.*, s.35.

Bölgede Kolektif Güvenlik Örgütü Anlaşmasına dâhil olmakla beraber uluslararası bir güvenlik örgütüne üye olan tek ülke Ermenistan'dır. Rusya ile Ermenistan arasında imzalanan ikili anlaşma ile 3200 Rus askeri, 74 tank, 330 zırhlı muharebe aracı, 14 zırhlı personel taşıyıcı, 18 Mig-29 savaş uçağı ve iki S-300 V (SA-12 A Gladiator) bataryası Erivan'a 125 kilometre uzaklıkta bulunan Gümrü'de depolanmış durumdadır. Ermenistan'ın Türkiye sınırı Rus askeri birlikleri tarafından korunuyor olmakla birlikte bu durum Ermenistan'ın Türkiye'den güvenlik tehdidi algılamasını asgari düzeye indirmekte ve askeri anlamda Azerbaycan üzerine tam anlamıyla dikkatini yönlendirebilmektedir.³⁷

Azerbaycan ile Ermenistan arasında Azerbaycan sınırları içerisinde yer alan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ne yönelik anlaşmazlık, Türkiye'nin Kafkas bölgelerinde Azerbaycan ile Ermenistan ilişkilerini şekillendiren en önemli unsur olmuştur. Dağlık Karabağ sorunu, Türkiye'nin Ermenistan kaynaklı yeni güvenlik tehdidiyle karşı karşıya kalması ve Sovyetler Birliği sonrası Kafkasya'ya ve Orta Asya'ya siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri açılımlar yapma gayretlerini ciddi anlamda etkileyen bir öneme sahip olmuştur. Sovyetler Birliği sonrası dönemde bölge içi ve bölge dışı devletlerin (özellikle Rusya, İran ve ABD) bölgeye yönelik çıkar algılamalarında değişiklik yaşanması, Dağlık Karabağ sorununu Kafkaslar ve oradan Orta Asya'ya uzanan geniş bir coğrafyada jeopolitik mücadelenin odak noktasına yerleştirmektedir.

Türkiye yeni bağımsız Azerbaycan ile teknik, eğitim ve kültürel alanlarda ilişkilerini canlı tutma çabası içine girmiştir. Bu yakınlaşma çabası yeni bir bağımsız Türk cumhuriyeti ile Azerbaycan arasında birçok alanda işbirliği içine girmek ve geliştirmenin yanında, Azerbaycan'ı Rusya etkisinden kurtarmak düşüncesini de pekiştirmektedir.³⁸

1990 yılı Ocak ayında Azeriler ve Ermeniler arasında çok sıcak çatışmalar vuku bulmuştur. Bu bağlamda, 12 Ocak 1990'da Ermenilerin bölgedeki iki Türk yerleşim birimine ateş açmaları sonucunda 12 kişi ölmüş, 22 kişi Ermenilerce esir alınmıştır. 13 Ocak 1990'da Bakü'de yaşanan bir Ermeni etnik çatışma zemininde iki Azerbaycanlıya baltayla saldırılması sonucu birisi ölmüş, diğeri ise ağır yaralanmıştır. Bu haberin o sırada harekete geçmekte olan büyük bir mitinge ulaşması sonucu karşı saldırı

³⁷ Ahmet Sapmaz-Gökhan Sarı, *a.g.m.*, s.15.

³⁸ Güner Özkan, "Türk Dış Politikası (1919-2008)", "*Kafkaslar ile İlişkiler*", Ankara, 2008, s.835.

düzenlenmiş ve bu saldırı esnasında çoğunluğu Ermeni olmakla toplam 34 kişi hayatını kaybetmiştir. Moskova yönetimi, yaşanan gelişmelerin tehlike arzettiğini gerekçe göstererek, Bakü’de ve Azerbaycan’ın birçok bölgesinde (DKÖB dâhil) olağanüstü hal ilan etmiştir. 20 Ocak 1990 tarihinde 20.000 askerden oluşan Kızıl Ordu birlikleri havadan, karadan ve denizden Bakü’ye saldırmış, operasyonu yöneten Savunma Bakanı Yazov ve İçişleri Bakanı Bakatin; yapılan operasyon sonucu birkaç yüz insanın hayatını kaybettiğini ve 700 kişinin de yaralandığını duyurmuştur.

Bu dönemlerde Karabağ sorununu çözüme kavuşturmak için Azerbaycan’da Teşkilat Komitesi kurularak ve Azerbaycan Komünist Partisi’nde önemli mevkide bulunan V.Polyaniçko bu komiteye başkan olarak atanmıştır. Teşkilat Komitesi başlangıçta sorunu çözüme kavuşturmak için uğraşmışsa da daha sonraki süreçte etkisini kaybetmiştir. 17 Mart 1991 yılında yapılan ve SSCB’ye bağlı yönetimlerde birliğin devamını sağlamak amacıyla şaibeli bir halk oylaması yapılmıştır. 1991 yılının 19-21 Ağustos’ta ise Moskova’da hükümet darbesi gerçekleştirilmişti. Bu darbe Azerbaycan’daki durumu büyük ölçüde değiştirmişti. Bu yaşananlardan sonra Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilan etmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu hadiselerden sonra Ermenistan’da ciddi manada siyasal değişiklikler yaşanmıştır. 16 Ekim 1991’de başkanlık seçimleri yapılarak Levon Ter- Petrosyan oyların %83’ünü alarak büyük zafer elde etmiştir.³⁹

1991’de Azerbaycan, bağımsız olma yolunda önemli adımlar atarken Karabağ Ermenileri de kendilerini “Artsak Ermeni Cumhuriyeti” olarak ilan etmiştir. Azerbaycan parlamentosu ise böyle bir durumun anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle karara sert tepki göstermişti. Ermenilerin, Şaumyan bölgesindeki köylere saldırıda bulunmasıyla Yeltsin ve Nazarbayev’in girişimleri sonucu sorunun çözülmeye çalışılması için Kafkasya’da Jeleznovodsk kentinde, 24 Eylül 1991 tarihinde iki ülke arasında anlaşma sağlandı. Yapılan bu anlaşmaya göre ateşkes olacak, Ermenistan; Karabağ’ın Azerbaycan’a ait olduğunu kabul edecek, bölgeye kendini yönetmek için bazı imkânlar sağlanacaktı. Ancak görüşmelerin devam ettiği esnada dahi çatışmalar sürüyordu. 20 Kasım 1991 tarihinde ise Azerbaycan’ın ateşkes kararına uyulmadığını kanıtlamak maksadıyla davet ettiği Rus ve Kazak gözlemcilerin içinde bulunduğu helikopter, Ermeniler tarafından düşürülmüştür. Bu olay Azerbaycan yönetimini birtakım tedbirler almaya sevk etti. Ermenistan’a ulaşan demir yolu kapatıldı. Ayrıca

³⁹ Duhan Kalkan, *a.g.t.*, s.41-42.

Azerbaycan Yüksek Sovyet'i 26 Kasım 1991 tarihli toplantısında Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin mevcut statüsünü kaldırarak onu oluşturan ilçeleri direkt Bakü'ye bağladı. Ancak gelişen bu durum barış görüşmelerinden sonuç alınamamasına yol açmıştır.⁴⁰

Dağlık Karabağ sorunda sorunu çözümsüz bırakan en önemli etken sorunun ortaya çıkış zamanı olmuştur. Söz konusu olan sorun, her iki devletin de bağımsızlıklarına kavuşacakları sırada meydana gelmiş ve ulusal kimlikler bu sorun üzerinden “biz” ve “ötekiler” olarak isimlendirilmiştir. Her iki taraf da sorunun diğer devletin hükümetinden ziyade diğer devletin halkından kaynaklanan bir sorun olduğunu düşünmektedir.

Günümüzde Bakü, toprak bütünlüğü konusunda kararlılığını korurken; Erivan, milletlerin self determinasyon hakkına dikkati çekmektedir. Azerbaycan'ın pozisyonunun temel dayanak noktası, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın bir parçası olmasıdır. Bakü, bu bağlamda sözde Dağlık Karabağ yönetiminin çözüme taraf olmasına da sıcak bakmamaktadır.⁴¹

Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları ve Dağlık Karabağ'daki mevcut durumun kendisini “Dağlık Karabağ Cumhuriyeti” olarak ifade etmesinin ardından daha önce Sovyetler Birliği'ne ait iç sorun olan Karabağ, uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Ermeni güçlerin Azerbaycan topraklarına yönelik saldırıları ve katliamları süregelirken bunların içinde uluslararası alana Karabağ sorununun dâhil edilmesinde etkili olması açısından Hocalı katliamının ayrı bir ehemmiyeti vardır.⁴²

Dağlık Karabağ sorunu, Kafkasya'da siyasi istikrar, ekonomik büyüme ve bölgesel işbirliğinin gerçekleştirilmesini engelleyen önemli bir sorun olarak görülmektedir. Türkiye, Ermenistan'ın iyi komşuluk ilişkileriyle uyumluluk gösteren politikalar benimsemesi halinde bu ülke ile ilişkilerini normal bir seyre sokma arzusu içindedir. Ancak Ermenistan'ın uluslararası hukukun temel prensiplerini ve BM Güvenlik Konseyi kararlarına uymaması ve Türkiye'ye karşı Ermeni diasporasıyla birlikte sergilediği düşmanca tavır, iki ülke ilişkilerini ipotek altına almaktadır. Ayrıca

⁴⁰ Mustafa Gökçe, “Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı:6/1, Ankara, Kış 2011, s.1116.

⁴¹ Ahmet Sıpmaz-Gökhan Sarı, *a.g.m.*, s.7.

⁴² Kamer Kasım, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, Ankara, 2009, s.31.

Türkiye, Ermenistan'ın bu tavrının ülkemizde diplomatik ilişkiler kurması yönünde engel oluşturduğu kanaatine varmasını da ümit etmektedir.⁴³

4.1.1.2. Gürcü- Osetinler Çekişmesi

Osetyalılar Kafkasya'da hüküm süren, Hint-Avrupa dil grubunun Farsça kolundan gelen Osetçe dilini konuşan, sayıları 700.000'in üzerinde olan bir etnik topluluktur. Bunun yanı sıra Rusça, Osetler arasında ikinci dil olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Gürcistan sınırları içinde bulunan Güney Osetya ortalama 3900 kilometrekarelik bir alana sahip olmakla birlikte ve burada yaşayan Osetlerin sayısı Kafkasya'daki Osetlerin toplam sayısının ancak yüzde beşi kadarını oluşturmaktadır. Güney Osetya, Kafkas sıradağlarının yamaçlarında yer alıp doğusu, batısı ve güneyinden Gürcistan tarafından çepeçevre sarılmış durumdadır. Yalnızca kuzey yönünden açılan bir tünelle Rusya Federasyonu'na bağlanabilen bölge, bu şekliyle Kuzey Osetya'ya doğal olarak bağlıdır.⁴⁴

Kafkas Dağları'nın kuzey ve güney yamacında yaşamlarını sürdüren Osetler, Hint-Avrupa ırkına ait İran kökenli bir Kafkas halkıdır. Bugün itibariyle suni olarak ikiye bölünmüş olan Osetya'nın kuzey bölümü Rusya Federasyonu içerisinde yer alan özerk bir cumhuriyet olup, güney bölümü ise Gürcistan'a bağlı özerk bir bölge durumundadır. Rusya, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Güney Osetya'nın idaresini Gürcü feodallerine kaptırmıştır.⁴⁵

Sarışın ve mavi gözlü olan Osetler iki dil konuşuyor olmakla birlikte bu diller İron ve Digor (Terek'in batısında bulunan ve Osetlerin oturduğu bölgenin adı) olarak isimlendirilmişlerdir. Osetlerin Medlerden geldiğini iddia eden Klaproth ve Bodenstedt'e göre kuzeyden göç eden bu halk yaşanan bu göç sırasında İranlılarla kaynaşmıştır. Klaproth 18. yüzyılın sonunda Kafkasya'ya yaptığı ziyareti esnasında, Oset dili ile İran dili arasındaki benzerlikleri incelemiş ve kendilerine 'İronlar', ülkelerine ise 'İron-Sag' veya 'İronistan' dediklerini duyduğunda çok şaşırılmıştır. Daha sonra Osetlerin en yakın atalarının Alanlar olduğunu ispatlamıştır. İran-Ari kökenli olan

⁴³ Elnur Hasan Mikail- Alper Tazegül, *Türkiye ile Azerbaycan Siyasi ve Ekonomik İlişkiler (1990-2005)*, İstanbul, 2012, s.27.

⁴⁴ İlahe Şahbazova, *"Uluslararası Hukuk Açısından Rusya'nın Gürcistan Müdahilesi"* (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bakü, 2015, s.45.

⁴⁵ Ahmet Sıpmaz, *Rusya'nın Trans Kafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, İstanbul, 2008, s.75-76.

bu göçebe halk, yakınçağın başında Don nehriyle Azak Denizi arasında ve Ön Asya'da bulunan ovalara yerleşmiştir.

Osetler, Kafkas Dağları'nın merkezine yerleşmeden önce yaşadıkları büyük Kabartay ovalarında Gürcülerle bazen dostane tavırlar sergileyip bazen de düşmanca saldırılar içerisine girmişlerdir.⁴⁶

Rus İmparatorluğu'nun idari kuruluşunda takip ettiği temel politika etnik beraberlikten ziyade coğrafi olmuştur. Kafkasya'nın özel şartları içinde bu durum askeri-stratejik prensibiyle birbirini tamamlamıştır. Bu politikanın bir sonucu olarak Osetya, 'Kuzey' ve 'Güney' olmak üzere Ana Kafkas sıradağı boyunca ikiye bölünmüştür. Bu parçalardan biri Kuzey Kafkasya'daki, bir diğeri de Güney Kafkasya'daki Rus yerel yönetimlerinin denetimlerine bırakılmıştır. Kuzey Osetya'nın önemli bir bölümü 19.yy.'ın ortasında önce Vladikafkas ilçesi, daha sonra askeri Oset ya da Oset ilçesi denilen ve Terek eyaletine bağlı olan tek bir idari birim altında toplanmıştır. Güney Osetya'nın topraklarının çoğunluğu Tiflis eyaletine, küçük bir bölümü ise Kutaisi eyaletine bırakılmıştır. 18.yy içinde Oset feodalleri, Kabardey prenslerine ait toprakları kiralayarak Osetlerin köylere yönelmesine imkân sağlamıştır. Bu durum Osetler'in Mozdok ve Vladikafkas çevresindeki düzlüklere yerleşmesine olanak tanımıştır. 19.yy'ın ilk yarılarında ise Osetler'in ovaya göç etme şekli kitlesel ve muntazam olarak gerçekleşmiştir.⁴⁷

Sovyet yönetimi, Osetya'yı ikiye bölerek bir bölümünü Güney Osetya Özerk Bölgesi olarak 20 Nisan 1922'de Gürcistan'a, diğer bölümünü ise Kuzey Oset Bölgesi adıyla 7 Temmuz 1925'te Rusya Federasyonu'na bağlamıştır.⁴⁸

Transkafkasya Sovyet Cumhuriyeti'nin 1936'da dağılmasıyla (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) Transkafkasya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalarak siyasal egemenlik arzuları ve gayretlerini ertelemek mecburiyetinde kalmışlardır. Transkafkasya Sovyet Cumhuriyeti'nin 1936'da dağılmasının ardından Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan birbirinden ayrı birer Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olurken, bu defa da Osetya'nın Kuzeyi Rusya'ya, Güneyi de Gürcistan'a bağlı olarak kalmıştır.

⁴⁶ Alexandre Grigorianz, *Kafkasya Halkları "Tarihi ve Etnografik Bir Sentez"* (Çev: Doğan Yurdakul), İstanbul, 2000, s.149-150.

⁴⁷ Duhan Kalkan, a.g.t., s.113.

⁴⁸ Okan Mert, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, İstanbul, 2004, s.61.

Bölgede 1936'daki siyasal oluşumdan sonra Sovyetler Birliği dağılıncaya kadar olan dönemde siyasi kargaşalar ve gruplar arası husumetler Sovyet yönetiminin etkisiyle uzun süre rafa kaldırılmış ya da unutulmuştur.⁴⁹

1939'a kadar Osetinler, millet olarak “Güney Osetinler” ve “Kuzey Osetinler” şeklinde ikiye bölünmüştür.⁵⁰

1949 yılında Moskova'da hazırlanan ‘SSCB’nin Ekonomik Coğrafyası’ adlı ders kitabında Kafkasya’da ulusal yapının çeşitliliği ve halkların kendi özerk cumhuriyetlerinde ve bulundukları bölgelerde yaşadıklarından bahsedilirken sadece Adıge, Çerkes, Kabardey, Oset ve Dağıstanlıların isimleri anılmakta, sürgün öncesi bölgede yaşamını sürdüren milletler ise hiç anılmamıştır.⁵¹

1953'te Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev'in Stalin'in fikirlerini ve bu fikirlerin halkın üzerinde yarattığı etkiyi ortadan kaldırma çabası ile merkezi kontrol epey çözüldürken, etnik ifade üzerindeki sınırlamalar da belli ölçüde azalmıştır. Bununla bağlantılı olarak geride kalan yirmi yılda izlenen politikaların telafisi olarak Abhazya ve Oset dillerinde neşirlere ve radyo-televizyon yayıncılığına izin verildi, yeni Abhazya gazeteleri yayımlanmaya başladı. Abhazya ve Oset okulları yeniden açıldı ve Sokhumi Pedagojik Enstitüsünde Abhazya Dili ve Edebiyatı Bölümü kuruldu. Ayrıca ilerleyen yıllar içerisinde Moskova, Abhazların yerel yapılar bünyesinde öncü pozisyonlara daha fazla gelmelerini sağladı ve Abhazlara çeşitli alanlarda daha çok idari özerklik imkânı tanıdı. Ancak bu imkânlar Abhazyanın periyodik olarak kamu tartışmaları ile ön plana çıkmasına engel olamamıştır.⁵²

Osetlerin birleşme ve ulusal egemenlik maksadıyla başlattıkları mücadele 1980'lerin başında bambaşka bir boyut kazanmıştır. Vladikafkas'ta 24 Ekim 1981 günü hükümet binasının önünde biriken Osetler, Kuzey Osetyalı yöneticilere seslenerek, halkı zalimlere ve soygunculara karşı korumasını, rüşvetçilik ve yolsuzluklara gömülen yüksek mevki sahibi yetkilileri görevden alarak cezalandırmasını istemiştir. Bu durum nedeniyle zora dayanarak dağıtılmak istenen bu miting halk ayaklanmasının nedeni olmuştur. Üç gün boyunca şehrin merkezinde taşlar, sopalar ve ‘molotof kokteyli’ şişeleriyle silahlı sivillerle Gürcistan başta olmak üzere Sovyetler Birliği'nin diğer

⁴⁹ İlahe Şahbazova, *a.g.t.*, s.46.

⁵⁰ Asif Aşurov, *Güney Kafkasya'daki Etnik, Dilsel ve Dinsel Grupların Bölge Politikalarında Yeri* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.70.

⁵¹ Cem Kumuk, *Kafkasya Aydınlik Günlerini Arıyor (Neredesin Prometheus)* İstanbul, 2004, s.237-238.

⁵² Esra Doğan, *Çatışmayı Uzatan Faktörler: Gürcü-Abhazya ve Gürcü-Osetya Örnekleri*, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009, s.37-38.

bölgelerinden takviye gelen kuvvetler arasında sıcak çarpışmalar meydana gelmiştir. Ayaklanmanın Sovyetler Birliği askerleri tarafından güçlükle bastırılması, bu görüntünün Osetler'in hafızalarına kazınmasında önemli bir rol oynamıştır. Vladikafkas ayaklanmasından sonra diğer Sovyet cumhuriyetleri ve kentlerinde de rejim karşıtı ayaklanmalar ve gösteriler yapılmıştır.⁵³

Sovyetler Birliği'nin ilk dağılma belirtileri verdiği günlerde, 1989'da Güney Osetya Halk Cephesi, Gürcistan Yüksek Konseyi'nden bölgeye özerk bir cumhuriyet statüsü verilmesini talep etmiştir. Ancak Konsey, 1990'da ülkedeki etnik ve bölgesel partileri kesin olarak yasaklamıştır. Bu davranışı kendisine yönelik bir tavır olarak yorumlayan Güney Osetya Halk Cephesi, Eylül 1990'da Güney Osetya'yı daha dağılmamış olan Sovyetler Birliği içinde Güney Osetya Demokratik Cumhuriyeti adıyla ayrı ve bağımsız bir cumhuriyet olarak ilan etti. Osetyalılar aynı yıl Gürcistan'da yapılan seçimleri de protesto ederek aralık ayında da kendi müstakil seçimlerini gerçekleştirdiler. Bunun sonucunda Gürcistan'da milliyetçi politikalarıyla bilinen Gamsakhurdia yönetimi bu seçimleri geçersiz sayarak Güney Osetya'nın özerk statüsüne de son verdi. Yaşanan bu olayların ardından Ocak 1991'de Gürcü birliklerinin başkent Tsinvali'ye girmesiyle çatışmalar kaçınılmaz oldu.⁵⁴

SSCB döneminde tüm Kafkasya'da olduğu gibi Güney Osetya'da da ayrılıkçı kargaşaların görülmediği durağan bir süreç içine girilmiştir. Bunda SSCB'nin oluşturduğu baskı ve sindirme politikasının önemli etkisi görülmektedir. Her ne kadar Güney Osetya, Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti'ne bağlı bir özerk bölge olsa da neticede SSCB içerisinde bulunması nedeniyle sorun gündeme gelmemiştir. Bu sükûnet dönem SSCB'nin dağılma sürecine girmesiyle sona ermeye başlamıştır.

Gürcüler Osetlerin Gürcistan'da "özel statü" kazanmaları için hiçbir tarihi ve hukuki dayanaklarının kullanmadığını öne sürmekte, eski Gürcü yurdu içinde bulunan bu bölgenin Sovyet yönetimi tarafından anlamsız sebeplerle özerk bir bölge haline getirilmeye çalışıldığını belirtmektedirler. Tiflis bu sebeple Güney Osetlerin hayal edebileceği en büyük ayrıcalığın kültürel özerklik olduğunu ısrarla vurgulamıştır. Yeni anayasada Abhazya ve Acara'ya özerklik verilirken, Güney Osetya'ya yalnızca kültürel birtakım imtiyazlar tanınmıştır. Osetler, Rusya'nın iki yüzyıldır Kafkasya'da en çok koruma altına aldığı halklar arasına sokulmuştur. Bu yakınlaşma Oset-Gürcü

⁵³ Duhan Kalkan, *a.g.t.*, s.115-116.

⁵⁴ İlahe Şahbazova, *a.g.t.*, s.46-47.

çatışmasına neden olmuş ayrıca Kuzey Osetya-İnguşetya sorununda da etkisini belli etmiştir. Oset-İnguş çatışmasında Moskova tarafsız olma sözünü vermiş olmasına rağmen Osetlerin yanında bir tavır sergilemekten kaçınmamıştır. Çünkü Ruslar, Osetleri Kafkaslardaki stratejik yandaşları olarak görmüşlerdir. Güney ve Kuzey Osetya'nın coğrafi konumları ve Moskova taraftarı tavırları, Rusya'nın Kuzey Kafkasya'daki siyasi ve ekonomik başarısının devamına olanak sağlamaktadır.⁵⁵

4.1.1.3. Özbek- Ahıska Çekişmesi

Sovyet yönetiminin “böl ve yönet” politikası sonrası Özbekler ve Ahıska Türkleri arasında kaçınılmaz bir düşmanlık başgöstermiştir. Böylelikle 45 yıl bir arada yaşayan bu iki toplum arasında sıcak çatışmalar yaşanmıştır. Özbekistan'ın her yerinde Ahıska Türkleri tehdit edilerek işlerinden atılmış ve hoşlanılmayan bir millet olarak görülmüşlerdir. 1989 yılının Haziran'ında Ahıska Türklerinin kalabalık olduğu Fergana'da Ahıska Türkleriyle Özbekler arasında kargaşa başlamış ve bu olaylar çok geçmeden yayılmıştır. Böylece Özbekistan'da yüzlerce Ahıska Türkünün evinin darmadağın edilmesi, halkın işkence görmesi, insanların hayatlarını kaybetmesi ve yaralanmaları sonucunda 100 binden fazla (sadece Fergana'da 20-30 bin) Ahıska Türkü sürgün edilmiştir. Bu durum sonucunda binlerce Ahıskalı, Sovyet askerlerinin öncülüğünde Fergana'yı terketmişlerdir.⁵⁶

Özbekistan'da nüfusun %11'ini oluşturan Ruslar bu durumdan kaygı duymaya başlamışlar ve yapılan saldırıların bir gün kendilerine yöneleceğini hissetmişlerdir. Bu düşüncenin etkisiyle parti genel yönetiminde değişikliğe gidilmiş ve o dönemde çok bilinmeyen İslam Abduganiyevîç Kerimov partinin başına getirilmiştir.⁵⁷

Ahıska Türklerinin tahliye edilmesinin ardından Fergana'da durum kısa süreliğine durulmuş görünse de 1990 yılının Şubat ve Mart aylarında ülkenin değişik yörelerinde çatışmalar tekrar yüzünü göstermiştir. Bu olaylar Fergana dışındaki Ahıska Türklerinin de göçüne imkân sağlamıştır. Aslında her ne kadar kendi istekleri sonucu göç edenler olmuşsa da Ahıska Türklerinin Özbekistan'ı terki yeni bir sürgündür.

⁵⁵ Selçuk Çolakoğlu, “Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı:6, İstanbul, 2005, s.30.

⁵⁶ Rehman Seferov, Ayhan Akış, “Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:24, Konya, 2008, s.401.

⁵⁷ Çiğdem Balım- Y.Emre Gürbüz, “Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar- Türkiye ile İlişkiler”, *“Özbekistan Respublikası: Özbek Modeli”*, Ankara, 2012, s.233.

Netice olarak Özbekistan'ın diğer bölgelerinde hayatlarını sürdüren Ahıska Türkleri de kendi imkânlarıyla Azerbaycan'a, diğer Orta Asya cumhuriyetlerine, Rusya'nın Krasnodar vilayetine, Kabardin-Balkar ve Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Azerbaycan ve Orta Asya cumhuriyetleri hariç başka bölgelere göç eden Ahıska Türkleri göç ettikleri yerlerde ciddi problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu şartlar Ahıska Türklerini tekrar göç etmeye mecbur bırakmıştır.⁵⁸

Abduganiyevîç Kerimov, Fergana olaylarının nüksetmesini engellemek için öncelikle toplu gösterileri ve toplantıları yasaklayarak, demokrasiyi rafa kaldırdığını belirterek işe koyulmuştur. Kitlelere sevimli görünmek maksadıyla kolhoz üyelerine özel ev yapma olanağı sağlamış, hayvancılığı özendirmek arzusuyla da toprak vermiştir. Kerimov, ifadelerinde halkın gelir seviyesinin düşük oluşundan ve Kremlin'in politikalarından yakınmıştır. 1990 Mart ayında Özbekistan Komünist Partisi, din konusundaki düşüncelerini duyurarak halkın dini inanç özgürlüğünün olduğunu belirtmiştir. Özbek halkı arasında yayılan bağımsızlık arzusunu gerçekleştirmeye yönelik talepleri sonucunda Haziran 1990'daki parti kongresinde Kerimov, Özbekistan'ın bağımsızlığını istemiş, parti delegeleri Özbekçenin devlet dili olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca kongre, eski Politbüro üyelerini tekrar seçmiş, Merkez Komitesi üyelerinin dörtte üçünde de değişikliğe gitmiştir.⁵⁹

Sürgünden sonra Ahıska Türkleri daha çok Azerbaycan (50.000), Kazakistan ve Kırgızistan tarafından kabul gördüğü için nüfusun yarısından fazlası bu ülkelere yerleşmiştir. Rusya'nın güneyindeki Krasnodar ve Rostov Bölgesi'ne, bunun yanında Kurs, Belgorad, Tula ve Smolensk şehirlerine de Ahıska Türkleri yerleştirilmiştir.⁶⁰

Rusya'nın Krasnodar bölgesine göç etmeye mecbur bırakılan Ahıska Türkleri buradaki Rus milliyetçilerinin yoğun baskısı sebebiyle burayı da terk etmek zorunda kalarak yeni ülke arayışına girmiş ve ABD hükümeti tarafından verilen oturma izni sebebiyle Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmişlerdir.⁶¹

⁵⁸ Ayşegül Aydıngün-İsmail Aydıngün, *Ahıska Türkleri Ulusötesi Bir Topluluk Ulusötesi Aileler*, Ankara, 2014, s.61.

⁵⁹ Çiğdem Balım- Y.Emre Gürbüz, *a.g.e.*, s.233.

⁶⁰ Rehman Seferov, Ayhan Akış, *a.g.m.*, s.401.

⁶¹ Ali Yılmaz, Rüstem Mustafa, "1992 Sonrası Türkiye'ye Göçen Ahıska Türklerinin Göç, İskân ve Uyum Sorunlarına İlişkin Bir Araştırma, Bursa Örneği", *Studies Of The Ottoman Domain Dergisi*, Cilt:4, Sayı:6, Samsun, 2014, s.5.

1990 yılına kadar herhangi bir problem çıkmadan bir arada yaşayan Ahıska Türkleri ve Özbekler arasında önemli sayılabilecek dilsel, dinsel ve kültürel ayrışma yaşanmamıştır. Bu noktada çatışmaya sebebiyet verecek kayda değer hiçbir anlaşmazlık olmadığı söylenebilir. Uzun zamandan beri Özbeklerle samimi ilişkiler içinde yaşayan Ahıska Türkleri için bu çatışmalar şaşırtıcı şekilde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Özbeklerin, ülkede birden fazla etnik azınlık söz konusu iken, diğer etnik gruplara göre kendilerine her açıdan yakın olan Ahıska Türklerini niçin düşman olarak görüp onlara saldırdığı konusu düşündürücüdür. Bu düşüncenin en anlaşılır kanıtı, Ahıska Türklerini koruyacak bir siyasi gücün bulunmaması ve diğer azınlıklara kıyasla sayıca az olmaları, Ahıska Türklerini Özbekler için ulaşılabilir bir hedef haline getirmiştir.⁶²

4.1.1.4. Kırgız- Özbek Çekişmesi

Kırgızistan, Özbekistan'ın kuzey doğusunda ve 1099 kilometrelik ortak kara sınırına sahip olmakla beraber, Özbekistan'ın yarısı büyüklüğündeki komşusudur. Ahmed Raşid'in "Yeryüzünün Beşiği" olarak adlandırılan Kırgızistan'ın beş milyona yakın nüfusunun %14,9'unu Rus, %14,2'sini Özbek ve %60'ını Kırgızlar oluşturmaktadır. Ülke, doğal kaynaklar bakımından zengin değildir. Kamu hayatı, kabileler arası çatışmalar, bölgesel bölünmüşlük, ahlaki ve kurumsal yıkım gibi etmenlerle darmadağın olmuştur. Nüfusun içerisinde önemli bir unsur sayılabilecek Rus ve Özbek azınlığın bulunması, zaman zaman ülkeyi etkileyecek etnik gerginlikler ile burun buruna getirmektedir.⁶³

1960 yıllarında Kırgızistan'da geçmişe yönelik beslenen sevginin su yüzüne çıkması üzerine gazete ve dergilerde büyük bir karalama hareketi başlamıştır. Eski Kırgız büyüklerinin ve edebiyatçılarının bir kez daha burjuva milliyetçileri olduğu tekrar edilmiş, hatta 1960 Şubat ayındaki Kırgızistan Komünist Partisi'nin II. Kongresinde Birinci Sekreter İ. R. Rezzakov, burjuva milliyetçiliğinin belirtilerine karşı ne tür tedbirlerin alınabileceğini dahi açıklamıştır.⁶⁴

Fergana'da toprak sahibi olan her üç bölge devletinde de (Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan) önemli doğal kaynaklar bulunmaktadır. Petrol, kömür, doğalgaz, demir, bakır, cıva, gümüş, tuz, bizmut, boksit, antimon yatakları bölge

⁶² Ayşegül Aydıngün-İsmail Aydıngün, *a.g.e.*, s.62.

⁶³ Timuçin Kodaman- Haktan Bırsel, "Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:16, Sayı:2, Elazığ, 2006, s.417-418.

⁶⁴ Arzu Tekin, *Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan* (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2010, s.64.

devletleri arasında pay edilmiştir. Önemli doğal kaynaklara sahip olmakla beraber otomotiv, kimya ve petrokimya endüstrisi gibi endüstrinin önemli bölümleri Fergana’da toplanmaktadır. Tarım alanında ise bölgede pamuk üreticiliği yoğun olup ipekçilik, çiçekçilik ve sebzecilik de Fergana Vadisi’nde geçim kaynağını oluşturan önemli tarım kollarıdır.⁶⁵

Kırgızistan’da meydana gelen Kırgız-Özbek çatışması, Fergana Vadisi’nde birbirini tetikleyen başka çatışmaların da ortaya çıkmasına neden olabilir. Kırgızlar ve Özbekler arasındaki çatışmaların nedenlerini bulmaya çalışırken öncelikle mevcut etkenlere dikkat etmek gerekir. Etkili olan en önemli durum meydana geldiği olayların yaşandığı bölgenin coğrafyası, doğal kaynakları, nüfus yapısı ve Kırgızistan’ın Orta Asya bölgesindeki konumudur. Oş ve Celalabad, coğrafi olarak Kırgızistan’ın güneyinde bulunmakla birlikte Özbekistan ile sınırları mevcut olan oblastlardır. Oş ve Celalabad şehirleri nüfus yapısı itibarı ile Özbeklerin en kalabalık olarak yaşadıkları yerlerdir. Hem nüfus yapısı hem de coğrafi yakınlığı nedeniyle oblastların Özbekistan’da meydana gelen olaylardan etkilenmemesi söz konusu değildir.⁶⁶

Haziran 1990 tarihinde Oş oblastında Kırgızlar ile Özbekler arasında şiddetli çatışmalar meydana geldi. Yaşanan bu şiddetli çatışmaların temel nedeni, Gorbaçov’un 1980’lerdeki Glasnost (Açıklık) ve Perestroyka (Yeniden Yapılanma) politikalarının bir sonucudur. Bu politikalar, farklı örgütlenmelerin meydana gelmesinin yolunu açarak siyasal ve ekonomik alanda yeniden yapılanma sürecinin başlamasına zemin hazırlamıştır. Oş oblastında Gorbaçov’un reform çalışmalarından yüreklenen Özbekler kendi haklarını ve dillerini korumak için ‘Adolat’ adı altında örgütlenirken, Kırgızlar da devlete ait toprakların aralarında paylaşılması hususunda daha çok toprak taleplerinin dikkate alınması maksadıyla Oş Aimagı (Oş Toprağı) adı altında toplanmışlardır. Toprakların nasıl pay edileceği hususunda anlaşmazlıklar başgöstermiş ve Özbek kontrolündeki devlet çiftliklerinin Kırgızlar tarafından el konulmaya çalışılması sebebiyle önce Oş ve Özgen olmak üzere bazı bölgelerde sıcak çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar yaşanırken başkent Bişkek’te de protestocular hükümetin istifasını istemişlerdir. Sovyetler Birliği’nin gönderdiği askeri birlikler ile İçişleri Bakanlığının özel birlikleri birlikte hareket ederek çatışmaları sonlandırmıştır. Resmi kaynaklarda

⁶⁵ Levent Demirci, “Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:11, Sayı:2, Ankara, 2012, s.35.

⁶⁶ Yaşar Sarı, “Kırgız-Özbek Çatışmasının Nedenleri Üzerine Bir Analiz”, *Avrasya Analiz Dergisi*, Sayı:1, Ankara, Sonbahar 2010, s.30.

300 kişinin öldüğü, büyük kısmının Özbek binlerce kişinin de evlerini terk etmek zorunda bırakıldığı belirtilmiştir. Bu durum sonucunda Kırgız Komünist Partisi Birinci Sekreteri Absamat Masaliyev istifa etmiştir. Orta Asya’da iktidar, ilk kez Komünist Partisi’nin profesyonel yöneticisinin yetkisine son verilerek Askar Akayev adında bir akademisyene devredilmiştir. 1990 yılındaki Oş-Özgen olayları, Kırgızlar ile Özbekler arasındaki ilişkileri de olumsuz etkilemiştir. Karşılıklı güven zedelendiği için iki toplum arasında kurulan evliliklerin sayısında azalma göstermiştir. Bugün Kırgız-Özbek çiftlerinin çoğunun 40 yaş ve üzeri olması bu sebebe bağlı olarak açıklanabilir.⁶⁷

Taşkent, Kırgızistan’da hüküm süren Özbeklerin taraf olduğu çatışmalara karşı çıkarken, yaşanan bu çatışmaların Kırgızistan’ın iç meselesi olduğunu ve Özbek-Kırgız ilişkilerini anlamlandıran ahenkli bir birliktelik özelliğini göstermediğini belirtmiştir. Bu düşünce, Özbekistan’ın bağımsızlığını ilan ettiği andan itibaren takip ettiği komşu devletlerdeki Özbeklere yönelik politika ile uyum sağlamaktadır. Bağımsızlığını kazandığı andan bu yana devlet egemenliğine saygıyı iç ve dış politikanın odağına yerleştiren Özbekistan, dışarıdaki Özbekler ile iletişimi sınırlandırarak komşu devletlerdeki Özbeklerin durumu hakkında görüş bildirmekten kaçınmıştır.⁶⁸ Özbekistan ile Kırgızistan arasındaki ilişkiler bölgede sürekli bir gerginlik kaynağı olmuştur.⁶⁹

Akayev, 1990’daki bu çatışmalardan ders çıkararak, etnik gruplar arasındaki çıkabilecek olası çatışmalara engel olabilmek için Kırgızistan Halklar Asamblesi’nin oluşumunu sağladı. Bunun yanı sıra Bişkek kentinde Kırgız-Rus Slavonik ve Oş şehrinde Kırgız-Özbek, Celalabad şehirleri de dâhil olmak üzere “Halkların Kardeşliği” üniversitelerinin kurulmasına onay verdi. “Kırgızistan bizim ortak evimiz” sloganında hareketle diğer etnik grupları da bir arada tutmayı sağlayacak çalışmalar yaptı. Örneğin etnik gruplar kendilerini ifade edebilecek medya organlarına ve kendi dillerinde yayın yapan televizyon kanallarını kurmaya çalıştılar. Nüfuslarına oranla az da olsa Özbek asıllı parlamenterler, Kırgız Jogorku Keneş (Meclis) ve yerel meclislerde kendilerini temsil hakkı elde ettiler. Fakat Akayev, etnik gruplar arasındaki dengeler hususunda dikkatli davranmaya çalışsa da, Özbeklerin Özbek dilinin resmi dil olarak ilan edilmesi

⁶⁷ Yaşar Sarı, *a.g.m.*, s.32-33.

⁶⁸ Merve İrem Yapıcı, “Orta Asya Devletlerinin Kırgızistan Olayları Karşısındaki Tepkisi(zliği)”, *Avrasya Analiz Dergisi*, Sayı:1, Ankara, Sonbahar 2010, s.40.

⁶⁹ Levent Demirci, *a.g.m.*, s.53.

ve Özbeklerin devlet kurumlarında nüfuslarıyla orantılı olarak görev almaları gibi sosyal, ekonomik ve siyasal alanlardaki birtakım istekleri yeterli oranda karşılanmadı.⁷⁰

Fergana'daki gerginliğin yaşanmasına neden olan temel sebeplerden biri milliyetçilik sorunudur. Sovyetler döneminde de bu bölge üç ülke arasında paylaştırılmıştır. Andican, Assake, Kokand, Kuvasay, Margilan, Namangan ve Fergana gibi düzlük şehirlerinin önemli bir bölümünün yönetimi Özbekistan Cumhuriyeti'nin kontrolündeydi. Celalabad, Oş ve Uzgen şehirlerinin yer aldığı Fergana'nın doğusundaki bölgeyi ve vadiyi kuzeyden, güneyden ve doğudan çepeçevre saran dağlık alan ise Kırgızistan Cumhuriyeti'ne aitti. İsfara ve Kanibadam (Ferganalılar bu şehri Hocent olarak da adlandırırlar) şehirleri dışında Fergana'nın batısı da Tacikistan Cumhuriyeti'nin Sogdi Bölgesi (eski Leninabad Bölgesi) içerisinde yer alıyordu.⁷¹

Günümüzde ciddi manada sınır problemlerinin çıkması ise SSCB'nin dağılmasının ardından gerçekleşmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonraki dönemlerde devlet sınırları olarak çizilen çizgiler, gerek sınırlar hususundaki uluslararası anlaşmaların uygulanmasının zaman alması gerekse tarihi dayanaklarının olmaması sebebiyle başlangıçta idarî bölünme sınırı olmaktan kurtulamamıştır. Sınır konuları üzerinde görüşülmeye başlandığında ise sınırlar ile ilgili sıkıntıların en önemli konulardan biri olduğu tespit edilmiştir. Bölgedeki ekonomik, güvenlik ve siyasi unsurlar ise sınır sorunlarının halledilmesini olumsuz olarak etkilemeye devam etmektedir. Sınır sorunlarının barışçıl yöntemlerle çözülmeye çalışılması gerekmekte aksi bir durumda bölge güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Özellikle sınır sorunlarının halledilmesi hususunda, tüm bölge ülkeleriyle ortak sınırı mevcut olan Özbekistan'ın, Orta Asya'da en kalabalık nüfusa ve en gelişmiş askerî güce sahip olduğu da dikkate alınırsa, sınır sorunlarının çözümünde anahtar ülke olduğu çok rahat ifade edilebilir.⁷²

Fergana Vadisi'nde toprağa sahip olan ülkeler tarafından vazgeçilemeyen çıkarların ateşlediği ayrılık ve çatışmalar, gerek Fergana'yı gerekse de bütün Orta Asya'yı istikrarsızlaştırma potansiyeline sahip olduğu görülür. Geçmiş dönemde yaşanan anlaşmazlık ve kargaşalar dikkatle araştırıldığında, bu konunun önemli bir tehdit unsuru olarak ortaya çıktığı rahatlıkla anlaşılabacaktır. Bu noktada Fergana Vadisi'ndeki mevcut problem alanları dikkatle incelendiğinde Fergana, yalnızca bölge

⁷⁰ Yaşar Sarı, *a.g.m.*, s.33.

⁷¹ Jibek Saparbekovna Sızdıkova, "Kırgızistan'da Yaşanan Son Gelişmeler Üzerine", *Avrasya Analiz Dergisi*, Sayı:1, Ankara, Sonbahar 2010, s.52-53.

⁷² Levent Demirci, *a.g.m.*, s.42.

lkeleri için değil aynı zamanda dış gleri de kapsayan bölgesel istikrarın devamı hususunda oldukça önemlidir.⁷³

Kırgız-zbek atışmalarının en önemli nedenlerinden bir tanesi de sosyo-ekonomik durum ve ilişkilerdir. Kırgızistan'ın güneyi diğer bölgelere oranla daha fakir ve daha kırsal bir yapıya sahiptir. lke nüfusunun çoğunun yaşadığı bölge aynı zamanda dışarıya en fazla g veren bölge pozisyonundadır. Ayrıca Kırgızların siyasi ve bürokratik görevlerde önemli rolü olması nedeni ile çok az sayıda zbek devlet dairelerinde çalışabilmektedir. Özellikle de güvenlik güçlerinin önemli çoğunluğu Kırgızlardan meydana gelmektedir. Kırgızistan'da askerlik koşullarının zor olması ve 300 dolar gibi bir meblağı ödemek isteyenlerin askerlik görevinden muaf tutulduğu bir sistemin bulunması nedeni ile Özbeklerin birçoğu bedelli askerlik için gerekli olan parayı ödeyip askerlik yapmamaktadır. Genellikle askere Oş, Batken ve Celalabad oblastlarının dağlık bölgelerinde yaşamını sürdüren, ekonomik olarak bedelli askerlik için gerekli ödemeyi yapabilecek ekonomik gücü olmayan ve eğitim seviyesi düşük gençler alınmaktadır. Bunun yanı sıra Rusya'ya, Kazakistan'a ya da Bişkek'e gidemeyen Kırgızlar, Oş ve Celalabad oblastlarında düşük ücret ve ağır olmayan şartlarda pazarlarda çalışmaktadır. Bu durum, bölgede halkın kendisine göre daha ileri bir seviyede olan zbeklere düşmanlık gütmesine neden olmuştur. Neticede 1990 yılında meydana gelen olaylar, verimli toprakları elinde tuttukları ne sürülen zbeklere karşı çoğunluğu dağlık bölgelerden (Oş'un Alay bölgesinden) gelenlerin saldırıları ile başlamıştır.⁷⁴

Farklı yönetimlere bölünmesine rağmen birbirine çok yakın yaşayan etnik gruplar, 1991 sonrası sınırlarla, sınır muhafızlarıyla, gümrüklerle, vizelerle ve hatta mayın tarlalarıyla birbirinden ayrılmış; farklı devletlerin boyunduruğu altına girmiştir. Bununla birlikte Özbekler, Tacikler, Kırgızlar kendi topraklarında 'üst' ve 'yönetici' millet adıyla ayrıcalıklı siyasi ve hukuki ayrıcalıklar sağlayan statüler edinmiştir. Yabancı topraklardaki gruplar ise genellikle azınlık ayrımcılığına maruz kalmıştır. Ayrıca buna Rusça konuşan nüfusun ve tehciye uğramış milletlerin (Ahıska Türkleri ve Kırım Tatarları) sorunlarını da ilave etmek gerekmektedir ki onların da statüleri son 10-15 yıldır önemli değişikliklere sahne olmuştur.⁷⁵

⁷³ Levent Demirci, *a.g.m.*, s.35.

⁷⁴ Yaşar Sarı, *a.g.m.*, s.34.

⁷⁵ Jibek Saparbekovna Sızdıkova, *a.g.m.*, s.53.

Bir yandan siyasi kesimin Sovyet kültürünün bir parçası olması nedeniyle egemenlik algılarının farklı bir şekil almış olması, diğer taraftan halkın yeni ekonomik ve politik sisteme entegre olma gayretleri Orta Asya halklarını inanılmaz etkilemiştir.⁷⁶

SSCB'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan sınırlar bölge ülkelerinin ulusal ve kültürel bağımsızlığı ile alakalı meselelerde sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Fergana Vadisi'nin kendisi bölgedeki devletlerin ulus devlet yapılanması doğrultusunda çalışmalarını zora sokmaktadır. Çünkü ülkeler çapında Fergana Vadisi'nde kültürel sınırların tespitini yapmak hiçte kolay değildir. Zira bu sınırları tespit ederken, bölgede yaşayan etnik grupların birbirlerine karışması, konuşulan dilin farklılık arz etmesi karşımıza çıkan en öncelikli sorunlardandır. Bu durum ise bölge ülkelerinin ulus devlet yapılanması sürecini zarara uğratmakta ve bölgenin sosyo-ekonomik süreçleri ile ilgili gelişmelerin hiç şüphesiz kimlik problemleriyle ilintili olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ulus devlet yapılanması doğrultusunda adım atan bölge ülkeleri bağımsızlıklarını elde ettikten sonra kimlik oluşumu için kültürel konulara eğilmişler, bunu elde etmek amacıyla da tarihten destek almışlardır. Tarih tam anlamıyla ele alındığında ise devletlerin karşılına kültürel miras olarak Türklük ve İslam'a ait değerler kendilerini göstermiştir. Bu durum hem bölge devletlerinin hem de İslami akımların bölge kimliğinin oluşumu hususunda bir mücadelesinin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Dini akımların ulus devlet yapısına zarar vermesini engellemek isteyen bölge ülkeleri ise İslam'ın geleneksel yapılarını yok ederek modern yaşam hususunda reform yapma gereği duymuşlar, bu ise dini akımların karşı hamlelerle atağa geçmesine sebebiyet vermiştir.⁷⁷

Kırgızlara göre daha yerleşik bir yaşayış tarzını benimsemiş olan ve bulundukları yerleri kendi toprakları olarak kabul eden Özbekler, genellikle tarım ile uğraşıp diğer yandan ise ticaretle meşgul olmuşlardır. Pamuk üretimi tarımsal alanda yoğun olarak görülmektedir. Kırgızistan'ın Özbekistan ile sahip olduğu sınır komşuluğu ticarete Özbeklere büyük kolaylık sağlamaktadır. Tüm bu nedenlerden ötürü, bölgede Kırgızlara oranla Özbekler daha zengindir denilebilir. Özellikle Özbek sınırındaki Karasu ve Oş pazarlarında Özbekler ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Ayrıca sınır bölgelerindeki pazarlarda ve sınırlardaki gümrük noktalarında (Çin, Tacikistan ve Özbekistan sınırları) yolsuzluk ve rüşvet yaygın olmakla birlikte, illegal aktiviteler

⁷⁶ Salih Bıçakcı, Özbekistan'da Terör, "Güvenlik ve Demokrasi", *OAKA Dergisi*, Cilt:3, Sayı:6, Ankara, 2008, s.2.

⁷⁷ Levent Demirci, *a.g.m.*, s.45-46.

(narkotik ve kaçak mal girişi) de yoğun olarak kendini göstermektedir. Bu noktaların yanı sıra kara para aklanan noktalar olması nedeniyle mafya tarzı örgütlenmeler, hem devlet dairelerinde hem de bölgede yoğun olarak meydana çıkmaktadır. Genellikle Kırgız mafyasının kontrolüne giren sınır ve pazar bölgelerinde yerel Özbeklerin de farklı gruplarla birlikte çalıştıkları, hatta buna benzer örgütlerin uluslararası mafya ile işbirliği içine girdikleri bilinmektedir. Bakiyev'in oğlu Maksim Bakiyev'in uluslararası kara para aklama mafyası ile olan işbirliği bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bakiyev önderliğindeki siyasal iktidarın yıkılmasının ardından güneyde kardeşlerinin ve yakınlarının sıkı kontrolü ve denetimi altında bulunan ekonomik iktidar da yıkılmaktan kurtulamamıştır. Bakiyev'in kardeşlerinin çekilmesi sonrasında meydana gelen boşlukta farklı siyasal ve ekonomik gruplar arasında çekişme ve çatışmaların yaşamaya başladığı görülmüştür.⁷⁸

4.1.1.5. Rus- Çeçen Çekişmesi

Çeçen-Rus ilişkileri Çarlık Rusya'sının 1556'da Astrahan'ı işgal etmesiyle birlikte başlamıştır. 1587 yılında Terek Nehri'ne ulaşan Rusya, 1590'da Sunja Nehri üzerinde kale inşa etmiştir. 1784 yılında Kafkasya ile Transkafkasya'yı birbirine bağlayan Daryal geçidinin de Rusya tarafından kontrol altına alınarak Vladikafkas şehrinin oluşturulması ve Transkafkasya'nın 1801'de Gürcistan'ın ilhaki ile egemenlik altına girmesi sonrası Rusya'nın Kafkaslardaki yayılcılığı hızlanarak sürmüştür. 1818'de Grozni kenti inşa edilerek askeri ve ticari merkez konumuna getirilmiştir.⁷⁹

Çeçenistan meselesinin genel anlamda Çarlık Rusyası'nın Kafkasya'yı işgal etme arzusu teşebbüsünden kaynaklandığı, Çarlık yönetiminin bölgeyi Ruslaştırma ve imparatorluğa dâhil etme arzusunu gerçekleştirmek istemesi nedeniyle hiç iyileşmeyen bir hastalığa dönüştüğü ifade edilebilir. 18. yüzyıldan itibaren Kuzey Kafkasya'da etkin bir şekilde kendini gösteren ve 19. yüzyılda bölgeyi kontrol altına alan Ruslar karşısında özellikle İnguşetya-Çeçenistan-Dağıstan hattında bölge halklarının direnişi artarak devam etmiştir. Yerel halkların Rus yayılcılığı karşısındaki başkaldırışı, 19. yüzyılda Çeçenlerin ve İnguşların çoğunluğunun Kuzey Kafkasya'dan göç etmesi ile

⁷⁸ Yaşar Sarı, *a.g.m.*, s.35.

⁷⁹ Güler Kalay, *a.g.t.*, s.94-95.

sonuçlanmış, ancak bu durum bölgenin imparatorluk genelindeki kültürel asimilasyon politikalarından daha az etkilenmesine imkân sağlamıştır.⁸⁰

1834'ten 1859'a kadar İmam Şamil liderliğindeki Müslüman Kuzey Kafkasya halkı, uzun ve şiddetli bir direniş mücadelesi gerçekleştirmiştir. Ancak Ruslar sayıca çok fazla olmaları ve topyekûn savaş siyasetleri sonucunda başarılı olmuşlardır.⁸¹

SSCB bünyesindeki Kuzey Kafkasya'da 1920'li yıllarda Dağıstan, Adıgey, Karaçay-Çerkez, Çeçenistan-İnguşetya özerk bölge statüsünü elde ederken, 1930'lu yıllarda Kabardin-Balkar ve Kuzey Osetya'ya da aynı statü verilmiştir. II. Dünya Savaşı esnasında bölgede en başta Çeçen, İnguş ve Çerkezler bulunmak üzere Müslüman halklar Sibiry'a ve Orta Asya'ya sürülmüş, Çeçenistan-İnguşetya ile Karaçay-Çerkez bölgelerinin özerklik statüsü ellerinden alınmıştır.⁸²

1936 - 1938 yıllarında devam ettirilen yok etme veya imha çalışmaları, binlerce Çeçen'in hapse düşmesine ve öldürülmesine neden olmuştur. 23-24 Şubat 1944 tarihlerinde Çeçenler ve komşuları olan İnguşlar, Rus orduları tarafından düzenli bir şekilde toplanarak yük trenleriyle doğuya doğru sürgüne gönderilmiştir.⁸³

Sovyet karşıtı mücadelenin 1944 yılına kadar sürdüğü ve 1932-1940 yıllarındaki Çeçen ayaklanmaları nedeniyle SSCB'nin en karışık bölgelerinden biri olan Kuzey Kafkasya'da ortaya çıkan olaylar, Batı'nın da tam anlamıyla ilgisini çekmiştir. Kuzey Kafkasya'daki Sovyet yanlısı olmayan direniş, Kuzey Kafkasya sorununun halledilmesinde, Kuzey Kafkasya halklarının topyekûn sürgün edilmesi şeklindeki alışıl gelmiş Çarlık siyaseti Stalin yönetimine imkân sağlamıştır.⁸⁴

Çeçenlerin, Kırım Tatarlarının Sovyetler Birliği'nin başka bölgelerine sürgüne gönderildikleri Çeçen-İnguş Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin dönüşümü ve Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kırım Cumhuriyeti eyaletine feshi görülmüştür. Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Yüksek Şurası'nın kararnamesi, 25 Haziran 1946'da yani Kırım Türklerinin sürgüne gönderilmesinden iki yıl ve Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kırım eyaleti haline dönüşmesinden bir yıl

⁸⁰ Atilla Sandıklı, Elnur İsmayılov, Orhan Gafarlı, *Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye*, İstanbul, 2014, s.14.

⁸¹ Robert Mc.Cutler, "Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", *Kafkasya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri*, Ankara, 2004, s.113.

⁸² Atilla Sandıklı, Elnur İsmayılov, Orhan Gafarlı, *a.g.m.*, s.12.

⁸³ Robert Mc.Cutler, *a.g.e.*, s.113.

⁸⁴ Arsen Avagyan, *Türk Dış Siyasetinde Kuzey Kafkasya Siyasi Muhacereti (1920-1971)* (Ermenice Aslından Çeviren: Tiran Logmagyozyan), İstanbul, 2013, s.17.

sonra yayınlanmıştır. Yüksek Şura'nın riyaset divanı kâtibi Bahmurov tarafından yapılan beyanatta şu sözler dikkati çekmiştir:

“Büyük vatan harbi esnasında Sovyetler Birliği milletleri, milliyetçi Alman gasplarına karşı vatanlarının şeref ve bağımsızlıklarını kahramanca savundukları bir dönemde, Alman ajanlarının propagandasına kapılan birçok Çeçen ve Kırım Tatarı tarafından meydana gelen gönüllü kıtaların giderek Alman ordusuyla beraber Kızıl Ordu'ya karşı silahlı mücadeleye katıldılar. Almanların emri üzerine içerde Sovyet rejimine karşı kundakçı çeteleri oluşturdular. Çeçen-İnguş ve Kırım Muhtar Cumhuriyetleri halkının esas kitlesi bu vatan hainlerinin faaliyetlerine engel olamadı. Bunun sonucu olarak Çeçenlerle Kırım Tatarları, Sovyetler Birliği'nin başka bölgelerine gönderilmiş bulunuyorlar.”⁸⁵

İkinci Dünya Savaşı'nda, Almanlar ile işbirliği yaptığı bahanesi öne sürülerek, başta Çeçen ve İnguşlar olmak üzere; Karaçaylar, Balkarlar, Kırım ve Ahıska Türkleri Sibiry'a sürülmüştür. Stalin'in almış olduğu bir kararla, Kafkasya'da başgösteren bu geniş çaplı soykırım faaliyeti, Çeçenler için 1864 ve 1920'deki sürgünleri tekrarlamış, 400 bin Çeçen ve 90 bin İnguş, Orta Asya ve Sibiry'a sürgün edilmiştir. Bu bölgelere ise; Ruslar, Osetinler, Avarlar, Darginler, Ukraynalılar getirilerek yerleştirilmişlerdir. Özellikle Ahıska bölgesindeki Ahıska (Mesket) Türkleri, Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle, toplu olarak Orta Asya'da, Özbekistan'ın Fergana Vadisi'ne sürgün edilmiş, onların bıraktıkları yerlere de Ermenileri yerleştirerek bölge Cevaheti adını almıştı. Takip edilen bu politikalar, Stalin döneminde Rusların, Türklük araştırmalarının etkisiyle, “toprak” ve “dil” kaynaklı “Milliyetler Politikası” adını alarak daha sistematik bir şekilde dönüştürülerek uygulamaya konulmuştur.⁸⁶

Sürgünlerle Türki Kafkas halklarının önemli bir kısmı aslında ölüme gönderilmiş, bu arada Kalmuk Özerk Bölgesi ile Kırım Tatarlarının da Özerk Cumhuriyeti'nin varlığı son bulmuştur.⁸⁷

Çeçenistan'dan bütün halkın sürülmesinden bir ay önce sözde savaştan biraz nefes almak maksadıyla Sovyet ordusuna ait askerler ülkeye gönderildi. Her aile bir subay veya bir askeri evinde barındırmak mecburiyetinde kalmıştır. Böylece ordu üyeleri ailelere yerleştirilmiştir. Çeçenler olacaklardan haberdar olmadan askerleri çok

⁸⁵ Şamil Mansur, *Çeçenler*, Ankara, 1995, s.93.

⁸⁶ Ergin Ayan, “Kafkasya: Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Ordu, Aralık 2010, s.37.

⁸⁷ Hasan Aksakal, “Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt:6, Sayı:21, Ankara, Bahar 2009, s.27.

samimi karşılayarak, onları barındırıp doyurmuşlardır. Üstelik o esnada Sovyet ordusu saflarında savaşıyan 30 bin Çeçen asker vardı, hatta aralarında savaş kahramanları bile mevcuttu.⁸⁸

Stalin'in sürgün politikası, bölgenin demografik durumuna yapılan bu müdahale sonrasında Kafkasya'nın yerel halkları arasında bir çatışma ortamı hazırlamak, gelecekte bağımsızlığın tekrar elde edilmesi uğrunda meydana gelebilecek ulusal eğilimlerin direncini kırmak ve bölgesel sorunları körüklemek maksadıyla yapılmıştır. Çünkü sürgünden topraklarına geri dönen, sürgün edilen halkların kendilerine ait topraklara başka etnik gruplar (Rus, Oset, Ermeni, Ukraynalı ve Alman) iskân edilmiştir. Stalin'in iskân siyaseti, hiçbir Kafkas halkını bütünüyle kendi bölgesinde bulundurmamaktı. Kuzey Kafkasya ve Transkafkasya halklarından; Çerkez, Abaza, Çeçen, Avar, Azeri, Terekeme, Lak, Dargin vesairenden bir bölümü, Sovyet Rusya'sının çeşitli bölgelerine yerleştirilmiştir. Bunların topraklarına, Kafkasya'dan başka halklar getirilerek iskân edilmiştir. Bazen bu halkların yaşamlarını sürdürdükleri bölgeleri dağıtıp, meydana getirdikleri idari sınırlarla etnik bütünlüğü bozmuştur. Böylece onlarca coğrafi alanın eski ve yeni sahipleri arasında önemli anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu yapılanma, ortak çıkar ilkelerini büyük ölçüde anlamsız kılmıştır.⁸⁹

1956 yılında Rus lider Kruşçev'in 20. Parti Kongresinde yaptığı Stalin'in felsefesiyle örtüşmeyen konuşmasının ardından, eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Meclisi, gönderilen Çeçenlerin üzerindeki hukuki sınırlamaları kaldırmıştır. Ancak ana vatanlarına geri dönme ve mülklerinin geri verilmesi isteklerini kabul etmemiştir.⁹⁰

1957'de Çeçenistan-İnguşetya ve Karaçay-Çerkez bölgelerine yeniden özerklik statüsü verilmiş, Kabardin-Balkar özerk cumhuriyet statüsüne kavuşmuştur.⁹¹

9 Ocak 1957 senesinde Sovyetler Birliği Yüksek Şurasında alınan bir kararla 1944 yılında toplu göçe zorlandırılan ve katledilen Çeçenler ve Kalmuklularla Karaçay-Balkar ve Kırım Türklerinin topraklarına geri dönmelerine olanak sağlamıştır. Bu karar neticesinde Çeçen-İnguş, Kabartay-Balkar, Karatay-Çerkes Muhtar Eyaletleri yeniden inşa edilmiş ve 1957-58 yıllarında Karaçay-Balkar ve Kalmukluların, 1957-60

⁸⁸ Zelimhan Yandarbiyev, *Çeçen Cihadı ve Çağdaş Dünya'nın Sorunları*, İstanbul, 2001, s.22.

⁸⁹ Ergin Ayan, *a.g.m.*, s.37.

⁹⁰ Robert Mc.Cutler, *a.g.e.*, s.113.

⁹¹ Atilla Sandıklı, Elnur İsmayilov, Orhan Gafarlı, *Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye*, İstanbul, 2014, s.12.

yıllarında da Çeçenlerin vatanlarına geri dönme çalışmalarının tamamlanacağı dile getirilmiştir.

Bu planın engellenmeye ve görmezden gelinmeye çalışıldığı da dikkati çekmiştir. Neticede Groznenkiy-Raboçiy gazetesinin 12.1.1958 tarihli sayısında o yılın 1 Ocak tarihinde sürgünden dönen Çeçenlerin sayısının 200.000 kadar olduğunu yazmıştır. Bu da 1944 yılında sürgün edilmiş olan 700.000 nüfuslu Çeçen-İnguş Muhtar Cumhuriyeti halkının yaklaşık %30'una tekabül eder. Vatanlarına geri dönen Çeçenler, topraklarına başka halklar yerleştirildiği için günlerce demiryolu kenarlarında ve istasyonlarda bekleyerek yaşamaya çalışmışlardır. Netice itibariyle birçok zorlukları yenerek yeniden yerleşmişlerdir.⁹²

Gerçekten topraklarına geri dönenler eski köyleri yerine kendileri için oluşturulmuş özel kolektif çiftliklere yerleştirilmişlerdir. Sovyetskaya Rossiya gazetesinin 21.2.1965 tarihli nüshasında bildirildiğine göre Çeçen-İnguş kolhozları traktörlerin dahi girmeye zorlandığı dağlık alanlardaki küçük toprak parçalarını işleyebilmektedirler. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere sürgünden dönen Çeçen-İnguşlara eski geniş toprakları geri verilmemiştir.⁹³

Kuzey Kafkasya'da Sovyetler Birliği döneminde böl-yönet politikası büyük ölçüde uygulanmıştır. 1970 yılında Kabardeyler, Adigeler ve Çerkezler olmak üzere üç gruba bölünmüşlerdir. Sovyetler Birliği tarafından amaçlı yapılan bu bölünmeye Kafkas halklarının kendi arasında etnik gruplara bölünmesine sebebiyet vermiştir. Halkın tarihten gelen anlaşmazlıklarını da göz önüne alırsak etnik çatışmaların sebeplerini daha rahat anlamak mümkündür. Sovyet hükümeti Kafkasya'da kurduğu özerk cumhuriyet ve bölge sınırlarını, bölge halklarını işbirliğine ve aralarındaki çatışmaları yok etmeye yönlendirecek şekilde değil merkezin kontrolünü sağlayacak biçimde değiştirip bozarak çizmiştir. Böylece Kafkasya halkları arasındaki çatışma ve anlaşmazlıklar daima artarak devam etmiştir.⁹⁴

1973-1979 yıllarında Brejnev'in liderliğinde İslâm dinine yönelik tutarlı ve güçlü bir strateji oluşturuldu. Bir taraftan resmi İslami liderlikle Sovyet siyasi yapısı dâhilinde uzlaşma aranırken, diğer taraftan sufi örgütlenmelerinin aşırı fanatik Sovyet karşıtı tehdit olarak hedef gösterilmesi, İslami hareket içindeki aşırı tutucu unsurlara

⁹² Şamil Mansur, *a.g.e.*, s.94-95.

⁹³ Tarık Cemal Kutlu, *Çeçen Direniş Tarihi*, Ankara, 2005, s.441.

⁹⁴ Ergin Ayan, *a.g.m.*, s.35.

karşı açıkça kötüleniyordu. Ayrıca bu kampanya dikkatli bir şekilde ve medyanın fazla ilgisine neden olmadan yürütülmüştür.

Kruşçev'in düşüşü başta Şamil ve faaliyetleri hakkındaki tarihsel değerlendirmelerde herhangi bir değişikliğe sebebiyet vermemiştir. Sufi aşırılığına yönelik dikkatin artmasına rağmen ondokuzuncu yüzyıl Kafkasya savaşlarına gösterilen olumlu yaklaşım bu dönemde de devam etmiştir. Çünkü Kruşçev döneminde parti'nin Sovyet tarihçilerinin çalışmalarına doğrudan müdahalesi ciddi bir şekilde azalma göstermişti.⁹⁵

1980 yılı sonlarına doğru kendini gösteren Glasnost ve Perestroyka politikaları ile Sovyetler Birliği kaçınılmaz bir çözülme süreci içine girmiştir. Değişik cumhuriyetlerde oluşturulan halk cepheleri ile bağımsızlıklarını ilan etme çalışmalarına başladılar ve ilan ettiler.⁹⁶

Sovyetler Birliği'nin politik sisteminin Brejnev dönemiyle beraber demokratikleşme sürecine girmesi özellikle Gorbaçov döneminde milli etnik çalışmaları etkilemiş, neticede de Sovyet hükümeti siyasi problemlerle burun buruna kalmıştır. Kafkasya'nın içinde bulunduğu Rusya Federasyonu'nda bu oluşum 1980'lerin sonlarından itibaren dikkati çekmiştir. Ancak Rusya Federasyonu'ndaki her bölgenin sosyal ve ekonomik gelişmesinin birbirine benzememesi, muhtelif tarihi koşullara ve etnik gruplar arasındaki değişik işbirliği deneyimlerine sahip olması başka bölgelerde farklı etnik ve milli çalışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle Kafkasya Rusya Federasyonu içinde kendine has bir görüntü oluşturmaktadır. Kafkasya'daki etnik gruplar etnik milli bilincin, etno-politik elit ve aydınların oluşturduğu grubun kendini geliştirmesiyle beraber alışlagelmiş yaşam tarzlarında yüzyıllardan beri muhafaza etmektedirler. Kapalı toplum özelliği gösteren Kafkasya'daki etnik milletlerin sosyal yapıları, siyasi liderlerin siyasi amaçlarında başarılı olmalarına imkân sağlayacak sosyal hareketliliği kontrol etmelerine de izin vermiştir. Kafkasya'daki etnik grupların kendi geleneksel kültürlerini özenle korumaları "Sovyet Etnik Politikası"na karşı bir tepki olarak Sovyetler Birliği döneminde bir hayli kuvvetlenmiştir. Günlük hayatta konuşulan dil, gelenekler, âdetler gibi sosyal kurumları zarara uğratmış ve yok etme amacını taşıyan Sovyet idaresinin baskısı Kafkasya halkları arasında beklenmedik bir duruma neden olmuştur. Geleneksel kültürün toplumsal

⁹⁵ Özcan Özen- Osman Akınhay, *Çeçenistan: Yok Sayılan Ülke*, İstanbul, 2002, s.36.

⁹⁶ Muharrem Yıldız, *Dünden Bugüne Kafkasya*, İzmir, 2006, s.49.

fonksiyonları korunmaya çalışılarak genç nesillere Kafkas kültürü, baskıcı Sovyet idaresine rağmen büyük bir gizlilikle aktarılmıştır.⁹⁷

Kuzey Kafkasyalılar, Sovyetler Birliği'nin dağılma isteklerini kabul ettirme ve gelecekte varlıklarını devam ettirebilme konusunda daha iyi teminatlar sağlayacak bir durum yaratma fırsatı olarak görüyordu. Bazı Kuzey Kafkasya halklarının liderleri 1989 Ağustosunda Kuzey Kafkasya'da bir Dağ Halkları Meclisi inşa ettiler. Bu meclis, bir devletler veya hükümetler konfederasyonu değildi; hükümet liderlerinden ziyade toplumları temsil ediyordu. Kuzey Kafkasya Halkları Konfederasyonu'nun temel amacı bölge halklarını birleştirip ve bir Kuzey Kafkasya Federal Cumhuriyeti kurmaktır. Bununla beraber Kuzey Kafkasyalı çeşitli etnik unsurlar arasındaki tartışmalar ve Rusya ile olan büyük sorunlardan kısa süre sonra açık düşmanlığa dönüşecekti. Dolayısıyla temelleri atılan konfederasyon etkisi olmayan bir girişim olarak kalmıştır.⁹⁸

SSCB'nin dağılmasıyla Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan'da bağımsızlığı destekleyen çalışmalar meydana gelmiş, Çeçenistan tam bağımsızlığını kazanmış ve 1990'lı yıllarda kısmen bağımsız yönetim oluşturmuştur. Yalnız bölgedeki diğer bağımsızlık çalışmaları gibi Çeçenistan'daki teşebbüs de Rusya tarafından engellenmiştir.⁹⁹

Sovyetler Birliği 1990'lı yıllara girmeye hazırlanırken, Rus olmayan milliyetler sorunu mayalanmaya devam ediyordu. Rus olmayan milletlerden gelen daha fazla otonomiye yönelik güçlü bir baskı söz konusu idi. Bu karışıklıklar Gorbaçov ve Perestroyka yandaşları için siyasal açıdan tehlikeli bir görüntü sergilemekteydi. Sovyet rejiminin yıkılmasının arifesinde Sovyetler Birliği halkları arasındaki milli ve etnik kimlik söylemi, hemen hemen bütünüyle bağımsız ya da cumhuriyetlerden oluşan yapının bir parçası olarak ulus devlet anlayışı temelinde şekilleniyordu.¹⁰⁰

Kuzey Kafkasya'daki ve özellikle Çeçenistan'daki ayrılıkçı tutumların Güney Kafkasya'daki gelişen olaylardan ne derece etkilendiği hep merak edilmiş ve sorgulanmıştır. Güney Kafkasya'da Rusya Federasyonu'nun desteğini esirgemediği gibi teşvik ettiği ayrılıkçılıkla Çeçenistan'daki ayrılıkçılık arasındaki nedensellik örgüsü tahmin edilmemekle beraber bu olayların birbiriyle etkileşiminden iki sonuca

⁹⁷ Ergin Ayan, *a.g.m.*, s.35.

⁹⁸ Özcan Özen- Osman Akınhay, *a.g.e.*, s.45.

⁹⁹ Atilla Sandıklı, Elnur İsmayilov, Orhan Gafarlı, *Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye*, İstanbul, 2014, s.12.

¹⁰⁰ Cahar Dudayev, *Çeçen Cumhuriyetini'nin Siyasal Yapısı Sorunu Üzerine* (Çeviren: Ö.Aydın Süer), Grozni, 1993, s.10.

varılmaktadır. Öncelikle Rusya Federasyonu'nun Çeçenistan siyaseti Güney Kafkasya politikasını meşruiyetten ve tutarlı olmaktan mahrum bırakmaktadır. Rusya Federasyonu, Çeçenistan'da savaş hukukunu yok sayarak, binlerce sivil vatandaşın hayatını kaybetmesi uğruna toprak bütünlüğünü korumaya çalıştığını vurgularken, kendi ayrılıkçı yönetim biçimlerine Rusya Federasyonu'ndaki federe cumhuriyetlerden daha çok yetki vermeye istekli olduklarını belirten Azerbaycan ve Gürcistan'ın barışçıl çözümlerle toprak bütünlüklerini korumalarının önüne geçmektedir.¹⁰¹

Kafkas ötesi devletlerin ve Çeçenistan'ın gerçek manada ve ilk kez hukuki olarak bağımsızlıklarını kazanmalarına karşılık Kafkasya yeterli derecede güçlü bir birliğe sahip değildi. Ancak Gürcistan-Abhazya gibi buna benzer çatışmalar, Kafkasya'nın bağımsızlığı konusunda en önemli engeli teşkil etmişlerdi. Ancak Kafkasya'nın tarihsel kaderi çizilmiş ve Kafkasya ulusları yine de bu sorunu çözmek için ciddi bir arayış içine girmişlerdir.¹⁰²

Ağustos 1991'de Moskova'daki darbe girişiminin başarısızlığının ardından, Rusya Federasyonu'nun liderleri Çeçen-İnguş Cumhuriyeti üzerindeki mevcudiyetlerini ispat etmeye uğraşmışlardır. 19 Ekim 1991 yılında Rus Devlet Başkanı Yeltsin Çeçenistan'dan, Rusya Federasyonu'nun Sovyet meclisi tarafından resmen ilan edilmiş olan maddelere imza atmasını istemiştir. Dudayev, Çeçen milli muhafızlarının sayı ve hareket kabiliyetlerinin geliştirileceğini ilan etmiş ve Grozni'de büyük menenuniyet gösterileriyle desteklenmiştir. Rusya Federasyonu, Çeçen Cumhuriyeti'ni Rusya Federasyonu'nun bir parçası olarak kabul ettiğini ifade etmiş ve Çeçenistan'ı Rusya Federasyonu'nun kanunlarına uygun olarak davranmaya çağırmıştır. Fakat Çeçenistan, bağımsız bir devlet edasıyla hareket etmiştir.¹⁰³

Gösterilerin liderliğini Cehar Dudayev ve o yıllarda Vaynah Demokratik Partisi Başkanı olan Zelimhan Yandarbiyev yürütmekteydi. Rusya'nın yakinen tanıdığı Çeçen hükümeti'nin devlet başkanı olan Dokka Zagayev, Zelimhan Yandarbiyev'i tutuklatarak hapse attırmış ve bunun sonucunda da göstericilerin hedefi Dokka Zagayev ve hükümeti olmuştur. Göstericiler, hükümet ve başkanının istifası için yaptıkları gösterileri hızla artırmışlardır.

¹⁰¹ Çetin Kartal, *Gürcistan ve Türkiye İlişkileri*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2007, s.104.

¹⁰² Zelimhan Yandarbiyev, *Bağımsızlığın Eşiğinde*, İstanbul, 2014, s.28.

¹⁰³ Robert Mc.Cutler, *Türkiye, a.g.e.*, s.113.

Uluslararası İnsan Hakları Komitesi'nin kontrolünde, 27 Ekim 1991 günü yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini %92 oyla (Rus yanlısı muhaliflere göre %85) Cehar Dudayev kazanmıştır. Seçimlerin resmi sonuçları 1 Kasım 1991 günü açıklanmıştır. Cehar Dudayev bir konuşma yaparak yaptığı bu konuşmasında, 6 Eylül 1991 tarihi itibarıyla Çeçen İnguş Cumhuriyeti'nin bağımsız olduğunu ilan etmiştir.¹⁰⁴

Çeçenistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı genel halk oylaması ve uluslararası gözlemci devletlerin de katılımıyla 27 Ekim 1991 tarihinde seçilen Cehar Dudayev, Kafkas halklarını bir çatı altında toplama fikrini başarıyla sürdürmüş ve bu anlamda “Kafkasların İmamı” unvanı verilmiştir.¹⁰⁵ Bu esnada Ruslar kendi toprakları olarak gördükleri bu bölgelerde yeni bir devletin kuruluşuna karşı çıkmışlardır.¹⁰⁶

Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin, Cehar Dudayev'in cumhurbaşkanlığını kabul etmeyerek 7 Kasım 1991 tarihinde Çeçenistan'da olağanüstü hal ilan etmiştir. Cehar Dudayev ve hükümet üyelerinin hepsini terörist olarak gördüğünü duyurmuştur.

Rusya, Cehar Dudayev ve hayranlarını hapse atmak için 11 Kasım 1991 günü Grozni Hava Limanı'na 622 kişilik özel Spetsnaz Komandoları'nı göndermiştir. Çeçen halkı Cehar Dudayev'in önderliğinde bu özel birliklerin hepsini yakalar ve Kuzey Osetya'daki Rus birliklerine göndermiştir. Çeçenistan'da bu gelişmeler devam ederken, İnguş Halk Kongresi toplanarak ve Çeçen İnguş Cumhuriyeti'nden ayrılma kararı olarak 30 Kasım 1991 tarihinde de bu kararı halk oylamasına sunmuşlardır. İnguş halkı bu oylamada Rusya tarafını tercih etmiş ve Çeçen İnguş Cumhuriyeti'nden ayrılıp Rusya Federasyonu'nda İnguş Özerk Cumhuriyeti olarak varlığını sürdürmeyi istemişlerdir. Çeçen halkı ve Cehar Dudayev hükümeti, bu kararı onaylayarak İnguşların özerk bir cumhuriyet halinde yaşamalarını kabul etmiştir.

Çeçen Cumhuriyeti anayasası, 8 Şubat 1992 tarihinde prensip olarak 12 Mart 1992 tarihinde de mecliste yapılan oylamada da resmi olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁷ Bu gelişmelerin yaşanmasından sonra da Ruslar doğal kaynakları zengin, jeopolitik ve stratejik öneme haiz, Çar Deli Petro'dan beridir değişmeyen tek politikası unvanına sahip “sıcak denizlere inme” projesinin bel kemiği olan Kafkasya'dan vazgeçmeyeceklerdir. Ancak Çeçen mücahitler de din kardeşleri olan diğer Kafkas

¹⁰⁴ Mehmet Ali Tekin, *Çeçen Direnişi*, İstanbul, 2001, s.18-19.

¹⁰⁵ Zelimhan Yandarbiyev, *Cihadi ve Çağdaş Dünya'nın Sorunları*, İstanbul, 2001, s.25-26.

¹⁰⁶ Vedat Yenerer, *Bir Avuç Millet Çeçenler*, Ankara, 2014, s.91.

¹⁰⁷ Mehmet Ali Tekin, *a.g.e.*, s.19.

halklarını Rus esaretinden kurtarmak için verdikleri mücadeleden geri durmayacaklardı.¹⁰⁸

Rusya'nın Çeçenistan'ın bağımsızlığına karşı çıkmasının farklı nedenleri söz konusudur. Bu durumun birinci nedeni bu bölgenin özellikle uçak yakıtı çıkarılan zengin petrol yataklarına ve doğalgaz rezervlerine sahip bir bölge olmasıdır. İkinci neden ise Çeçenistan'da başlayan bağımsızlık hareketinin zamanla Kafkasya'nın tamamına yayılma korkusudur. Rusya, Çeçenler arasında meydana gelen bu bağımsızlık hareketinin ulaştığı başarının Kafkasya topraklarında yaşayan bütün etnik unsurlara öncülük edebileceğinden kaygı duymaktadır. Kafkasya toprakları üzerinde farklı etnik milletlerin bir arada bulunması bu hususta Rusya açısından can sıkıcı bir durum oluşturmaktadır. Rusya'nın Çeçenistan'a müdahalesinin gerçek sebebinin Kafkasya üzerindeki askeri baskısını yoğunlaştırmak ve bölgedeki diğer bağımsızlık gösterilerine korku salmaktır.¹⁰⁹

Çeçenistan'ı sindirme politikası kararı Başkan Yeltsin ve onun yakın güvenlik danışmanları olan uluslar meselesinden sorumlu başbakan yardımcısı Yegorov, Savunma Bakanı Graçev, Güvenlik Konseyi Başkanı Lobov, İçişleri Bakanı Yerin, Karşı Haberalma Örgütü Başkanı Stepaşin ve başkanın muhafız birliği komutanı General Korcakov tarafından alınmıştır.

Bu karara bazı farklı çıkarların da gözetildiği çeşitli nedenlerden hareketle varılmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Siyasal açıdan sindirme politikası özellikle de kibar politik dengelerin söz konusu olduğu Dağıstan'ı engellemek için zorunlu görülüyordu. Bir başka önemli neden ise Çeçenistan'dan geçen Bakü petrol hattını koruma ihtiyacıdır.¹¹⁰

4.1.1.6. Gürcü- Abhaz Çekişmesi

Abhaz-Gürcü sorununu iyi bir şekilde çözümleyebilmek için iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin arkasını iyi bilmek gerekir. Rusya toplum bilincinin alışagelmış insan tipleri olarak Kafkas halkları, özellikle Gürcüler ve Abhazlar birlik içinde birbirinden kopmayan ve birbirinden farksız etno-kültürel bir birlik olarak düşünülürler. Oysa Abhazlar ve Gürcüler akrabalık ilişkisi olmayan iki ayrı halktır. Birbirinden farklı

¹⁰⁸ Kıyamoğlu Sancaktar, Zaferin Bedeli (Çeçenya Serisi 3), İstanbul, 2008, s.237.

¹⁰⁹ Hüseyin Dinç, *Soğuk Savaş Sonrasında Rusya'nın Kafkasya Politikası ve Azerbaycan* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2011, s.72.

¹¹⁰ Özcan Özen- Osman Akınhay, *a.g.e.*, s.49.

genetik kökenleri olmakla beraber birbiriyle benzerlik göstermeyen dilleri Kafkas dil ailesinin farklı kollarına mensuptur. Kültürel ve yaşantısal benzerliğin arkasında köklü gelenek görenek, maddi ve manevi kültür, etnik düşünce farklılıkları bulunmaktadır. Abhaz halkı, bugün yaşadıkları topraklarda hüküm süren yerli bir halktır.¹¹¹

1810 yılında Rus Çarlığı'nın "imparatorluk manifestosu" ile Rusya'nın himayesi altına giren Abhazya, 1864 yılına kadar özerklik ve prenslik statülerini korumayı başarmıştır. Bu tarihte Rus Çarlığı özerklik statülerine hukuken son verince Abhazya'nın da özerkliği sona ererek son prens Mikail Çaçba Servaşidze sürgüne gönderilmiştir. Rusya bu arada Kafkasya'daki pozisyonunu kuvvetlendirmiş ve yayılmacı politikalarını hızlandırmasıyla 300 bine yakın Abhaz, Osmanlı ve Yakın Doğu'ya göç etmeye mecbur kalmıştır. Abhazlardan arta kalan topraklar Gürcüler, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Almanlar, Estonyalılardan oluşan göçmen akınına maruz kalmıştır.¹¹²

1917'de meydana gelen Bolşevik İhtilali, Abhazya'ya yeniden hâkim devlet olma ihtimalini doğurmuştur.¹¹³ Rusya'nın Kafkasya'ya kesin olarak yerleşmesi, hükümetin barıştan yana olmayan dağlılara karşı davranışlarını sertleştirmesine neden olmuş ve bunun sonucunda Abhaz isyanları engellenmiştir. Gerçekleştirilecek kolonizasyon için toprakları boşaltma ümidi besleyen Çarlık memurları tarafından desteklenen ve Türk taraftarı yerel feodal yöneticiler tarafından da ayaklandırılan Abhaz kitleleri yurtlarını bırakmak zorunda kalmıştır. Gerçekleştirilen sürgünlerle Osmanlı İmparatorluğu'na, Yakın Doğu'nun diğer ülkelerine giderek zamanla oralara yerleşerek büyük bir Abhaz diasporası oluşturmuşlardır. Sürgüne gönderilen Abhazlar bugün bile unutamadıkları, tarihlerinin en trajik olaylardan birini böyle adlandırmaktadırlar. Sürgün edilen Abhazların etno-kültürel gelişimine coğrafik, ekonomik ve demografik potansiyeline büyük oranda engel olmuş ve zarar vermiştir. Aslında tek uluslu Abhazya hızlı bir şekilde çokuluslu, çok dilli bir bölge haline dönmüştür. Sürgün ve beraberinde getirmiş olduğu olumsuz sonuçlar, 20. yüzyılın sonunda bölgede gruplaşmaya ve silahlı çatışmaya doğru giden anlaşmazlık sürecinin içine girmesine neden olmuştur.¹¹⁴ 1921 yılında "Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" kurulmuştur.¹¹⁵ 1921 Nisan'ında

¹¹¹ Çetin Kartal, *Gürcistan ve Türkiye İlişkileri*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2007, s.105.

¹¹² Güler Kalay, *a.g.t.*, s.139.

¹¹³ Kafkas-Abhazya Dayanışma Komitesi, *Dünden Bugüne Abhazya Gerçeği*, İstanbul, 1992, s.4.

¹¹⁴ Çetin Kartal, *a.g.t.*, s.106-107.

¹¹⁵ Kafkas-Abhazya Dayanışma Komitesi, *Dünden Bugüne Abhazya Gerçeği*, İstanbul, 1992, s.4.

Gürcistan devrimci komitesinin aldığı karar doğrultusunda topraklardan kolektifleştirme hareketi başladı.¹¹⁶

1922’de egemen devlet olarak Gürcistan ile “Anlaşmalı Sosyalist Federal Cumhuriyet” oluşturuldu.

1931 yılında SSCB’de Stalin’in başa gelmesinin ardından Abhazya’nın 10 yıllık egemen devlet statüsü değişikliğe uğrayarak “Özerk Cumhuriyet” ismini almış Gürcistan’a bağlanmıştır. Hemen akabinde hızlı bir asimilasyon ve soykırım politikası gündeme getirilerek uygulamaya konulmuştur. Gürcistan’ın çeşitli bölgelerinden göçe zorlandırılarak Abhazya’ya yerleştirilen Gürcü, Mingrel ve Svanlar’la Abhazya’nın nüfus dengesi darmadağın olmuştur. Böylece Abhazların genel nüfusa oranı, 1897’de yüzde 53 iken 1930’lu yıllarında yüzde 26’lara kadar inmiştir. Buna rağmen Gürcü-Mingrel-Svan nüfusu da bu süre zarfında yüzde 20’lerden yüzde 44’lere kadar çıkarılmıştır.¹¹⁷

1940 yılında toprakların yaklaşık %94’ü başarıyla kolektifleştirildi. Uygulanmakta olan kolektifleştirme ve sanayileşme politikaları nedeniyle özellikle İkinci 5 Yıllık plan döneminde (1933-1937) Rus, Kartvel (Gürcü, Mingrel, vb.) ve Ermeni nüfusunda büyük oranda artış meydana geldi. Abhazya’ya yaşanan yoğun göç sonrasında 1926’da Abhazya’da 186 bin kişi yaşarken, bu rakam 1939 yılında 318 bine çıkmıştı. Bu dönemde Rusların oranı %7’den %19’a, Ermenilerin oranı %14’ten %16’ya yükselmiştir. Kartvel nüfusu 67 binden 94 bine ulaşmasına rağmen Rus ve Ermeni nüfusunda meydana gelen hızlı yükseliş sonrası Kartvellerin oranı %36’dan %30’a inmiştir. Abhaz nüfusun da ise hemen hemen hiç artış kaydedilmemiştir. Böylelikle Abhazların nüfus içindeki toplam oranı %30’dan %18’e kadar inmiştir.¹¹⁸

Abhazlar Abhazya’nın hükümet, parti ve Sovyet gibi siyasi organlarından soyutlanarak, siyasi yönden de baskı ve denetim altına alınmıştır. Bununla beraber eğitim dili üniversite seviyesinde Gürcüce olarak yapılmış ve bu dili konuşamayan Abhazların eğitim görmelerinin önüne geçilmiştir. Gürcüceyi bilmeyenlerde Rusya’da eğitimleri devam ettirmek zorunda kalmışlardır.¹¹⁹

Gürcistan yönetiminin uygulamalarından biri de Gürcistan’ın bütün Sovyet dönemi devlet kurumlarını ve bunlar tarafından kabul gören devlet-hukuk ilişkilerini

¹¹⁶ Kuzey Kafkasya Kültür Derneği (Komisyon), *Abhazya Gerçeği*, Ankara, 1992, s.13.

¹¹⁷ Kafkas-Abhazya Dayanışma Komitesi, *Dünden Bugüne Abhazya Gerçeği*, İstanbul, 1992, s.4.

¹¹⁸ Kuzey Kafkasya Kültür Derneği (Komisyon), *Abhazya Gerçeği*, Ankara, 1992, s.13.

¹¹⁹ Emine Gün, *Abhaz-Gürcü Sorunu*, Trabzon, 2014, s.17.

yasal olarak geçerli saymayan birçok hukuki kararları onaylayıp kabul etmesi olmuştur. Gürcistan'da "Komünist ve Sovyet kolonyal mirasıyla mücadele" başlığı görüntüsüyle ses getiren bir kampanya yürüten sistemin sorumluluğunu bilmeyen yöneticileri, bununla Gürcistan SSC'yi bir arada tutmaya çalışan anayasal hukuki unsurları sona erdirdiklerini kavrayamamışlardır. Ancak Gürcistan ve Abhazya'nın birlikteliğine temel olan (1921) ve Abhazya'nın özerklik kaideleriyle Gürcistan'a ait olduğunu gösteren (1931) hukuki antlaşmalar geçerliliğini kaybetmiştir.¹²⁰

1931- 1953 yıllarında Abhaz politikacı ve aydınlarının bir kısmı hapsedilerek bir kısmı sürgüne gönderilmiş ve bir kısmı da öldürülmüştür. Abhazların ellerindeki bütün mallara el konularak Abhazca konuşmak, okumak ve yazmak yasaklanmıştır. 1953'te Stalin'in ölmesiyle birlikte Abhazlar kendi yurtlarında tekrar söz hakkı elde etmeye başladılar. Ancak Gürcistan'ın Abhazya'yı ilhak etme arzusu nedeniyle Abhazya-Gürcistan ilişkileri daha gergin bir hal aldı. Gürcistan'ın Abhazya'nın anayasal haklarını sınırlama teşebbüsleri neticesinde 1967 ve 1978 de olaylar meydana geldi. 1978'de Abhazya ve Gürcistan anayasaları, 1977'de düzenlenen SSCB anayasası'na uygun olarak düzenlendi. Birbirleriyle uyumluluk gösteren bu anayasalarla, Gürcistan-Abhazya-SSCB ilişkileri yeniden düzene sokulmuştur.¹²¹

1978 yılında Abhazya'nın Gürcistan'dan ayrılmasıyla birlikte SSCB'ye bağlı bir cumhuriyet olma talebiyle başlayan Abhaz-Gürcü gerginliği, Moskova'nın uyguladığı politikalar sonucunda daha da artarak etnik çatışma ve iç savaşa dönüşmüştür.¹²²

Gerek Çarlık döneminde uygulamaya konulan sömürgeci iskân siyaseti sonucu gerekse Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı dönemde Tiflis yönetiminin izlemiş olduğu siyaset, eğitim ve sanayileşme politikaları sonrasında Abhazlar arasında okullaşma, kentleşme ve sanayileşme durumu diğer milletlere oranla hayli düşük kalmıştır.¹²³

Gösteriye katılanların imza attığı Abhazya'nın birliğe bağlı bir devlet olması arzusunu dile getiren dilekçe hazırlandıysa da Moskova'dan ümit ettikleri doğrultuda ilgi görememişlerdir. Bu sıralarda Gürcü Komünist Partisi ise 1987 Ekim'inde eski muhaliflerden yedi kişinin 19. yüzyıl ulusal hareketinin lideri olan İlia Chavchavadze'nin adını verdikleri bir parti oluşumu içinde yer alarak başlattıkları

¹²⁰ Çetin Kartal, *a.g.t.*, s.109.

¹²¹ Kafkas-Abhazya Dayanışma Komitesi, *Dünden Bugüne Abhazya Gerçeği*, İstanbul, 1992, s.4.

¹²² Ahmet Sapmaz, *Rusya'nın Trans Kafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, İstanbul, 2007, s.72-73.

¹²³ Kuzey Kafkasya Kültür Derneği (Komisyon), *Abhazya Gerçeği*, Ankara, 1992, s.16.

milliyetçi hareket karşısında direnmeye gayret göstermiş ve bu çabayla Gürcistan tarihinin tanıtılması ve tarihi binaların koruma altına alınması programını kabul etmiştir.¹²⁴

Sovyetler Birliği'nin son zamanlarına doğru ilerleyen süreçte Gürcistan ve Abhazya arasında meydana gelen anlaşmazlık doruk noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde Gürcistan, Sovyetler Birliği'nden ayrılmak suretiyle ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti sınırları içerisinde bağımsız bir devlet olma arzusunu anlaşılır bir şekilde dile getirmiştir. 1988 yılından itibaren ise Gürcü toplumu ve Abhazya'ya daha sonraları yerleştirilen halkın bitmek bilmeyen gösterileri başladı. Bu durum Abhaz halkı ve Abhazya Ulusal Forumu Hareketi'ni benimseyerek yürüten liderler tarafından kesinlikle kabul görmeyecekti.

Aşırı milliyetçi bir tutum sergileyen Gürcülere karşı Abhazya Ulusal Forumu Hareketi'nin silahlandırılması ve tüm vatanseverlerin tek yürek olabilmesi için Abhaz Ulusal Forumu Hareketi, Aralık 1988 tarihinde Aydgılara adı altında resmen kurularak faaliyetlere başlamıştır. Düzenlenen bütün gösteri ve toplantılarda özellikle de basın organlarında, Abhazya'nın Gürcistan'ın önemli ve ayrılmaz bir parçası olduğu ve Gürcistan'da Gürcülere ait olmayan her şeyin çıkarılması gerektiği sıklıkla dile getirilmeye çalışıldı. Gürcistan'daki sosyal ve siyasal idarelerin liderleri, Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti topraklarının ve bu topraklarda mevcut tüm doğal zenginliklerin yalnızca Gürcü halkına ait olduğu kanaatine dair ırkçı bir politika gütmeye başlamıştır. Bu politika doğrultusunda ulusal ve bölgesel özerklik hakkını değiştirme veya kaldırma hakkı da yalnızca kendilerine ait olabilirdi.¹²⁵

Gorbaçov'un SSCB'de yönetimi devralmasıyla başlayan yeni dönemde, Gürcistan'ın Abhazya'yı ilhak çalışmaları tekrar arttı. 1989'da Abhazya'da hüküm süren tüm ulusların Lihni'da beraber organize ettiği mitingle Gürcistan'ın Abhazya'yı ilhak çalışmaları protesto edildi. 30 binden fazla kişinin imza attığı ortak bir bildirgede, Abhazya'nın idari ve hukuki haklarının garanti altına alınması talep edildi. Aynı yıl Gürcistan'da Gamsakhurdia dönemi kendini gösterdi. Aşırı Gürcü milliyetçiliğini savunan Gamsakhurdia, iktidara gelir gelmez Abhazya'nın Gürcü toprağı olduğunu ilan etti. Böylece Abhaz-Gürcü ilişkileri daha çok çıkmaza girmiş oldu.¹²⁶

¹²⁴ Güler Kalay, *a.g.t.*, s.140.

¹²⁵ İlahe Şahbazova, *a.g.t.*, s.30.

¹²⁶ Kafkas-Abhazya Dayanışma Komitesi, *Dünden Bugüne Abhazya Gerçeği*, İstanbul, 1992, s.4.

Abhaz Ulusal Forumu Hareketi “Adygılara”nın önderleri, Temmuz 1989’da üniversite savaşının meydana geldiği esnada Abhazlara yardım amaçlı gelen Çeçen ve Kabardey ulusal hareketlerinin üyelerine, Adygılara temsilcileriyle görüşmelere başlanılmasını ve ortaya çıkan problemlerin, Kafkasya’daki anlaşmazlıkların ve çatışmaların çözüme kavuşturulması için tek bir örgüt etrafında birleşmeyi talep etti. İnisiyatif grubu, (bu grup arasında özellikle Abhaz Genadi, Alamiya, Oleg Domeniya, Çeçen Mahraddin Kottoyev’in önemli hizmetleri söz konusudur) kısa zaman sürecinde Abhaz, Çeçen, Kabardey, Abaza, İnguş, Çerkes, Adige bölgelerinin ulusal hareketlerinin temsilcileriyle bir görüşme gerçekleştirilmiştir.¹²⁷

1989 ve 1990’da Gürcistan iktidar mensupları, 1921’den 1988 yılları arasında geçerli olan bütün hukuki kararları iptal etti. Gürcistan-Abhazya ilişkilerini düzene sokan bu hukuki kararlar yürürlükten kaldırıldı. Bunun sonucunda Abhazya yönetimi, Gürcistan’a çağrıda bulunarak iki ülke arasındaki ilişkilerin gözden geçirilmesini sağlayacak görüşmeler yapılmasını talep etti.¹²⁸

Zamanla baskıcı davranış moduna giren Gürcü şovenizmi karşısında Abhazya’daki halklar yeterince güçlü olamadıkları için diğer kardeş Kuzey Kafkas cumhuriyetleri ile beraber dayanışma yolları arandı. 25-26 Ağustos 1990’ında Sokhum’da yedi Kuzey Kafkas cumhuriyetinin bir araya gelmesiyle gerçekleşen toplantıda “Kafkas Dağlı Halkları Birliği” oluşumu meydana gelmiştir. Bu birliğin 2. kongre’si Kabardey-Balkar ÖSSC’nin başkenti Nalçık’ta bir araya geldi. Abhazlar “Abhazya Halk Forumu” Adygılara örgütünde toplanarak ulusal politikalar hakkında fikirler öne sürdü.¹²⁹

25 Ağustos 1990’da Abhazya Yüksek Sovyet’i Abhazya ÖSSC’nin devlet egemenliği deklarasyonu’nu kabul etmesiyle deklarasyon Abhazya’yı “akit edilen antlaşmalar nezdinde istekli olarak SSCB’ye ve Gürcistan SSC’ye devredilen hukuk alanları dışında, kendi topraklarında iktidarın tamamına sahip egemen, sosyalist bir devlet” olarak ilan etmiştir. Gürcistan Yüksek Sovyet Prezidyumu deklarasyonun geçerliliğini kabul etmemiştir. Bu, Tiflis yönetiminin Sokhum’da kabul gören bütün kararları ve yasaları kendi kararnameleriyle iptal ettiği “Yasalar Savaşı”nın başlangıcı olmuştur.

¹²⁷ Musa Y. Şenibe, *Kafkasya’da Birliğin Zaferi*, İstanbul, 1997, s.33-34.

¹²⁸ Kafkas-Abhazya Dayanışma Komitesi, *Dünden Bugüne Abhazya Gerçeği*, İstanbul, 1992, s.4.

¹²⁹ Kuzey Kafkasya Kültür Derneği (Komisyon), *Abhazya Gerçeği*, Ankara, 1992, s.18.

Radikal milliyetçilerin başlarında bulunan Zviad Gamsakhurdia Ekim 1990'da iktidara gelmesiyle birlikte Gürcistan'da meydana gelen olayların, yandaşların tavırlarında ayrışmayı körüklemiştir. Birçok siyasi ve dini liderin dile getirmekten korkmadığı “Gürcistan Gürcülerindir”, “Gürcüler Tanrı'nın seçtiği ulustur” söylemleri ile ulusal azınlık üyeleri cumhuriyetten zoraki çıkarılarak savaş ilan edilmiş, Güney Osetya'nın özerkliğine son verilmiş, aynı durum Abhazya için de kaçınılmaz olmuştur.¹³⁰

Bölgedeki problemlerin yalnızca bağımsızlık hareketi değil bunun yanında “var olma” mücadelesi olduğunu ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısını da göz önünde bulundurarak izah etmek mümkündür. Örneğin Abhazya ve Güney Osetya'nın karşılaştığı en önemli sorunlardan biri demografik sorundur. Ayrıca bu bölgeler bağımsızlıklarının kazanılmasına kadar “yok olma” endişesini taşımışlardır. 1989 yılı sayımına göre Abhazya'nın nüfusu 500 bin civarında iken günümüz itibarıyla Abhazya'da yalnızca 200 bin kişi varlığını sürdürmektedir. Abhazların Abhazya'daki nüfusu, nüfusun sadece üçte birini teşkil etmektedir. Güney Osetya'nın nüfus dağılımı ise hayli karmaşıktır. Resmi istatistiklere dayanmamakla birlikte Güney Osetya'da 35-40 bin Osetin ve 20-22 bin Gürcünün varlığını sürdürdüğü tahmin ediliyor. Her iki bölgede de nüfusun giderek azalması bu bölgelerin gelişmelerini de olumsuz etkilemektedir. Ayrıca Gürcistan yönetimi tarafından gerçekleştirilmek istenen Gürcüleştirme politikası da bu iki halkın varlığı için büyük tehdit oluşturunuyordu. Ancak Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlıklarını elde etmeleri de onların bu “var olma” mücadelesini bütünüyle gerçekleştirememiştir. Nitekim Abhazya ile Güney Osetya, bağımsızlıklarını elde etmeye çalışırken, örnek olarak Kosova'yı göstermiş olmalarına karşın, “ikinci Kosova”dan daha çok “ikinci Kıbrıs” statüsüne sahip olmuşlardır. Ayrıca her konuda Rusya'ya bağlı oluşları, ileriki süreçte de karşılaşılabilecekleri yeni sorunlara neden olmaktadır.¹³¹

Abhaz halkı için bağımsızlık ve güvenlik asla vazgeçemeyecekleri olgulardır. Milletlerarası kamuoyunun Abhazya'nın bağımsızlığının yanı sıra, yasal güvenlik endişelerini de göz ardı etmeleri sonucu Rusya'nın askeri ve diplomatik destek vermesi, Abhaz milleti ve Abhazya devletinin varlığını sürdürmesi için bir teminat

¹³⁰ Çetin Kartal, *a.g.t.*, s.109-110.

¹³¹ İlyas Kamalov, “Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt:6, Sayı:21, Ankara, Bahar 2009, s.17.

oluşturmaktadır. Gürcistan kaynaklı gelecek olan birçok tehlikeye karşı Abhazya, çok daha fazla güvenlik desteğine ihtiyaç hissetmektedir.¹³²

Gürcü-Abhaz ilişkileri 1991’de tam bir çıkmaza girerken, çatışmaların devam ettiği Güney Osetya’dan sonra sıranın Abhazyaya geldiği endişesi yoğun olarak hissedilmeye başlanmıştır. Abhaz tarafı Gürcistan’la anlaşmaya dayalı ilişkiler kurulması için çabalarken, Abhaz Halk Cephesi’nin eski lideri Sergey Şamba kan dökmekten yana olmadıklarını belirtmiştir. Anlaşmazlığın temelini oluşturan meseleler arasında mülkiyet ve bütçenin nasıl oluşturulacağı kaygısı birinci sırada yer alıyordu. Diğer taraftan Abhazya, Güney Osetya ve Acarya tarafından destek gören federal veya konfederal devlet sistemine karşın merkeziyetçi sisteme yönelik anlaşmazlıklar başgöstermiştir. Neticede Gürcü ordusunun Abhazya’ya girmesiyle 14 Ağustos 1992’de savaş başlamıştır. Aynı dönemde Gürcü lider Zviad Gamsakhurdia’nın liderliğine son verilmiştir.¹³³

4.2. Gürcistan’ın Bağımsızlığını Kazanması

Gürcistan’ın 1980’li yılların ikinci yarısına damga vuran Sovyet karşıtı ve bağımsızlık mücadelesi veren taraftarlar nedeniyle, Sovyetler Birliği’nin çöküşünü körükleyen eski Sovyet cumhuriyetleri arasında lider olma rolünü üstlenmiştir. Bu mücadeleler, 1988’den itibaren milliyetçi karaktere bürünerek siyasal örgütlenme şekline girmiştir. Bu oluşumlar, bir taraftan Sovyet karşıtı siyasal bağımsızlık mücadelesinin Kafkasların geneline yayılmasına öncülük ederken, diğer taraftan “Gürcistan Gürcülerindir” sloganı etrafında, Gürcü milliyetçiliğini tetikleyerek Gürcistan’daki farklı etnik unsurları bağımsız Gürcistan’a yabancı konuma getirmiştir. Böylece Gürcistan’ın, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla kazanılan bağımsızlık neticesinde kanlı bir iç savaş haline gelen siyasi ve etnik mücadelelerin içine doğru itildiği dikkati çekmektedir.¹³⁴

Bağımsızlığa giden bu yolda Zviad Gamsakhurdia’nın etnik Gürcü milliyetçisi olması ve politikalarında bu etnik milliyetçiliğin ön plana çıkması son derece önem arz etmiştir. Böylelikle bağımsızlık sonrasında da yıllarca Gürcistan’ın en önemli

¹³² Liana Kvarchelia, “‘Abhazya’nın Bağımsızlığı ve Kafkasya’nın Geleceği” Abhazya’nın Geleceği Üzerinde Tehditler ve Fırsatlar İstanbul, 2010, s.55

¹³³ Didem Ekinci, “Çatışan Küresel Güçler ve Karadeniz Güvenliği: Abhazya Üzerine Bir Değerlendirme”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:40, Ankara, Kış 2014, s.2.

¹³⁴ Mitat Çelikpala, “Başarısız Devlet- Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan’ın 20 Yılı”, *OAKA Dergisi*, Cilt:7, Sayı:14, Ankara, 2012 s.2.

problemlerinden birini teşkil edecek olan toprak bütünlüğü sorununun temeli bu dönemde atılmıştır.¹³⁵

Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra öncelikli endişesi toprak bütünlüğünü sağlamaya çalışmak ve ülkede siyasi istikrarı korumaktır. SSCB döneminde Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Abhazya ve Acara Özerk Cumhuriyetleriyle Güney Osetya Özerk Bölgesi'nden oluşuyordu. 1980'li yılların sonuna gelindiğinde başgösteren milliyetçi akımlar ve etnik sürtüşmeler SSCB'den Gürcistan'a önemli bir sorun olarak kalmıştır.¹³⁶

1988 yılında Bakü'de ortaya çıkan özgürlük mücadelesi çok geçmeden Gürcistan'a da yayılmıştır. Gürcistan'da başlayan milliyetçi ayaklanmalar sonrası yeni liderler ve kurumlar oluştu. Yeni başlayan bu hareketliliği Gürcü halkının iki liderinin de istekli oluşu mücadeleyi daha çok tetiklemiştir. Gia Çanturiya “Gürcistan Ulusal Partisi” ve Zviad Gamsakhurdia “Erdemli Aziz İlia Topluluğu” bu liderler tarafından kurulmuştur.

1990 yılının başında SSCB'nin yıkılışı kesinlik kazanmıştır. Bu yıkılışın temel nedeni Sovyet ekonomisinin yetersiz oluşu düşünülse de bu durumun en önemli nedeni SSCB'de yaşayan milletlerin özgür olma arzusudur. Sovyetler arasında milletlerin özgürlük mücadelesi ilk kez Güney Kafkasya ülkelerinden Azerbaycan ve Gürcistan'da ortaya çıkmıştır.¹³⁷

28 Ekim 1990'da eski muhalif Zviad Gamsakhurdia başkan olarak görev yaptığı “Yuvarlak Masa-Özgür Gürcistan” siyasi grubunda ilk çok partili seçimin galibi olmayı başarmıştır. Hedeflerinin ülkenin bağımsızlığını sağlamak olduğunu dile getiriyordu. Neticede bu yeni siyasi modern oluşum, ordunun oluşturulması için gerekli çalışmaları başlatmıştır.¹³⁸ 31 Mart 1991 yılında Gürcistan Yüksek Şurası referandum yapılacağını duyurmuştur. Bu durum ise Gürcistan yurttaşlarına Gürcistanın bağımsızlığına kavuşması yolunda hedeflerini gerçekleştirme olanağını sunuyordu. Gürcistan nüfusunun %98'i bağımsızlık referandumunu onaylamıştır.¹³⁹

¹³⁵ Bilal Alper Torun, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Gürcistan'da Amerika Birleşik Devletleri-Rusya Federasyonu Rekabeti* (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2016, s.47.

¹³⁶ Ömer Osman Umar-Yunus Ekici, “Gürcistan'ın Bağımsızlığını Kazanması”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Cilt:60, Sayı:358, İstanbul, Ekim 2016, s.54.

¹³⁷ Elnur Cemilli, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası*, İstanbul, 2007, s.95.

¹³⁸ David Darchiashvili, *The Army-Building And Security Problems In Georgia*, Tbilisi, 1997, s.18.

¹³⁹ Nata Ahmeteli, Beşid Lordkipanidze, Nika Murğalia, *Sakartvelos Historia*, Tbilisi, 2013, s.120.

9 Nisan 1991 tarihinde Gürcistan parlamentosu ülkenin bağımsızlığını kamuoyuna duyurmuştur. Gürcistan'ın özgürlüğünü kazanmasının ardından kendisini iç çatışmaların içinde görmüştür. Stalin döneminde Gürcistan'a bağlanan ve Gürcü nüfusla doldurulmaya çalışılan ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardında bağımsızlığını kazanan Abhazya ile Güney Osetya'nın bağımsızlığını kabul etmeyen Gürcistan, bu ülkelerin kendisine bağlı olduğunu kabul ettirmek için askeri müdahaleye başvurmaktan çekinmemiştir.¹⁴⁰

19 Nisan 1991'de Gürcistan Cumhuriyeti ilk toplantısını yaparak görüşülecek meseleleri tespit etmeden önce, devlet adamları kısa bir süre önce göreve yeni başlamış olan Cumhurbaşkanı Zviad Gamsakhurdia ile bir araya geldiler. Gerçekleşen görüşmede Maliye Bakanı Guram Apsnadze görüşlerini bildirerek, ülkenin ekonomik durumunun iç açıcı olmadığını dile getirdi. Bunun da nedenini disiplinin zayıflamasında görüyordu. Devam eden kötü gidişatın merkezde olduğu, bütün ülkeyi de kapsadığını belirterek, bundan sonraki süreçlerde fikir değişikliğine gidilmesini arz ediyordu. Bu konu bakanlıklarda olduğu gibi belediyeler arasındaki işbirliğinin de iyi olmadığını göstergesi olmuştur. Daha sonra hükümet bir genelge yayımlayarak bütün bakanlıklar ve belediyelerin kendi görevlerinde daha hassas ve dikkatli olmaları gerektiğini belirtmiştir.¹⁴¹

Sovyet Yüksek Şurası, Gürcistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın seçim kanununu onaylamış ve bunun sonucunda 26 Mayıs 1991'de Cumhurbaşkanı I. seçimleri gerçekleştirmiştir. Oylama kapalı bir şekilde eşit ve direkt olarak yapılmıştır.¹⁴² Gürcistan'da demokratik seçimler hakikaten ekonomik zaferden sonra yapılmış denilebilir.¹⁴³ 28 Mayıs'ta Zviad Gamsakhurdia Gürcistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.¹⁴⁴

Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla Cumhurbaşkanı Zviad Gamsakhurdia'nın ilk amaçları arasında; Gürcistan hükümeti'nin bağımsızlığını yeniden kurma ve bütün dünyanın Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımaları için başvuruda bulunmak olmuştur. Gürcistan'ın tanınmasının uluslararası nesnel bir boyutta olmasını istemiştir. İlk amaçlarının hükümet bağımsızlığı olduğunu dile getirmiş ayrıca 1921'de kaybedilen bağımsızlığı yeniden kurmak istediğini belirtmiştir.

¹⁴⁰ Fırat Karabayram, *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*, İstanbul, 2011, s.74-75.

¹⁴¹ Sakartvelos Respublika Gazeti, 23 Nisan 1991, s.1.

¹⁴² Sakartvelos Respublika Gazeti, 16 Nisan 1991, s.1.

¹⁴³ Sakartvelos Respublika Gazeti, 13 Nisan 1991, s.1.

¹⁴⁴ Nata Ahmeteli, Beşid Lordkipanidze, Nika Murğalia, *a.g.e.*, s.120.

Zviad Gamsakhurdia çeşitli ülkelerle ve Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetleriyle çeşitli ekonomik bağlarının olduğunu dile getirerek, aynı zamanda ekonominin iyileşmesi bağımsızlığının elde edilmesiyle alakalı olduğunu da sözlerine eklemiştir.

Gürcistan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra sosyalist cumhuriyetlerden izole edilmiştir. Çünkü özellikle Rusya bunu istemiştir. Rusya'dan dolayı ekonomik işbirliği çok zor ilerlemiştir.¹⁴⁵

Güney Kafkasya'da bağımsızlığını kazanan cumhuriyetler, henüz yeterince güçlü olmadıkları için etkili ordular kuramamıştır. Daha çok etnik özellik taşıyan güvenlik problemleri arasında kalarak ekonomik ve siyasi sıkıntılarla boğuşmuşlardır. Yaşanan bütün bu olumsuzluklar bağımsızlığına kavuşmuş olan bu devletleri dış desteğe mahkûm etmiştir. Rusya Federasyonu bu konuya müdahale ederken diğer dış otoritelerde bölgede etkin olma arayışı içine girmiştir.¹⁴⁶

Dil, din ve kültür farklılıklarının akabinde yaşanan bu toplumsal ve ekonomik sıkıntılar, etnik çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Mevcut olan siyasi istikrarsızlık ve ekonomik olarak yeterince güçlü olamamak Gürcistan'ı Soğuk Savaş sonrasında Güney Kafkasya'yı hassas ve bölge istikrarı açısından önemli bir ülke haline getirmiştir. Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasına kadar Sovyetlerin izlemiş olduğu politikalar sebebiyle kendini göstermeyen siyasal ve sosyo-ekonomik sorunlar, bağımsızlığın kazanılmasının ardından meydana gelen nüfuz mücadelesi daha çok Kafkasya'daki etkinlik mücadelesi ile yoğunlaşarak dikkat çekmiştir.¹⁴⁷

Gamsakhurdia'yı lider yapan Rusya karşıtı etnik politik iddiası ve şahsi özellikleri olmasına rağmen iktidarı kendisine kaybettiren bu özellikleri olmuştur. Gamsakhurdia, iktidarı elde ederken ciddi anlamda toplumsal desteği elde etmesine rağmen Gürcistan'ı tam bağımsız devlet olma yolunda refaha kavuşturamamıştır. Bu başarısızlığın nedeni olarak ileri görüşlü olamamak ve deneyimsizlik gösterilebilir. İzlediği aşırı ve halkçı politika, ülkede siyasal istikrarı bozarak Gamsakhurdia'yı siyasal çemberin dışına çıkarmıştır. Neticede Gamsakhurdia'nın duruşunu ve önderliğini başarılı bir liderliğe ve devlet öncülüğü yönünde geliştiremediği aşikârdır.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Sakartvelos Respublika Gazeti, 18 Nisan 1991, s.1.

¹⁴⁶ Senem Öztürk, "Jeopolitiğin Rusya Federasyonu'na Etkilerinin Kuzey Kafkasya-Gürcistan Güney Osetya Çerçevesinde İncelenmesi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl:9, Sayı:17, İstanbul, 2013, s.208.

¹⁴⁷ Yelda Demirağ, "Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:7, Ankara, (Güz 2005), s.126.

¹⁴⁸ Mitat Çelikpala, *a.g.m.*, s.3.

Zviad Gamsakhurdia, Gürcistan fiilen bağımsız olmasına rağmen bağımsızlığını yaşayabilmesi için dünyanın son imparatoru Sovyetler Birliği'nin dağılması gerektiğini düşünüyordu. Gamsakhurdia'nın ifadesiyle ekonomideki Rus etkisi Sovyetlere mecbur etmeye bırakılmıştır.¹⁴⁹

Gürcistan, bağımsızlığını kazanmasından sonra tamamen Batı'ya odaklanmış ve Rusya Federasyonu ile aşikâr bir çatışma içine girmiştir. Gürcistan'ın, Abhazya ve Güney Osetya ile etnik çatışmalar içine girmesi toprak bütünlüğüne zarar veren saldırıların durdurulması, ülkenin dış politikasının önündeki en önemli engeli teşkil etmiştir. Gürcistan, bu etnik çatışmaları destekleyen en önemli ülkelerden birinin Rusya Federasyonu olduğunu açık bir şekilde belirtmiştir. Rusya Federasyonu'nun Gürcistan karşıtı bu tutumları, Gürcistan'ı güvenlik arayışına mecbur bırakmıştır.

Gürcistan'da Gamsakhurdia döneminde Abhazya, Güney Osetya, Acaristan olaylarında gözle görünür bir artış söz konusu olmuştur. Ülkede bulunan Ermeniler, çalışmalarına işlerlik kazandırarak diğer yandan Rusya'yla yaşadığı olumsuz ilişkiler sebebiyle Rusya tarafından ambargoya maruz kalmıştır. Bu dönemde, Gürcistan-ABD ilişkileri de pek iç açıcı olmamıştır.¹⁵⁰

Beş milyon nüfuslu Gürcistan'ın istikrarının devam etmesi bölge devletleri açısından oldukça önemlidir. Gürcistan bölge devletleriyle sorun yaşamayan tek Kafkas ülkesidir. Gürcistan'ın Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye ile işbirliği söz konusudur. 1990'ların sonlarında Gürcistan'a ayrı bir önem kazandıran bir diğer durumda bölge enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara transit ülke olması olmuştur. Bunun yanı sıra Gürcistan, gittikçe Batı ile bağlantısını sağlamlaştırarak Rusya Federasyonu'nun etkisinden kendini kurtarmak için gayret sarf etmiştir.¹⁵¹

Bağımsızlığın ilk zamanları Gürcistan için bir "iç savaş" döneminin yaşanmış olması Gürcistan-Türkiye ilişkilerini iki yönde etkilemiştir. İç savaş, Gürcistan'ın merkezi yönetiminin Türkiye'nin desteğine ihtiyacını artırarak hassas Gürcistan'ı bölgesel meselelerde Türkiye ile fikir birliği içine sokmuştur. İç savaşın meydana getirdiği istikrarsızlık Gürcistan yönetimini iç işleri ile ilgili meselelerle ilgilenmeye iterek Türkiye'den uzak bırakmıştır. İç savaşın zirveye çıktığı dönemde, Hikmet

¹⁴⁹ Sakartvelos Respublika Gazeti, 11 Nisan 1991, s.1.

¹⁵⁰ Figen Tavitil Alsirt, *Bağımsızlık Sonrası Gürcistan'ın Yeniden Yapılanması ve Bu Süreçte Türkiye İle İlişkileri* (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s.85.

¹⁵¹ Erel Tellal, "Güney Kafkasya Devletlerinin Dış Politikaları", *Mülkiye Dergisi*, Cilt:24, Sayı:225, Ankara, 2000, s.96.

Çetin'in Tiflis ziyareti esnasında yalnızca 10 günlük buğday stoku bulunan Gürcistan'a Türkiye'nin 50 bin ton buğday göndereceği taahhütünde bulunması dönemin Gürcistan Devlet Başkanı Shevardnadze'de büyük memnuniyet uyandırmıştır. Gürcistan, Dağlık Karabağ sorununa yönelik olarak da bu dönemde Türkiye'yle hemfikir olmuş, Kafkasya'da barış ve istikrarın sağlanması adına çabalayacak bir "Kafkasya Danışma Konseyi"nin kurulması gerektiği konusunu dile getirmiştir. Nitekim yaşanan iç savaş, Gürcistan'ın Dağlık Karabağ meselesindeki görüş olarak ifade ettiği desteğini anlamlı mücadelelere dönüşmesini engellemiştir. Bununla birlikte "Kafkasya Danışma Konseyi"nin oluşma sürecini de baltalamıştır.¹⁵²

Sovyet Rusya'nın dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden devletlerin sınırları ve etnik kimlikleri, komünist dönemin uygulamış olduğu politikaların eseri olmuştur. Başta Kafkasya'dakiler olmak üzere eski Sovyet topraklarında oluşturulan birçok devlet içerisinde çok farklı grupları muhafaza etmektedir. 20. yüzyılın sonunda bağımsızlıklarını kazanan devletlerin içine düştüğü bu karmaşık durum bölge istikrarını tehlikeye düşüren önemli bir etkidir. Hazar çevresinde bulunan devletlerin hâkim olduğu etnik yapı bölgede güçlü olmayı arzulayan devletler tarafından kaçırılmayacak bir fırsat olmuştur.¹⁵³

¹⁵² Utku Yapıcı, "Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası (1989-1993): Batı'nın Belirleyiciliği", *Alternatif Politika Dergisi*, Cilt:7, Sayı:3, Ankara, Ekim 2015, s.440-441.

¹⁵³ Mustafa Gökçe, "Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:3, Ordu, 2008, s.180.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. GÜRCİSTAN'IN SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAPISI

5.1. Gürcistan'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı

5.1.1. Nüfus ve Etnik Yapı

Gürcistan, Kafkasya'nın Güney bölgesinde yer alan birçok etnik ve sosyal grupları kendi içinde barındıran bir ülkedir. Nüfus itibari ile Gürcüler, Azerbaycan Türkleri, Abhazlar, Osetler, Ruslar, Acaralılar ve diğer küçük etnik gruplardan meydana gelmektedir.¹

Gürcistan, etnik bakımdan Transkafkasya'nın en karmaşık yapısına sahip olması ve bu yapısından dolayı SSCB döneminde ülkede çok sayıda özerk yapılaşmaya sebep olmuştur. Gürcistan, bölgedeki devletler arasında ülke içerisindeki temel etnik unsurun (Gürcülerin), tüm ülke nüfusuna oranının en az (ülke nüfusunun yaklaşık 2/3'ü) olduğu devlettir. Bu karmaşık etnik yapının tesiriyle beliren gerginlikler, bağımsızlık sonrası önce Güney Osetya, daha sonra da Abhazya'da çatışmaya dönüşmüş ve merkezi yönetim, bu bölgeler üzerindeki nüfuzunu kaybetmiştir. Cavaleti ve Acaristan ise potansiyel gerilim bölgeleri olarak sürekli gündemde kalmıştır. Gürcistan'ın dezavantajlarından bir diğeri ise etnik azınlıkların, coğrafi olarak sınır bölgelerinde yoğunlaşmış olmasıdır. Örneğin Tiflis ile Rusya Federasyonu'nu birleştiren yollar, Abhaz ve Osetler'in denetimi altındaki bölgelerdir.²

Gürcistan, nüfus yapısı itibariyle Güney Kafkasya cumhuriyetleri içerisinde çok farklı uluslara sahip bir ülkedir.³

69.000 km² yüzölçümüne sahip olan Gürcistan, etnik açıdan Güney Kafkasya'nın en problemlili ülkesidir. Gürcistan'da ülkenin asıl sahibi durumundaki Gürcü nüfus, genel nüfus içinde %70,1'lik bir paya sahiptir. Bu yönüyle Gürcistan Transkafkasya'da ana etnik grubun ülke geneline oranının en düşük olduğu ülkedir.

¹ Vafa Sofiyeva, "Türkiye Azerbaycan İlişkilerinde Ermenistan ve Normalleşme Krizi", (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2013, s.131.

² Figen Tavitil Alsirt, "Bağımsızlık Sonrası Gürcistan'ın Yeniden Yapılanması ve Bu Süreçte Türkiye İle İlişkileri" (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s.8.

³ Coşkun Topal, "Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası ve Gürcistan", *Turkish Studies Dergisi*, Sayı:10/1 Kış, Ankara, 2015, s.760.

Siyasi açıdan bu durum %30'luk dilimi oluşturan diğer etnik grupların ülke idaresindeki etkisini artırmaktadır.

Ülkedeki Gürcü nüfusu üç ana bölüm halinde şekillenmiştir. Bunlar Kartvel, Megrel ve Svanlardır. Megrelce ve Svanca önceleri Gürcülerin bir lehçesi durumundayken, günümüzde diğer Gürcülerin anlamadığı diller haline dönüşmüştür. Megreller ve Svanlar yaşayış, gelenek-görenek ile diğer birtakım kültür öğelerinde farklılıklar arz eder. Megreller ülkenin batısında yaşarken, Svanlar ise kuzeybatıdaki dağlık bölgede yaşarlar. Günümüzde Megrel nüfusu 1 milyonun üstünde iken, Svan nüfusu ise 40-50 bin civarında tahmin edilmektedir. Bu rakamlar Gürcistan nüfusunun yaklaşık 1/5'ini ifade etmektedir.

Ülkenin ikinci büyük etnik grubu %8,1'lik oranla Ermenilerdir. Ermeniler daha çok başkent Tiflis, Ermenistan sınırlarına yakın yerler, Abhazya ve Acaristan'da yoğunluk kazanmıştır.⁴

Güney Kafkas ülkelerinin etnik yapısında bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından büyük değişimler yaşanmıştır. Özellikle Güney Osetya ve Abhazya'da bulunan Gürcü nüfus, Gürcistan'ın diğer bölgelerine göç etmiştir.

Günümüz itibariyle bile çok sayıda Azeri; Gürcistan'da ve Rusya'da, büyük bir Ermeni nüfus da Gürcistan'da ve Rusya'da ikamet etmektedir.⁵

Gürcistan çok önemli bir nüfus sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Çünkü 1989 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımından günümüze kadar 5,5 milyon olan ülke nüfusu yaklaşık %20 oranında düşüş göstermiştir.⁶

Güney Kafkasya coğrafyasına hâkim olan engebeli yapı; tarih boyunca bölgenin siyasi ve etnik yapısının şekillenmesinde çok önemli roller oynamıştır. Etnik yapı itibariyle dünyanın en karmaşık bölgesi olan Kafkasya, bu durumunu coğrafyasının, geçit vermez dağlarından ve onların aralarında yer alan derin vadilerden oluşmasına borçludur. Arazinin dağlık olması nedeniyle tam egemenlik kuramayan bu bölge, tarih boyunca sürekli olarak doğudan batıya doğru göç eden pek çok etnik grubun sığınma yeri olmuştur. Dağların ulaşımı engellemesi tahakküm kurarak zayıf unsurların asimile edilmesine mani olmuştur.

⁴ Hakan Taşdemir-Mürteza Hasanoğlu, "Kafkasya'nın Etnik Yapısı ve Etnik Çatışma", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:7, Sayı:1, Ankara, Nisan 2003, s.104.

⁵ Figen Tavitil Alsirt, *a.g.t.*, s.8.

⁶ Bora Esen, *Gürcistan Ülke Raporu*, Ankara, Nisan 2011, s.4-5.

Etnik yapının dünyada çok zengin çeşitlilik arz ettiği bölgelerden biri olan Kafkasya'da yaşayan grupları, genel anlamı ile güçlü bir sınıflandırma ile değerlendirmek mümkündür. Bunlar;

- Türk kökenliler,
- Hristiyan milletler,
- Müslüman olan Kafkas kavimleridir.

Bu bağlamda Kafkasya'da yaşayan toplulukları tasnif etmek gerekirse;

Kafkasya'nın Türk ve Müslüman olmayan Hristiyan ögelerini; Gürcüler, Ermeniler, Abhazlar, Osetler, Asurîler, Udiler oluşturmaktadır.

Kafkasya'nın Türk olmayan Müslüman ögelerini ise; Osetler, Kabardaylar, Abazalar, Acaralar, Adigeler, Tatlar, Talışlar, Lezgiler, Darginlar, Laklar, Rutullar, Agular, Sokurlar, Tabarasanlar oluşturmaktadır.

Türk grupları ise; Azerbaycan Türkleri, Çeçenler, Çerkezler, Kumuk, Karaçay, Balkar, Nogay, Kundur, Ahıska (Mesket) Türkleridir.⁷

Günümüzde yaşayan Gürcülerin büyük çoğunluğu Gürcistan topraklarında yaşamaktadır. Gürcistan'daki Gürcülerin sayısı 3.800.000'dir. Ayrıca Türkiye'de 1.500.000 kadar Gürcü kökenli bir nüfusun olduğu da tahmin edilmektedir. Rusya'da 398.000, ABD'de 150.000, Azerbaycan'da 50.000, İran'da 50.000, Batı Avrupa ülkelerinde 50.000 ve Ukrayna'da 34.000 Gürcü bulunmaktadır. Batum ve çevresinde yaşayan Acarlar ise aslen Kıpçak Türkü'dür.⁸

5.1.2. Dil ve Kültürel Yapı

Gürcistan, SSCB ülkeleri arasında ekonomik, kültürel ve eğitim konularında en hızlı gelişen ülke statüsündedir. Sovyet idaresi altında Gürcistan'daki yükseköğretimlerde de bayağı gelişmeler görüldüğü gözlenmiştir. Gürcüler 1940-41 akademik eğitim yılında 28,500 öğrenci 21 enstitüde eğitim görmekteydi.⁹

Gürcistan'da yaşayan hemen hemen bütün insanlar birden fazla dil bilmektedirler. Bu da gösteriyor ki Gürcistan'daki bütün toplumlar iki dil konuşmaktadır. Bu gerçek bir olaydır ve bunu inkâr etmek çağdaş dünyada mümkün

⁷ Çetin Kartal, *Gürcistan ve Türkiye İlişkileri*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2007, s.13-14.

⁸ Figen Taviş Alsirt, *a.g.t.*, s.12.

⁹ Cem Küçükali, *Gürcistan'ın Yeni Jeopolitiği*, (Yeniüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2015, s.77.

değildir. Ancak iki dilli konularla ilgilenen psikologlar için esas konu yine de birinci diller arasındaki bağlantıyı kavramaktır.¹⁰

1947 yılları Gürcistan Cumhuriyeti'nde halkın ekonomisi ve kültürel yaşantısı büyük ilerleme ve geliştirme yılı idi. Gürcistan'ın sanayisi ve tarımı belli bir süreden önce planlarını gerçekleştirmişti. Ekonominin genel başarı durumu ile edebiyat alanındaki başarılar birlikte periyodik olarak gelişme göstermişlerdir. Özellikle bu yıllarda edebiyattaki gelişmeler hissedilir bir şekilde hareketlenmiştir.

Gürcü yazarlığın aktif duruma geçmesi onun faaliyetli meyvelerini ve onun çağdaş döneme geçtiğini izah edilebilir. Yazarlar, 1947 yılında daha organizasyonlu ve planlamalı bir şekilde ve hareketli olarak Gürcistan Yazarlar Birliği ile aktifleşerek çalışmışlardır.¹¹

Sovyet halkı geçmiş yıllar süresince ülkelerini Troçki ve Buharineli gibi düşünen kişilerden temizlemeleri gerektiğini düşünüyorlardı. Çünkü onlar kapitalizmi yeniden kurmak ve canlandırmak istiyorlardı. Halkın azılı düşmanlarını gerekli şekilde cezalandırmak istemişlerdir.¹²

Ruslar Gürcü halkının mücadele, şevk ve maharetlerini köreltmek için ellerinden gelen bütün çabayı sarf ediyordu. Gürcistan'da yaşayan azınlık halklara büyük ayrıcalıklar tanıyarak milli, ekonomik ve dini imtiyazlarla Gürcülerin üzerine çıkarmak, azınlıkları askerlik yükümlülüğünden muaf tutmak, onların nüfus oranlarını çoğaltıp ülkenin gerçek sahipleri Gürcü halkının karşısına dikmek bu çabalardan bazılarıydı. Bu çabalar ne yazık ki meyvesini vermekte gecikmedi. Azınlıklar arasında Gürcü dilinin öğretilmesi kaldırılarak, Gürcü kilisesinin otoritesi lağvedildi. Çekilmez boyutlara ulaşan ekonomik baskılar Gürcü halkını fiziksel ve ruhsal yozlaşmanın eşiğine getirmiştir. Rusların yoğun baskıları Gürcü halkının yaşamını sürdürebilmesi endişesiyle çeşitli yollara başvurmaya yöneltti. Gürcü halkı kendi ülkesinde Ermeni, Rus, Yahudi, Os, Türk ve daha başka kimlikler arkasına gizlenip hayatta kalabilme savaşı vermek zorunda bırakılmıştır.¹³

¹⁰ Rusudan Cvarişeişvili, “ Enovribi Relativizmi da Ar Enianobis Problema”, *Matsne Dergisi*, Sayı:2, Tbilisi, 1985, s.94.

¹¹ Literatura da Gelovneba Gazeti, 7 Şubat Çarşamba, 1948, s.1.

¹² Literaturuli Sakartvelo Gazeti, 4 Kasım 1939, s.1.

¹³ Zakaria Laşkaraişvili, Lüteran (Protestan) Gürcülerin Akıbeti, *Çveneburi Dergisi*, Sayı:34, İstanbul, 1999, s.18.

Gürcistan’da 1947-1948 yılları sinema ve güzel sanatlar için verimli yıllar idi. Lenin ödüllü Tiflis sinema atölyesi tarafından yapılan ürünlerden çoğunluğu belgesel ve sanat filmleri Sovyet halkları tarafından çok beğenilmiştir.¹⁴

Gürcüce, ülkenin gerek jeopolitik konum gerekse geçirmiş olduğu zorunlu kültürel değişimler dolayısı ile Hint-Avrupa dil ailelerine ait dillerin (Rusça, Farsça, Latince, Yunanca...), yanı sıra Ural-Altay dil ailesinden Türkçe ile de girmiş olduğu kültürel ilişkiler neticesinde bu dillerden birçok kelime almıştır. 1950’lerden başlayıp bu güne kadar Gürcüceye eklenen yeni kelime ve kavramları içeren ‘Açıklamalı Gürcüce Sözlük’ (Kartuli Enis Ganmartebiti Leksikoni) incelendiğinde yabancı dillerden Gürcüceye aktarılmış binlerce yabancı kelimeyi görmek mümkündür. Kartuli Enis Ganmartebiti Leksikoni’de (Açıklamalı Gürcüce Sözlük) 12.949 sözcük bulunmaktadır. Bu sayı, sözlüğün yazıldığı 18. yüzyılda Gürcücenin sözcük hazinesi açısından dünyanın zengin dillerinden biri olduğunun da göstergesidir.¹⁵

Gürcistan, 1957 yıllarında Asya ülkeleriyle bilgi alışverişi ve kültürel etkileşimde bulunmuştur. 1957 yılındaki Asya ülkelerinin yazarlar birliği toplantısında yayınlanan beyannamelerde bütün ülkelerin yazarlarının kendi fikirlerini öne sürebilme gayretini göstermesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁶

Gürcistan Cumhuriyeti Meclisi 19. Kurultayı, edebiyat ve güzel sanatlar uzmanlarına büyük sorumluluk yüklemiştir. Onlar parti işçilerinin eğitimlerine de yardım etmişlerdir. Özellikle eğitim konusunda milyonlarca insanı coşkulandırmak istemişlerdir.¹⁷

1960 yıllarından itibaren Sovyetler Birliği’nde “Disidentlik” yani farklı düşünceleri olan kişiler hükümete karşı harekete geçtiler. Komünistlerin öncülüğünde başlayan bu hareket liberalleri de içine alarak geniş bir alana yayıldı. Bunları birleştiren ortak amaç Sovyetler Birliği’nin demokrasi yolunu seçmesi idi. Disidentlerin hareketlerinin kuvvetlenmesine “İstiklal”, “Amerika’nın Sesi”, “Bi-Bi-Si” “Alman Dalgası” v.s. gibi yabancı dillerde ve Sovyet halkların dillerinde yayın yapan organlar etkili olmuştur. Bu yayın organları Sovyet halkına objektif bilgiler vermekteydiler.¹⁸

¹⁴ Literatura da Ėelovneba Gazeti, 4 Şubat Pazar, 1948, s.1.

¹⁵ Harun Çimke, “Gürcü Dili Çalışmaları ve Gürcistan’ın Dil Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:47, Ankara, Güz 2015, s.106.

¹⁶ Literaturuli Gazeti, 4 Ocak Cuma, 1957, s.1.

¹⁷ Literaturuli Gazeti, 20 Şubat Cuma, 1953, s.1.

¹⁸ Nata Ahmeteli, Beşid Lordkipanidze, Nika Murğalia, *Sakartvelos Historia*, Tbilisi, 2013, s.118.

1978 yılında Gürcistan Cumhuriyeti'nin anayasa projesi yayımlandı. Bu projede Sovyet Birliği Yüksek Şurası eski anayasada değişiklik yaparak Gürcücenin, Gürcistan'ın devlet dili olması hakkındaki maddeyi kaldırdı. Bu olay Gürcü toplumunda daha çok öğrenciler arasında öfkeyle karşılandı. 14 Nisan'da Yüksek Şura toplanırken Rustaveli Caddesinde çok büyük protesto gösterisi yapıldı. Durum, Gürcistan Merkez Komitesinin Genel Sekreteri Eduard Şevardnadze'nin, Moskova merkez hükümet temsilcilerini inandırarak yukarda adı geçen maddenin yazılması gerekmekte olduğunu belirttikten sonra protesto hareketleri durduruldu.¹⁹

Gürcüler son iki yüzyıldır dillerine aşırı önem vermektedirler. Gürcülerin bu özeni, Gürcüceyi diğer dillerin “sultasından” kurtarma gayreti şeklinde yorumlanmakta ve kimlik oluşumunda dilin yadsınma önemi canlı tutulmaktadır. Bir yabancının Gürcüce bilmesi Gürcü kültürüne verdiği değer olarak algılanmaktadır.

Gürcüler dili koruma konusundaki hassasiyetlerini değişik oranlarda her devir ve şartlarda ortaya koymuşlardır. Bunun en güzel örneğini 14 Nisan 1978'de Sovyetler zamanında vermişlerdir. Bu mücadelenin verildiği 14 Nisan tarihi Gürcistan Ana Dili Günü olarak ilan edilmiştir. 14 Nisan Ana Dili Günü, bugün de devletin bütün dairelerinde özellikle eğitim müesseselerinde değişik faaliyetlerle kutlanmaktadır.²⁰

Gürcistan'da yazarlar eleştirilere maruz kalmadığı sürece kendi üsluplarından ödün vermemişlerdir. Eleştirmenlerin kadrosu sayıca fazla değildi. Ancak eleştirmenlerin sayısı fazlalaşınca yazarlar eserlerinde titiz davranmaya özen göstermişlerdir. Özellikle Edebiyat alanındaki eleştirmenlerin sayısı artmış ve ciddi bir eleştirmen kitlesine sahip olmuşlardır.²¹

Gençler tarafından hukuki ihlallerin yapılmasında etkili olan şartların analizi gösteriyorki yetişkinler topluma karşı çok daha kolay bir şekilde etki altında kalmaktaydılar. İlk etapta bunun sebebini açıklayabilecek bir bilgi mevcut değildi ancak gençlerdeki maneviyatın sağlam olmadığı da bilinmekteydi.²²

Gürcistan'da Genç Komünistler Birliği'nin esas hedefi diller ve fikirler arası birliğin kendi hayatında kendi hareketlerinin başlangıcının olması gerektiğini kayıt altına almak olmuştur.²³

¹⁹ Nata Ahmeteli, Beşid Lordkipanidze, Nika Murğalia, *Sakartvelos Historia*, Tbilisi, 2013, s.119.

²⁰ Harun Çimke, *a.g.m.*, s.108.

²¹ Literatürüli Sakartvelo Gazeti, 14 Ekim 1939, s.1.

²² K. Normania, “Massavle Ağalgazrdobis Samartlebrivi Ağzrdis Gaumcabe Sebisatvis”, *Skola da Şgovreba Dergisi*, Sayı:2 Şubat, Tbilisi, 1976, s.19.

²³ Komünisti Gazeti, 1 Kasım 1988, s.1.

Gürcistan'da devlet ve hukuki normlar iyi bir şekilde işleniyordu. Bu normlar tamamen nüfusun geniş tabakalarının sosyal taleplerini, çeşitli profesyonel ilgilerini ve çeşitli cemaatin kültürel taleplerini tatmin edilmesi için yapılmıştır.²⁴ Gürcistan'daki hukuki normları karara bağlayan Sovyet Yüksek Şurası'dır.²⁵ Milletvekilleri Sovyet Yüksek Askeri Şura'da özellikle eğitim konusuna ağırlık vermişlerdir.²⁶

Dil politikaları ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal gelişim gösterebilmeleri için önemli bir statüye sahiptir. Bundan dolayıdır ki bütün ülkeler kendi dil politikalarını doğru eksenli seçip uygulamak isterler. Eski Sovyet geleneklerini kısmen de olsa devam ettiren Gürcistan'da Gürcüler dışında yaşayan milletlerin kendi dillerinde eğitim aldığı okullar bulunmaktadır. Söz konusu okullarda eğitim genel olarak kendi ana dillerinde yapılmaktadır. Ana dillerinde eğitim, onlara kendi dillerinde eğitim almaları açısından yararlı gibi gözükse de yaşadıkları ülke insanıyla ortak bir dilde yetkin olamayışları nedeniyle toplumla adaptasyon sorunu yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu da azınlık unsurlarının devlet kurumlarındaki oranlarını düşürmektedir. Ortak bir dilin olmaması çoğu zaman aralarında yaşanan problemlerin ana kaynağını oluşturmaktadır. Merkezi şehirlerden uzakta özellikle çoğunluğunu Azeri, Ermeni vs. vatandaşların yaşadığı bölgelerde liseyi bitiren öğrenciler, ilkokul birinci sınıftan itibaren Gürcüce eğitim almalarına rağmen Gürcüceye konuşma dili seviyesinde bile sahip olamamakta, üniversite eğitimlerini alabilmek için Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Türkiye vs. ülkelere gitmektedirler.²⁷

Gürcistan'da bilhassa çocukların dil konusundaki suiistimaller dikkat edilmesi gereken ciddi bir olaydır. Söz konusu bu ihlalleri düzeltmek her toplumun önemli bir arzusudur. Bütün toplumlar bunun ne kadar önemli bir ihtiyaç olduğunu kabul etmektedir.²⁸ Bu doğrultuda Sovyet halkının 19. Sovyet Partisi Konferansı'nda çocuk suiistimleri üzerine alınan bütün kararlar uygulanmıştır.²⁹

Birbirlerine komşu olan milletlerin veya halkların tarihteki ve günümüzdeki ilişkileri dillerine de yansımıştır. Türkçe ile Gürcüce arasındaki ilişkilerin varlığı da her iki dildeki Türkçe ve Gürcüce kelimelerin çokluğuyla dikkati çeker. Bununla beraber

²⁴ Komünisti Gazeti, 10 Kasım 1988, s.1.

²⁵ Komünisti Gazeti, 30 Ekim 1988, s.1.

²⁶ Komünisti Gazeti, 29 Ekim 1988, s.1.

²⁷ Harun Çimke, *a.g.m.*, s.109.

²⁸ Nugzari Popğadze, "Massavleta Samatlevribi Ağzrda Çveni Gadaudebeli Sazrudavia" *Skola da Şgovreba Dergisi*, Sayı:5, Tbilisi, Mayıs 1976, s.7.

²⁹ Komünisti Gazeti, 28 Ekim 1988, s.1.

Ahıska/Mesketya bölgesinin Türklük tarihi oldukça eskiye dayanır. Bazı önemli kaynaklar Makedonyalı İskender'in, Kafkasya'ya geldiği zaman burada Türklerle karşılaştığını yazmaktadır. Bu kaynaklarda geçen Kıpçak ve Bun-Türkler, Ahıska Türklerinin ataları diye belirtilmektedir. Güney Kafkasya bölgesi (Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan) Göktürk Devleti döneminde de Türk boylarının iskân edildiği bir bölge özelliği taşımaktadır. Gürcistan sınırında yaşayan Ahıska Türklerinin kullandıkları Türkçe, bugün Doğu Anadolu Bölgesi'nde (Erzurum-Oltu, Narman, Artvin-Şavşat, Yusufeli, Ardahan, Kars gibi şehirlerde) dağınık olarak iskân edilmiş Ahıska Türklerinin konuştuğu Türkçe ile aynıdır.³⁰

Kültürel, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki iç ve dış faktörlere bağlı olarak gelişen çeşitli yenileşme hareketleri ve değişimlerin yansımaları öncelikle o toplumun dilinde görülür. Çünkü canlı bir varlık olan dil, sürekli bir gelişme ve değişim içinde hareket halindedir.³¹

Gürcistan Cumhuriyeti'nin çocuk baş öğretmenleri 31 Ekim 1988 de Tiflis'te ele alınan geçen yıla ait neticelerin çalışmalarını değiştirmek için bir takım çalışmalar yapmışlardır. Özellikle bu yolda ortaya çıkan problemler ve amaçların esas konusu hakkında incelemeler yapılmıştır. Bu durumda özellikle çocukların gelişimi için birtakım tedbirler alındığı görülmüştür.³²

Gürcistan bir taraftan bağımsızlığını elde eden tüm eski Sovyet cumhuriyetleri gibi ulusal kimliği inşa etmek için toplumu ortak bir dil ve kültür etrafında bütünleştirmeye, bunun içinde ulusal kahramanlar oluşturmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan ise oluşturulan bu ulusal kahramanlar, özellikle de ana vatan kahramanları, diğer halkları dışlayıcı niteliği itibarıyla farklı etnik grupların tepkisini çekmektedir. Tabii ki bu süreçte diğer etnik unsurlar da Abhazlar ve Güney Osetyalılar gibi kendi alternatif kahramanlarını inşa etmekte ve bu kahramanlar söz konusu gruplar tarafından bir gerçeklik gibi algılanmakta ve ortaya çıkan bu farklı gerçeklikler çatışmalara zemin hazırlamaktadır.³³

³⁰ Mustafa Şenel-Maia Meskhidze, "Gürcistan'ın Cavakheti Bölgesi Ağzında Türkçe Söz Varlığı", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:27, Ankara, Güz 2010, s.220.

³¹ Gül Mükerrrem Öztürk, "19. Yüzyıl Türk-Gürcü Edebi Etkileşim Süreci", *Turkish Studies Dergisi*, Sayı:10/4, Ankara, Kış 2015, s.776.

³² Komünisti Gazeti, 2 Kasım 1988, s.1.

³³ Ayşegül Aydıngün- Ali Asker, Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna Türk Dilli Halklar- Türkiye ile İlişkiler, "Gürcistan: De Jure, De Facto Parçalı", Ankara, 2012, s.126-127.

5.1.3. Dini Yapı

Gürcistan'da egemen olan ilk semavi din Hristiyanlık dini olmuştur. Gürcüler, Ermenilerle birlikte bölgenin Hristiyan olan en kalabalık iki halkını teşkil etmektedirler. Gürcistan Ortodoks Kilisesi, dünyanın en eski Hristiyan topluluklarından biri ve günümüzde de Ortodoks mezhebinin bağımsız bir kilisesidir. Gürcüler, IV. yüzyıl başlarında Antakya'dan gelen Nina adında bir azizenin vaazlarından etkilenerek Hristiyanlık dinini benimsemişlerdir.³⁴

Kafkasya halkları arasında Hristiyan inançlarının yayılmasında bir Kafkas ötesi (Transkafkas) ülkesi olan Gürcistan'ın önemli rolü olmuştur. Bizans düşüncesinden çok etkilenmiş bir Hristiyan kültürü Gürcistan'da da etkisini göstermeye başlamıştır. Ancak kuzeydeki dağlık bölgenin üst kısımlarında yaşamakta olan dağlı kabileler Hristiyanlığın etkisinden uzak kalmışlardı.³⁵

IV. yüzyılın ilk yarısında Kartli tahtında oturan Mirian (265-342), çok tanrılı Gürcü inancını bırakarak, 20 Temmuz 317 tarihinde Hristiyanlığı kabul etmiş ve ülkenin resmi dinini Hristiyanlık olarak ilan etmiştir. Mirian, Hristiyanlığı İznik konsilinden önce kabul etmiş ve Roma Kralı Konstantin'den bir piskopos ve bir papaz göndermesini istemiştir. O dönemde Papa I. Silvestre de kendi vekillerinden biri olan Piskopos İoane'yi ve beraberinde iki papaz ve üç diyakozu Gürcistan'a göndermiştir. Aslında Mirian, Hristiyanlığı siyasi nedenlerden dolayı kabul etmişti. O, kendi feodal rejiminin devamı ve ülkesinin bağımsızlığının garantisini Hristiyan olmakta görüyordu. Zira bu dönemde geleneksel Gürcü inancının örgütü konumunda olan Kurumiler ile arasında anlaşmazlık bulunmaktaydı. Hristiyanlığı kabul etmekle yeni yandaşlar kazanacak ve çok geniş mal varlığına sahip olan Kurumileri ortadan kaldıracaktı. Kurumilerden elde edeceği serveti de gittikçe güç kaybeden soylu ailelere dağıtacaktır. Mirian'ın bunları gerçekleştirebilmesi için Hristiyanlığa girmesi gerekiyordu. Diğer taraftan Persler, doğu'dan ülkeyi tehdit etmekte idi. Kral Mirian, ülkesini Pers saldırılarından korumak için Hristiyan Romalıların desteğine ihtiyacı vardı. Bu desteği alabilmesi için de ancak onların dinini benimsemekte görüyordu.³⁶

V. yüzyılda bağımsız bir Gürcü kilisesinin kurulmasıyla Gürcistan'daki misyonerlik hareketleri kuzeydeki dağlık bölgeye yani Kafkasya'ya doğru yön

³⁴ Figen Tavail Alsirt, *a.g.t.*, s.11.

³⁵ Ufuk Tavkul, "Kafkasya'da Hristiyanlığın İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:128, İstanbul, Ekim 2000, s.109.

³⁶ Sami Kılıç, "Gürcülerin Dini Tarihçesi", *Dini Araştırmalar*, Cilt:8, Sayı:22, Ankara, 2005, s.68-69.

değiştirdi. Sarp dağ yamaçlarında kurulan manastır ve kiliselerle, burada Hristiyanlığı yerleştirmek için sarf edilen ilk gayretler Kafkas halkları üzerinde büyük etki yapmıştır.³⁷

Hristiyanlığın Gürcistan'da resmiyet kazanmasından sonra bu din eski Gürcü putperestlik dinine karşı savaş açtı. Putperestliğe ait ne varsa yerle bir ediliyor ve ortadan kaldırılıyordu. Bu yok ediş nedeniyle Gürcü halkı atalarının inanç kültürüne ait orijinal belge ve bilgilerden yoksun bırakıldı. Gürcistan'ın bazı bölgelerinde halkın eski inanç geleneklerine ısrarla bağlı kalmaya gayret etmesi Hristiyanları taviz vermek zorunda bıraktı. Hristiyanlık buna da hileli bir yol buldu. Eski putperestlik inanç öğelerine Hristiyanlık elbiseleri giydirilerek halkın önüne sürülmüştür. Böylelikle putperestlik dini tanrılarından bazıları varlıklarını koruyup adlarını yaşatmayı bilmişlerdir. Bazıları ise Gürcü halkının belleğinde anılar arasına gömülüp varlıklarını sürdürmüşlerdir.³⁸

Osetya, Çeçen ve Avar bölgelerinde Hristiyanlık Gürcistan üzerinden yayılmıştır. Bu bölgelerdeki Gürcü yapısının çeşitli Hristiyan mabetleri bunu doğrulamaktadır. Yine bu bölgelerde Avar ve Çeçen dillerinde Gürcü harfleriyle yazılı ortaçağ başlangıcına ait levhalar çıkarılmıştır. Gürcü kültürünün Çeçenler üzerinde de büyük tesiri olmuştur. "Hafta" anlamına gelen "kvire" ve pazar günü anlamına gelen "kvirende" kelimeleri Gürcüceden Çeçenceye geçmiştir. Gürcü dilinde "cuma" anlamına gelen "paraskevi" kelimesi Çeçenler'e "peraska" biçiminde geçmiştir. Hristiyan azizlerinden "Aziz Praskovi"nin adı Gürcü ve Çeçen dillerinde cuma gününün adında yaşarken Karaçay-Malkar diline de çarşamba gününün adı olarak "baras kün" biçiminde girmiştir. Bu isim Kabardeyley'de "berejey" olarak değişmiştir.³⁹

Hiz. Osman ve Hiz. Ali dönemlerinde Azerbaycan valiliğine, Emeviler döneminde el-Cezire valiliğine bağlı olan ve Kartli olarak bilinen Doğu Gürcistan'ın tamamı Hişam bin Abdulmelik zamanında Mervan bin Muhammet tarafından 736'da fethedilmiştir. 786 yılında isyan girişiminde bulunan Gürcüleri Huzeyme bin Haşim sert bir şekilde cezalandırmıştır. Abbasiler zamanında Tiflis'te İshak bin İsmail tarafından bir İslam emirliği (833-852) kurulmuştur. Fakat İshak bin İsmail ile Abbasi halifesi arasında anlaşmazlık çıkınca bu emirlik Türk komutanı Boğa el-Kebir tarafından

³⁷ Ufuk Tavkul, "Kafkasya'da Hristiyanlığın İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:128, İstanbul, Ekim 2000, s.109.

³⁸ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *Gürcistan Tarihi*, İstanbul, 2000, s.79.

³⁹ Ufuk Tavkul, "Kafkasya'da Hristiyanlığın İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:128, İstanbul, Ekim 2000, s.102.

ortadan kaldırılmıştır. Müslüman Araplar Gürcistan'da X. yüzyıla kadar varlıklarını devam ettirmekle birlikte, bu emirliğin ortadan kaldırılması bir bakıma Kafkaslardaki Arap varlığı için sonun başlangıcı olmuştur. Önceden Abbasi ordusunda asker olarak Gürcistan'a giren Türkler, Selçuklu Devleti döneminde 1049'dan itibaren Gürcistan'a akınlar düzenlemeye başlamış ve XI. yüzyılın ikinci yarısına kadar yapılan savaşlardan dolayı Gürcistan'a hâkim olmuşlardır.

XI. yüzyılda Gürcülerin başına geçen Kral N. David (1089-1125), Gürcistan'daki Müslüman hâkimiyetine son vermiştir. Kral David Gürcistan'da hâkimiyetini kurduktan sonra ülkesinde bulunan Müslümanların çoğunu öldürmüş, cami ve evlerini ateşe vermiştir. Böylece o Gürcistan'da Hristiyanlığın tekrar güçlenmesini sağlamıştır. Fakat Gürcistan'da Hristiyanların hâkimiyeti XIII. yüzyıla kadar devam etmiştir. 1220 yılında Gürcüleri bozguna uğratan Moğollar; 1231' de Gürcistan'a hâkim olmuşlardır. Fakat Kral Giorgi, İlhanlıların son zamanlarındaki karışıklıklardan istifade ederek ülkedeki Moğol hâkimiyetine son vermiştir. Daha sonra bölgeye Timur hâkim olmuş ve 1387 ile 1403 yılları arasında altı defa Gürcistan'a girmiştir. Timur hâkimiyeti yıllarında Gürcistan'daki çok sayıda kilise camiye dönüştürülmüştür. Timur zamanında Saingilo ve Gence halkı Müslümanlaştırılmıştır. Timur sonrası Gürcistan'a Karakoyunlu ve Safevi devletleri akınlar düzenlemiş fakat bunlar Gürcüler arasında kalıcı Müslüman nüfusun oluşmasında etkili olamamıştır.⁴⁰

Gürcistan'ın XV. yüzyıldan itibaren gücünü kaybetmeye başlamasıyla Hristiyanlığı yayma ve misyonerlik faaliyetleri kesintiye uğradı. Fakat buna rağmen dağlık bölgelerdeki manastırlar ve misyoner hücreleri faaliyetlerini devam ettiler. Ücra yerlerde olmaları yalnız onların kuruluşlarının geç kalmasına sebep olmakla kalmamış, aynı zamanda ortadan kalkmalarını da geciktirmişti.⁴¹

Safevi Hanedanı'nın resmi devlet dini "Şiilik"ti. Şiilik ve Sünnilik Müslümanlık dininde iki ayrı mezheptir. Şiilik İranlıların, Sünnilik ise Osmanlıların resmi mezhebiydi. İran'da iktidara gelen Türkmen hanedanı geleneksel inanç politikası çizgisinde yürüyordu. Safevi Şahları İran'da Moğolların mirasçıları olduklarını iddia ediyorlardı ve bu hesaplara Gürcistan'ın da mutlaka elde edilmesi gereğine inanıyorlardı.⁴²

⁴⁰ Sami Kılıç, *a.g.m.*, s.72.

⁴¹ Ufuk Tavkul, "Kafkasya'da Hristiyanlığın İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:128, İstanbul, Ekim 2000, s.109.

⁴² Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.215.

Osmanlı Devleti'nin 1505 yılında Batı Gürcistan'a, 1514 tarihindeki Çaldıran zaferinden sonra da Doğu Gürcistan'a egemen olması hasebiyle Gürcüler arasında kalıcı Müslüman nüfus oluşmaya başlamıştır. Bu tarihlerden Ruslarla yapılan 1829 Edirne Antlaşması'na kadar olan süre içerisinde Gürcistan coğrafyası Osmanlı ile Şii Safevi devletleri arasında sık sık el değiştirmiştir. Gürcistan'daki uzun yıllar devam eden Osmanlı-Safevi mücadeleleri sırasında özellikle dini alanda Safevi Devleti genelde Doğu Gürcistan'da etkili olurken, Batı Gürcistan'da ise Osmanlı etkisi daha çok görülmüştür. Bu nedenle Doğu Gürcistan'daki Müslüman Gürcüler arasında daha çok Şii mezhebi yaygın olmuş, Batı Gürcistan da ise Hanefi mezhebi daha çok taraftar bulmuştur. Bunun yanında Doğu Gürcistan'da az da olsa Şafii mezhebi mensubu Gürcistan'da bulunduğu tahmin edilmektedir.

Gürcü kaynaklarında özellikle Osmanlı Devleti'nin kendilerini zorla Müslümanlaştırdığına dair bilgiler bulunmakla birlikte bunlar gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Osmanlı Devleti fethetmiş olduğu bölgelerin hiç birinde zulüm ve din alanında baskı yaptığı görülmemiştir. Bu sebeptendir ki Osmanlı dönemine kadar dikkate değer Müslüman nüfus bulunmayan Gürcistan'da, Osmanlı devriyle birlikte Müslüman nüfusta artış olduğu görülmektedir. Osmanlı döneminde Gürcistan'da İslam'ın yayılması için bölgedeki kiliseleri camiye çevirmenin yanında, Batum'da 27 cami 31 medrese, Yukarı Acara'da 30 cami 30 medrese, Aşağı Suplia'da 39 cami 32 medrese, Maçahlisa'da 29 cami 32 medrese, Gonja'da 31 cami 56 medrese ve ülkenin çeşitli bölgelerinde 847 mescit inşa edilmiştir.⁴³

Gürcistan'ın etnik ve dinsel yapısı çok karmaşıktır. Gürcistan'daki toplam nüfusun yüzde 83,9'u Ortodoks Gürcü, yüzde 9,9'u Müslüman, yüzde 3,9'u Ermeni Grigoryan, yüzde 0,8'i ise Katolik'tir. Ülke nüfusu içerisinde Ortodoks Gürcü nüfusunun çoğunlukta olması ve Gürcü Ortodoks Kilisesinin tarihten beri devam eden etkinliği, onu üstün bir konuma getirirken diğer dini azınlıkların sorunları gözardı edilmiştir. Nitekim ülkede faaliyet gösteren diğer cemaatlara ait ibadet ocakları tescil edilmezken, onların otonom faaliyetine de herhangi bir yasal düzenleme getirilmemiştir.⁴⁴

Kafkasya'da tarih boyunca birçok inanç sistemi ve din halk arasında yaygınlık göstererek toplumsal yapı üzerinde etkisini sürdürmüştür. Şamanist-Pagan inançların

⁴³ Sami Kılıç, *a.g.m.*, s.73.

⁴⁴ Ali Asker, "Gürcistan'da Din-Devlet İlişkilerinde Yeni Yasal Düzenleme" *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:33, Ankara, Eylül 2011, s.66.

yanı sıra Kafkasya halkları arasında yayılan semavî dinler Kafkasya halklarının sosyo-kültürel yapılarında önemli izler bırakarak günümüze kadar ulaşmışlardır.

Bugün Kafkasya halkları arasında İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik semavî dinler olarak yaşamakta, farklı dinlere mensup Kafkasyalılar arasında bir çatışma yaşanmamaktadır. Bu da şunu gösteriyor ki ortak Kafkas kültürünün birleştirici unsurları Kafkasya halkları arasında herhangi bir din çatışmasına izin vermemektedir.

İslamiyet, Kafkasya halkları arasında özellikle Adigeler, Karaçay-Malkarlılar, Çeçen-İnguşlar ve Dağıstan halkları arasında benimsenmiştir. Oset ve Abhaz halkları arasında daha çok Hristiyanlık yaygınlık göstermektedir. Rusya Federasyonu'na bağlı Kuzey Osetya Cumhuriyeti'nde yaşamakta olan Oset halkının yaklaşık üçte ikisi Hristiyan, üçte biri Müslüman iken, Gürcistan'a bağlı Güney Osetya bölgesinde yaşayan Osetlerin tamamı Hristiyan'dır. Abhazların yaklaşık yüzde doksan beşi Hristiyan'dır, Müslüman Abhazlar ancak birkaç köyde yaşamaktadırlar. Abhazların Müslüman olan büyük çoğunluğu 1877 yılında Osmanlı topraklarına göç ederek Adapazarı-Düzce civarında iskân edilmişlerdir. Hristiyan Abhazlar ise Kafkasya'da kalmayı tercih ederek günümüzdeki Abhazya cumhuriyetini oluşturmuşlardır. Adigelerin en büyük kabilesi olan Kabardey Çerkezlerinin bir kısmı da Hristiyan'dır. Hristiyan Kabardeyler Kuzey Osetya Cumhuriyeti'nin Mozdok bölgesinde yaşamaktadırlar. Kafkasya halkları arasında Yahudilik inancı ise Dağıstan'da yaşamakta olan Tat ve Dağ Yahudileri adlı küçük etnik gruplar arasında varlığını sürdürmektedir.⁴⁵

Ruslar, Gürcü halkını inanç farklılıkları açısından ayırarak çeşitli azınlıklara bölmeyi ihmal etmemişlerdir. Gregoryan Gürcüleri Ermeni, Müslüman Gürcüleri Türk, Musevi Gürcüleri İsrailli, Katolik Gürcüleri de Fransız kökenli olarak tescil edip ülke birliğine ölümcül darbe vurmuşlardır. Aşağı Kartli bölgesine getirilip yerleştirilen Alman göçmenleri Lüteran (Protestan) mezhebindendiler. Bunlarla iç içe yaşayan Gürcüler onlarla çok iyi uyum sağladılar ki zaman içinde Lüteran kilisesi cemaatine karışıp mezhep değiştirdiler. Hatta onların dillerini öğrenip, kültürlerine ortak oldular. Evlerine, kapı ve baca düzenlemesine Almanları örnek alarak Avrupa tarzı çehre kazandırdılar. Lüteran mezhebi yoluyla adeta Almanlaşmaya doğru giden bu Gürcü toplumu kısa süre içinde kültürel ve ekonomik başarıların doruğuna ulaştılar. Fakat bunlar içinde yozlaşmaya başlayan bazı Gürcü grupları gibi kendi orijinal kültür

⁴⁵ Ufuk Tavkul, "Kafkasya'da Hristiyanlığın İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:128, İstanbul, Ekim 2000, s.101.

değerlerini ve ulusal benliklerini asla yitirmediler. Lüteran mezhebi bu Gürcü toplumunu diğerlerine nazaran Rus baskı ve kırımından korumuştur.⁴⁶

Gürcü Ortodoks kilisesinin yasal statüsü ilk kez Gürcistan anayasası'nın 9. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir: “Devlet, Gürcü Ortodoks kilisesinin Gürcistan tarihindeki önemli rolünü vurgulamış ve bununla birlikte dini inançların ve itikatların tam özgürlüğünü, kilisenin devletten bağımsız olduğunu kabul etmiştir.” Anayasal düzenlemenin söz konusu normu kilisenin sadece tarihi önemine dikkat çekmekle yetinmiş, dünyevi devletin bir gereği olarak kilisenin devletten bağımsızlığını belirtmiştir.⁴⁷

Tiflis Devlet Üniversitesi kurulduğundan beri Gürcü milletinin kültürel kaynaklarının ve dini vecibelerinin yerine getirilmesi için de önem arz etmiştir. Gürcistan için bu üniversite ve çalışanları çok değerlidir. 1933-1947 yıllarında öncelikle Dünya Tarihi ve daha sonraları Tarih ve Felsefe Fakültesi olarak birleşmiştir.⁴⁸

Gürcistan'da dini cemiyetlerin rolü büyük önem arz etmektedir. 1976 yılındaki istatistiklere göre Gürcistan'daki dini cemiyetlerin gelirleri bir önceki yıllara oranla %2 ile %5 arasında artış göstermiştir. Dini cemiyetlerin sayısında da 2 kat artış olduğu gözlenmiştir. Bu cemiyetler içinde özellikle “Yahova Şahitleri” adlı cemiyetin faaliyetlerine son verilerek bu cemiyet kapatılmıştır.

1976 yılında Hristiyanlık dinine geçenlerin sayısında bir önceki yıla göre 202 kişi arttığı görülmüştür. Ancak bir önceki yıla göre dini nikâhta 81 kişilik bir azalma kaydedilerek toplamda 530 dini nikâh kıyılmıştır.⁴⁹ (Bkz. Ek 5)

Gürcistan'da 1976'da geçen bu dört yıllık zaman sürecinde 652 kişi daha Hristiyanlık dinini benimsemiştir. Hristiyanlık dinini benimsemelerinde dini cemiyetler önemli rol almış ve dini cemiyetlerin üyeliklerinde %51,5 oranında artış göstermiştir.⁵⁰

1976'da devlet kayıtlarında yer alan dini cemiyetler içerisinde 5 Yahudi cemiyetin faaliyetine son verilmiştir. 1976 yılında Gürcistan'da 139 yüksek din

⁴⁶ Zakaria Laşkaraşvili, “Lüteran (Protestan) Gürcülerin Akıbeti”, *Çveneburi Dergisi*, Sayı:34, İstanbul, 1999, s.18.

⁴⁷ Ali Asker, *a.g.m.*, s.67.

⁴⁸ Aşalgazrda Komünisti Gazeti, 9 Şubat Salı 1988, s.2.

⁴⁹ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Çtsera No:5, Sakme No:274.

⁵⁰ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Çtsera No:7, Sakme No:274.

görevlisi bulunmakta idi. Bu görevlilerin her biri ayrı ayrı şehir ve ilçelerde görev yapmaktaydı.⁵¹

1976'da dini cemiyetlerin gelirleri 51 bin ruble artarak 1.500 bin ruble olmuştur. Ermeni kilisesi'nin gelirleri 1975 yılına göre aynı kalarak 1972 yılına göre ise iki kat artış göstermiştir. Yahudi dini cemiyetlerin gelirleri ise %9 artarak 166,6 bin ruble olmuştur. Bu oran 1972-1976 yılları arasında toplamda 46,7 ruble azalma göstermiştir. Gürcü Ortodoks kilisesinin geliri 1976'da %3,3 artarak 35,8 bin ruble olmuştur. Bu oran 1972 yılından 1976 yılına kadar %20,6 veya 190 bin ruble artmıştır.⁵² (Bkz. Ek 6)

1976 yılında dini binaların tamir ve restorasyonlarına devlet tarafından 285,5 bin ruble yardım edilmiştir. Bu rakam 1975 yılına oranla %55,8 veya 105,9 bin ruble artmıştır. Özellikle kiliselerde yakılan mum ve kullanılan haçlar için 354,5 ruble yardım edildiği gözlenmiştir.

Müslüman dini cemiyetine 400 ruble yardım edilmiştir. Yardım edilen bu rakamın 200 rublesi uluslararası Müslüman cemiyetine verilmiştir.

Ermeni kilisesine yapılan 19,7 bin ruble yardımın 11,2 bin rublesi Eçmedzin cemiyetine verilmiştir.

Yahudi cemiyetine bir önceki yıl verilen yardım parası bitmediği için 1976 yılında bu cemiyete para yardımında bulunulmamıştır.⁵³

Gürcistan'ın Sokhumi şehrinde bulunan Vaftiz dini cemiyetinin 170 üyesi bulunmaktadır. Bu üyeler dini vecibelerini kendilerine tahsis edilen evlerde yerine getirirlerdi. Devletin vaftiz cemiyetine göndermiş olduğu görevlinin gözlemlerine göre bu cemiyetin devlet için hiçbir tehlike arz etmediği kaydedilmiştir. Cemiyet üyeleri geçen yıllara oranla daha iyi davranışlar sergilemesine rağmen cemiyet, 1975 yılında kayıt altına alınmak için başvuruda bulunmuş ancak 1976 yılına kadar kayıt altına alınmamıştır. Bunun nedeni de Sokhumi şehir yöneticisinin Vaftiz cemiyetine karşı olmasıdır. Ayrıca Moskova'dan teyit alınmadan cemiyetlerin kayıt altına alınmaları zor görünmekte idi.⁵⁴ (Bkz. Ek 7)

19 Kasım 1976 yılında Sovyet yöneticileri Sokhumi yöneticilerine, Sokhumi'deki Vaftiz cemiyetinin kayıt altına alınması için teyit mektubu göndermiş ayrıca cemiyet faaliyetlerinin şehir dışına alınmasını da dile getirmiştir. Sokhumi'de

⁵¹ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:6, Sakme No:274.

⁵² Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:8, Sakme No:274.

⁵³ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:9, Sakme No:274.

⁵⁴ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:20, Sakme No:274.

artık kayıt altına alınan bir cemiyet faaliyet göstermekte ve cemiyetin ismi “Yedinci Günün Adventisleri” olarak kayıt altına alınmıştır. Son beş yılda cemiyetin üyeleri 40-45 kişi arasında olmasına rağmen artış göstermemiştir. Cemiyet üyeleri arasında devlet düşmanlığı söz konusu olmamış ayrıca cemiyet üyeleri devlete bağlı olmaları ile birlikte kendi aralarında da iyi anlaştıkları gözlenmiştir.⁵⁵

Sovyet görevlileri Sokhumi’de faaliyet gösteren cemiyet üyelerinin her biri ile tek tek görüşüyorlardı. Bu görüşmeler doğrultusunda cemiyet üyeleri de Sovyet ülkelerinde herhangi bir bölücülük ve misyonerlik faaliyetlerine girişmemişlerdir. Ancak bu cemiyet içerisinde Sokhumi şehrinde bulunan ve faaliyet gösteren Vaftiz Rus doğumlu Andronik Timofeyef, 1960 yılından itibaren Sovyet cumhuriyetleri sınırlarında ‘Yevangelist Hristiyan Vaftiz’ harekâtı başlatmıştır. O kendi faaliyetlerini daha fazla kiliseye ulaşılarak daha çok taraftar toplamak üzerine kurmuştur. Düzenli olarak diğer Sovyet şehirlerine de giderek orada da kendi görüşlerini yaymıştır. Leningrad, Minsk, Kiev, Kişinyov ve diğer şehirlerde de ona inanan ve onun faaliyetlerinde yer alan kişiler edinmiştir.⁵⁶

Zviad Gamsakhurdia ile Merab Kostava 1977’de Gürcü dini hazinelerinin yağmalanması ve Ahıska Türklerinin yaşamış olduğu olumsuzlukları gündeme getirdikleri için tutuklanmışlardı. Ancak Zviad Gamsakhurdia Merab Kostava’dan farklı olarak 1979’da hatalarından dolayı duyduğu pişmanlığı televizyondan duyurduğu için serbest bırakılmıştır.⁵⁷

5.2. Gürcistan’ın Ekonomik Yapısı

5.2.1. Tarım

Gürcistan’da tarım için önemli olan tarımda kullanılabilecek tarım teçhizatlarıdır. Bu konu üzerine gerekli talep önemli bir şekilde temin edilip yerine getirilmiştir. Buradaki esas giderler ithalat üzerinde yapılmıyordu. Bu şartlarda Sovyet Komünist Merkez Komitesi ve Sovyet Bakanlar Kurulu önemli tedbirler almıştır.⁵⁸

Sovyet bilim adamı, mühendisleri, tarım ve ekonomi uzmanları ülke ekonomisi için daha fazla çalışarak sosyalistler arasındaki ilişkilerinin gelişmesine katkı

⁵⁵ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:22, Sakme No:274.

⁵⁶ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:23, Sakme No:274.

⁵⁷ Kamil Ağacanov, *Gürcistan Dış Politikasına Yön Veren İç Etkenler* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002, s.11.

⁵⁸ Komünisti Gazeti, 5 Kasım 1988, s.1.

sağlamışlardır. Bununla birlikte emek ve bilimler arasındaki bağlantıyı daha da pekiştirmişlerdir.⁵⁹

15 Şubat 1927 tarihinde 56 sayılı halk komiserliği yazısında Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında Türk ve SSCB vatandaşlarının birbirlerinin sınırlarında bulunan topraklar hakkında anlaşmaya varılmıştır.⁶⁰

SSCB ile Türkiye arasında varılan anlaşmaya esasen, bir tarafın vatandaşları sınırın diğer tarafındaki arazilerini ziyaret edebilirler. Arazilerde bulunan hastalıklarla yerli hükümet mücadele edecek aynı zamanda hayvan sahipleri de hastalık bulunan arazilerine hastalıkla mücadele etmek için kendi veterinerlerini gönderebileceklerdir.⁶¹

Türkiye ile Gürcistan SSC arasında 1927 yılında yapılan 17, 18 ve 30 sayılı kanuna dayanarak; bir devletin sınırından bir başka ülkeye geçen erozyonun engellenmesi konusundaki anlaşmaya göre şehirlerdeki otlaklarda bulaşıcı hastalıklara rastlanırsa yerli idareciler önlemlerini almak zorundadırlar.⁶²

Türkiye ile Sovyet hükümeti arasında yapılan (1914-1927 arasında 1 nolu kanun) sözleşmeye göre hayvan ticaretinin sınırları belirlenmiştir. Bu sınırlardan Türk toprakları içerisinde yer alan Kars, Ardahan ve Artvin, Gürcistan topraklarında da Acara bölgesi için hayvan ticaretine ve giriş çıkışlarına izin verilmiştir.⁶³

Gürcistan ile Türkiye arasında daha önceden yapılan 15 Şubat 1927 tarihli 17 sayılı sözleşmenin 1. maddesine göre inekler arasındaki virüslerin bulaşıcı hastalıklara sebep olması halinde bulaşıcı hastalıklara yakalanan tüm ineklerin öldürülmesi gerektiği anlaşılmıştır. 2. maddeye göre de ineklerin tedavisi için istenirse özel hayvan hastanelerine götürülebileceği izni verilmiştir. Ancak özel hayvan hastanelerine yapılan başvuru sonuçlarında anlaşılıyor ki virüs için bir çözüm bulunamamıştır.⁶⁴ (Bkz. Ek 8)

Türkiye ile Gürcistan SSC arasında yapılan (15. ve 16. sınır kanunu) hayvan ticaretlerinde sınıra varıldığında her ülkenin sürü başları ayrı ayrı belirlenirdi. Bu durum sınır kaçakçılığının engellenmesi için etkili olmuştur. Bu nedenle sürü başları devamlı sürülerin başlarında bulunmuşlardır. Hayvanlarını terk eden sürü başları ayrı bir cezaya

⁵⁹ Literaturuli Gazeti, 11 Ocak Cuma, 1957, s.1.

⁶⁰ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ėtsera No:6, Sakme No:1498.

⁶¹ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ėtsera No:8, Sakme No:1498.

⁶² Sakartvelos Arkivi: Pondi no:608, Ėtsera No:7, Sakme No:1498.

⁶³ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ėtsera No:12, Sakme No:1498.

⁶⁴ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ėtsera No:10, Sakme No:1498.

tabi tutulurdu.⁶⁵ Alınan malumatlarda 929 sayılı karara göre Acara ve İmeretya'dan Türkiye'ye getirilen bazı hayvanlar için yeni vergiler konulmuştur. Bu getirilen hayvanlar içerisinde at başına 10 lira, manda başına 7 lira, inek başına 4 lira ve keçi başına da 1 lira vergi konulmuştur.⁶⁶ Ayrıca 929 nolu karara ilave olarak Türk sınırları içerisinde olan göçebeler ayrı bir vergiye tabi tutulmuştur. Bunlar: her at başına 1 lira 5 kuruş, inek başına 85 kuruş, manda başına 1 lira 25 kuruş, küçükbaş hayvan vergisi de 32 kuruş olarak belirlenmiştir.⁶⁷ (Bkz. Ek 9)

Gürcistan'da 1930'lu yıllarda ekilebilen topraklarda bin kadar kolektif çiftlik ve yaklaşık dört yüz civarında devlet çiftliği meydana getirilmiştir. Gürcistan'daki topraklarda kolektif çiftliklerin kurulmasıyla birlikte tarımda büyük gelişme ve değişimler yaşanmıştır. Ancak ülkede dağların ekilebilen tarım alanlarından daha fazla yer kaplaması sebebiyle ekilebilen topraklar ülkenin sadece %40'ını oluşturmuştur. Bu %40'lık ekilebilen topraklarda tarımsal üretim, narenciye, diğer meyveler, şaraplık üzüm ve sebze üretimine ağırlık verilmiştir.

Gürcistan buğday, şeker gibi temel gıda maddelerinin üretiminde dışarıya bağımlı bir ülkedir. Ancak Kafkas Dağları'nın ve Karadeniz ikliminin de etkisiyle Sovyetler genelinde tropikal bir bölge olarak buranın çay üretim merkezi olmasını sağlamıştır. Gürcistan'da 1950'li yıllardan sonra çay üretiminde büyük bir artış sağlanarak ilerleyen yıllarda Sovyetler Birliği'nin çay üretiminin yüzde doksan beşini karşılayacak konuma gelmiştir.⁶⁸

1953-1958 yıllarında Gürcistan'da ekilmiş toprakların yapısı değiştirilmiştir. Bu nedenle hububat ürünlerinin ekilme alanları azalmıştır. Buna karşı üzüm, çay ve teknik ürünleri, meyve bahçeleri, domates, sebzecilik, sığırcılık ve gıda maddelerinin ekilme alanları büyümüştür.

Tarım sanayinin yükselmesinde elde edilen başarılar için 1956 yılında Sovyetler Birliği elçiliğinde yapılan tarım ekonomi sergisine katılanlar arasında Gürcistan altın ödül almıştır.⁶⁹

Gürcistan SSC'nin 1958 yılı için ekilen toprakların ve sulanan otlakların artış planı şu şekilde yapılmıştır:

⁶⁵ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ğtsera No:12, Sakme No:1498.

⁶⁶ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ğtsera No:4, Sakme No:1498.

⁶⁷ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ğtsera No:5, Sakme No:1498.

⁶⁸ Tolga Oral, *Sovyetler Birliğı Yönetimi Altında Gürcistan*, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2011, s.65.

⁶⁹ İ.M.Kaçarova, *Sakartvelos İstoria XIX Saukinis 90 İani Slebidan Dğemde*, Tbilisi, 1984, s.462.

Şehirler ve Göstergeler	1958 Yılı İçin Plan
Toplam Ekilen Tarım Alanının Artışı	9000 Hektar
Kardabasanskiy Rayonu	2800 Hektar
Gareubanskiy Rayonu	200 Hektar
Karelskiy Rayonu	3200 Hektar
Kaspskiy Rayonu	1340 Hektar
Marneulski Rayonu	1460 Hektar
Sulanan Alanların Toplamı	17000 Hektar

artış göstermiştir.⁷⁰ (Bkz. Ek 10)

1958’de Gürcistan’ın bütün çiftliklerinde tarımda kullanılacak traktörlerin çalışma cetvelleri şu şekilde belirtilmiştir:

Bölge ve İsimleri	Ekilmesi Gereken Hektar (Bin)
Xaşuri Bölgesi	46 Bin Hektar
Xaşurskaya Çiftliği	21 Bin Hektar
Gonskaya Çiftliği	25 Bin Hektar
Karelski Bölgesi	87 Bin Hektar
Agorinskaya Çiftliği	33 Bin Hektar
Karelskaya Çiftliği	19 Bin Hektar
Ruiskaya Çiftliği	35 Bin Hektar
Gorisky Bölgesi	110 Bin Hektar
Goriskaya Çiftliği	27 Bin Hektar
Ağalsopelskaya Çiftliği	40 Bin Hektar
Tikviavskaya Çiftliği	48 Bin Hektar
Gaspisky Bölgesi	76 Bin Hektar
Gaspiskaya Çiftliği	49 Bin Hektar
Samtaviskaya Çiftliği	27 Bin Hektar
Duşetsky Bölgesinin Duşetsky Çiftliği	37 Bin Hektar
Borjomi Bölgesinin Borjomsky Çiftliği	7 Bin Hektar
Ağalkalasky Bölgesi	70 Bin Hektar

⁷⁰ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ėtsera No:2, Sakme No:1356.

Ağalkalaskaya Çiftliği	42 Bin Hektar
Baraletskaya Çiftliği	28 Bin Hektar
Bağdanovsky Bölgesi	47 Bin Hektar
Bağdanovsky Çiftliği	30 Bin Hektar
Gansizkaya Çiftliği	17 Bin Hektar
Ağalçıgs Bölgesi Ağalçıgs Çiftliği	22 Bin Hektar ⁷¹ (Bkz. Ek 11)

Gürcistan'daki ekilebilen arazilerin yarısından fazlası hayvancılık sektörü için mera olarak kullanılmıştır. Ülke, Sovyetler Birliği döneminde hayvancılık sektöründe zengin ve kendine yetebilen bir hale getirilmiştir. 1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik gelişmelere paralel olarak halkın refah seviyesinin artmasına ve başka taleplerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Gürcistan'ın Sovyetler Birliği döneminde ekonomiye gelir sağlayan bir diğer önemli kaynaklardan biri de turizm olmuştur. SSCB'nin çok soğuk ya da çok kurak pek çok bölgesinden farklı olarak Gürcistan, ılıman iklim ve güzel bir doğa potansiyeline sahiptir. Bu yüzden Batum, Abhazya kıyıları, İmereti ve Meskheti'ye dinlenme ve tatil merkezleri gibi turizm yatırımları önem verilerek bölgenin hem turizm hem de ekonomik açıdan desteklenmesine ehemmiyet gösterilmiştir. Öte yandan bütün bu ekonomik gelişmelerle birlikte Gürcistan ekonomisi Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra çok ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Yeni kurulan rejim, geçiş döneminin vermiş olduğu politik sıkıntılarla birlikte ekonomik sıkıntıların giderilmesini engelleyememiştir. Bu geçiş döneminde ekonomik sıkıntılar hemen hemen bütün SSCB'nin eski cumhuriyetlerinde görülmüştür. Ancak bu ülkelerde ekonomik sıkıntılar var olan kaynakların bilinçli veya bilinçsiz kullanımına göre inişli çıkışlı bir haldedir. Ekonominin düzeltilmesi ülke içindeki etnik çatışmalarla birlikte daha zor bir hal almıştır. Bu yüzden gerek Gürcistan gerekse diğer ülkelerdeki ekonomik düzenin halkın refahını sağlayacak düzeye getirilmesi için ilk önce ülke içindeki sorunların çözülmesi gerekmektedir. Çünkü siyasi istikrarsızlığın yaşanmış olduğu bir ülkede başta ekonomi olmak üzere diğer devlet denetimlerinin sağlanması ve kâr geliri elde edilmesi oldukça güçtür.⁷²

⁷¹ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ėtsera No:3, Sakme No:1356.

⁷² Tolga Oral, *a.g.t.*, s.65.

26 Haziran 1960 yılında Gürcistan Bakanlar Kurulunun 120 nolu kararıyla İ.V.Revishvili'yi Tarım Bakanlığına bağlı tohum ıslahından sorumlu mühendis olarak atayıp maaşını 200 manet olarak belirlemiştir.⁷³ (Bkz. Ek 12)

Gürcistan SSC'nin devlet çiftliklerinde çalışan çiftçilerin yıllara göre gelir tablosu ve yüzdelik dilimleri şu şekilde belirtilmiştir:

Yıllar	Maaşlardan elde edilen gelirler ve yüzdelik dilimi	Devlet Çiftliklerinde ve Pazarlarda kazanılan Gelirler ve Yüzdelik Dilimi	Devlet ve Kooperatif Kuruluşlardan Kazanılan Gelirler ve Yüzdelik Dilimi	Çiftçilerin Çiftliklerde Kazandığı Para ve Yüzdelik Dilimi	Toplam Gelir ve Yüzdelik Dilimi
1966-1970	1032.8 %27.8	580.0 %15.6	1078.2 %29	1025.4 %27.6	3716.4 %100
1971-1975	1497.5 %34.1	615.5 %13.2	1317.9 %28.3	1233.1 %26.4	4.664.0 %100
1976-1980	1739.9 %18.2	678.6 %11	2096.9 %34	1657.1 %26.8	6172.2 %100 ⁷⁴

(Bkz. Ek 13)

1957-65 yılları arasında Gürcistan da yem ihtiyacı ve tüketimi şu şekilde belirtilmiştir:

	Bin	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Tüketilen Yem Miktarı	Ton	143	143.5	144.3	144.5	146.2	150.4	172.4	196	200
İhtiyaç Duyulan Yem Miktarı	Ton	152	143.5	146.3	144.5	146.2	150.4	174.4	198	201 ⁷⁵

(Bkz. Ek 14)

1969 yılında büyükbaş hayvanlar için Xaşuri'deki yem fabrikasında günlük 85,5 ton yem üretilmekteydi. Ancak bu oran yeterli olmadığı için 120 tona çıkarılmak istenmiştir. 1970 yılına gelindiğinde ise Gürcistan'daki toplam yem üretimi günlük 1.310 tona yükselmiştir.⁷⁶

⁷³ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:15, Sakme No:1807.

⁷⁴ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:2, Sakme No:4180.

⁷⁵ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:9, Sakme No:1341.

⁷⁶ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:2, Sakme No:2465.

1970 yılında köy ürünlerinin toplanması ile ilgili planlar yapılmıştır. Yapılan bu planlara göre 1970 yılında 107 milyon Ruble değerinde ürün toplanmalı ve özellikle buğday mahsulü 650.400 ton olması temenni edilmiştir. Ayrıca elde edilecek ürünün 519.300 tonu yüksek kalitede olmalıdır. Bütün fabrikalarda bir yıl içinde 300 iş günü çalışma kararı alınmış, üretimin arttırılması daha çok Didube, Sokhumi ve Kutaisi’de bulunan fabrikaların yenileştirilmesiyle gerçekleştirilmiştir.⁷⁷

Gürcistan Gençlik Birliği’nin Merkez Komite’sinin toplantısında ticaret ve hizmet alanlarında genç birlik kuruluşlarının katkıları ele alınmıştır. Özellikle Sokhumi şehir komitesinin ilk gençler birliği kuruluşları ticaret ve hizmet alanında çalışanlara yardım etmişlerdir.⁷⁸

1977’de Gürcistan SSC Bakanlar Kurulunun almış olduğu kararlar doğrultusunda Abhazya, Acara ve Güney Osetya’nın gelir ve giderinin dengeli olduğu üzerine Sovyet Bakanlar Kuruluna bilgi verilmiştir.⁷⁹ (Bkz. Ek 15)

1970-1980 yılları arasında köyde yaşayan insanların elde edilmesi gereken gelirin arttırılması üzerinde çalışılmıştır. Bu gelirler daha çok köy ürünlerinin satışıyla elde edilmiştir.⁸⁰

Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Devlet Planlama Teşkilatı; 13 Bakandan 25 Şubat 1985 yılına kadar elde ettikleri gelirlerini maliyeye bildirmelerini rica etmiştir.⁸¹

Gürcistan’da 1988 yılı narenciye bahçeleri için altın dönem yaşanmıştır. Tahminlere göre 1988 yılı ürünlerin toplanması daha erken başlamıştır. Özellikle limon, mandalina ve portakal gibi ürünler kayıpsız toplanmıştır. Toplanan bu ürünler birçok ülkeye ihraç edilmiştir. Ürünlerden 35 bin ton yerine 40 bin ton elde edilmiştir.⁸²

Gürcistan’da verimli ovalarda tarım yoğunlukla yapılır. Bilim ve teknik imkânlarla birtakım engeller aşılarak tarım oldukça geliştirilmiştir. Tarım alanlarını genişletmek amacıyla halk doğuda sulama, batıda kurutma, çok meyilli arazide teraslama ve yeni tarla açma çabalarına girişmiştir.⁸³

⁷⁷ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:2465.

⁷⁸ Ağalgazrda Komünisti Gazeti, 25 Şubat Perşembe, 1988, s.1.

⁷⁹ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:3917.

⁸⁰ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:4180.

⁸¹ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:4170.

⁸² Komünisti Gazeti, 4 Kasım 1988, s.1.

⁸³ Ahmet Özkan (Melaşvili), *Gürcistan Tarih Edebiyat Sanat Folklor*, İstanbul, 1968, s.35.

Gürcistan ekonomisi, genel bir bakışla Karadeniz kıyılarında ve turizm sektörünün yoğun olduğu dağlarda görülen üzüm, narenciye ve çay üreticiliğine ve madencilige endeksli bir durum ortaya koymaktadır. Bunun yanısıra sanayide de metalurji, makine üretim, kimyasal ürünler, şarapçılık ve tekstil alanları öncelik kazanmaktadır. Gürcistan, enerji ihtiyacının önemli kısmını ithalat aracılığıyla gidermekteyse de ülkenin nehirleri üzerinde kurulmuş olan baraj ve hidroelektrik santraller aracılığıyla elektrik üretimi de sağlanmaktadır. SSCB yönetiminde Gürcistan, ekonomik olarak en gelişmiş cumhuriyetlerden biri olarak kabul edilmiş iken birliğin parçalanması ve sonrasında ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık, Gürcistan ekonomisi için olumsuz etkide bulunmuş ve Gürcistan ekonomisi istikrarsız bir duruma bürünmüştür. Kişisel gelirlerde sanayi ve tarımsal ürünlerde önemli düşüşler görülmüş, enflasyon ve işsizlik büyük oranda artmıştır.⁸⁴

5.2.2. Sanayi ve Endüstri

Rusya’da gerçekleşen Bolşevik Devrimi ile uygulamaya konulan sosyalist ekonomik sistemle, bu ülkelerde merkezi planlama ekonomisinin egemen olduğu görülmüştür. SSCB Doğu Bloğunu, birliği meydana getiren cumhuriyetleri ve özerk bölgeleri uyumlu hale sokmaya çalışmış, böylelikle cumhuriyetlerin kendi kendine yetmemesi amaçlanarak birliğin geleceği kontrol altına alınmaya uğraşılmıştır. Bir ülkede çıkarılan hammadde bir başka ülkede ara ürün durumuna getirilmeye çalışılmış, asıl ürün genellikle Ukrayna ve Rusya’dan temin edilmiştir. Fakat bu planlama ekonomisinde Orta Asya’da bulunan mevcut Türk cumhuriyetleri hammadde teminini askeri maksatlı kullanılırken, buna karşın Rus ve Slav cumhuriyetlerinde sanayi ön plana çıkarılmıştır. Tüm bu uygulamaların neticesinde meydana gelen ikili ekonomik oluşum cumhuriyetler ve bölgeler arası sosyo-ekonomik çeşitlilikleri meydana getirmiştir. Orta Asya Türk cumhuriyetleri ve Kafkas ülkeleri az gelişmiş ve sosyal olanaklar açısından geri iken, Baltık ve Doğu Avrupa ülkeleri (Moldova hariç) sosyo-ekonomik açıdan daha ileri duruma gelmişlerdir.⁸⁵

Küçük bir Güney Kafkas ülkesi olan Gürcistan, dağlık yapısı nedeniyle tarıma elverişli toprakları yok denecek kadar azdır. Ülkenin ancak %40’lık dilimi tarıma

⁸⁴ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Gürcistan Ülke Bülteni*, İstanbul, 2012, s.7-8.

⁸⁵ Mehmet Gürbüz-Murat Karabulut, “SSCB’nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Ortalama Yaşam Süresi ile Sosyo-Ekonomik Değişkenler Arasındaki ilişkiler”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Sayı:6, Ankara, 2008, s.3-4.

elverişli olmasına rağmen bu %40'lık dilimin sadece %20'sinden ekim alanı olarak verim alınabilmektedir. Yeraltı zenginlikleri bakımından da pek zengin bir ülke olmayan Gürcistan'da Sovyet yönetimi kurulduğunda nispeten bu sözü edilen tarım ve madencilik alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. Ayrıca Tiflis'te küçük çaplı imalata ve demiryoluna dayanan bir sanayi ile Batum'da, Bakü'den gelen petrolü gemilere yükleyen veya işleyen bir sanayi de bulunmaktaydı. Bunlarla birlikte Gürcistan'ın Çiatura bölgesindeki manganez madenlerinin üretimi az da olsa yapılmaktaydı. Sovyetler Birliği, Gürcistan'da 1930'lu yıllarda tamamen denetimi sağladıktan sonra bu sanayi bölgelerinde yeni atılımlar yapmıştır. Yapılan bu sanayi atılımları ile birlikte Gürcistan'daki kentlere özellikle de Tiflis'e, köylerden ve diğer bölgelerden gelen göçlerde artış görülmüştür. Gürcistan'daki bu sanayileşme atağı İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında da devam etmiş ve Gürcü halkının refah düzeyinde kayda değer bir artış göstermiştir.

Savaş yıllarında Gürcistan sanayisinde çok sayıda işçi eksikliği yaşanmıştır. 1941-1944 yıllarında savaşa çağırılmış işçilerin sayısı 40 bin'den fazla idi. Bu da yeni sanayinin gelişmesine engel olmuştur. Sanayinin genel mamullerinin sayısında da azalma görülmüştür.

Savaş yıllarında savaşın acil ihtiyaçlarının karşılanması için tarımda çalışan sağlam işçileri de orduya dâhil edildiklerinden yaşlılar, kadınlar ve çocuklar ordunun ihtiyacı olan gıda maddelerinin temini için durmadan çalışmışlardır.⁸⁶

1944 yılında kurulmaya başlanan Rustavi şehri, ağır sanayi bölgesi olarak faaliyete geçirildi ve 1950'li yıllarda burada demir-çelik üretimine başlandı. Bu metalürji tesisleri teknik olarak SSCB'deki en ileri olanlarından biriydi. Transkafkasya'nın tam ortasında yer alan bu tesisler, sadece Gürcistan için değil tüm bölgenin metal ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. Rustavi şehrinin sanayi bölgesi olmasından sonra hızla gelişerek yirmi yıl içerisinde ülkenin üçüncü kalabalık kenti haline gelmiştir. Rustavi şehrinin gelişimini destekleyecek olan yakın ağır sanayi bölgelerinin de gelişimine önem verilerek bu gelişimin sürekliliği sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda başlatılan sanayi yatırımlarının hammaddesini oluşturacak olan Tkibuli, Akhaltzikhe, Tqvarçeli gibi önemli kömür yatakları ve Çiatura manganez bölgesindeki ocaklar sağlanan destek ile hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu uğraşlar neticesinde 1966'daki toplam endüstri 1913'e göre kıyaslandığında kırk kat

⁸⁶ Akaki Surguladze, *Sakartvelos İstoria*, Tbilisi, 1990, s.281.

artış göstermiştir. 1940'da sadece 200 ton olan çelik üretimi, Rustavi şehri faaliyete geçtikten sonra 1957 yılında 803 bin tona çıkmıştır. Demir üretimi ise 1955–1957 yıllarındaki iki yıllık dönemde 200 bin ton artış göstererek 600 bin tona çıkmıştır. Kömür üretimine baktığımızda ise artış çok daha büyüktür. 1940'da altı yüz bin ve 1957'de üç milyon tona yakın bir üretimin yapıldığını söylemek mümkündür.⁸⁷

1957'de Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin planına göre Gürcistan Bakanlar Kurulunun aldığı kararda yapılacak olan inşaat malzemelerinin daha çok kerpiç ve tuğladan oluşturulması gerektiği bildirilmiştir.⁸⁸ 1957 yılındaki 1 sayılı kararın 4 nolu fıkrasına göre Gürcistan'a giriş çıkışı yapılan inşaat malzemelerinin ve bunlar içerisinde yer alan kerpiç ve diğer malzemelerin ülke dışına çıkarılması yasaklanmıştır.⁸⁹ (Bkz. Ek 16)

1960 yılında SSCB'de özellikle Kimya sanayiindeki fabrikaların teknoloji durumları ele alınıp daha üst seviyelere getirilmiştir.⁹⁰

Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Bakanlar Kurulunda aldığı kararla 1960 yılına ait çıkardıkları harcama ve çalışma cetveline göre mühendisler için belirlenen ücret 900 Ruble, personel şefleri için ise belirlenen aylık maaş 1100 Ruble'dir.⁹¹ (Bkz. Ek 17)

Gürcistan'da 1957-1965 yıllarına ait ihtiyaç duyulan bütün sentetik maddelerin istatistikleri belirlenmiştir. İhtiyaç duyulan bu maddeler şunlardan oluşmaktaydı:

		1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Kâğıt Karton	Bin Ton	2.0	2.0	2.0	2.5	2.5	3.0	3.5	3.5	3.5
İpek Kumaş	Milyon Metre	18.89	18.76	18.75	18.75	19.74	20.29	20.84	23.40	23.45
Kumaş Parçası	Milyon Metre	4.14	4.20	4.25	4.21	4.27	4.33	5.35	6.19	6.28 ⁹²

Gürcistan'da 1961 yılında yapılacak planlar 1960 yılının 805 nolu emriyle alınmıştır. Yapılacak planlar arasında demir döküm, kimyevi ürünler, petrol, kömür ve

⁸⁷ Tolga Oral, *a.g.t.*, s.64-65.

⁸⁸ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:1342.

⁸⁹ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:2, Sakme No:1342.

⁹⁰ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:1824.

⁹¹ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:14, Sakme No:1807.

⁹² Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:1341.

hidroelektrik santralleri bulunmaktadır. Ayrıca otomotiv sanayii de planlar arasında sayılmıştır.⁹³

1962 yılında Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Gürcistan'da da konut inşaatlarını geliştirmek için Sovyet Komünist Partisi'nin çok büyük önemi olmuştur. Bakanlar Kurulunun konut ve inşaat yapımı hakkında şehirlerde ve şehir tipi olan kasabalarda ferdi binalardan çok katlı binalara geçilmiştir.⁹⁴

1965 yılı için Sovyet ülkelerinin başbakanlıklarına gönderilen yazıda inşaat malzemelerinin hammaddesine duyulan ihtiyaçlar eklenmiştir.⁹⁵

Ülkede sahip olunan önemli madenlerden birisi de bakır cevheridir. Bakır üretimi 1977 yılında başlamış ve ilk yıllarda 1,2 milyon ton civarında yıllık üretim gerçekleştirilmiştir. Çinko ve kurşun da ülkenin sahip olunan önemli madenleri arasındadır. Yılda 236 bin ton kurşun ve 571 bin ton çinko üretilmektedir.⁹⁶

1980 yılında Gürcistan Cumhuriyeti halk ekonomisinde yapılan yenilikler ve rasyonel tekliflerin sayısı 1965 yılına göre iki defa artış göstermiştir. 1980 yılında 31,0 bin yenilik ve rasyonel teklif kaydedilmişken, 1965 yılındaki rakam sadece 17,0 bin idi. Rasyonel teklifler Acara Muhtariyet Cumhuriyeti'nde 1980 ve 1965 yılları kıyaslanarak 504 birim yükselmiştir.⁹⁷

Gürcistan maden yatakları bakımından zengin bir ülkeye sahiptir. Petrol ve doğalgaz rezervlerinden başka tespiti yapılmış 500 adet maden rezervi mevcuttur. Ülkenin yaklaşık 350 milyon ton taşkömürü rezervine sahip olduğu bilinmektedir. Ancak yıllık taşkömürü üretimi 1980'li yıllarda 1,5 ile 2 milyon ton arasında değişkenlik göstermektedir.

Ülkenin sahip olduğu bir diğer önemli madenlerden biri de çelik üretiminde kullanılan manganezdır. Derinliği 16 metre, genişliği 150 metreyi bulan kaliteli manganez yatakları bulunmaktadır. Bilinen önemli bir demir cevheri rezervi bulunmamakla birlikte sahip olduğu demir cevheri rezervi 16.759 milyon tondur.

Gürcistan'ın sahip olduğu en önemli avantajlardan biri coğrafi konum itibarıyla Avrupa ile Orta Asya arasında köprü görevi sağlamasıdır. Bu konumu neticesinde Orta

⁹³ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:1847.

⁹⁴ İ.M.Kaçarova, *Sakartvelos İstoria XIX Saukinis 90 İani Slebidan Dğemde*, Tbilisi, 1984, s.488.

⁹⁵ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:2, Sakme No:3229.

⁹⁶ Muhsin Akgür- Tezer Palacioğlu, *Gürcistan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul, 1999, s.32.

⁹⁷ İ. Boriki, *Samğret-Dasavlet Sakartvelos Gopa da Kultura XI*, Tbilisi, 1985, s.19.

Asya ve Azeri petrolü ülkeden geçmekte ve Gürcistan'a önemli bir ekonomik gelir getirmektedir.

Enerji ve enerji kaynakları, Gürcistan ekonomisi bakımından önemli bir role sahiptir. Gürcistan, elektrik üretiminin %80'ini hidroelektrik santrallerinden karşılamaktadır. Ülke ihtiyaç duyduğu petrolü kendi kendine temin edememektedir, fakat önemli rezervlerinin bulunduğu düşünülmektedir. Bağımsızlığın ardından ortaya çıkan ekonomik krizin en önemli sebebi enerji üretimindeki ihtiyacı karşılayamamadır. Enerji sıkıntısı, sanayinin gelişmesini engelleyen ciddi bir problemdir. Ülkenin petrol ve doğalgaz rezervleri yeterli değildir. Çok az kömür ve petrole sahip ülkenin petrol ve kömür üretimi ihtiyacın sadece %5'ini karşılayabilmektedir.⁹⁸

Kura Nehri üzerine kurulan Zemo Avçhala hidroelektrik santralının kurulmasıyla başlayan elektrik üretimi Gürcistan açısından önemli bir gelişme olmasına rağmen ülke elektrik bakımından yinede Rusya'ya bağlıdır. Günümüzde bu hidroelektrik santralin teknolojik olarak geri durumda olması, ülkede pek çok kayba sebep olmuştur. Gürcistan'ın Batum bölgesine Türkiye'den elektrik ithal etmektedir. Ancak ülkenin hidroelektrik potansiyeli göz önüne alındığında ülkede var olan ekonomik problemler gibi bu enerji sorununun da sermaye probleminin çözülmesiyle aşılabileceği ortadadır.⁹⁹

Gürcistan'da 1981 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararı ile bütün inşaat malzemelerinin temini sağlandıktan sonra bu malzemelerin bölgelere paylaştırılması kanunu kabul edilmiştir.¹⁰⁰ (Bkz. Ek 18)

1981'de Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği'nin 44 nolu emrine göre 1982 yılı için ülkede binalarda kullanılacak olan malzemelerin ve bu binalarda çalışacak işçilerin sayıları itina gösterilerek hesaplanmıştır.¹⁰¹ (Bkz. Ek 19)

Ülkedeki petrol boru hatları inşası ve uluslararası kuruluşların finansman desteğiyle artan altyapı projelerinin de etkisiyle inşaat sektörü son yıllarda gözle görülür bir büyüme göstermiştir.

Başkent Tiflis'te binaların çoğunluğu yıpranmış ve eski durumdadır. Son yıllardaki iyileştirme çabalarına rağmen şehirdeki yolların yeterli onarım yapılmadığı ve bu yolların iyi bir onarıma ihtiyacı olduğu görülmektedir. Ülkede ağırlıklı olarak bina

⁹⁸ Figen Tavitil Alsirt, *a.g.t.*, s.62.

⁹⁹ Tolga Oral, *a.g.t.*, s.64.

¹⁰⁰ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ėtsera No:1, Sakme No:4201.

¹⁰¹ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ėtsera No:1, Sakme No:4203.

inşaatı ve mevcut binaların onarılması çalışmaları göze çarpmakla birlikte devrim sonrasında ülkenin kalkındırılmasına yönelik planlar doğrultusunda ve uluslararası finans kuruluşlarından sağlanan kaynaklar ölçüsünde altyapı projelerinin de (yol, baraj, enerji santrali, havaalanı v.b.) hayata geçirilmeye başlandığı görülmektedir.¹⁰²

Gürcistan'da halkın ısınma ihtiyacını karşılamak amacıyla özellikle dağlık bölgelerden 380 ton sıvı gaz getirilmiştir. Bu gazın getirilmesi 15 Kasım 1988'e kadar uzamıştır. Bu sıvı gazın temini ihtiyaçtan dolayı 570 tona yükseltilmiştir. Aynı çalışma başka çeşit yakıtların temini için de yapılmıştır. Gürcistan enerjisini tüketen sanayileriyle birlikte sonbahar-kış ayları en iyi şekilde ısınmak için ilaveten ayarlamalar ve tedbirler alınmıştır. Aynı zamanda Gürcistan Komünist Partisi Merkez Komitesi, kış dönemi çalışmaları ile halk ekonomisinin hazırlıkları birlikte ele alınmıştır.¹⁰³

Eski Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 cumhuriyet arasında 1991'dan itibaren bağımsız olan Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetleri mevcuttur. Bu cumhuriyetler, Sovyet ekonomik politikasının önemli birer unsuru olarak 1990'dan beri ortaya çıkan dağılmadan büyük oranda etkilenmişlerdir. Bu nedenle eski Sovyet ekonomik politikasının yapısı ve yaşanan sosyalist sürecin incelenmesi yeni sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların kaynağının görülebilmesi bakımından önem arz etmektedir. Çünkü eski sistemin tesirleri, aradan yirmi yıldan fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen henüz tamamen giderilebilmiş değildir.¹⁰⁴

Gürcistan'daki sanayi tesislerinin çok büyük bir bölümü teknolojisi eskidiği için ekonomik ömrünü tamamlamış kuruluşlardır. Hatta çok sayıda sanayi tesisi tamamen hurda halinde olup, üretim yapamaz hale gelmiştir. Bu durum sermaye yetersizliği yüzünden tesislerde bakım ve modernizasyon yapılamadığı gibi aynı zamanda komünizm mantığı ile hammaddeye uzak alanlarda kurulduğundan yeterli hammadde bulunamamasından kaynaklanmaktadır. Komünist sistemin çökmesi ile birlikte sanayi kuruluşları hem hammaddeden yoksun kalmışlar hem de pazarlarını kaybetmişlerdir.¹⁰⁵

Gürcistan yeraltı kaynakları açısından zengin bir ülke olmamakla birlikte başlıca yeraltı kaynakları kömür, manganez, petrol, doğalgaz, talk ve mermerdir. Gürcistan ekonomisi tarım ve sanayiye dayanır. Nüfusun yaklaşık %40'ı tarım alanında istihdam edilmiş olup toprağın yaklaşık %44'ü de tarım amaçlı kullanılmaktadır. Tarım

¹⁰² Figen Tavitil Alsirt, *a.g.t.*, s.63.

¹⁰³ Komünisti Gazeti, 3 Kasım 1988, s.1.

¹⁰⁴ Bülent Açma- Kübra Yenişen, "Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler" *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:20, Sayı:2, Manisa, 2013, s.136.

¹⁰⁵ Muhsin Akgür- Tezer Palacıoğlu, *a.g.e.*, s.29.

alanlarının %21'i sulu arazidir. Gelişmiş bir sanayie sahip olan Gürcistan'da başlıca makina yapım sanayi kuruluşları, ağır motorlu taşıt, elektrikli lokomotif, iş araçları, hassas ölçü âletleri, torna tezgâhı fabrikalarıdır. Metal işleme sanayii oldukça ileridir. İhracatın yaklaşık olarak yarısını çay, narenciye, tütün gibi tarım ürünleri meydana getirmektedir. Buna karşılık buğday, şeker ve ağır sanayi ürünleri ithal etmektedir. Ülkede hâlen Sovyet kanunları kullanılmasına rağmen Gürcistan parlamentosu Eylül 1991'de bağımsız gümrük sistemini kabul etmiştir. Gürcistan'da son yıllarda EBRD ve diğer uluslararası kuruluşlarla birlikte turizm sektöründeki altyapının geliştirilmesine yönelik olarak etkin ve ciddi adımlar atılmıştır. Dünya Turizm Örgütü (WTO) ve UNESCO'nun işbirliğinde İpek Yolu Projesi'nin hayata geçirilmesi desteklenmiştir. Projenin amacı katılımcı ülkeler arasındaki altyapı gelişiminin teşvik edilmesidir.¹⁰⁶

Gürcistan, sınırlı kaynaklarının en uygun kullanımı ile ekonomik olarak güçlenmeyi ve kendi ayakları üzerinde durmayı amaç edinen bir ülkedir. Bir taraftan ülkedeki yatırım ve iş kollarını iyileştirmeye, ekonomik kurum ve kuralları oluşturup oturtmaya, diğer taraftan yabancı yatırımcıları ülkeye çekmeye gayret etmektedir. Bu amaca yönelik olarak var olan yönetim tarafından Hong Kong ya da Singapur'dakine benzetilen bir model benimsenmiş ve ülkeyi ekonomik olarak dış dünyaya açma yönünde önlemler alınmıştır. Bu itibarla Gürcistan, yatırım ve iş yapma konularında hukuki çerçevenin oluşturulmaya çalışıldığı ve uygulamaların şeffaf ve öngörülebilir olması için zamana ihtiyacı olan bir geçiş dönemi yaşamaktadır.¹⁰⁷

5.2.3. Dış Ticaret

1939 yılından itibaren Gürcistan halk ekonomisi askeri kayıtlara geçirilmiştir. Gürcistan otomotiv sanayii çark sanayilerinde ve çelik işleme fabrikaları silah ve savaş malzemelerini üretmeye başladılar. Gıda ve tekstil sanayisi ordunun giyim ve iâşe maddelerini temin ediyordu. Demiryolu, deniz ve havayolları tamamen askeri denetime bırakılmıştır. Karadeniz filosu tamamen savaşa dâhil edilerek savaş gerisinde de yardım etmiştir.¹⁰⁸

Gürcistan'ın dış ticaretinde dikkat edilmesi gereken önemli husus, dış ticarete kayıt dışı işlemlerin büyük boyutlarda olmasıdır. Özellikle ülkedeki yaygın rüşvetin de

¹⁰⁶ Bülent Açma- Kübra Yenişen, *a.g.m.*, s.136.

¹⁰⁷ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Türkiye- Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması*, Ankara, Eylül 2009, s.5.

¹⁰⁸ Akaki Surguladze, *a.g.e.*, s.281.

teşviki ile gümrük vergilerinden kaçınmak için yerli ve yabancı firmalar kayıt dışı yollarla ülkeye büyük miktarlarda ithal mal sokmaktadırlar. Bu yöntem piyasada çalışabilmenin bir gereği olarak görülmektedir. Bu açıdan bilhassa ithalat rakamlarının çok üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰⁹

1958’ de Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 33 nolu emri ile:

- 1.) Özellikle devletin giderlerini azaltmak; cumhuriyet planı için 106 Bin ruble, maaşlar için 82.800 ruble azaltmaya gidilecektir.
- 2.) Bazı görevlilerin vazifelerinin iptal edilmesi; Bunlar da:
 1. Özgür Plan Dairesi Müdürünün maaşı 3300 ruble idi.
 2. Maliye şubelerinin I. Muavininin maaşı 2400 ruble idi.
 3. Yüksek Mühendislerin vazifeleri de kaldırılmıştır. Bunlarında maaşı 1200 ruble idi.¹¹⁰ (Bkz. Ek 20)

Sovyetler Birliği, kendilerine bağlı 15 sosyalist cumhuriyete 1968’de göndermiş olduğu emirle, Devlet Planlama Teşkilatı’nın katkılarıyla özellikle halkın tüketimi ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi için 946 Milyon ruble harcanmasını emretmiştir.¹¹¹ (Bkz. Ek 21)

1971-1975 dönemlerinde toplam ithalatın %15’i yeni sanayi ekipmanı talebini karşılamak için yapılmıştır. Bu oran başka bir ülke için çok büyük öneme sahip olmayabilir ancak uzun yıllar süresince kendi gücüne güvenerek ayakta kalmış SSCB için büyük değişikliklerin başladığını gösteriyordu. İthalat, ülkenin ileri teknoloji talebinin karşılanmasında giderek daha önemli bir rol oynuyordu. Bunun nedeni Sovyet biliminin ileri teknoloji üretmedeki yetersiz oluşu değil Sovyet ekonomisinin kendi buluşlarını uygulamaya koymada gittikçe başarısızlığının ortaya çıkmasıydı. Sovyet yöneticiler “Sovyetler Birliği halkının yaşam standartlarını arttırmanın yolu olarak” ithalatı arttırmayı istemişlerdir. Yöneticiler bu şekilde Sovyet ekonomisinin tüketim malları ve ülke halkının talebini tatmin edecek ürünler üretme hususundaki yetersizliğinin de farkına varmışlardır.¹¹²

Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nde yaşayan bütün insanların 1980 yılı için gelir-gider bütçesinin kontrolü sağlanmıştır. 1980 yılı sonlarında Gürcistan Sovyet

¹⁰⁹ Muhsin Akgür- Tezer Palacıoğlu, *a.g.e.*, s.34.

¹¹⁰ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Gtsera No:1, Sakme No:1347.

¹¹¹ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Gtsera No:1, Sakme No:3229.

¹¹² Boris Kagarlitsky, *Çevrenin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi* (Çev: Esin Soğancılar), Ankara, 2007, s.451.

Sosyalist Cumhuriyeti'nin tasarruf sistemi giderek ilerlemiştir. Tasarruf amaçlı oluşturulan bankalara 1.755.000 kişi parasını yatırmıştır. Yatırılan para miktarı da 2.850.000 ruble olmuştur. Bundaki amaç 5 yılda bir yapılan planı 3 yıla indirmektir.¹¹³ (Bkz. Ek 22)

Son yıllarda ekonomide yaşanan tüm olumlu gelişmelere karşılık Gürcistan ekonomisi hala oldukça güçsüz bir seyir halindedir. Ekonomik gelişmenin devamı için önemli yatırımların yapılması gerekmektedir. Ancak bu yatırımların gerçekleştirilmesi için gerekli sermaye ülkede bulunmadığı gibi yatırım yapacak müteşebbis de yok denecek kadar azdır. Komünizm döneminden kalan sanayi tesislerinin büyük bir kısmı bugün artık işe yaramaz haldedir. Bu tesisler cumhuriyetler arası ekonomik bağımlılık ilkesi ile kurulduğundan hammaddesizlik nedeni ile çalıştırılmamakta, teknolojileri çok eski olduğundan ekonomik üretim yapamamakta ve en önemlisi bakımları yapılamadığından hurda haline gelmiş durumundadırlar. Bunlara ilave olarak ülkede çok ciddi bir enerji sıkıntısı yaşanmaktadır. Diğer taraftan ülke önemli bir tarım potansiyeline sahiptir ancak gerekli teknoloji bulunmadığından üretimler mevsimlik düzeyde kalmakta ve ürünler ticari olarak yeterince değerlendirilememektedir. Ülkenin bu durumu ekonomide büyük ölçüde dışa bağımlılığı kaçınılmaz kılmaktadır.¹¹⁴

Sovyet Komünist Partisi'nin 25. Kurultayında tespit edilen verilere göre hâlihazır dönemde Sovyet ekonomisini geliştirmenin esas planları üzerinde durulmuştur. Alınan kararlar doğrultusunda bilimsel teknik gelişmeler hızlandırılmıştır. Çünkü bilimsel teknik gelişmelerin yalnızca sosyalizm dönemlerinde ilerleme gösterildiğine inanılmaktaydı.¹¹⁵

Gürcistan, Avrupa ile Orta Asya arasında bulunan önemli geçiş noktaları arasında yer almaktadır. Özellikle Ermenistan ve Azerbaycan'a giden malların büyük çoğunluğu Gürcistan üzerinden sağlanmaktadır. Bu da ülkenin transit ticaret ve ulaştırma alanlarından önemli gelir elde ettiğini gösterir. Diğer taraftan Orta Asya petrollerinin büyük çoğunluğunun Gürcistan üzerinden geçirilerek dünyaya pazarlanması ülkenin sahip olduğu en büyük ekonomik avantaj olarak görülmektedir.¹¹⁶

Gürcistan, 1990 yılında dışa oldukça açık bir ekonomiye sahipti. Örneğin 1990'da ihracatın GSYİH'daki payı %41, ithalatın ise %46 idi. İhracatın yarısını tarım

¹¹³ Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:4183.

¹¹⁴ Muhsin Akgür- Tezer Palacıoğlu, *a.g.e.*, s.24.

¹¹⁵ M. Davadze, "Metsnieruli- Teknikuri Rvolitsia da Zneobis Zogierti Sakitĝi", *Skola da Sĝovreba Dergisi*, Sayı:1 Ocak, 1979, s.16.

¹¹⁶ Muhsin Akgür- Tezer Palacıoğlu, *a.g.e.*, s.24.

ürünleri (çay, narenciye, maden suyu, alkollü içecekler ve tütün) oluştururken ithalatın önemli bölümünü enerji ürünleri, buğday, şeker ve ağır makineler kapsamaktaydı. İhracatın %95'i, ithalatın ise %25'i cumhuriyetlerle yapılmaktaydı. Başka bir ifadeyle cumhuriyetlerle yapılan ticaret genellikle fazla vermektedir. Ancak bunun nedeni cumhuriyetlerden ithal edilen enerjinin fiyatının suni olarak düşük tutulmasıydı. Oysa yabancı devletlerle yapılan ticarete büyük açık görülmüyordu. 1990 yılında ithalat ihracattan yedi kat fazla olduğundan dış ticaret açığı GSYİH'nin %11'ini teşkil ediyordu. Aynı dönemde hem cumhuriyetlerle hem de ülkelerle yapılan ticaret takas usulüne dayanmaktaydı.¹¹⁷

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile beraber Gürcistan ekonomisi olumsuz yönde etkilenmiş, yeni kurulan devlette istikrar olmayan bir ekonomik sistem meydana gelmiştir. Bölgedeki diğer cumhuriyetlerle ilişkilerinin kopması dış ticaretini önemli ölçüde etkilemiş, hammadde, enerji ve sanayi ürünlerine yönelik ticaretinin durma noktasına gelmesiyle, üretim ve ticari gelirlerle enflasyon ve işsizlik oranlarında ters orantı kaydedilmiştir. Özellikle artan enflasyon ve işsizlik, hane halklarını olumsuz etkilerken beraberinde ülkede siyasi istikrarsızlık ortamı oluşmuştur.¹¹⁸

Diğer cumhuriyetlerde görülen merkezi planlama ve ticaretin çöküşü Gürcistan'da da yaşanmıştır. Bunlara ilave olarak 29 Nisan 1991'de meydana gelen şiddetli deprem hem can hem de mal kaybına neden olmuş, özellikle tarımsal üretimi kötü biçimde etkilemiştir. Ekonomide altyapının gördüğü zararın maliyeti 7-10 milyar ruble olarak hesaplanmıştır. 1991'in ikinci yarısında yaşanan enerji sıkıntısı ve buna bağlı ulaşım zorluklarının nedeni aşırı soğuk kış mevsimi, enerji ithalindeki kopukluklar (Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki gerginlikten kaynaklanmıştır) ve bölgedeki cumhuriyetlerle yapılacak ithalat antlaşmalarında çıkan zorluklardır. 1991'in son birkaç ayında yaşanan politik ve sosyal gerginlik (grevler ve gösteri yürüyüşleri) büyük üretim kaybına sebep olmuştur.¹¹⁹

¹¹⁷ İstanbul Sanayi Odası, *Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu, Ukrayna*, İstanbul, 1993, s.29-30.

¹¹⁸ Güler Kalay, "Soğuk Savaş Sonrası Eski SSCB Coğrafyasında Görülen Etnik ve Dinsel Çatışmalar" (Atılım Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012, s.147.

¹¹⁹ İstanbul Sanayi Odası, *a.g.e.*, s.30.

SONUÇ

Gürcistan, Güney Kafkasya’da etnik, dilsel ve dinsel bakımdan farklı topluluklara sahip ülke olma özelliğini taşımaktadır. Gürcistan nüfusunda önemli yer tutan Abhaz, Oset, Adıgey, Azerbaycan Türkü, Ermeni ve diğer grupların mevcudiyeti, bu yapının kaynağını meydana getirmektedir. Ayrıca ülkede çoğunlukta olan etnik, dilsel ve dinsel bakımdan tek Gürcü grubundan bahsetmek de zordur. Bu yapısı, Gürcistan’ın etnik, dilsel ve dinsel grupları dikkate alan politikasının önemini belirtmektedir.

SSCB öncesi ve sonrasında bu hususta çeşitli sıkıntılarla karşılaşan ve bugün içinde bulunduğu durum kendisinin olduğu kadar diğer bölge devletlerini de alakadar etmektedir. Bölgedeki süreci değiştirebilecek niteliği koruyan unsurların oluşturduğu hareketliliklerin etkileri şimdiye kadar pek çok çatışmanın meydana gelmesine yol açmıştır. Bugün itibarıyla kısmi olarak sona ermiş vaziyette tutulan bu sorunlar Batı’nın bölgeye olan bakışını da ölçer bir hal almıştır. Özellikle ülke bütünlüğünü zedeleyecek olan Abhazya ve Güney Osetya ayaklanmalarına karşı Gürcistan önemli tedbirler almıştır. Farklı etnik ayrılıkçı hareketlerin birbirlerine olan benzerlikleri ortak tarihi ve coğrafi birlikteliklerinden kaynaklanmaktadır. Bölgenin asli unsuru olan Ahıska Türklerinin 1944 yılında başka bölgelere zorla sürgün ettirilmesinden ötürü bölge nüfustaki önemli değişiklikler bugünkü durumu yansıtmaktadır. Ahıska Türklerinin geri dönüşü ile ilgili diplomatik işlemler günümüzde de dondurulmuş vaziyet olarak özelliğini korumaktadır. Bölgedeki Ermeni nüfusun Gürcistan’a olan olumsuz etkileri son dönemlerde daha da yoğunlaşmıştır.

Gürcistan, Gürcü Stalin iktidarı döneminde bir hayli rahatlarken, Kruşçev’in yönetime geçmesi ile kötü bir duruma düşmüştür. Stalin’in Gürcü olması Gürcistan’ın sürekli kollarına ve diğer Kafkasya ülkelerinden farklı bir seviyeye getirmesini sağlamıştır. Bu sebepten dolayı hemşerileri Stalin’e karşı büyük sevgi beslemişlerdir. Kruşçev, Gürcistan’da bulunan Stalin’in heykellerini kaldırmak isteyince, Gürcüler protestolara başlamış ve iş bağımsız bir Gürcistan talebine kadar gitmiştir. Tek millet “Sovyet Halkı” oluşturmayı hedefleyen Sovyetler Birliği yönetimi, kendisine bağlı ülkelerin dillerini resmi dil olmaktan çıkararak yerine Rusçayı getirmeye çalışmıştır. Gürcüler bu olaya büyük tepki göstermiş ve 1978 Nisan ayında ülkede büyük gösteriler düzenlemiştir. Gösteriler amacına ulaşmış ve Gürcü dili resmi dil olarak kalmıştır.

Gürcülerin binlerce yıl süresince kültürel değerlerini devam ettirmelerinde en önemli faktör, farklı bir yapıdaki dilleri olmuştur. Gürcü dili, günümüzde varlığını devam ettiren en eski dillerden birisidir. Gürcü dilinin hareketli, pratik yapısının ötesinde, çok zengin ses çeşitliliğine sahip olması, Gürcü kimliğinin ayırt edici unsuru niteliğindedir. Gürcüce zaman içinde hem ülkeye farklı dönemlerde yerleşen çeşitli unsurları sindiren hem de ülke halkını birleştirme özelliğine sahip bir araç olmuştur.

Gürcülerin dillerine olan bu bağlılıklarının siyasi alanda da ortaya çıkması, 1970'lerdeki Shevardnadze döneminin hoşgörülü ortamında gerçekleşmiştir. Nisan 1979'da yeni Gürcü anayasası yapılırken, Abhazya bölgesinin statüsü ile birlikte resmi dilin durumu da geniş çaplı gösterilere sebep olmuştur. 1981'de ise tamamen Gürcü diline daha çok önem verilmesi yönündeki talepleri dile getiren ve Tiflis Üniversitesi öğrencilerinin ön ayak olduğu birçok gösteri meydana gelmiştir.

Gürcistan'da milliyetçi hareketleri kuvvetlendiren asıl etken, bu ülkelerdeki yerli entelektüel kadroların baskı altına alınması ve rejimde görülen olumsuzluklara karşı muhalefet yolunun sistemin yapısı gereği kapalı tutulmasıydı. Bu durumda halklar içinde belirli bir tabanı olan milliyetçiler, milliyetçilikle alakası olmayan şikâyet sebeplerini de desteklerini arttırmak için kullanmışlardır.

1980'li yıllarda Gürcistan'ın başında olan Shevardnadze, özellikle Moskova'nın istekleri doğrultusunda Gürcistan'ın giderek artan milli özerklik isteği arasındaki ince çizgide büyük başarı sağlamıştır. Bir taraftan politik ve ekonomik kontrolü sağlarken, diğer taraftan halk tarafından beğenilen talepleri dikkatle dinleyip stratejik imtiyazlar vermiştir. Shevardnadze, milliyetçilik ve muhalifler ile verdiği mücadelede politikalarını farklı kesimlere anlatarak sürekli orta yolcu çözümler bulma yolunu seçmiştir. Shevardnadze ayrıca Gürcistan'ın endüstri ve tarım alanındaki üretimlerini önemli ölçüde arttırarak parti içerisinde yolsuzluk yapmış olmakla suçlanan bazı kişileri de partiden uzaklaştırmıştır.

28 Ekim 1990 yılında Gürcistan'da gerçekleşen çok partili seçimlerde Yuvarlak Masa-Özgür Gürcistan koalisyonunda, oyların %53'ünü alarak galip gelmiştir. Komünist Parti ise oyların sadece %29'unu almıştır. Meclisteki 250 sandalyeden 155'ini kazanan Yuvarlak Masa-Özgür Gürcistan koalisyonu, 15 Kasım 1990 tarihinde Zviad Gamsakhurdia'yı Gürcistan Cumhuriyeti Yüksek Sovyet başkanlığına seçmiştir. 31 Mart 1991 tarihinde Gürcistan'da bağımsızlık hakkında bir referandum yapılmıştır. Referanduma katılan halkın %90'ı Gürcistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılmasını

istemiştir. Halkın bağımsızlık istemesiyle 9 Nisan 1991’de “Gürcistan Devleti’nin Bağımsızlığının Yenilenmesine Dair Sözleşme” ile bağımsızlık ilan edilmiştir.

Gürcistan’daki etnik ve ayrılıkçı tansiyonların yüksek olduğu bir dönemde milliyetçi bir kimliğe sahip bir liderin yönetime geçmesiyle birlikte bağımsızlık sonrası dönemde de devam edecek olan iç çatışmalar süreci başlamıştır. Gamsakhurdia, Gürcistan Cumhuriyeti’nde iktidara geldiği zaman, karşısında çatışmalardan olumsuz etkilenmiş, ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlar içerisinde bir ülkenin içinde görmüştü. Yıllardır devam eden Rus-Gürcü anlaşmazlığının yanında, bir türlü uzlaştırılamayan etnik sorunlar mevcuttu. 1989 yılında Abhazya’da çıkan olaylar henüz sonuca kavuşturulamamışken Güney Osetya’da Osetler ile bağımsızlık yanlısı Gürcüler çatışmaya başlamıştır. Bu dönemde Güney Osetya’nın Sovyet Demokratik Cumhuriyeti adına bulunduğu girişimin ardından Gürcistan Yüksek Sovyet’i, bölgenin özerkliğini iptal etmiştir. Fakat bu kararı dönemin Sovyet Başkanı Gorbaçov iptal etmesiyle Güney Osetya’daki çatışmalar daha da şiddetlenmiştir. Rusya Güney Osetya’nın kendisine dâhil olmasına karşı çıkmış ancak devam eden çatışma sürecinde Kuzey Osetya sınırına Rus askerleri konuşlandırılmıştır. Bu savaş onlarca kişinin ölmesine ve binlerce Gürcü ve Oset halkının da sığınmacı olmasına sebep olmuştur.

Gürcistan dış politikası açısından başta Rusya olmak üzere Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan ile ilişkilerini derinleştirmeyi öncelikli hedefleri arasına koymuştur. Zaten ticaretinin ve muhtaç olduğu enerjinin geleceği komşu ülkelerle barış içerisinde olmasına bağlıdır. Özellikle Türkiye’nin en baştan beri Gürcistan’ın hâkimiyetini tanıyarak, siyasi birliğinin ve toprak bütünlüğünün destekçisi olduğunu göstermesi, iki ülke arasında dostane ilişkilerin oluşmasını sağlamıştır.

İki komşu ülke olan Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin temelini oluşturan da bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konusunda Rusya’nın bölgedeki hâkimiyet gücünü etkin olma faaliyetini azaltabilmek amacıyla Rusya’yı Kafkasya’nın dışına sürüklemek olduğu ifade edilebilir. Çünkü Gürcistan ve Azerbaycan’ın bağımsızlığını tehdit eden en önemli dış güç şüphesiz Rusya’dır. Rusya’nın tehditlerine engel olmak amacıyla dış ilişkilerde birlikte hareket etme düşüncesini savunmaktadırlar. Bu iki devlet için dışarıdan tehdit olarak görülebilecek diğer bir devlette Ermenistan’dır. Fakat Ermenistan’ın, Rusya’yı bölgede görme isteği çalışmaları, her iki ülkenin izlediği stratejiler ile ters düşmektedir. Bu doğrultuda hem Gürcistan hem de Azerbaycan,

bağımsızlık ve toprak bütünlükleri noktasında tehdit olarak kabul ettikleri Rusya'ya karşı işbirliği yapan iki ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güney Kafkasya'da bölgesel bir güç olan Gürcistan, dış güçlerin müdahalesinden en fazla zarar gören devletlerden biridir. Çünkü Gürcistan, Hazar petrolünün dünya pazarlarına çıkması bakımından oldukça önemli bir konumdadır. Bu jeopolitik özelliğinden dolayı tarih boyunca ve günümüzde de büyük devletlerin çatışma alanlarından birisi olmaya devam etmektedir. Böylelikle Türkiye'nin ABD ile birlikte Gürcistan'a destek vermesinin en önemli nedeni de Gürcistan'ın bu stratejik öneminden kaynaklanmaktadır.

SSCB'nin çökmesi ile birlikte eski Sovyet ülkeleri arasındaki ekonomik ağ ortadan kalkmıştır. Bu olgu bütün SSCB ülkelerini ekonomik krize sürüklemiştir. Ülkeye yabancı sermaye çekme ve dışardan yardım alma çabasına giren Gürcistan, ABD'yi bir kurtarıcı olarak görmüştür. Nitekim ABD'nin kişi başına yaptığı yardım oranına göre Gürcistan ilk üçte yer almaktadır. Aynı zamanda ABD Gürcistan'daki yabancı sermaye açısından da ilk sıradadır. Gürcistan Rusya'dan yönelmiş tehditleri genelde Batı, özelde ise ABD ve Türkiye ile dengeleyebileceğine inanmaktadır. Ülkeyi ABD'ye yakınlaştıran bir diğer unsur da Batı'lı devlet olma fikridir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile Güney Kafkasya, Türkiye'nin milli menfaatlerini ve güvenliğini doğrudan etkileyebilecek dinamiklerin oluşturduğu bir coğrafya haline gelmiştir. SSCB'nin dağılması neticesinde Kuzey Kafkasya'daki halkların Türkiye'deki akrabalarıyla etkileşimi artarken, Türkiye Güney Kafkasya'da bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'la sınır komşusu olmuştur.

Sonuç itibarıyla Gürcistan'ın da içinde yer aldığı Güney Kafkasya bölgesinin çok çeşitli etnik ve dini yapıya sahip olması, bu yapılar arasında tarihten gelen husumetlerin bulunması, sorunların çatışmaya dönüşmesini hızlandırmıştır. Öte yandan Gürcistan ve Güney Kafkasya bölgesinin sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konum, son yıllarda enerji kaynaklarının dünya siyasetinde artan önemi, küresel ve bölgesel güçlerin bölgeye hâkim olma mücadelesine dönüşmüştür. Bu küresel güçler, Kafkasya'da bulunan ülkelerle ortak işbirliği çabalarına girip kendi menfaatleri doğrultusunda Güney Kafkas coğrafyası ülkelerini etkilemişlerdir. Bu tür nedenlerden dolayı Güney Kafkasya bölgesindeki çatışma alanlarına yönelik çözüm arayışlarında başarıya ulaşılamamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA**I. ARŞİV BELGELERİ****1.Sakartvelos Arkivi**

Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ğtsera No:6, Sakme No:1498
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ğtsera No:8, Sakme No:1498
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ğtsera No:7, Sakme No:1498
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ğtsera No:12, Sakme No:1498
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ğtsera No:10, Sakme No:1498
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ğtsera No:12, Sakme No:1498
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ğtsera No:4, Sakme No:1498
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ğtsera No:5, Sakme No:1498
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:2, Sakme No:1356
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:3, Sakme No:1356
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:2465
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:2, Sakme No:2465
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:3917
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:4180
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:2, Sakme No:4180
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:4170
Sakartvelos Arkivi: Pondi No: 1625, Ğtsera No:1, Sakme No:1342
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:2, Sakme No:1342
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:3, Sakme No:1342
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:1824
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:14, Sakme No:1807
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:15, Sakme No:1807
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:1341
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:9, Sakme No:1341
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:1847
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:4203
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:4201
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:1347
Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:4183

Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:3229
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:2, Sakme No:3229
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:5, Sakme No:274
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:6, Sakme No:274
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:7, Sakme No:274
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:8, Sakme No:274
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:9, Sakme No:274
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:20, Sakme No:274
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:22, Sakme No:274
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ğtsera No:23, Sakme No:274
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1922, Ğtsera No:3, Sakme No:461
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1922, Ğtsera No:4, Sakme No:461
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1922, Ğtsera No:9, Sakme No:461
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1922, Ğtsera No:6, Sakme No:461
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1922, Ğtsera No:13, Sakme No:461
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ğtsera No:1, Sakme No:834
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ğtsera No:2, Sakme No:834
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ğtsera No:3, Sakme No:834
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ğtsera No:4, Sakme No:834
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ğtsera No:5, Sakme No:834
 Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ğtsera No:11, Sakme No:834

2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:130, Dosya No:80, Belge No:17
 BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:172, Dosya No:45, Belge No:2
 BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:206, Dosya No:34, Belge No:13
 BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:327, Dosya No:17, Belge No:8
 BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:338, Dosya No:62, Belge No:7
 BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:373, Dosya No:146, Belge No:6
 BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:377, Dosya No:196, Belge No:15
 BCA, Fon Kodu:030-18, Kutu No:377, Dosya No:199, Belge No:8
 BCA, Fon Kodu:030-01, Kutu No:61, Dosya No:376, Belge No:17

II. GAZETELER

Ağalgazrda Komünisti Gazeti, 25 Şubat Perşembe, 1988

Ağalgazrda Komünisti Gazeti, 9 Şubat Salı, 1988

Cumhuriyet Gazetesi, 24.09.1952

Cumhuriyet Gazetesi, 21.07.1953

Cumhuriyet Gazetesi, 21.07.1956

Cumhuriyet Gazetesi, 18.04.1972

Cumhuriyet Gazetesi, 17 Nisan 1989

Komünisti Gazeti, 1 Kasım 1988

Komünisti Gazeti, 10 Kasım 1988

Komünisti Gazeti, 15 Aralık 1988

Komünisti Gazeti, 2 Ekim 1988

Komünisti Gazeti, 2 Kasım 1988

Komünisti Gazeti, 27 Kasım 1988

Komünisti Gazeti, 28 Ekim 1988

Komünisti Gazeti, 29 Ekim 1988

Komünisti Gazeti, 29 Kasım 1988

Komünisti Gazeti, 3 Kasım 1988

Komünisti Gazeti, 30 Ekim 1988

Komünisti Gazeti, 4 Kasım 1988

Komünisti Gazeti, 5 Kasım 1988

Komünisti Gazeti, 6 Kasım 1988

Komünisti Gazeti, 7 Kasım 1988

Komünisti Gazeti, 8 Kasım 1988

Literatura da Ğelovneba Gazeti, 4 Şubat Pazar, 1948

Literatura da Ğelovneba Gazeti, 7 Şubat 1948

Literaturuli Gazeti, 20 Şubat 1953

Literaturuli Gazeti, 4 Ocak 1957

Literaturuli Gazeti, 11 Ocak 1957

Literaturuli Sakartvelo Gazeti, 14 Ekim 1939

Literaturuli Sakartvelo Gazeti, 4 Kasım 1939

Milliyet Gazetesi, 27.11.1978

Milliyet Gazetesi, 17 04. 1989

Milliyet Gazetesi, 09.07.1991

Milliyet Gazetesi, 21.08.1991

Milliyet Gazetesi, 08.01.1992

Milliyet Gazetesi, 27.08.1992

Sakartvelos Respublika Gazeti, 11 Nisan 1991

Sakartvelos Respublika Gazeti, 13 Nisan 1991

Sakartvelos Respublika Gazeti, 16 Nisan 1991

Sakartvelos Respublika Gazeti, 18 Nisan 1991

Sakartvelos Respublika Gazeti, 23 Nisan 1991

Sakartvelos Respublika Gazeti, 30 Nisan 1991

Sakartvelos Respublika Gazeti, 7 Mayıs 1991

Sakartvelos Respublika Gazeti, 8 Mayıs 1991

III. TETKİK ESERLER

- ACAR Demet Şefika-ÇEMREK Murat, “Kafkasya’nın Kronikleşen Çatışma Alanı: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:5, Ankara, 2005
- AÇMA Bülent-YENİŞEN Kübra, “Kafkasya’nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler” *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:20, Sayı:2, Manisa, 2013
- AGACANOV, Sergey Grigoryeviç, *Selçuklular*, İstanbul, 2006
- AGARA, İbrahim, *Ahıska Türkleri Sürgün’ün 60. Yılı Anısına İnsanlık Dramı*, İzmir, 2002
- AĞACAN, Kamil, “Gürcistan Türklerinin Mevcut Durumu, Siyasi ve İktisadi Sorunları”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:1, Ankara, 2004
- AĞACAN, Kamil, “Kaderdaş Devletler: Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri” *Avrasya Dosyası*, Azerbaycan Özel, İlkbahar Cilt:7, Sayı:1, Ankara, 2001
- AĞACANOV, Kamil, *Gürcistan Dış Politikasına Yön Veren İç Etkenler* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002
- AHISKALI, Mircevat, *Gurbetten İnilteler-3 Karış Karış Fergana*, Bursa, 2010
- AHMETELİ Nata-LORDKİPANİDZE Beşid-MURĞALİA Nika, *Sakartvelos Historia*, Tbilisi, 2013
- AKA, İsmail, *Timur ve Devleti*, Ankara, 1991
- AKARSLAN, Mediha, “1920-1921 Yıllarında Rusya Hariciye Komiserliği İle Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arasında Kurulan İletişim”, *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:4, Sayı:16, Ankara, 1995
- AKGÜR Muhsin-PALACIOĞLU Tezer, *Gürcistan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul, 1999
- AKSAKAL, Hasan, “Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt:6, Sayı:21, Ankara, Bahar 2009
- AKŞİN Sina-KOÇAK Cemil, *Türkiye Tarihi 4.Cilt, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul, 2000
- AKSU, Ayfer, “Geri Dönülmeyen Vatan: Ahıska-II”, *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:10, Ankara, 2011
- AKTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1977

- ALASANI, Guılı “Gürcistan Kıpçakları Maddesi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:2, Ankara, 2002
- ALSIRT, Figen Taval, “*Bağımsızlık Sonrası Gürcistan’ın Yeniden Yapılanması ve Bu Süreçte Türkiye İle İlişkileri*” (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009
- ARSLAN, Zehra, “Moskova Antlaşması Sonrası Batum’da Rus ve Gürcülerin Yaptıkları Düzenlemeler (1921-1925)”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı:8, Trabzon, 2010
- ASIM, Necip, *Celalüddin Harezemşah*, İstanbul, 1934
- ASKER, Ali, “Gürcistan’da Din-Devlet İlişkilerinde Yeni Yasal Düzenleme” *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:33, Ankara, Eylül 2011
- ASKER, Ali, “Ermeni Açılımı Sonrası Türkiye-Azerbaycan ilişkileri”, *21. Yüzyıl Dergisi*, Sayı:15, Ankara, 2010
- ASLAN, Cahit, “Türk-Rus-Gürcü İlişkilerinin Merkezindeki Ülke: Abhazya”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:16, İstanbul, Nisan 2009
- ASLANLI, Araz, “Bölgesel ve Küresel dengeler Açısından Abhazya Sorunu”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:5, Ankara, 2005
- AŞUROV, Asif, *Güney Kafkasya’daki Etnik, Dilsel ve Dinsel Grupların Bölge Politikalarında Yeri* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007
- ATAÇ, A.M., *Rusya Tarihi, Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, Ankara, 1952
- ATAK, Sadık, *Rusya Siyaseti ve Rusların Yayılma Siyaseti*, Ankara, 1964
- ATAN, Fatih, *Abhazya Cumhuriyeti ve Abhaz Diasporası 2007-2008 Yılları*, İstanbul, 2013
- ATTAR Aygün, “Birinci Cihan Savaşı ve Sonrası Türkiye’nin Kafkasya Politikası”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Sunulmayan Bildiriler, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, (24-26 Ekim 2001- İstanbul)* Ankara, 2003
- AVAGYAN, Arsen, *Türk Dış Siyasetinde Kuzey Kafkasya Siyasi Muhacereti (1920-1971)* (Ermenice Aslından Çeviren: Tiran Logmagyozyan), İstanbul, 2013
- AVŞAR, B. Zakir-TUNÇALP Zafer S., *Sürgünde 50. Yıl Ahıska Türkleri*, Ankara, 1995

- AYAN, Ergin, “Kafkasya: Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Ordu, Aralık 2010
- AYDIN, Mehmet, *E. Şewardnadze Dönemi ve Sonrası Türkiye ve Gürcistan İlişkileri* (Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010
- AYDINGÜN Ayşegül-ASKER Ali, “Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna Türk Dilli Halklar- Türkiye ile İlişkiler”, *Gürcistan: De Jure, De Facto Parçalı*, Ankara, 2012
- AYDINGÜN Ayşegül-AYDINGÜN İsmail, *Ahıska Türkleri Ulusötesi Bir Topluluk Ulusötesi Aileler*, Ankara, 2014
- AZİZ, Boran, *Mart Faciasından Hocalı’ya Azerbaycan’da Ermenilerin Türk Soykırımı*, İstanbul, 2013
- BABA Anıt (Papba)-BAĞ Behice-Adnan Özveri (Yağan), *Her Yönüyle Abhazya*, İstanbul, 2012
- BABAKUŞ, Sezai, *Abhazya’nın Bağımsızlığı ve Kafkasya’nın Geleceği*, İstanbul, 2010
- BALANÇİVADZE, M., “Klasik Ğemzovelis Roli Massavleta Ağzrdaşı”, *Komunisturi Ağzrdısatvis Dergisi*, Sayı:3 Mart, Tbilisi, 1954
- BALIM Çiğdem-GÜRBÜZ Y.Emre, “Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar- Türkiye ile İlişkiler”, “*O’zbekistan Respublikası: Özbek Modeli*”, Ankara, 2012
- BAŞAK, Tolga, “İngiltere’nin Kafkasya Politikası ve Ermeni Sorunu (1917-1918)”, *Ermeni Araştırmaları Dört Aylık, Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, sayı:45, Ankara, 2013
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt III, Kısım 4, Ankara, 1983
- BENHÜR, Çağatay, “Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri” *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Sayı:15, Konya, 2004
- BENHÜR, Çağatay, “Türk Birlikleri’nin Azerbaycan’ı Tahliye Etmesi” (1918) *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:21, Konya, 2009
- BERDZENİŞVİLİ Nikoloz-CANAŞİA Simon, *Gürcistan Tarihi*, İstanbul, 2000
- BIÇAKCI, Salih, “Özbekistan’da Terör, Güvenlik ve Demokrasi”, *OAKA Dergisi*, Cilt:3, Sayı:6, Ankara, 2008
- BİCE, Hayati, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*, Ankara, 1991

- BİÇAŞVİLİ, Mamuka, *Politikuri Teoriebi*, Tbilisi, 2009
- BLAUVELT Timothy K.-SMİTH jeremy, *Georgia After Stalin: Nationalizm and Soviet Power*, Routledge, 2015
- BOCUTOĞLU Ersan-ÇELİK Kenan, *Orta Asya ve Kafkasya'daki Durum ve Avrupa Güvenliği*, Trabzon, 1998
- BORİKİ, İ., *Samğret-Dasavlet Sakartvelos Gopa da Kultura XI*, Tbilisi, 1985
- BOZKURT, Giray Saynur, “Gürcistan’daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve Rusya’nın Tutumu”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:19, Ankara, 2008
- BROSSET Marie Felicite, *Gürcistan Tarihi*, Ankara, 2003
- BUNTÜRK, Seyfeddin, *20. Yüzyılda Ahıska Türkleri* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005
- BURÇAK, Rıfki Selim, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791-1941)* İstanbul, 1946
- BURÇULADZE, Mariam, “Ağali Amotsonebis Sinaşe” *Komunisturi Ağzrdısatvis Dergisi*, Sayı:11, Tbilisi, Kasım 1958
- CABBARLI, Hatem, *Ermenistan Dış Politikası (1991-2005)* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008
- CARR, Edward Hallett, *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923, Cilt I* (Çeviren: Orhan Suda), İstanbul, 1989
- CEMİLLİ, Elnur, *ABD’nin Güney Kafkasya Politikası*, İstanbul, 2007
- CHAUVIER, Jean-Marie, *SSCB: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988)* (Fransızcadan Çev: Temel Keşoğlu), İstanbul, 1990
- CHİRİKBA, Viacheslav, *Independence Of Abkhazia And Prospects For The Caucasus*, İstanbul, 2010
- CUTLER, Robert Mc., “Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri”, *Kafkasya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri*, Ankara, 2004
- CUVEYNİ, Alaaddin Ata Melik, *Tarihi Cihan Güşa II*, Ankara, 1988
- CVARİŞEİŞVİLİ, Rusudan, “Enovribi Relativizmi da Ar Enianobis Problema”, *Matsne Dergisi*, Sayı:2, Tbilisi, 1985
- ÇAĞLAYAN, K.Tuncer, “İngiliz Belgelerine Göre Transkafkasya’da Osmanlı-Alman Rekabeti”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 4-8 Ekim 1999

- ÇAĞLAYAN, Kaya Tuncer, *İngiliz Belgelerine Göre İngiltere ve Osmanlı Devleti Arasında Ayrı Barış Girişimleri (1917-1918)*, Samsun, 2003
- ÇAĞLAYAN, Tuncer, “İngiltere’nin Kafkasya Cumhuriyetleri Siyaseti”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:11, Samsun, 1998
- ÇAKMAK, Cenap, “Rusya’nın Güney Osetya Politikası, Neo-Self Determinasyon ve UCM’nin Rolü”, *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, İstanbul, 2009
- ÇAPRAZ, Hayri, “Gürcistan’da Rus İdaresinin Yerleşmesi (1800-1850)”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, No:1, Ankara, 2006
- ÇELEBİOĞLU, Tuğba, *1990 Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri* (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005
- ÇELİK, Osman, *İngiliz Belgelerinde Türkiye ve Kafkasya*, Ankara, 1992
- ÇELİK, Esmâ Torun, “Türk-Rus İlişkilerine Yön Veren Etkenler”, *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan 2012*, Kocaeli, 2012
- ÇELİKPALA, Mitat, “Başarısız Devlet- Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan’ın 20 Yılı”, *OAKA Dergisi*, Cilt:7, Sayı:14, Ankara, 2012
- ÇELİKPALA, Mitat, “Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:25, Ankara, (Bahar 2010)
- ÇINAR, İkrâm, “Kafkas Jeopolitiği ve Ahıska”, *Eğitim Dergisi*, Sayı:16, Kars, 2004
- ÇINARLI, Özgür, “Gürcistan’daki Kadife Devrim ve İktidar Değişikliği”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, Ankara, 2004
- ÇİLOĞLU, Fahrettin, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993
- ÇİLOĞLU, Fahrettin, *Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya da Etnik Çatışmalar*, İstanbul, 1998
- ÇİMKE, Harun, “Gürcü Dili Çalışmaları ve Gürcistan’ın Dil Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:47, Ankara, Güz 2015
- ÇOLAKOĞLU, Selçuk, “Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı:6, İstanbul, 2005
- ÇÖRTEN, Burcu, *Güncel Karadeniz Jeopolitiği*, Giresun, 2009
- DARCHIASHVİLİ, David, *The Army-Building And Security Problems In Georgia*, Tbilisi, 1997

- DAVADZE, M., “Metsnieruli- Teknikuri Rvolitsia da Zneobis Zogierti Sakitgi”, *Skola da Sgovreba Dergisi*, Sayı:1, Tbilisi, Ocak 1979
- DE WAAL, Thomas, *The Caucasus: An Introduction*, Oxford, 2010
- DEMİRAG, Yelda, “Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:7, Ankara, 2005
- DEMİRAY, Erdinç, “Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağıtılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı:7/3 Yaz, Ankara, 2012
- DEMİRCİ, Levent, “Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:11, Sayı:2, Ankara, 2012
- DENİZ Ahmet-ASLAN Rabiye, “Türkiye Gürcistan Ekonomik ve Siyasi İlişkiler Kapsamında Sarp Sınır Kapısının Analizi”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı: 9/2, Ankara, Kış 2014
- DENİZCİ, Özge Ç., *Gürcüler*, İstanbul, 2010
- DEUTSCHER, Isaac, *The Unfinished Revolution Russia 1917-1967*, London, 1967
- DEVİRİSHEVA, Fatima, *Ahıska Türkleri (Sözlü Kültür Bağlamında)*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Gürcistan Ülke Bülteni*, İstanbul, 2012
- DİLAÇAR, Agop, “Gürcistan Maddesi”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt:18, Ankara, 1970
- DİNÇ, Hüseyin, *Soğuk Savaş Sonrasında Rusya’nın Kafkasya Politikası ve Azerbaycan (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Sakarya, 2011
- DOĞAN, Esra, *Çatışmayı Uzatan Faktörler: Gürcü-Abhazya ve Gürcü-Osetya Örnekleri*, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009
- DOĞANAY, Rahmi, “Mütareke Döneminde İngilizlerin Kafkasya’daki Faaliyetleri ve İngiliz Politikası”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler) XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2011, İstanbul)* Ankara, 2003
- DUDAYEV, Cahar, *Çeçen Cumhuriyetini’nin Siyasal Yapısı Sorunu Üzerine* (Çeviren: Ö.Aydın Süer), Grozni, 1993
- DURSUN, Davut, “Gürcistan Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt:14, İstanbul, 1996

- DURŞEN, Ömer, *Uluslararası Sistem Ekseninde Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri* (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2009
- EKİCİ, Yunus, *İki Dünya Savaşı Arasında Gürcistan (1918-1939)* (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2012
- EKİNCİ, Didem, “Çatışan Küresel Güçler ve Karadeniz Güvenliği: Abhazya Üzerine Bir Değerlendirme”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:40, Ankara, Kış 2014
- EROL Mehmet S.-AYDIN Abdurrahim F., “Kafkas Seddi Projesi ve Türkiye”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:7, Ankara, Güz 2005
- ESEN, Bora, *Gürcistan Ülke Raporu*, Ankara, Nisan 2011
- ERTEM, Barış, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:11, Ankara, 2010
- GAMSAKHURDİA, Zviad, *Serilebi Esseebi*, Tbilisi, 1991
- GARGADZE, V., “Avaşorots Çvens Şvilebs Massalodneli Danaşavli”, *Skola da Şgovreba Dergisi*, Sayı:4 Nisan, Tbilisi, 1972
- GENELKURMAY Başkanlığı, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dün'ü-Bugün'ü-Yarın'ı*, İstanbul, 1995
- GÖKAY, Bülent, *Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, (Çev: Sermet Yalçın), İstanbul, 1998
- GÖKÇE, Mustafa, “Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:3, Ordu, 2008
- GÖKÇE, Mustafa, “Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı: 6/1, Ankara, Kış 2011
- GÖKDEMİR, Ahmet Ender, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1998
- GRİGORİANTZ, Alexandre, *Kafkasya Halkları “Tarihi ve Etnografik Bir Sentez”* (Çev: Doğan Yurdakul), İstanbul, 2000
- GUNİAVA, Gela, “Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde” (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007
- GÜL Nazmi-EKİCİ Gökçen, “Azerbaycan ve Türkiye İle Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan'ın Dış Politikası”, *Avrasya Dosyası*, Azerbaycan Özel, Cilt:7, Sayı:1, Ankara, İlkbahar 2001

- GÜL, Muhittin, “Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Cilt:11, No:1, Sakarya, 2009
- GÜLTEKİN Burcu Punsman-BAŞKAN Argun-TARBA Kemal, “‘Karadeniz’in Bütünleşmesi İçin Abhazya’”, *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara, 2009
- GÜN, Emine, *Abhaz-Gürcü Sorunu*, Trabzon, 2014
- GÜNEY, Beyza Gülin, *1917 Ekim Devrimi Sonrası SSCB’nin Siyasi Biçimlenişi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2015
- GÜNEY, Emrullah, *Türkiye’nin Komşuları*, Diyarbakır, 2002
- GÜRBÜZ Mehmet-KARABULUT Murat, “SSCB’nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Ortalama Yaşam Süresi ile Sosyo-Ekonomik Değişkenler Arasındaki ilişkiler”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Sayı:6, Ankara, 2008
- GÜRBÜZ Mehmet-KARABULUT Murat, “SSCB’nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:50, Ankara, 2009
- GÜRER, Cüneyt, “Türkiye-Gürcistan Güvenlik İşbirliğine Stratejik Yaklaşım”, *OAKA Dergisi*, Cilt:9, Sayı:17, Ankara, 2014
- GÜRÜN, Kâmuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan günümüze kadar)*, Ankara, 1983
- HABİÇOĞLU, Bedri, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler ve İskânları*, İstanbul, 1993
- HALPERİN, Charles J., *The Mongol Impact On Medieval Russian History, Russia And The Golden Horde*, Bloomington, 1985
- HASANLI Cemil-KANPOLAT Hasan, “Kafkasya’nın Jeopolitik Sorunları”, Hazar Üniversitesi, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Konferansı 27-28 Eylül 2001 Bakü, Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinin Kafkasya’nın Güvenliğine Etkisi, *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Kafkasya Araştırmaları Dizisi*: 07, Ankara, 2003
- HASANLİ, Jamil, *Stalin And The Turkish Crisis Of The Cold War, 1945–1953*, Lexington, 2011
- HASANOĞLU, İbrahim, “Ahıska Türklerinin Fergana Faciası” *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:34, Ankara, 2014

- HASANOĞLU, İbrahim, *SSCB Dönemi Rus Milliyetçiliği (1917-1985)* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013
- HASANOĞLU, İbrahim, “Sovyetler Birliği’nde 1944 Sürgünleri ve İnsan Kayıpları” *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:40, Ankara, 2015
- HÜSEYNOF, R. A. H., “Malazgird ve Kafkaslar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:10, Ankara, 1968
- İBADOV, Adalet, *Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2007
- İSTANBUL Sanayi Odası, *Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu, Ukrayna*, İstanbul, 1993
- İPEK, Alper, “Sovyetler Birliği’nin Dağılması Karşısında Sovyet İnsanınin Tepkisizliğinin Nedenleri”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, Ankara, Mayıs 2015
- İYİKAN, Necati, *Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010*, İstanbul, 2011
- İZZET, Met Çünatıkho, *Kafkas Tarihi* (Çev: Fahri Huvaj), İstanbul, 2002
- KAÇAROVA, İ.M., *Sakartvelos İstoria XIX Saukinis 90 İani Slebidan Dğemde*, Tbilisi, 1984
- KADAGIŞVİLİ, Liveri, *Zviad Gamsağurdias Semokmedemiti Penomeni*, Tbilisi, 2015
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Harezmsahlr Devleti Tarihi (1092-1221)*, Ankara, 2000
- KAFKAS-Abhazya Dayanışma Komitesi, *Dünden Bugüne Abhazya Gerçeği*, İstanbul, 1992
- KAGARLİTSKY, Boris, *Çevrenin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi* (Çev: Esin Soğancılar), Ankara, 2007
- KAHRAMAN Selver Özözen-İBRAHİMOV Aydın, “Kafkaslar’dan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakkale’de Ahıska Türkleri”, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı:22, İzmir, 2013
- KAİSER, Claire P., *Socialist İn Form, National İn Content: The Politics Of Nationality İn Soviet Georgia 1938-1978*, Tbilisi, 2013

- KALAY, Güler, *Soğuk Savaş Sonrası Eski SSCB Coğrafyasında Görülen Etnik ve Dinsel Çatışmalar* (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012
- KALKAN, Duhan, *Güney Kafkasya Bölgesindeki Etnik Çatışma Alanları* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010
- KAMALOV, İlyas, “Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt:6, Sayı:21, Ankara, Bahar 2009
- KAMALOV, İlyas, *Rusya’nın Orta Asya Politikaları*, Ankara, 2011
- KANTARCI, Hakan, *Kısaçtaki Bölge Kafkasya*, Isparta, 2006
- KAPITSA, M. S., Heyet, Türk Tarih Kurumu: Rus-Türk İlişkilerinde 500 Yıl, “Rus-Türk İlişkilerinin Geleceği” Ankara, 1999
- KARABAYRAM, Fırat, *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*, İstanbul, 2011
- KARAMANLI, Hüsamettin M., “Gürcistan Maddesi” *İslam Ansiklopedisi*, Cilt:14, İstanbul, 1996
- KARTAL, Çetin, *Gürcistan ve Türkiye İlişkileri*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2007
- KASAP, Murat, *Osmanlı Gürcüleri*, İstanbul, 2010
- KASIM, Kamer, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, Ankara, 2009
- KAŞIKÇI Nihat-YILMAZ Hasan, *Aras’tan Volga’ya Kafkaslar (Ülkeler-Şehirler-İz Bırakanlar)* Ankara, 1999
- KAŞIKÇI Nihat-YILMAZ Hasan, *Batum’dan Burgaz’a Karadeniz’in Öte Yakası (Ülkeler-Şehirler- İz Bırakanlar)*, Ankara, 2000
- KAVRELİŞVİLİ, Roin, “Güney Gürcistan’dan Sürgüne Gönderilen Toplulukların Geriye Dönüş Yolundaki Hukuki Durum”, *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:35, Ankara, 2014
- KILIÇ, Sami, “Gürcülerin Dini Tarihçesi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı:22, Ankara, 2005
- KILIÇ, Selami, “1917-1918’de Kafkasya’daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığı Altında, Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesinin Bu Konudaki Çalışmaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:4, Erzurum, 1996

- KILIÇ, Selami, “Ermeni Propagandaları ve Alman İmparatorluğu’nun Ermeni Politikası Alman Arşiv Belgeleri Açısından 1917-1918”, *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:5, Sayı:19, Ankara, 1997
- KIRZIOĞLU, Fahrettin M., “Halk Değer Verilerine Göre Atatürk ve Atatürkçülük” *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi Bildiriler Cilt I, Türkistan-Kazakistan*, 25-29 Ekim 1999
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Elini Fethi (1451-1590)*, Ankara, 1998
- KİKODZE, Geronti, *Notes of a Contemporary, Mnatobi, Issue 1, (1954 published in 1989)*, Tbilisi, 1989
- KOCA, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi, C. II*, Çorum, 2003
- KODAMAN Timuçin-BİRSEL Haktan, “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:16, Sayı:2, Elazığ, 2006
- KODAMAN Timuçin-İREN Adem Ali, “Gürcistan Ulus İnşa Çabalarının Önünde Bir Engel: Cavaheti Ermenileri”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, Alanya, 2013
- KODAMAN, Bayram, “Bolşevik İhtilali ve Türkiye” *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:25, Isparta, Mayıs 2012
- KODAMAN, Bayram, *Türkler-Ermeniler ve Avrupa*, Ankara, 1994
- KOLLAUTZ, A., *Abazg-Abazgia: Abhazya Tarihi’nin Bizans Dönemine Ait En Önemli Belgeleri*, (Çeviren: Bahriye Çelebi), İstanbul, 2000
- KONAK, Yılmaz, *Osetya ve Asetinler*, İstanbul, 2007
- KÖYMEN, Mehmet Altan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Cilt III, Alp Arslan ve Zamanı, Ankara, 2001
- KUKHIANİDZE, Alexandre, *On The Russia-Georgia Conflict. In Russiaand Georgia. The Ways Out Of The Crisis*, Tbilisi, 2010
- KUMUK, Cem, *Kafkasya Aydınlik Günlerini Arıyor (Neredesin Prometheus)* İstanbul, 2004
- KUNT Metin-FAROQHİ Suraiya, *Türkiye Tarihi II, Osmanlı Devleti 1300-1600*, İstanbul, 2000
- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990

- KURAT, Yuluğ Tekin, “1878-1919 Arasında Türk Rus İlişkileri”, *TİTE Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, Sayı:27, Ankara, 1992
- KURBAN, Vefa, “1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:14, Sayı:28, İzmir, 2014 Bahar
- KUTLU, Tarık Cemal, *Çeçen Direniş Tarihi*, Ankara, 2005
- KUZEY Kafkasya Kültür Derneği (Komisyon), *Abhazya Gerçeği*, Ankara, 1992
- KÜÇÜK, Abdurrahman, “Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Ankara, 1989
- KÜÇÜKALİ, Cem, *Gürcistan’ın Yeni Jeopolitiği*, (Yeniüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2015
- KÜTÜKÇÜ, M. Akif, “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatanlarına Dönüş Sorunu”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:13, Konya, 2005
- KVARCHELİA, Liana, Abhazya’nın Bağımsızlığı ve Kafkasya’nın Geleceği “Abhazya’nın Geleceği Üzerinde Tehditler ve Fırsatlar” İstanbul, 2010
- LAŞKARASHVİLİ, Zakaria, “Lüteran (Protestan) Gürcülerin Akıbeti”, *Çveneburi Dergisi*, Sayı:34, İstanbul, 1999
- LATİFACİ, Nurettin, *Dağlık Karabağ Sorunu Bağlamında Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2011
- LAWRENCE, John, *A History Of Russia*, Newyork, 1978
- LENİN, Vladimir İliç, *Lenin’s Final Fight: Speeches And writings, 1922-23*, Edited by: George Fyson, Newyork, 1995
- LENİN, Vladimir İliç, *Yaklaşan Felaket ve Kurtulma Çareleri* (Çev: Mehmet Korkmaz), Ankara, 1990
- LUXEMBOURG, N., *Rusların Kafkasya’yı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil* (Çev: Sedat Özden), İstanbul, 1998
- MACKENZİE David-CURRAN Michael W., *A History Of Russia, The Soviet Union, And Beyond*, Grensboro, 2001
- MAHMUD, Ahmed Bin, *Selçuk-Name I* (Haz: Erdoğan Merçil), İstanbul, 1977
- MAMULAŞVİLİ, Titani, *Sakartveloşi Vin Vin Aris*, Tbilisi, 2001
- MANSUR, Şamil, *Çeçenler*, Ankara, 1995

- MANSUROĞLU, Samet, ‘‘Güney Kafkasya’dan Türkiye’ye Göçler (1914-1938)’’, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015
- MERT, Okan, *Türkiye’nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, İstanbul, 2004
- MİSİROĞLU, Kadir, *Moskof Mezalimi*, İstanbul, 1972
- MİKAİL, Elnur Hasan, *Rus Dış Politikası ve Yeni Çar Putin*, Konya, 2007
- MİKAİL Elnur Hasan-TAZEGÜL Alper, *Türkiye ile Azerbaycan Siyasi ve Ekonomik İlişkiler (1990-2005)*, İstanbul, 2012
- MURTAZAOĞLU, Fahrettin, ‘‘Acaralıların Siyasi Özerklik Hakkının Süjesi Haline Gelmeleri ve Türkiye’nin Bu Sürece Etkisi’’, *Bilig Dergisi*, Sayı:29, Ankara, 2004
- MUSTAFAYEV, Beşir, ‘‘Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine’’, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:29, Ankara, Bahar 2011
- NORMANİA, K., ‘‘Massavle Ağalgazrdobis Samartlebrivi Ağzrdis Gaumcabe Sebisatvis’’, *Skola da Sğovreba Dergisi*, Sayı:2 Şubat, Tbilisi, 1976
- ODİŞARİA, Ev., ‘‘ Savlobisa da Ağzrdis Sakitgebi’’ *Skola da Sğovreba Dergisi*, Sayı:1 Ocak, Tbilisi, 1971
- ODUNCU, Fulya, *S.S.C.B.’nin Dağılmasından Günümüze Türkiye’nin Ermenistan ve Azerbaycan İle Olan İlişkilerinin Türk Dış Politikasındaki Kafkasya Yaklaşımlarına Etkileri* (Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011
- ORAL, Tolga, ‘‘Sovyetler Birliği Yönetimi Altında Gürcistan’’, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2011
- ORTAYLI, İlber, ‘‘18.y.y. Türk-Rus İlişkileri’’, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, Ankara, 1999
- LOUDENAREN, John Van, *The Role Of Shevardnadze and The Ministry Of Foreign Affairs In The Making Of Soviet Defense and Arms Control Policy*, Santa Monica, 1990
- ÖCAL, Mehmet, ‘‘İngiltere’nin Tutumu’’ *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ankara, 2008
- ÖZ, Dilek Elvan, ‘‘Kafkasya’da Patlamaya Hazır Etnik Bomba: Gürcistan’da Özerklik Sorunları’’, (*Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*) *Uluslararası İlişkiler Bildiriler*, 3. Cilt, Ankara, 2011

- ÖZDEMİR, H. İbrahim, *Kapı Komşumuz Gürcistan*, Erzincan, 2006
- ÖZEN Özcan-AKINHAY Osman, *Çeçenistan: Yok Sayılan Ülke*, İstanbul, 2002
- ÖZEY, Ramazan, *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul, 2001
- ÖZGÜLDÜR, Yavuz, “1918-1922 Dönemi Kafkasya’daki Siyasi Gelişmeler ve Türkiye”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler) XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2001-İstanbul)*. Ankara, 2003
- ÖZKAN, Ahmet (Melaşvili), *Gürcistan Tarih Edebiyat Sanat Folklor*, İstanbul, 1968
- ÖZKAN, Güner, *Orta asya ve Kafkasya’da Güç Politikası*, “Gürcistanda Yeni Yönetim, Etnik Ayrılıkçı Bölgeler ve Güvenlik” Ankara, 2008
- ÖZKAN, Güner, *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, “Kafkaslar ile İlişkiler”, Ankara, 2008
- ÖZSOY, İsmail, “Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:39, Ankara, Güz 2006
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar, Türkiye*, Cilt:2, (1074,1990), Ankara, 1989
- ÖZTÜRK, Gül Mükerrerem, “19. Yüzyıl Türk-Gürcü Edebi Etkileşim Süreci”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı:10/4, Ankara, Kış 2015
- ÖZTÜRK, Senem, “Jeopolitiğin Rusya Federasyonu’na Etkilerinin Kuzey Kafkasya-Gürcistan Güney Osetya Çerçevesinde İncelenmesi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl:9, Sayı:17, İstanbul, 2013
- PAUL Amanda, “AB ve Güney Kafkasya: Ne Derece Uzak ve Derin?”, *Hazar Raporu*, İstanbul, Bahar 2013
- PİPES, Richard, *The Russian Revolution*, Newyork, 1991
- POPĞADZE, Nugzari, “Massavleta Samatlevribi Ağzırdı Çveni Gadaudebeli Sazrudavia” *Skola da Şgovreba Dergisi*, Sayı:5, Tbilisi, Mayıs 1976
- RAYFIELD, Donald, *Edge of Empires: A History of Georgia*, London, 2012
- ROUX, Jean Paul, *Moğol İmparatorluğu Tarihi* (Çevirenler: Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket), İstanbul, 2001
- ROUX, Jean Paul, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık* (Çev: Lale Arslan), İstanbul, 2001
- SADIKOV, Ramin , “Şubat Devriminden Sonra Rusya’da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi’ne Giden Yol”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya*

- Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:29: Sayı:48, Ankara, 2010
- SANCAKTAR, Kıyamoğlu, *Zaferin Bedeli (Çeçenya Serisi 3)*, İstanbul, 2008
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)*, Ankara, 2008
- SANDIKLI Atilla-İSMAYILOV Elnur-GAFARLI Orhan, *Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye*, İstanbul, 2014
- SAPMAZ Ahmet-SARI Gökhan, “Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl:8, Sayı:15, İstanbul, 2012
- SAPMAZ, Ahmet, *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, Ankara, 2007
- SARAY, Mehmet, *Azerbaycan Türkleri Tarihi*, İstanbul, 1993
- SARAY, Mehmet, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Ankara, 2006
- SARI, Yaşar, “Kırgız-Özbek Çatışmasının Nedenleri Üzerine Bir Analiz”, *Avrasya Analiz Dergisi*, Sayı:1, Ankara, Sonbahar 2010
- SAYDAM, Abdullah, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon, 1993
- SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri, (1856-1877)* Ankara, 1997
- SEFEROV Rehman-AKIŞ Ayhan, “Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Sayı:24, Konya, 2008
- SEVİM Ali-MERÇİL Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)* Ankara, 1995
- SEVİM Ali-YÜCEL Yaşar, *Türkiye Tarihi I, (Fetihden Osmanlılara kadar 1018-1300)* Ankara, 1990
- SEZGİN Mahmut Niyazi- AĞACAN Kamil, *Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu*, Ankara, 2003
- SIZDIKOVA, Jibek Saparbekovna, “Kırgızistan'da Yaşanan Son Gelişmeler Üzerine”, *Avrasya Analiz Dergisi*, Sayı:1, Ankara, Sonbahar 2010
- SİGUA, Doç. S., “Massavleta Ağzında Galtga Megobrobis Suliskvetebit”, *Komunisturi Ağzıdisatvis Dergisi*, Sayı:5 Mayıs, Tbilisi, 1954

- SIHARULİDZE Yuri-CAVAHIŞVİLİ İvane-LORTKİPANİDZE Mariam, *Trabzondan Abhazya'ya Doğu Karadeniz Halkları Tarih ve Kültürleri*, (Çev: Hayri Hayrioğlu), İstanbul, 1998
- SLİDER, Darrell, *Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Country Studies*, Washington, 1994
- SOFİYEVA, Vafa, *Türkiye Azerbaycan İlişkilerinde Ermenistan ve Normalleşme Krizi* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013
- SÖNMEZ Ali, *Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri (Ülke Profilleri ve Türkiye İle İlişkiler)*, Ankara, 1996
- SÖNMEZ, F. Sait, *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikasının Bölgenin Etnik Çatışma Potansiyeli Açısından İncelenmesi* (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2004
- SUNY, Ronald, *The Revenge Of The Past: Socialism and Ethnic Conflict In Transcaucasia*, London, 1990
- SURGULADZE, Akaki, *Sakartvelos İstoria*, Tbilisi, 1990
- SURMANİDZE, Ramaz, *Açara Abhazları*, Batum, 2010
- SÜRMELİ, Serpil, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Ankara, 2001
- SWİETOCHOWSKI, Tadeusz, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı 1905-1920* (Türkçesi: Nuray Mert), İstanbul, 1988
- ŞAHBAZOVA, İlahe, *"Uluslararası Hukuk Açısından Rusya'nın Gürcistan Müdahilesi"* (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bakü, 2015
- ŞAHİN, Enis, *Türkiye ve Mavera-ı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, Ankara, 2002
- ŞEN, Levent, *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası* (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008
- ŞENEL Mustafa-MESKHİDZE Maia, *"Gürcistan'ın Cavakheti Bölgesi Ağzında Türkçe Söz Varlığı"*, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:27, Ankara, Güz 2010
- ŞENGELİYA, N. N., *"XI-XIII. Yüzyıl Gürcü Tarihçilerine Göre Selçuklular"* (Çev: Mehmet Mürselov), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt:22, Sayı:2, İzmir, Aralık 2007

- ŞENİBE, Musa Y., *Kafkasya'da Birliğin Zaferi*, İstanbul, 1997
- ŞİHALİYEV Emin Arif-YILMAZ Reha, “Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları”, *Bilge Strateji Jeopolitik, Ekonomi Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Sayı:15, İstanbul, 2015
- ŞİHALİYEV, Emin Arif, “Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermenistan-Azerbaycan Çatışması”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:3(1), Çankırı, 2012
- ŞİMŞEK, Neslihan, *Bağımsızlık Sonrası Dış Politika Bağlamında Gürcistan ve Gürcistan-Türkiye İlişkilerinin Boyutları* (Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015
- ŞİRİYEV, Zaur, *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Çatışmalara Yönelik Politikaları Çerçevesinde Yukarı Karabağ ve Güney Osetya Sorunları* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008
- T.C. BAŞBAKANLIK Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Türkiye- Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması*, Ankara, Eylül 2009
- TANERİ, Aydın, *Celalüd-din Harizmşah ve Zamanı*, Ankara, 1977
- TARNAU, Feodor Feodoroviç, *Bir Rus Subayının Kafkasya Anıları*, (Çev: Karuman Vurdem) Ankara, 1999
- TAŞDEMİR Hakan-HASANOĞLU Mürteza, “Kafkasya'nın Etnik Yapısı ve Etnik Çatışma”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:7, Sayı:1, Ankara, Nisan 2003
- TAVKUL, Ufuk, “Kafkasya'da Hristiyanlığın İzleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:128, İstanbul, Ekim 2000
- TAVKUL, Ufuk, “Sosyo Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Gürcistan”, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı:351, Temmuz 1992
- TEKİN, Arzu, *Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan* (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2010
- TEKİN, Mehmet Ali, *Çeçen Direnişi*, İstanbul, 2001
- TELLAL, Erel, “Güney Kafkasya Devletlerinin Dış Politikaları”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt:24, Sayı:225, Ankara, 2000

- TELLAL, Erel, “Türk Dış Politikası’nda Avrasya Seçeneği”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:5, Ankara, Bahar 2005
- TELLİOĞLU, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:5, Ankara, 2005
- TEMİR, Ahmet, *Moğolların Gizli Tarihi, (Yazılışı: 1240) I*, Ankara, 1995
- TEMİZKAN, Abdullah, “Rusya ve Osmanlı Devleti’nin Kafkas-Ötesinde Nüfuz Mücadelesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, İzmir, 2006
- TEMİZKAN, Abdullah, *Rusya ve Osmanlı Devleti’nin Kafkas Ötesinde Nüfuz Mücadelesi*, İzmir, 2006
- TOAL, Gerard, *Russia’s Kosovo: A Critical Geopolitics Of The August War Over South Ossetia*, Virginia, 2008
- TOKLUOĞLU, Ceylan, “Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler”, *Azerbaycan*, Ankara, 2012
- TOPAL, Coşkun, “Güney Kafkasya’da İstikrar ve Ahıskalıların Vatana Dönüş Sorunu”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı:3/7 Kış, Ankara, 2008
- TOPAL, Coşkun, “Türkiye’nin Güney Kafkasya Politikası ve Gürcistan”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı:10/1 Kış, Ankara, 2015
- TORUN, Bilal Alper, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Gürcistan’da Amerika Birleşik Devletleri-Rusya Federasyonu Rekabeti* (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2016
- TURAN, Menaf, “SSSCB’de toprak mülkiyeti”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:66, Sayı:3, Ankara, 2011
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyasi Tarih Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye 1071-1318)* İstanbul, 2005
- TUTAR Hüseyin-DEMİR Evren-DEMİR Muhammet-İNCE Orhan Gazi, *İş Dünyası İçin Gürcistan Rehberi*, Kars, 2013
- TÜRKER, Rüştü, *Birinci Dünya Harbi’nde Bakü Yollarında 5’nci Kafkas Tümeni*, Ankara, 2006
- ULUDAĞ, Mehmet Bülent, “Gürcülerin Kökeni İle İlgili Görüşler”, *Çveneburi Kültürel Dergi*, Sayı:22-24, Temmuz-Aralık, İstanbul, 1996
- UMAR Ömer Osman-EKİCİ Yunus, “Gürcistan’ın Bağımsızlığını Kazanması”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Cilt:60, Sayı:358, İstanbul, Ekim 2016

- URAVELLİ, Orhan, *Ahıska Türkleri Sorunu ve Gürcü /Meskh Tezi*, Ankara, 1999
- USLU, Ateş, “Sovyet Hukuk Doktrinde Uluslararası Hukuk Teorileri”, *Praksis Dergisi*, Sayı:11, Ankara, 2003
- UŞUN, Kamil Murat, *Geçmişten Günümüze Türk-Gürcü İlişkileri* (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2006
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, Ankara, 1964
- VELİEV Cavid -ASLANLI Araz, *Güney Kafkasya; Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, Ankara, 2011
- VELİYEV Cavid-RESULLU Reşat-ASLANLI Kenan, *Azerbaycan-Türkiye Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık*, Ankara, 2012
- VERNADSKY, George, *Rusya Tarihi* (Çev: Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), İstanbul, 2009
- VLADİMİRTSOV, B.Y., *Moğolların İçtimai Teşkilatı (Moğol Göçebe Feodalizmi)* Ankara, 1995
- VORONOV, Y. N., *Abhazya'nın Beyaz Kitabı 1992-1993*, Ankara, 2002
- WEBER, Janer M., *Eduard Shevardnadze And The End Of The Cold War*, Washington, 1997
- WHEATLEY, Jonathan, *Elections and Democratic Governance in The Former Soviet Union: The Case of Georgia*, Berlin, 2004
- WREN, Melvin C., *The Course Of Russian History*, Newyork, 1989
- YAKUBOVSKİY, A. YU., *Altın ordu ve Çöküşü* (Çeviren: Hasan Eren), Ankara, 2000
- YALÇIN E. Semih-TURAN Mustafa, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Ankara, 2004
- YALÇIN, Durmuş, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara, 2004
- YANDARBIYEV, Zelimhan, *Bağımsızlığın Eşiğinde*, İstanbul, 2014
- YANDARBIYEV, Zelimhan, *Çeçen Cihadı ve Çağdaş Dünya'nın Sorunları*, İstanbul, 2001
- YAPICI, Merve İrem, “Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya”, *OAKA Dergisi*, Cilt:2, Sayı:3, Ankara, 2007
- YAPICI, Merve İrem, “Orta Asya Devletlerinin Kırgızistan Olayları Karşısındaki Tepkisi(zliği)”, *Avrasya Analiz Dergisi*, Sayı:1, Ankara, Sonbahar 2010

- YAPICI, Utku, “‘Türkiye’nin Güney Kafkasya Politikası (1989-1993): Batı’nın Belirleyiciliği’”, *Alternatif Politika Dergisi*, Cilt:7, Sayı:3, Ankara, Ekim 2015
- YAVUZ, Nurcan, “Erzincan Mütarekesinin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:17, Sayı:28, Ankara, 1995
- YAVUZ Nurcan, “Doğu Anadolu’daki Ermeni Mezaliminin Brest Litowsk Barış Görüşmelerine Protestosu”, *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:4, Sayı:15, Ankara, 1995
- YAZICI, Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara, 2004
- YEL, Selma, “Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşunda Türkiye’nin Yardımları İlhak Amacına mı Yönelikti? ”. *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:6, Sayı:24, Ankara, 1999-2003
- YENERER, Vedat, *Bir Avuç Millet Çeçenler*, Ankara, 2014
- YERASİMOS, Stefanos, *Türk-Sovyet ilişkileri Ekim Devriminden “Milli Mücadeleye”*, İstanbul, 1979
- YILDIZ, Muharrem, *Dünden Bugüne Kafkasya*, İzmir, 2006
- YILDIRIM, Huriye, *Geçmişten Günümüze Değişen Türk Dış Politikası Kapsamında Türkiye Gürcistan İlişkileri* (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya, 2012
- YILMAZ, Ali-Mustafa RÜSTEM, “1992 Sonrası Türkiye’ye Göçen Ahıska Türklerinin Göç, İskân ve Uyum Sorunlarına İlişkin Bir Araştırma, Bursa Örneği”, *Studies Of The Ottoman Domain Dergisi*, Cilt:4, Sayı:6, Samsun, 2014
- YILMAZ, Reha, “Birinci Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti’nin Kafkasya Siyaseti”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:6, Ankara, 2008
- YILMAZ, Reha, “Türkiye Azerbaycan ilişkilerinde Son Dönem”, *Bilge Strateji Jeopolitik, Ekonomi Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, İstanbul, 2010
- YILMAZ, Reha, *Azerbaycan Dış Politikası ve Türkiye*, Çankırı, 2012
- YİNANÇ, Mükremin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul, 1994

- YÜCEER, Nasır, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, Azerbaycan ve Dağıstan'ın Bağımsızlığını Kazanması 1918*, Ankara, 2002
- YÜCEL Yaşar-SEVİM Ali, *Türkiye Tarihi II, (Osmanlı Dönemi 1300-1566)* Ankara, 1990
- YÜZBEY, İrade, Ahıska "Türkler ve Kùltürleri", *Turkish Studies Dergisi*, Sayı:3/7, Ankara, 2008
- ZEYREK, Yunus, "Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Göçleri ve 1944 Sürgünü- III", *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:37, Ankara, 2015
- ZEYREK, Yunus, "Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Göçleri ve 1944 Sürgünü- IV", *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı:38, Ankara, 2015
- ZEYREK, Yunus, *Acaristan ve Acarlar*, Ankara, 2001
- ZEYREK, Yunus, *Ahıska Araştırmaları*, Ankara, 2006
- ZEYREK, Yunus, *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*, Ankara, 2001
- ZUBOK, Vladislav M., *A Failed Empire: The Soviet Union In The Cold War From Stalin to Gorbachev*, North Carolina, 2009

EKLER

Ek 1. Orjinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Yunus EKİCİ
Öğrenci Numarası	121211201
Enstitü Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Tez Başlığı (Türkçe)	II. Dünya Savaşından Bağımsızlığına Kadar Gürcistan (1939-1991)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 291 sayfalık kısmına ilişkin, 27.12.2016 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 26'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Danışmanın Adı-Soyadı

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Anabilim Dalı Başkanı

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla **%10**, "alıntılar dâhil" **% 30'u** geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Ek 2. Oset Generallerin Almanlara Karşı Başarıları

გენმანერ-ჟაშისც დამპყრობელთა მკაცრი ბრძოლაში სახელი
მოიხვეჭეს საბრძოლო მოქმედებით მრავალმა ოსმა გენერალმა. განსა-
კუთხედით გამომჩინებულა ონჯენ შაბაშოთა კავშირის გმირი გენერალ-
პოლკოვნიკი ისსა პრივეი, ჯავის ნაიონის სოფ. ნუკიდან. ამ მკაცრი
ბრძოლაში ფრონტის ყველა უბნებზე სხვა სამხედრო ნაწილებთან
ერთად საბჭოთა კავალერიის ტყვეთა გამომჩინებს თავი, მამაცობით ბრძო-
ლის უნარიანობით, ონჯენი გენერალმა. ისტორიაში შევა დონის და ყუ-
შანის გვარდიერ კაზაკების გმირობა, რომლებიც მტერს ებრძოლნენ
კარგ მხედრანთაგან ისაა პრივეთან ერთად. პრივეის კავალერიის ტყე-
მა /მხედრები/ გამომჩინებს თავი მრავალ ქალაქის განთავისუფლება-
სათვის: ალესა, ბნაღისლავი, ნირეხაზა, ლეონეჟენ, ონაესა-მანე, მა-
ლაჰაკი, ბნუკა, პრევილზა, შანოვსკი და ა.შ. მათ გმირობის და ღვაწ-
ლის ამბებს ანაერებელ მოიხსენიებს დიდი ბერადი ამხანაგი სტალინი
თავის ბრძანებებში.

უსაზღვრო მადლობის და დიდი სამსახურებისათვის გენერალ-პოლ-
კოვნიკ ისაა პრივეს თავის სამშობლოს სამხრეთ ოსეთის ჯავის ნაიონის
სოფელ ნუკის ამბ. ბერიას სახელობის კოლმეურნეებმა გაუგზავნეს
სამუქიანად, კოლმეურნეობის ყბენთსაშენში გამომჩინელი ყბენი, მთელი
კომპლექტი საბრძოლო მოწყობილობით. სამუქიანთან ერთად კოლმეურნეებ-
მა გაუგზავნეს წერილი, რომელშიაც უამბობდნენ თავიანთ მიღწევებს
სამამულო ომის წლებში. უამბობდნენ თუ როგორ მუშაობდნენ ისინი
წითელი არმიის ისტორიული დიადი გამანჯვრებით აღჭურვილებულნი.
ისინი განუწყვეტლივ ეხმარებოდნენ ფრონტს და ბურგს, დროზე ასრუ-
ლებდნენ სახელმწიფოს წინაშე თავიანთ დავალებებს.

✓ სოფ. ნუკის ბერიას სახელობის კოლმეურნეობის თავმჯდომარის
საპასუხო წერილში, მ.დ. პრივეის სახელზე მოქმედი არმიიდან გენ-
ერალ-პოლკოვნიკი ისსა ალექსანდრეს-თე პრივეი იწვევებოდა:

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ėtsera No:4, Sakme No:834)

Ek 3. Oset Generali İssa Piliyev'in Almanlara Karşı Gösterdiği Başarı

✓ "თქვენი წერილი 1944 წ. 16 ნოემბრით დათარიღებული მივიღე. მივიღე თქვენი სარეზიუმე-სულით და გულით მადლობას გიძლენით ყურადღებისათვის და შეწუხებისათვის. ბერძნულ სახელმწიფოს კომუნისტურ მამაკაცებისაგან და ქართველთაგან ასეთი თბილი და გულწრფელი დამოკიდებულება მინერგავს საბჭოთა მოქმედების მეტ უნარს, რომ მთელი ქართველი მოვახმარო საბჭოთა ქვეყნის განთავისუფლების საქმეს. გამოვიყენებ ყველა სამხედრო უნარს რათა გავამართლო თქვენი ნდობა და ყურადღება ჩემდამი. გავაკეთებ ყველაფერს, რომ ჩემდამი მოწოდების ჯანსაღი უფრო ძლიერადად ანადგურებულნი გერმანელ დამპყრობლებს. გენიარე მხედრობის ამხანაგ, სტალინის მეტაურებით ჩვენი გმირული წითელი არმია ანადგურებს გერმანელ - ჭაშისკრთა ჯარებს და ააზღვრებს ჩვენი საზღვრის გამანგრძობის საათს. ✕

საბჭოთა ხალხი ისევ იცხოვრებს ბედნიერი და საამური ცხოვრებით. უსუნველ ჩვენი კომუნისტების ყოველ წევრს საუკეთესო მიღწევებს შრომადი და ბედნიერებას პირად ცხოვრებაში".

სამხრეთ-ოსეთის სახელმწიფოში შვილებმა გენერალ-პოლკოვნიკ იოსებ პრიგუდა გავამართლა ხალხის ნდობა. მან პირნათლად შეხსწრა მასზე დაკისრებული დავალებები მცირის საზღვრით განადგურების საქმეში, ამიტომაც გამანგრძობის დღესასწაულის მონაწილეთა პატივსაცემად კრებულში მიღებაზე ამხ. მოღოცვმა სამამულო ომის დროის ჯანსაღი სანდებთან ერთად წარმოსთქვა ორჯერ ონდნოსან იოსებ პრიგუდის სასაუბროდ.

სამამულო ომის დღეებში უმაღლეს მთავანსანდის საბჭოთა კავშირის მანქანის ამხანაგ სტალინის ბრძანებაში მრავალჯერ მოიხსენიებულნი გენერალ-მაიორი დეონიე აღექსანდრეს ძე სტანოვის, რომელიც მას დროის კავაკებთან ერთად განთავისუფლა მანიუპოლი, ბანევე-კოვი, ვოლნოვანა, ჩაპლინო. - სტანოვის ნაწილეთი ანადგურებულნი

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:2514, Ėtsera No:5, Sakme No:834)

Ek 4. 1964 Yılında Gürcistan'ın Tanıtım Reklamı

4 Вр. 41
7/10 64. 8

СОЮЗ СОВЕТСКИХ ОБЩЕСТВ ДРУЖБЫ И КУЛЬТУРНОЙ СВЯЗИ
С ЗАРУБЕЖНЫМИ СТРАНАМИ

Москва, К-9, ул. Калинина, 14

м. Зинмардзе
Греческую редакцию
попросить оказать помощь
в организации репортажей

3 марта 1964г.
№ 10/404

Заместителю Председателя Президиума
Грузинского общества дружбы и куль-
турной связи с зарубежными странами
тов. Жгенти А.Н.

Греческая редакция Московского радио совместно с
Обществом "СССР-Греция" предполагают организовать в на-
чале марта с.г. серию передач, посвященных советско-
греческой дружбе и деятельности грузинского отделения
Общества "СССР-Греция" и его коллективных членов в Гру-
зии, членов его Правления.

В план передач, в частности, предполагается вклю-
чить очерки о следующих коллективных членах Общества
"СССР-Греция":

1. Исторический музей в Тбилиси
2. Государственный музей искусств
3. Средняя школа № 4, г. Тбилиси
4. Тбилисский государственный педагогический институт им. Пушкина
5. Филологический факультет Тбилисского государст-
венного университета.

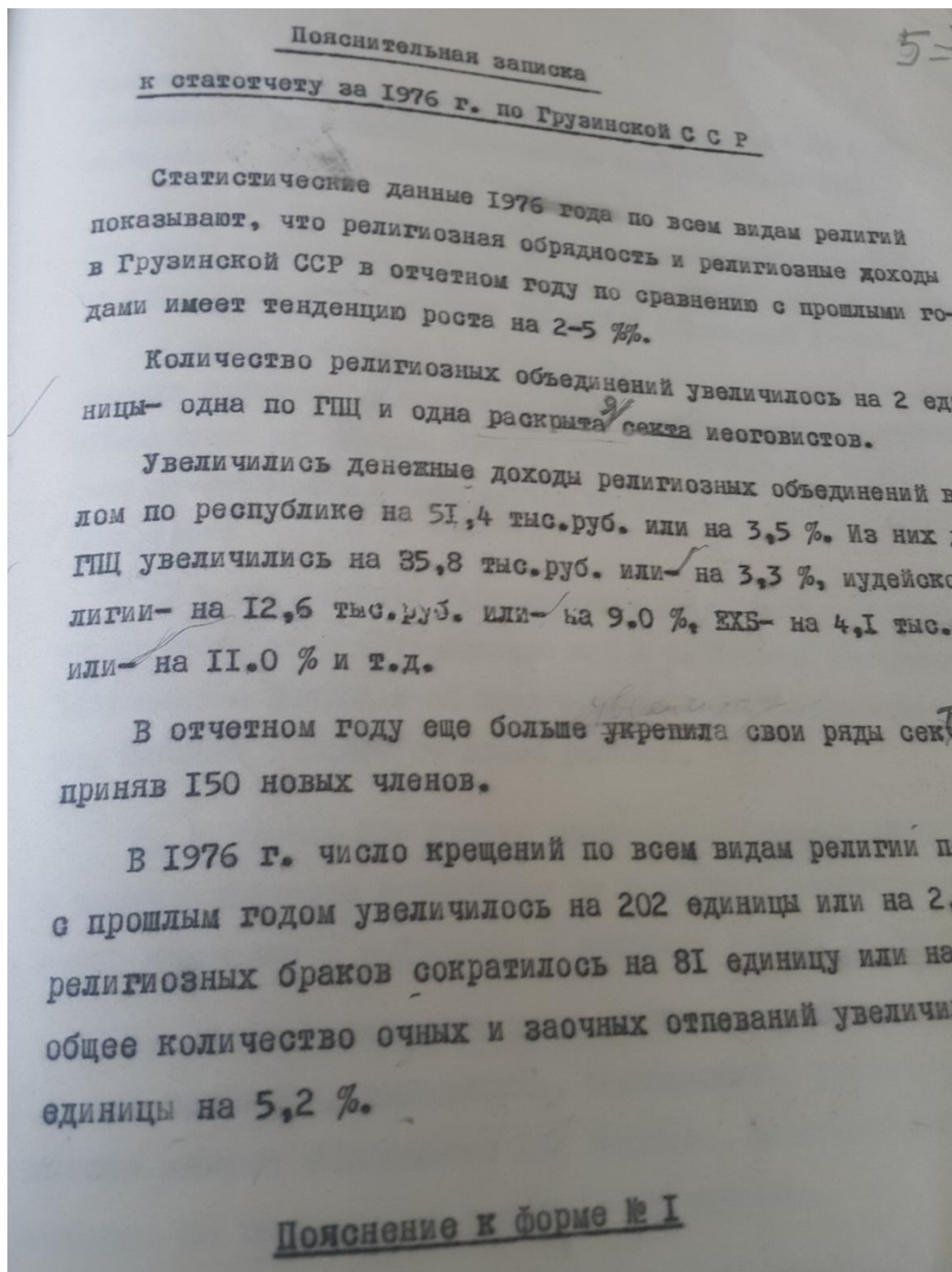
В связи с этим просим Вас оказать возможное содей-
ствие корреспонденту греческой редакции Московского ра-
дио в организации репортажей и передач по упомянутому
плану.

Заместитель Председателя Президиума

В. Горшков

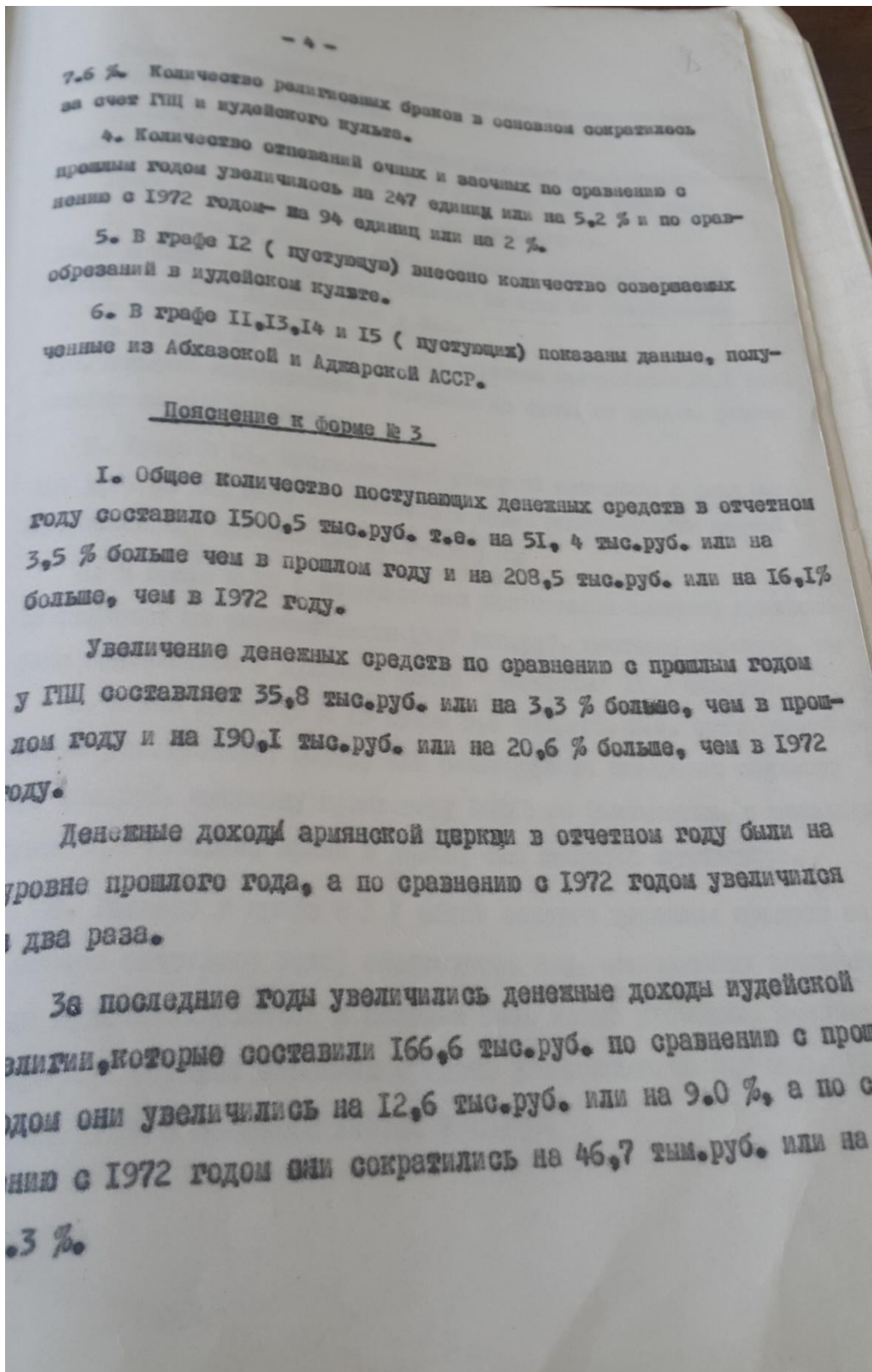
(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1922, Ėtsera No:4, Sakme No:461)

Ek 5. Gürcistan'daki Dini Cemiyetlerin Önemi

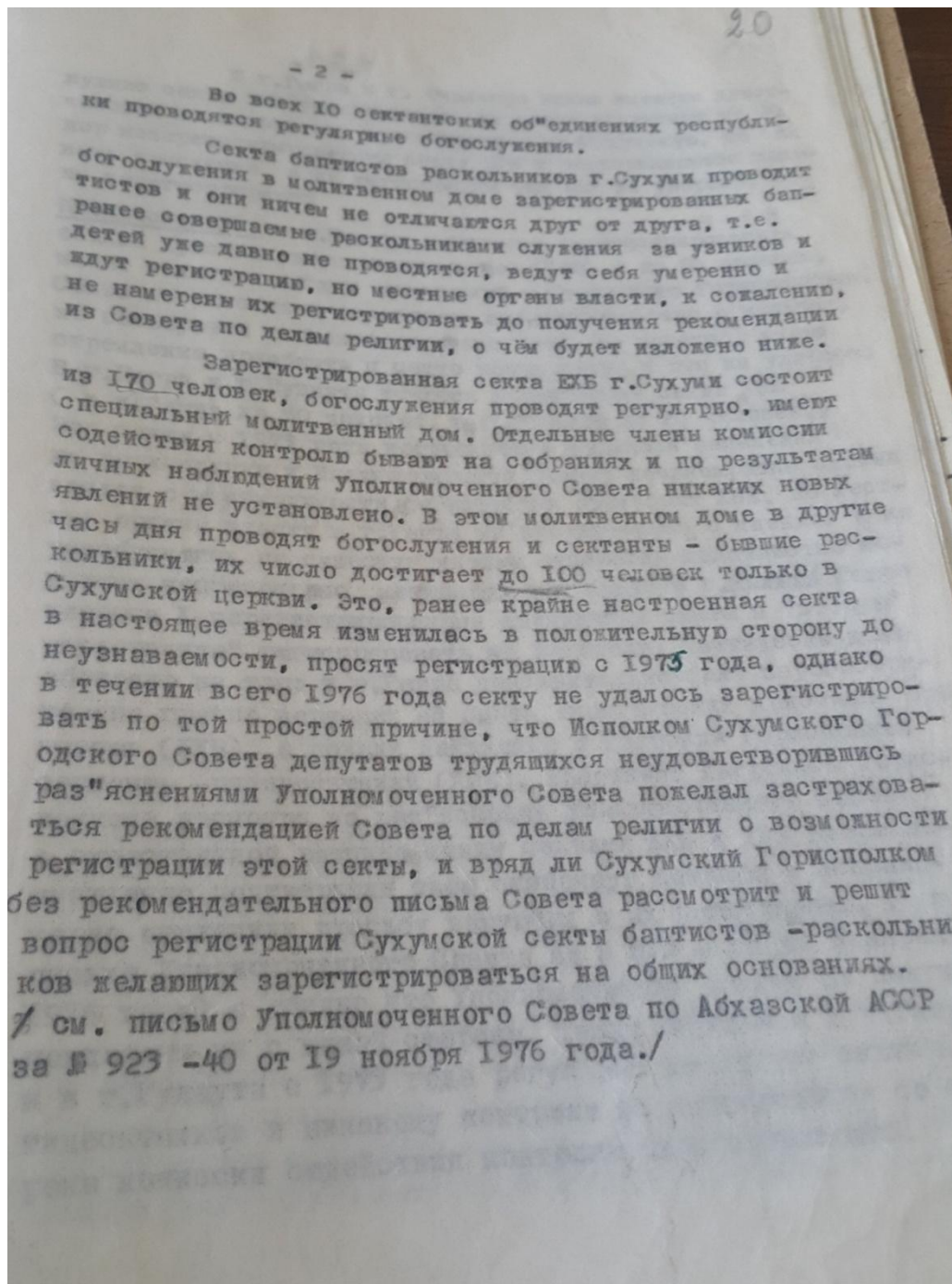
(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ėtsera No:5, Sakme No:274)

Ek 6. Gürcistan'daki Dini Cemiyetlerin Gelirleri

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Gtsera No:8, Sakme No:274)

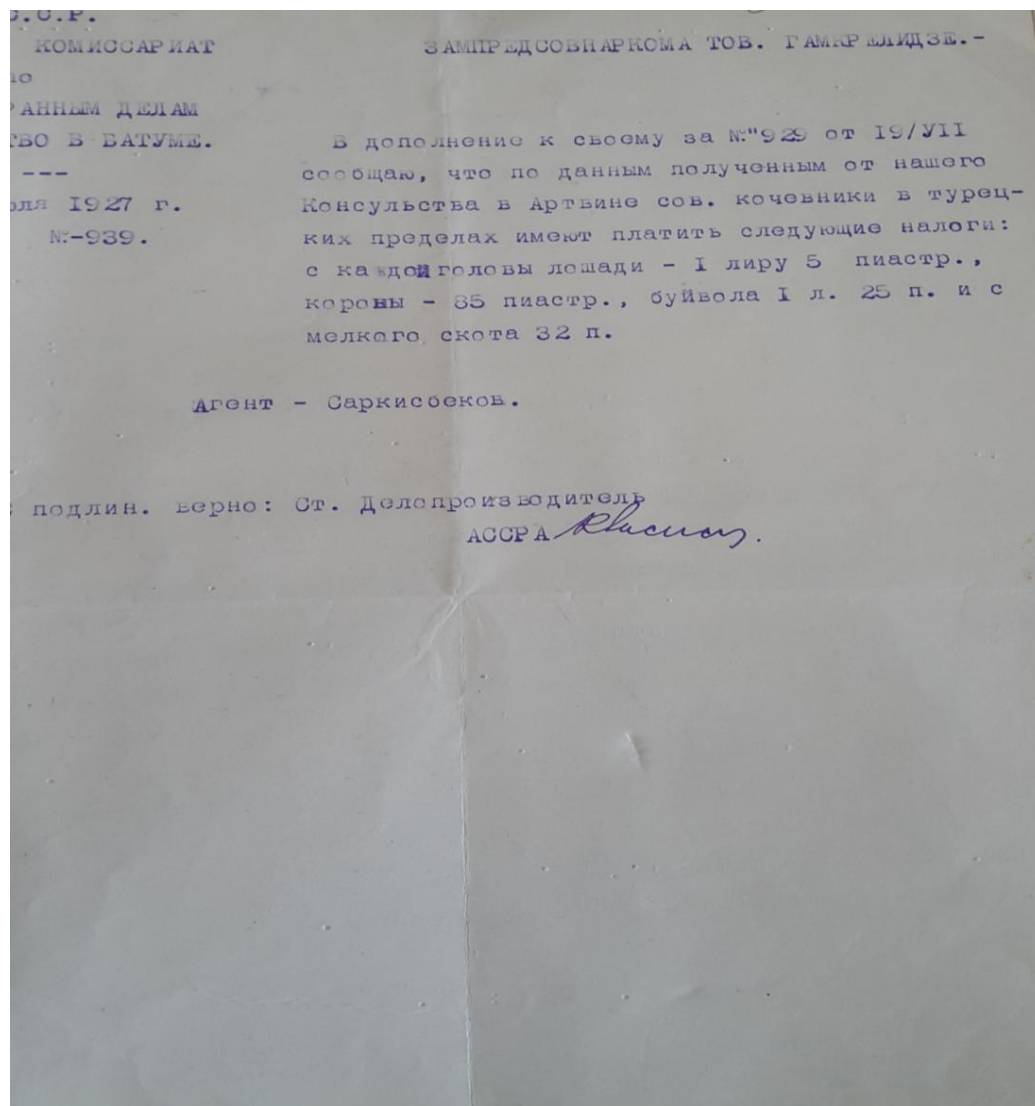
Ek 7. Vaftiz Dini Cemiyetinin Kayıt Altına Alınması

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1880, Ėtsera No:20, Sakme No:274)

Ek 9. Türk Sınırları İçerisinde Yaşayan Göçebelerin Ayrı Bir Vergiye Tabi Tutulmaları

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:608, Ğtsera No:5, Sakme No:1498)

Ek 10. Gürcistan SSC'nin 1958 Yılı İçin Ekilen Toprakların ve Sulanan Otlakların Artış Planı

Приложение № 135
к постановлению Совета
Министров Грузинской
ССР от " " декабря
1957 г. за № _____

П Р И Р О С Т
орошаемых земель и обводненных пастбищ по районам Грузинской ССР
на 1958 год
(в гектарах)

Показатели и районы	План на 1958 год
Прирост орошаемых земель всего	9000
в т. числе: Гардабанский район	2800
" Гареубанский	200
" Карельский	3200
" Каспский	1340
" Цалкский	1460
Прирост обводненных пастбищ-всего	17000
В т. числе: Марнеульский район (пастбища Ялгуджа)	17000

Управляющий делами
Совета Министров Грузинской ССР

В. Пааташвили

тз.

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ėtsera No:2, Sakme No:1356)

Ek 11. 1958'de Gürcistan'da Tarımda Kullanılacak Traktörlerin Çalışma Cetvelleri

Приложение № 136
к постановлению Совета Министров Грузинской ССР от
" " декабря 1957 года
за № _____

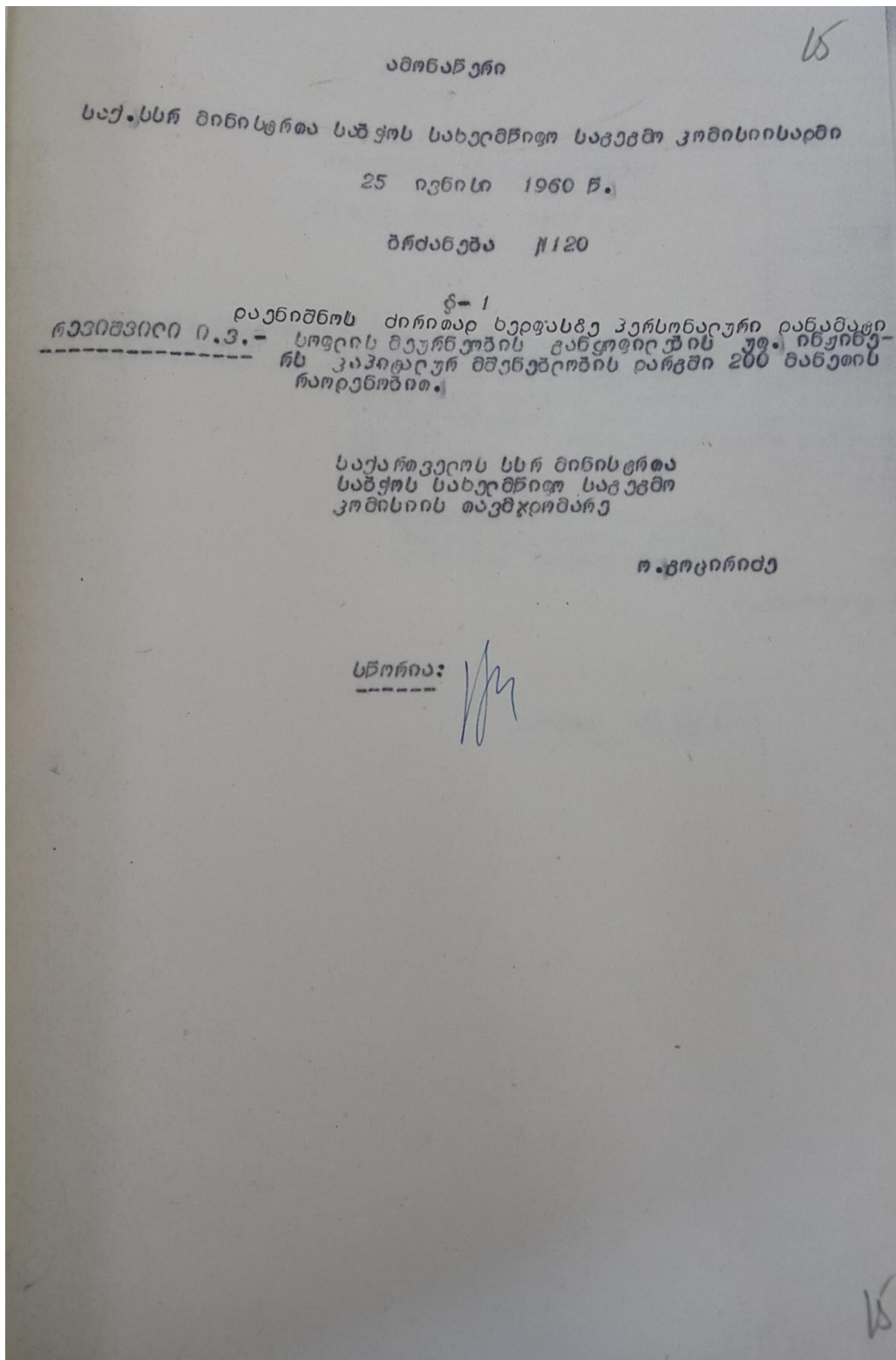
П Л А Н

тракторных и механизированных работ машинно-
тракторных и машинно-животноводческих станций
в колхозах Грузинской ССР на 1958 год

Р а й о н ы и М Т С	(тысяч гектаров в реводе на пахоту)
Хашурский район -- всего	46
<u>в т.ч.</u> -- Хашурская МТС	21
" Гомская " 	25
Карельский район -- всего	87
<u>в т.ч.</u> -- Агаринская МТС	33
" Карельская МТС	19
" Руйская " 	35
Горийский район -- всего	110
<u>в т.ч.</u> -- Горийская МТС	27
" Ахалсепольская МТС	40
" Тквиавская " 	48
Каспский район -- всего	76
<u>в т.ч.</u> -- Каспская МТС	49
" Самтависская МТС	27
Думетский район -- Думетская МТС	37
Боржомский район -- Боржомская МТС	7
Ахалкалакский район -- всего	70
<u>в т.ч.</u> -- Ахалкалакская МТС	42
" Баралетская " 	28
Богдановский район -- всего	47
<u>в т.ч.</u> -- Богдановская МТС	30
" Гандзинская МТС	17
Ахалцихский район -- Ахалцихская МТС ...	22

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ėtsera No:3, Sakme No:1356)

Ek 12. Tohum Islahından Sorumlu Mühendisin Maaşı

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ėtsera No:15, Sakme No:1807)

Ek 13. Gürcistan SSC'nin Devlet Çiftliklerinde Çalışan Çiftçilerin Yıllara Göre Gelir Tablosu ve Yüzdelik Dilimleri

генеральные годовые колхозников Грузинской ССР						
/ в млн. рублей /						
Годы	Все генеральные годовые колхозников	генеральные годовые ат колхозов	в том числе			
			от продажи продуктов сельского хозяйства	из них:		детские генеральные годовые (зарплата пенсий и пособий из финансовой системы и др.)
				государственным и кооперативным предприятиям и организациям	на колхозном рынке работы и услугам	
1966-1970	3716,4	1025,4	1658,2	1078,2	580,0	1032,8
	100%	27,6%	44,6%	29,0%	15,6%	27,8%
1971-1975	4664,0	1233,1	1933,4	1317,9	615,5	1497,5
	100%	26,4%	41,5%	28,3%	13,2%	31,1%
1976-1980	6172,2	1657,1	2775,5	2096,9	678,6	1739,6
	100%	26,8%	45,0%	34,0%	11,0%	28,2%

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:2, Sakme No:4180)

Ek 14. 1957-65 Yılları Arasında Gürcistan'da Yem İhtiyacı ve Tüketimi

- 2 -

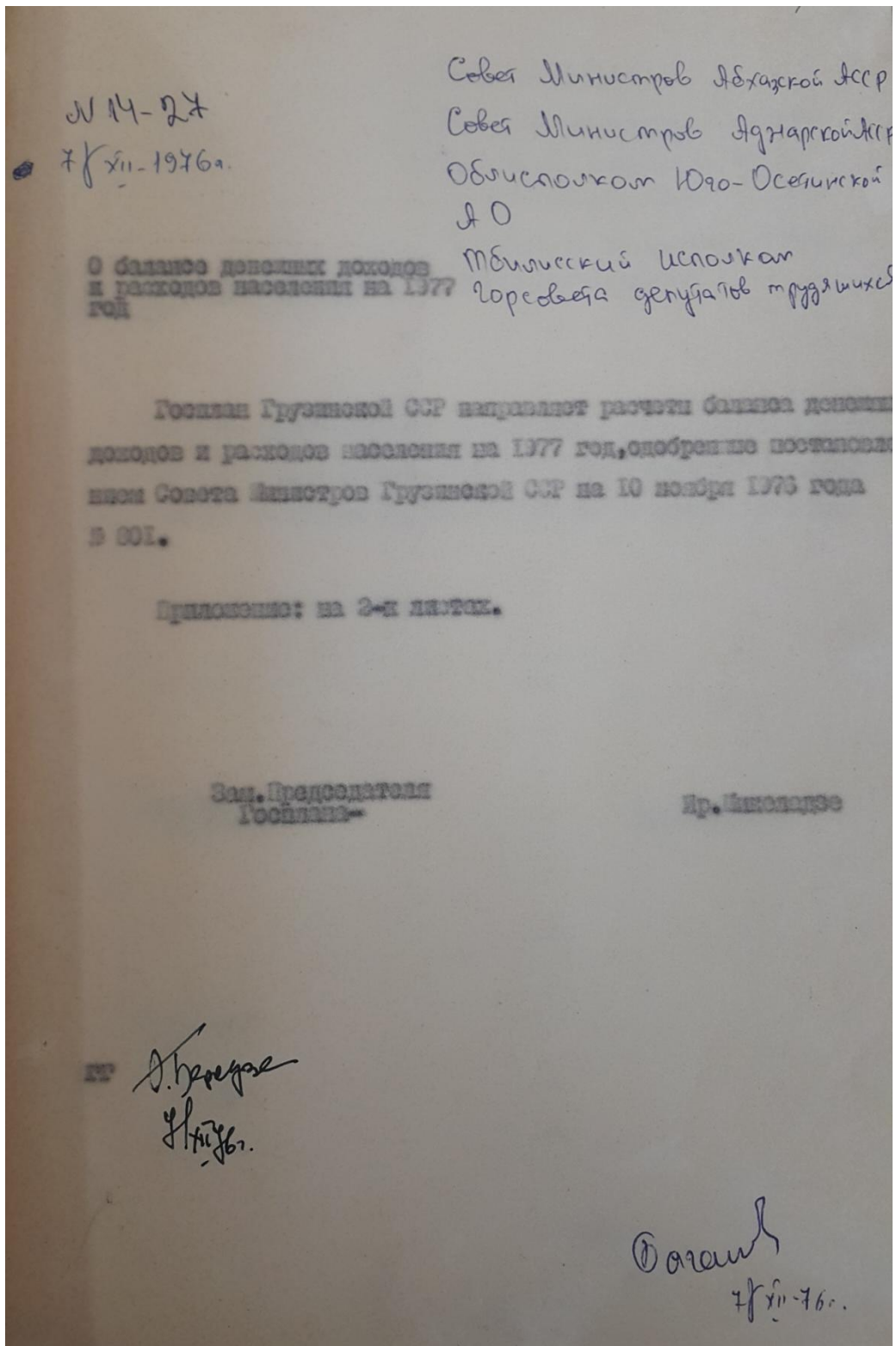
Потребность на производ- ственно-экономические цели	Потребность на пополнение производственных перебо- дов запасов	Общая потребность	Един. измер.	1957 год	1958 год	1959 год	1960 год	1961 год	1962 год	1963 год	1964 год	1965 год	Итого по плану
тонн	143,0	143,5	144,3	144,5	146,2	150,4	172,4	196,0	20,0				
"	9,0	-	2,0							2,0	2,0	1,0	
"	152,0	143,5	146,3	144,5	146,2	150,4	174,4	198,0	21,0				

9

Начальник Управления Территориальной
промышленности СХХ СССР - *А. А. П. П. П.*
Начальник Грузэксплибсера - *М. А. П. П. П.*

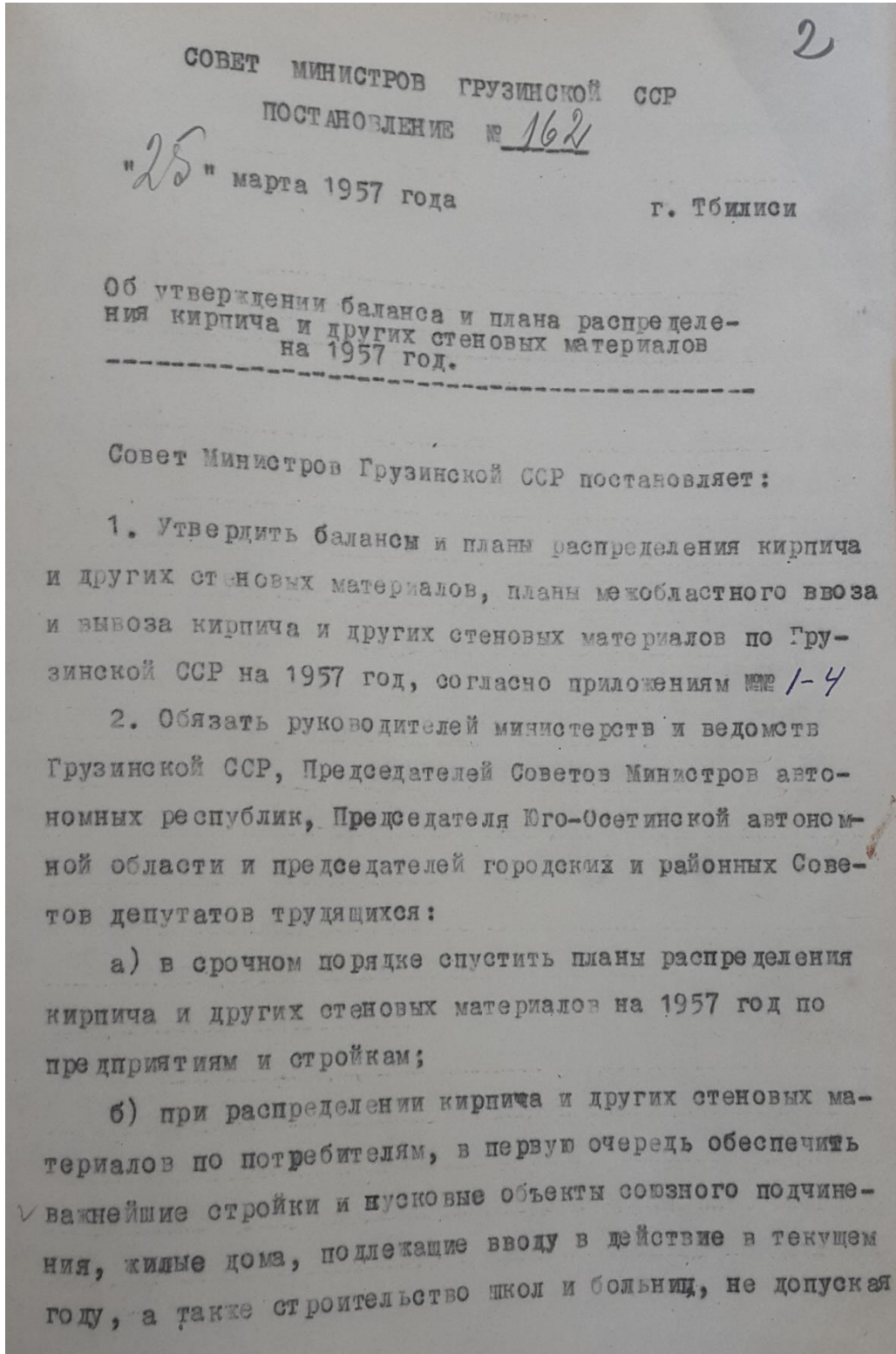
(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ėtsera No:9, Sakme No:1341)

Ek 15. Abhazya, Acara ve Güney Osetya'nın Gelir ve Giderinin Dengelenmesi

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ėtsera No:1, Sakme No:3917)

Ek 16. 1957 Yılında Bazı İnşaat Malzemelerinin Çıkışının Yasaklanması

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ėtsera No:2, Sakme No:1342)

Ek 17. 1960 Yılına Ait Mühendis ve Personel Şeflerinin Maaşları

14

ა ბ რ ე ა ნ ე რ ი

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს სახ.საგებმშ. კომისიისადმი

შეძახვა №145

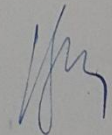
ფ-2

ქარაზიანაშვილი
ავტანობრივი მანქანის ძვ-

დაინიშნეს ა/რ 4 ავტობუსიდან მანქანებისა
და სატრანსპორტო საშუალებათა ქ/განყოფილე-
შიაში ინჟინრის ვაკანტურ თანამდებობაზე
შეაჯარაშირდნენ დან. გადმოყვანით, ხელახლის
შენაჩუქრებით /900 მან. ძირითადი 200 მან.
პრობნაღური დანადატი /1100 მან. რაოდენობით.

საქართველოს სსრ მინისტრთა
საბჭოს სახელმწიფო საგებმშ.
კომისიის თავმჯდომარე

მ. გოცინიძე

სტრუქტურა:

14

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ėtsera No:14, Sakme No:1807)

Ek 18. 1981 yılında İnşaat Malzemelerinin Bölgelere Göre Dağılımı

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЛАНОВОГО КОМИТЕТА ГРУЗИНСКОЙ ССР
(ГОСПЛАН ГССР)

23 февраля 1981 года

№ 6
гор. Тбилиси

Об уточнении планов товарной строительной
продукции, строительно-монтажных работ, вы-
полненных подрядным и хозяйственным спо-
собами на 1981 год

В связи с внесением изменений в планы капитальных вложе-
ний и титульные списки строек по итогам выполнения плана ка-
питального строительства за 1980 год, Государственный плано-
вый комитет Грузинской ССР постановляет:

Утвердить на 1981 год:

1. Таблицу распределения объемов товарной строительной
продукции и строительно-монтажных работ по исполнителям-под-
рядчикам в целом по республике согласно приложения № 1,

2. Уточненные объемы товарной строительной продукции и
строительно-монтажных работ, выполняемых союзными и союзно-
республиканскими подрядными организациями для министерств и
ведомств, капиталовложения которым выделяются непосредствен-
но Совету Министров Грузинской ССР, согласно приложениям №№
2-15.

3. Уточненные объемы товарной строительной продукции и
строительно-монтажных работ подрядных организаций Совета
Министров Грузинской ССР согласно приложениям №№ 16-22.

4. Уточненные объемы товарной строительной продукции и
строительно-монтажных работ, выполняемых хозяйственным спо-
собом, ремонтно-строительными организациями и "Грузмежколхоз-
строем" согласно приложениям №№ 23-24.

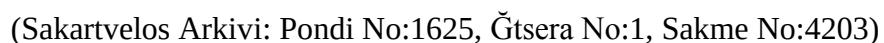
Председатель
Госплана Грузинской ССР

Д. Картвелишвили
Д. Картвелишвили

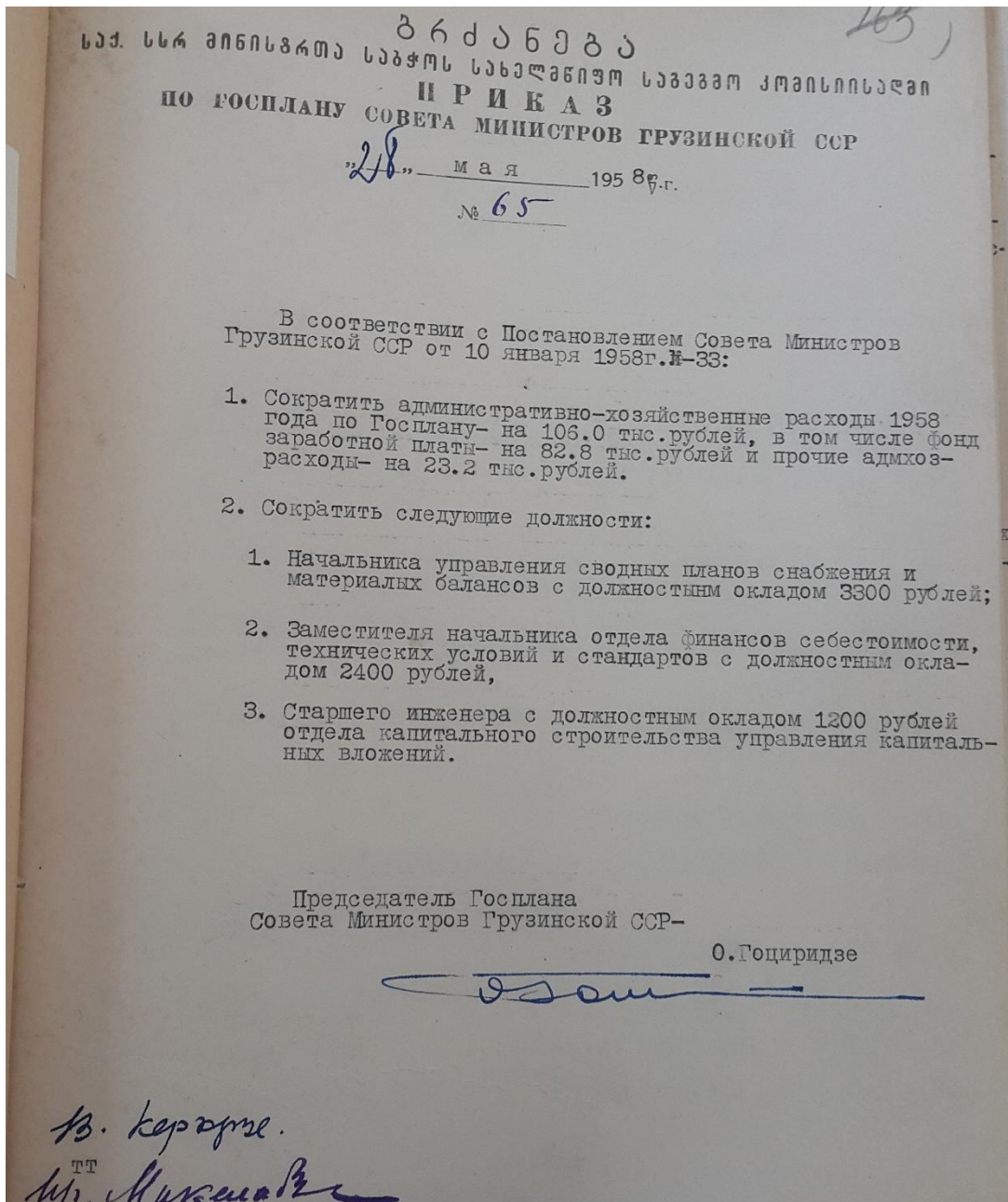
Управляющий Делами Госплана
Грузинской ССР

А. Кобаладзе
А. Кобаладзе.

М. М. М. М.

Ek 20. Gürcistan'da 1958'de Devlet Giderlerinin Azaltılması İçin Alınan Önlemler

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ğtsera No:1, Sakme No:1347)

Ek 21. 1968 Yılında Halkın Yaşam ve Tüketim Kalitesinin Arttırılması İçin Ayrılan Ödenek

2

2.

б) выделить дополнительно в 1968 году министерствам и ведомствам СССР и в распоряжение Советов Министров союзных республик сырье и материалы согласно приложению № 4;

в) Госснабу СССР, Минлегпрому СССР, Минторгу СССР и Минпищепрому СССР выделить дополнительно в 1968 году министерствам и ведомствам СССР и в распоряжение Советов Министров союзных республик необходимые сырье, материалы и комплектующие изделия по распределяемой ими номенклатуре.

5. Обязать Госплан СССР и Госснаб СССР направить сверхплановые остатки сырья и материалов, выявленные переписью на 1 января 1968 г., в первую очередь на производство товаров народного потребления.

6. Обязать МПС принять меры к увеличению объема перевозок пассажиров в 1968 году на 1 млрд. пассажиро-километров, обеспечив дополнительную выручку в сумме 9 млн. рублей.

7. Выделить дополнительно в 1968 году за счет резерва Совета Министров СССР Минавиапрому для изготовления алюминиевого проката в соответствии с настоящим распоряжением 4,4 тыс. тонн первичного алюминия.

Секретарь
Совета Министров Союза ССР А. Косыгин

Ek 22. Gürcistan SSC'nin 1980 Yılına Ait Bütçesinin Kontrolü

სსრკ საზოგადოებრივი მართვის
საქართველოს ადმინისტრაციის
მთავარი სამმართველო
380026—თბილისი, მარტოშვილის ქ. 8
ტელ.: 99-80-88, 99-86-79, 99-85-06, 99-71-29
მისამართი ტელეგრაფისათვის—თბილისი, სსრკ

ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ
ГОСТРУДСБЕРКАССЫ СССР
ГРУЗИНСКОЕ РЕСПУБЛИКАНСКОЕ
ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ
380026—Тбилиси, ул. Бараташвили, 8
Тел.: 99-80-88, 99-86-79, 99-85-06, 99-71-29
Адрес для телеграмм—Тбилиси, ГРУСК

24 მაი 1979 წ.
№ 28-1

При ответе ссылаться на наш №

Председателю Госплана Грузинской ССР
тов. Картвелишвили Д. Л.

О проекте плана привлечения средств
населения во вклады на 1980 год.

Сберегательное дело в Грузинской республике за последние годы
лучили значительное развитие. В сберегательных кассах республики в
стоящее время хранят свои сбережения 1755 тыс. трудящихся, сумма
сбережения составляет 2850 млн. рублей.

За три года 10 пятилетки привлечено во вклады 1054 млн рублей,
коих большой рост сбережений составил в IV квартале 1978 года, гд
лива была выполнена на 214 процентов. Столь не обычный приток де
ных средств населения был вызван известными Вам конъюнктурными яв
ями, что крайне неудовлетворительно отразилось на выполнении пл
I и II кварталах 1979 года, следовательно окажет отрицательное
на выполнение годового плана.

Такой же приток денежных средств наблюдался в IV квартале 19
и в 1970 году, что способствовало не выполнению плана в течен
лет девятой пятилетки т.е. за 1971-1973 годы.

Динамика поступления средств во вклады с 1975 года характериз
ющими данными:

Госплан Г. 334/43
Вход. 25 ✓ 1979

(Sakartvelos Arkivi: Pondi No:1625, Ėtsera No:1, Sakme No:4183)

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Elazığ'da doğdum. İlköğretim ve lise öğrenimimi Elazığ'da tamamladıktan sonra 2004 yılında Sakarya Üniversitesi Fen -Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirerek lisans öğrenimimi tamamladım. 2010 yılında Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında Yüksek Lisans öğrenimime başladım ve 2012 yılında bitirdim. 2012 yılında da Doktora programına başladım. Evli olup 2 çocuk sahibiyim. İleri seviyede Gürcüce, iyi derecede Almanca ve orta derecede İngilizce bilmekteyim.

